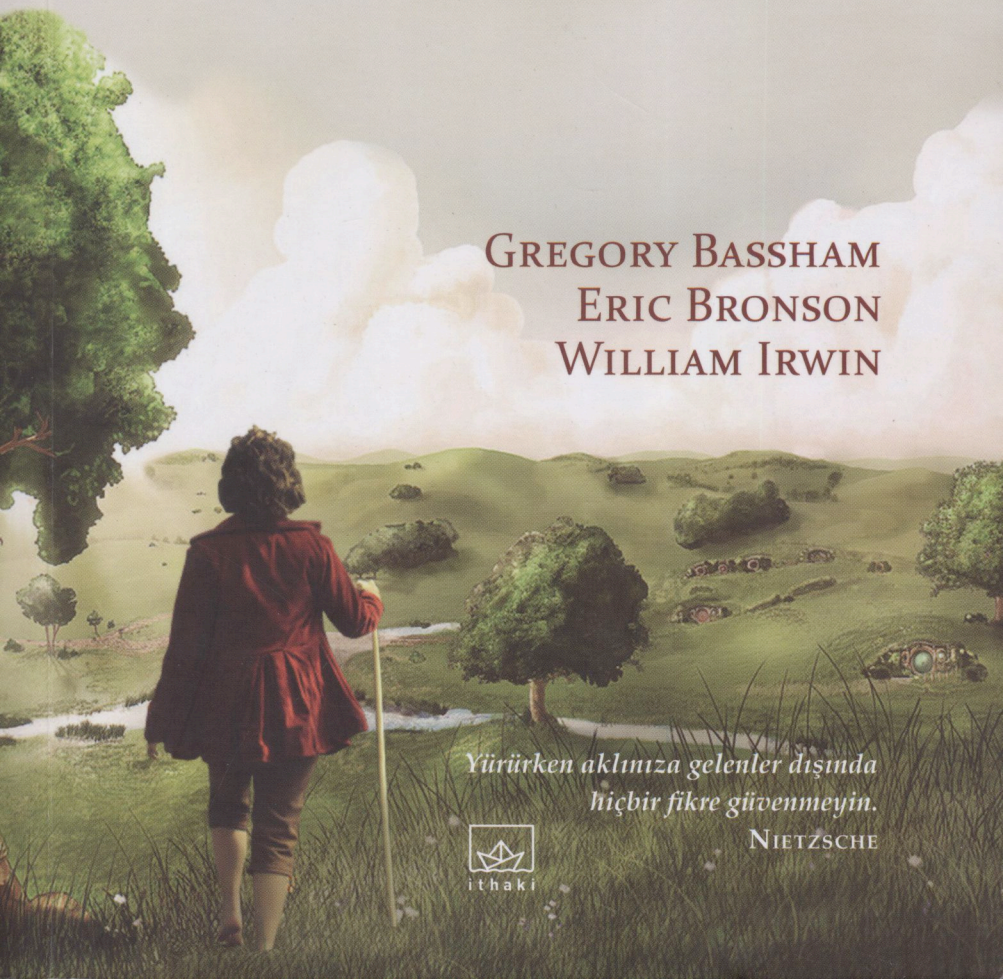
HOBBIT *ve* FELSEFE

CÜCELERİNİZİ, BÜYÜCÜNÜZÜ VE YOLUNUZU KAYBETMEMENİZ İÇİN...

GREGORY BASSHAM
ERIC BRONSON
WILLIAM IRWIN

Yürürken aklınıza gelenler dışında hiçbir fikre güvenmeyin.
NIETZSCHE

ithaki

Gregory Bassham
Pennsylvania'daki King's College'da Felsefe Bölüm Başkanlığı görevini yürütmekte olup, çalışmalarını hukuk biliminin temelindeki felsefi etkileşimler ve eleştirel düşünme tekniği üzerine yoğunlaştırmış bir profesördür. *The Ultimate Harry Potter and Philosophy* [Harry Potter ve Felsefe İle İlgili Söylenebilecek Son Söz] (2010) adlı eserin editörü, *The Lord of the Rings and Philosophy* [Yüzüklerin Efendisi ve Felsefe] (2003) ve aynı şekilde *The Chronicles of Narnia and Philosophy* [Narnia Günlükleri ve Felsefe] (2005) adlı eserlerin editörlerinden biri, *Critical Thinking: A Student's Introduction* [Eleştirel Düşünme: Bir Öğrencinin Bakış Açısı] (2010) adlı eserin yazarlarından biridir. Tekerlekler, motorlar ve ortalığı gürültüye boğan patlamalar ona oldum olası keyif verir.

Eric Bronson
Toronto'daki York Üniversitesi Beşeri İlimler Fakültesi'nde ziyaretçi profesör olarak hizmet vermektedir. *The Girl with the Dragon Tattoo and Philosophy* [Ejderha Dövmeli Kız ve Felsefe] (2011), *Poker and Philosophy* [Poker ve Felsefe] (2006), *Baseball and Philosophy* [Beyzbol ve Felsefe] (2004) adlı eserlerin editörlüğünü üstlenmiş olup, *The Lord of the Rings and Philosophy* [Yüzüklerin Efendisi ve Felsefe] (2003) adlı kitabı derleyenler arasındadır. Şu sıralar "balıktan daha kaygan şeyler" için Gollum'dan ilham alarak yazdığı bir yemek kitabı üzerinde çalışıyor.

HOBBIT VE FELSEFE

CÜCELERİNİZİ, BÜYÜCÜNÜZÜ VE YOLUNUZU KAYBETMEMENİZ İÇİN...

Derleyen ve Yayına Hazırlayanlar:
Gregory Bassham ve Eric Bronson

Dizi Editörü: William Irwin

Çeviren: Kemal Baran Özbek

Hobbit ve Felsefe
Cüzelerinizi, Büyücünüzü ve Yolunuzu Kaybetmemeniz İçin...

Orijinal Adı: *The Hobbit and Philosophy*
Derleyen ve Yayına Hazırlayanlar:
Gregory Bassham - Eric Bronson
Dizi Editörü: William Irwin

İthaki Yayınları - 818

Yayına Hazırlayan: *Yankı Enki*
Kapak Uygulama: *Şükrü Karakoç*
Sayfa Düzeni ve Baskıya Hazırlık: *Özge Kılıç*
1. Baskı, Aralık 2012, İstanbul

ISBN: 978-605-375-249-3

Sertifika No: 25001

Türkçe Çeviri © Kemal Baran Özbek, 2012
© İthaki, 2012
Copyright © 2012 by John Wiley & Sons. All rights reserved.

John Wiley & Sons Limited'in yayımladığı İngilizce baskının onaylı çevirisidir.
Çevirinin doğruluğu İthaki Yayınları'nın sorumluluğundadır.
Bu eserin tüm hakları Akçalı Telif Hakları Ajansı aracılığıyla satın alınmıştır.
Yayıncının yazılı izni olmaksızın alıntı yapılamaz.

İthaki™ Penguen Kitap-Kaset Bas. Yay. Paz. Tic. Ltd. Şti.'nin yan kuruluşudur.
Bahariye Cad. Dr. İhsan Ünlüer Sok. Ersoy Apt. A Blok No: 16/15 Kadıköy - İstanbul
Tel: (0216) 348 36 97 Faks: (0216) 449 98 34
ithaki@ithaki.com.tr – www.ithaki.com.tr – www.ilknokta.com

Kapak, İç Baskı: Deniz Ofset Matbaacılık
Gümüşsuyu Cad. Topkapı Center, Odin İş Merkezi No: 403/2 Topkapı-İstanbul
Tel: (0212) 613 30 06 - Faks: (0212) 613 51 97

Buçukluklarımız Dylan, Asher ve Max için

A vanimar, nai tielyar nauvar laiquë arë laurië

İÇİNDEKİLER

TAKDİM VE TEŞEKKÜRLER:
Eksik Olmayın Dostlar 5

Giriş: Halen Nefes Almakta Olan Filozoflarla Alay Edeyim Demeyin 7
Gregory Bassham ve Eric Bronson

BÖLÜM BİR
RUHUNUZDA SAKLI OLAN TOOK'U KEŞFEDİN

1 Maceracı Hobbit 15
Gregory Bassham
2 "Ve Yol Böylece Sürüp Gider": Bir Hobbitin Taosu 33
Michael C. Brannigan
3 Kocaman Kıllı Ayaklar: Aydınlanma Yolunda Bir Hobbitin Rehberi 49
Eric Bronson
4 Bilbo Baggins: Kozmopolit Hobbit 67
Dennis Knepp

BÖLÜM İKİ
İYİ, KÖTÜ VE ÇAMURLU

5 Bilbo Baggins'in Şanı Şerefi 89
Charles Taliaferro ve Craig Lindahl-Urben
6 *Hobbit* Romanında Kibir ve Tevazu 107
Laura Garcia
7 "Kıymetlimis": Tolkien'in Sahip Olma Tutkusuna İlişkin Yorumları 129
Anna Minore ve Gregory Bassham
8 Tolkien'in Gözünde Adil Savaş 149
David Kyle Johnson
9 "Küçük Şirin Saçmalık": *Hobbit* Romanında Sanat ve Güzellik 171
Philip Tallon
10 *Hobbitus Ludens:* Hobbitler Dalga Geçip
Oyun Oynamayı Neden Sever ve Niçin Biz De Sevmeliyiz? 185
David L. O'Hara

BÖLÜM ÜÇ

BİLMECELER VE YÜZÜKLER

11 "Büyünün ve Makinelerin Efendisi":
Tolkien'in Büyü ve Teknoloji Üzerine Yorumları 207
W. Christopher Stewart

12 *Hobbit*'in İçyüzü: Kurguların Çelişkisinde Bilbo Baggins 225
Amy Kind

13 Zifiri Karanlıkta Felsefe: *Hobbit* ve Yorumbilim 245
Tom Grimwood

BÖLÜM DÖRT

ORADA BULUNMAK VE GERİ DÖNEBİLMEK

14 Bazı Hobbitler Öyle Şanslı Ki 265
Randall M. Jensen

15 Bilbo'nun Avuntusu:
Orta-Dünya'da Takdiri İlahi ve Özgür İrade 283
Grant Sterling

16 Yağmurdan Kaçarken...:
Yaban Ellerde Cesaret ve Karar Verme Yetisi 299
Jamie Carlin Watson

17 Oradaydık ve Şimdi Yine Buradayız:
Bir Masumiyet ve Deneyim Şarkısı 323
Joe Kraus

KATKIDA BULUNANLAR:

Bu Kitaba Emeği Geçen Pek Seçkin ve Birbirinden
Gözü Pek Yazarlarımız 345

TAKDİM VE TEŞEKKÜRLER

EKSİK OLMAYIN DOSTLAR

Bu kitabın içeriğini bir araya toplamakla, bize alışıldığın çok üzerinde bir şans bahşedilmiş olduğunu şimdi daha iyi anlıyoruz. Asık yüzlü ve bir o kadar nemrut sesli iki editörle birden uzunca süre cebelleşmekte gösterdikleri sabırdan ötürü cefakar yazarlarımıza; Connie Santisteban'a, Hope Breeman'a ve bu kitabın yayına hazırlanması sürecinde gayretlerini esirgemeyen tüm Wiley Yayınevi ekibine; bununla beraber, ormanın derin karanlığı boyunca ilerlerken geride bıraktığımız izlerin üzerini örterek bizi izleyen editör Judith Antonelli'ye derin minnet duyguları eşliğinde gönülden teşekkür ederiz. Yine ortaklaşa gerçekleştirdiğimiz geçmiş çalışmaların çoğunda olduğu gibi, bu seferki birlikteliğimiz de, kitabımızın dahil olduğu yayın serisinin editörü Bill Irwin ile birbirine tokuşturulan bira kupalarının sesi eşliğinde durmaksızın tüttürülen pipo-otunun körüklediği duman altı bir toplantı ile başladı. Tolkien ve felsefe üzerine kaleme alınmış bir de değil tam iki popüler kültür kitabını beraberce yayına hazırlamak gibi bir maceraya atılmamızı teşvik etmiş olmasından dolayı Bill'e özellikle şükranlarımızı sunmak isteriz. Aynı şekilde, teşekkürlerimizle dolup taşan iki dev sürahiden biri Madeline ve Lyndsey Karp'a, diğeri ise Greg'in King's College'da kurmuş olduğu "İnanç, Kurgu ve Felsefe" temalı kursa katılımda bulunan öğrencilere gidiyor.

Gelgelelim en büyük minnet borcumuz, birer Elf kızı kadar asil eşlerimiz Aryn ile Mia'ya ve de bu kitabı kendilerine ithaf etmiş olduğumuz biricik Hobbitlerimize... Dylan, Asher ve Max'a. Dünya üzerinde insana Tolkien'in Orta-Dünya öykülerini kendi çocuklarına okumaktan ve böylelikle aynı sevda kıvılcımının Gondor'un işaret ateşleri misali zihinden zihne geçiş yaparak karşısındakinin ruhunda da tutuştuğunu gözlemlemekten daha çok mutluluk verecek his pek nadir bulunsa gerek.

GİRİŞ

Halen Nefes Almakta Olan Filozoflarla Alay Edeyim Demeyin

Gregory Bassham ve Eric Bronson

Toprağın içindeki bir delikte, kuralına uygun hareket etmenin ve saygınlığın fazlaca ödüllendirildiği bir toplumun içinde yaşamını olaysız ve sakin bir şekilde sürdürüp giden biri vardı. Ne var ki, günün birinde içinde yaşadığı deliği terk edip engin maviliklere doğru yolculuğa çıktı. Her ne kadar korkutucu ve bazen de acı verici olsa da, atıldığı bu macera onu sonsuza dek değiştirecekti. Gözleri açılmış, zihni ve karakteri olgunlaşmıştı. Gün gelip de deliğine geri döndüğünde komşuları onu "çatlak" biri olarak görmeye başladılar çünkü onlar yaşamda düzen ve öngörülebilir nitelikte rutin işlerin dışında da bazı unsurlar bulunabileceğini kabul etmeye bir türlü yanaşmıyordu. Tamamladığı yolculuk sonrası eski itibarını yitirse de, kahramanımız kendisine öz benliğini keşfetme olanağı tanıyan ve ilginç bir dünyaya açılıp bu sayede yeni deneyimler kazanmasını mümkün kılan bu maceraya çıkmış olmaktan asla pişmanlık duymadı.

Eğer buraya kadarki kısım size tanıdık geldiyse, zaten öyle olması hedeflendiğindendir. Geride kalan paragraf Platon'un (takriben M.Ö. 428–348) muhtemelen tüm zamanların en meşhur *uzun bir seyahatten sonra evine geri dönme* temalı öy-

küsü kabul edilen "Mağara'nın Alegorisi" adlı eserinden alıntıdır. Platon'un öyküsü pek tabii ki Hobbitler veya büyücüler hakkında değildi. Bir yeraltı hapishanesinde doğumundan beri zincire vurulu halde yaşamış olan bir adamın günün birinde dışarı çıkma cüreti gösterip bu sayede dünyanın gerçekte sandığından çok daha büyük, rengarenk ve de güzel olduğunu keşfedişini konu alan bir kıssadır bu. Platon okurlarının bu alegoriden birtakım dersler çıkaracağını ummuştu; söz konusu derslerin başında da şunlar geliyordu: Maceracı olun. Kendinizi güvende hissettiğiniz bölgenin dışına adım atın. Mevcut koşullar altında kalmaya devam ettiğiniz sürece daha fazlasını yapamayacağınızı kabullenin ve benliğinizi yeni fikirlere ve o ana dek bildiklerinizden daha yüce gerçekliklere açın. Ancak ve ancak zorluklara meydan okuyarak ve risk almaktan çekinmeyerek kendimizi geliştirebilir ve ne olabileceğimizi keşfederiz. İşte bu dersler J.R.R. Tolkien'in *Hobbit* adlı eserinde vurgulamaya çalıştıklarıyla aynıdır.

Gelmiş geçmiş en sevilen çocuk kitaplarından biri kabul edilen ve konu akışı bakımından kendisini izleyen *Yüzüklerin Efendisi*'ne de fevkalade bir giriş teşkil eden *Hobbit*, aynı zamanda üzerinde derinlemesine düşünülüp taşınılması gereken pek çok soruyu da gündeme getirmektedir. Maceralar gerçekten de birçoklarının öne sürdüğü gibi "akşam yemeğine gecikmenize" neden olan "pis, huzursuz edici, rahat bozucu" şeyler midir, yoksa içlerinde heyecan verici ve kişinin yaşamını değiştirme potansiyeline sahip öğeler de barındırırlar mı? Neşeli ziyafet sofralarında söylenen şarkılara yığınla altından daha fazla değer verilebilir mi? Hayat çevrede "daha az gürültü ve daha fazla yeşil"in bulunduğu sanayileşme öncesi çağlarda daha mı keyifliydi yoksa? "Yaz mevsimi kadar cana yakın" kişilere kontrolleri altında tuttukları teknolojik imkânları çevreye karşı olan sorumluluklarından taviz vermeksizin kullanacakları konusunda güven duymalı mıyız, yoksa bu teknolojik ola-

naklar Goblinlerin ve Kuytuorman'ın Karanlık Büyücüsü'nün eline düşmeleri ihtimaline karşı dikkatlice denetlenip ortadan kaldırılmalı mı?

Dostların birbirine olan bağlılıklarından kaynaklanan görevleri nelerdir? Merhametin kanatları ölümü hak etmiş olanlara dek yayılmalı mı? Bilbo Arkentaşı'nı verme hakkına gerçekten sahip miydi? Smaug'un hazinesi nasıl paylaşılmalıydı? Yabanıl Topraklar'a doğru yola çıkarken Thorin "o güzelim altın arpini" Çıkın Çıkmazı'nda mı bırakmıştı? Eğer öyleyse, onu eBay'de kaç paraya satabiliriz dersiniz? Elrond'un Geriye Kalanların En Sonuncusu Olan Gösterişsiz Evi'nin neşeli salonlarından Gollum'un "balçık içindeki yapış yapış kayalardan oluşan adası"na dek gerek eski müdavimler gerekse yeni okurlar için çözülmesi güç daha pek çok felsefi soru çıkar karşımıza.

Tolkien –bize kazandırdığı dünya için kendisine şarap ve siyah bira ile bezenmiş şükranlarımızı sunarız!– profesyonel bir filozof değil, Oxford'da Ortaçağ İngilizcesi üzerine ders veren bir profesördü. Ama içlerinde Peter Kreeft'in *The Philosophy of Tolkien* [Tolkien'in Felsefesi], Patrick Curry'nin *Defending Middle-Earth* [Orta-Dünya'yı Savunmak] ve bizim yayınevimizin ve de emeğimizin ürünü olan *The Lord of the Rings and Philosophy* [Yüzüklerin Efendisi ve Felsefe] de bulunan son dönem eserler açıkça ortaya koyuyor ki, büyük soruları çözmeyi amaç edinmiş, derin bilgi dağarcığına sahip bir âlimdi de kendisi. Hikâye der ki, öğrencilerine not vermek üzere başını sınav kâğıtlarına gömdüğü güzel bir yaz günü Oxfordlu profesörümüz boş bir sınav kâğıdıyla karşılaşmış. Bunun ne gibi bir anlam taşıdığı üzerine bir süre kafa yorduktan sonra, iddia edildiğine göre Tolkien dolma kalemini eline almış ve şu çok meşhur açılış cümlesini önündeki boş kâğıda yazıvermiş: "Bir zamanlar, toprağın içindeki bir delikte bir Hobbit yaşardı."

Peter Jackson –dileğimiz odur ki ayak parmaklarının üzerindeki kıllar hiç dökülmesin!– *Yüzüklerin Efendisi* sağasını

oluşturan üç filmi (2001–2003) göz kamaştırıcı bir ustalıkla yönetmesi dolayısıyla kendisine layık görülen Akademi Ödülü ile evine dönmesinin üzerinden yıllar geçtikten sonra, *Hobbit*'i (2012) çekmek üzere bir kez daha yönetmen koltuğuna oturdu. Hobbitler bedenen küçük olabilir, ancak Jackson ve New Line Cinema çok büyük oynuyor ve öyküyü iki filme yaymakla kalmayıp *Yüzüklerin Efendisi* filmlerinden hatırlayacağımız pek çok yıldıza kadroda tekrardan yer veriyor... üstelik filmi bu defa 3D sistemiyle çekiyor. Aradan geçen karanlık ve anlaşmazlıklarla dolu on yıldan sonra Orta-Dünya hayranları Jackson'un günümüzün bu en büyük kahramanlık destanıyla ilgili gerçekleştirdiği son çalışmayı nihayet izleme olanağı bulacak.

Elinizde tutmakta olduğunuz kitapta, böylesi bir işe kalkışmaktan zevk duyan filozoflardan kurulu yazar kadromuz, "kaynağı sonsuz bir geçmişe dayanıyor" şeklinde nitelediği felsefi sorulara büyük bir hevesle yanıt arama yolunda Tolkien'e eşlik ederken bir yandan da "yerinden çıkarılabilir kapüşonlarını" yanı başında bulundurmayı ihmal etmiyor. Her şeyden önemlisi, bu kitabın Tolkien *hayranlarınca* yine Tolkien *hayranları için* kaleme alındığı unutulmamalı. Blackwell Felsefe ve Popüler Kültür Serisi'ni oluşturan diğer eserlerde de gözlemlendiği gibi, kitabımız popüler kültürü büyük düşünürlerin fikirlerini geniş kitlelere öğretme ve bilindik kılma yolunda oltanın ucundaki kanca yerine kullanma amacı güder.

Kitabımızı oluşturan bölümlerden bazısı *Hobbit*'in taşıdığı felsefi öğeleri –öykünün üzerine kurulu olduğu manevi ve kavramsal olguları meydana getiren anahtar değerleri ve genel varsayımları– irdelemeyi hedef edinirken, diğer bölümler kitabın içeriğindeki olayları çeşitli felsefi kuramların açıklamasında örnek birer araç olarak kullanıyor. Bu yolla hem *Hobbit*'in perde arkasında yatan sorulara cevap bulmayı hem de oldukça güçlü bazı felsefi fikirleri okurlara öğretmeyi hedefledik.

Yazar kadromuz da tıpkı Hobbitler gibi "çoğu insanın öm-

ründe dahi duymadığı ya da bir zamanlar biliniyorduysa bile çoktandır unutulmuş olan bir bilgeliğe ve zekice söz söyleme yetisine" sahip. Öyleyse pipolarınızı elinizdeki en kaliteli Old Toby tütünüyle doldurun ve böylesi özel bir an için nicedir sakladığınız o çok değerli Old Winyards şişesini dolaptan çıkarın. Çünkü unutamayacağınız bir maceraya atılmak üzeresiniz.

BÖLÜM BİR

RUHUNUZDA SAKLI OLAN TOOK'U KEŞFEDİN

MACERACI HOBBIT

Gregory Bassham

> Sürtünme olmaksızın mücevher parlatılamaz, tıpkı kişinin zorlu deneylerden geçmedikçe mükemmel hale gelemeyeceği gibi.
>
> – Konfüçyüs

Hobbit bir macera öyküsüdür. Aynı zamanda bir kişisel gelişim hikâyesidir de. Öykünün başlarında Bilbo maceranın her türlüsünden kaçınan, basmakalıp ve rahatına düşkün bir Hobbit olarak çıkar karşımıza. Fakat öykünün akışı içinde onun cesaretinin, bilgeliğinin ve özgüveninin arttığını görürüz. *Hobbit* bu bakımdan *Yüzüklerin Efendisi* ile benzeşiyor. J.R.R. Tolkien'in de belirttiği gibi, her iki eser de mütevazı karaktere sahip sıradan birinin her bakımdan yücelişini konu alır.[1] Her ikisinde de –"bilge" geçinen güçlülerin gözünde küçük ve aciz birer mahluktan ibaret olan– sıradan kişilerin nasıl büyük işler başardığı ve önlerine çıkan engeller karşısında yılmayıp zorluklara kat-

lanarak ve bir yandan da umulmadık bir karakter ve irade gücüne erişerek nasıl kahraman mertebesine yükseldiği anlatılır.

Peki nedir acaba maceracı bir ruh ile kişisel gelişim arasındaki bu bağ? Nasıl oluyor da güçlüklere meydan okumak ve risk almak –bizi Hobbit-oyuklarımızın güvenli ve konforlu ortamını terk etmeye razı eden şu güdüden bahsediyorum– bizi olduğumuzdan daha güçlü, mutlu ve kendinden emin bireyler haline getirebiliyor? Dilerseniz Bilbo ile bazı büyük düşünürlerin karakter gelişimi ve insanoğlunun benliğinde saklı olan potansiyel yetiler hakkında bize neler öğretebileceğini beraberce görelim.

Bir Hobbitin Kişisel Gelişimi

Hobbitler genelde hiç de maceracı bir toplum olarak tanınmaz...üstelik işin aslı bunun tam tersidir. "Huzur içinde yaşamayı seven, barışçıl, hasat zamanı iyi ürün veren bereketli topraklara sevdalı bir topluluktur" onlar; savaş yoluna inmek şöyle dursun, kendi aralarında çatışmaya girdikleri dahi görülmemiştir; tıkınmak, kafa çekmek, pipo tüttürmek ve eğlenceler düzenlemek gibisinden basit dünyevi zevklerden büyük haz duyar ve nadiren seyahat ederler; kendi çapında birtakım maceralar yaşamış ya da başından alışıldığın dışında bazı olaylar geçmiş herhangi bir Hobbite "zavallı" damgası vurmaya hazırdırlar.[2]

Bu bakımdan Bilbo'nun oldukça sıradışı bir Hobbit olduğu söylenebilir. Annesi, şu meşhur Belladonna Took, zengin olmaları bir yana macera tutkusu dolayısıyla da nam salmış bulunan ve Took ismiyle tanınan bir kabileye mensuptu. Bilbo'nun amcalarından biri olan Isengar'm gençliğinde "büyük denizin kıyılarına dek gittiği"ne dair söylentiler vardı; diğer bir amcası Hildifons'un ise "uzak diyarlara doğru yolculuğa çıktığı ve bir daha asla geri dönmediği" söylenirdi.[3] Bilbo'nun uzak akrabalarından "Boğakükreten" lakaplı Bandobras Took'un tek bir sopa darbesiyle bir Goblin kralının kafasını uçurması Hobbit

folklöründe adeta bir efsane halini almıştı. Kopan kelle yerde yuvarlanarak bir tavşan deliğine düşmüş, böylelikle Yeşil Çayırlar Savaşı'ndan galip ayrılan bizim Boğakükreten de bu sayede golf oyununu keşfetmişti.[4]

Buna karşılık Bagginsler, yani ailenin Bilbo'nun baba tarafına mensup olan üyeleri, umulmadık hareketlerde asla bulunmayan ve macera kabilinden hiçbir olaya bulaşmaksızın "kuralına uygun" şekilde yaşamını sürdüren saygıdeğer Hobbitlerdi. Bilbo'nun karakterini şekillendiren bu iki fraksiyon arasındaki çelişki *Hobbit*'in konu akışı içinde ara ara karşımıza çıkar.

Hobbit'te anlatılan olayların gerçekleşmesine henüz yirmi yıl varken, 2941 yılında Shire'a yaptığı ziyaret sırasında Gandalf Bilbo'nun damarlarındaki Took kanından ileri gelen maceracı tarafını sezinlemişti. Genç Bilbo "hiç tükenmeyen o hevesi, zekâyla ışıldayan gözleri, anlattığım öyküleri heyecanla dinleyişi ve Shire'ın sınırları dışında alabildiğine uzayıp giden dünyadaki yaşantıya duyduğu merakla" Gandalf üzerinde olumlu bir izlenim bırakmış, onun hayranlığını kazanmıştı.[5] Aradan iki onyıl geçtikten sonra Gandalf bir kez daha Shire'a geldiğinde Bilbo'yu "oldukça pisboğaz ve yağlanmış bir vaziyette" bulmuş, fakat onun çevre topraklarda bazen günlerce süren gezintilere çıkması ve Cücelerle konuşması yüzünden diğer Hobbitlerce halen "kaçık" olarak görüldüğünü öğrenmek yüreğine su serpmişti.[6] Ne var ki, günaydın diyerek kendisini karşıladıktan hemen sonra türü ne olursa olsun herhangi bir maceraya atılma fikrini bunun kendisini "akşam yemeğine geciktirmekten" başka bir sonuç doğurmayacak "iğrenç, huzur bozucu ve rahatsız" bir şey olduğu savıyla bir kenara itmesi, Bilbo'nun kişiliğinde Baggins yanının ağır bastığı kanısına varmasına yol açmıştı.[7]

Gelgelelim Cücelerin özlem duydukları hazinelerine ithafen söyledikleri şarkı ve Gloin'in küçümseyen bir tavırla ondan "paspasın üstünde sallanan, oflayıp puflayan küçük adam"

diye söz etmesi Bilbo'nun içindeki Took'un kıpırdanmasına yetti.[8] Bunun üzerine, Bilbo istemeyerek de olsa Cücelerin seferine katılmayı kabul etti ve böylelikle kendisini, sonradan aynı zamanda gerçek benliğini keşfetme yolunda çıktığı bir sefer özelliği taşıdığı da anlaşılacak olan bir maceranın tam ortasında buldu. Çıktıkları bu tehlikelerle dolu yolculuğun daha en başında, maceraların hiç de öyle sanıldığı gibi "mayıstan önce, güzel bir sabahta, yüklü midilliler sırtında" yapılan kır gezintileri olmadığı gerçeğiyle yüzleşecekti Bilbo.[9] Sürekli olarak korku içinde ve yol arkadaşlarının desteğine muhtaç vaziyette yola devam ederken, o çok sevdiği Hobbit-oyuğunun loş ortamında yeni yeni fokurdamaya başlayan çaydanlığın sesi eşliğinde geçirdiği tatlı anların anısı sık sık canlanıyordu belleğinde.

Yolculuk süresince birden çok kez sırf şansının yardımıyla ölümden döndü. Şu da var ki, özgüveni ve cesareti yavaş yavaş da olsa artıyordu. Yolculuğun tek başına geçirmek zorunda kaldığı evrelerinde kimsenin yardımına başvurmaksızın Gollum'u alt eden, Goblinlerin mağarasından sıyrılıp çıkmayı başaran ve üstelik dostlarını hem Kuytuorman örümceklerinden hem de Elf Kralı'nın kalesinden kurtaran o değil miydi sonuçta? Grup nihayet Yalnız Dağ'ın eteklerine ulaştığında gizli kapının nasıl açılacağını keşfeden de yine Bilbo olmuş ve hazineye bekçilik eden o dehşetengiz ejderhadan kaynaklanan tehdidi göze alarak dağın derinliklerine giden karanlık tünele girme cesaretini yalnız o gösterebilmişti. "Daha şimdiden uzun zaman önce Çıkın Çıkmazı'ndan yanına mendil bile almadan fırlayan hobbitten çok farklıydı," cümlesi de aynı fikri vurgulamaktadır.[10]

Ejderin homurdanışını duyduğu halde karanlık tünelin dibine doğru inmeye devam edebilmesi, "yaptığı en cesur şey"di.[11] Bilbo'nun beraberinde ejderhanın definesi içinden aşırdığı çift kulplu harikulade bir altın kupayla çıkagelmesi, onun birlikte yola çıktığı Cüceler tarafından bu seferin "gerçek lideri" şeklinde kabul görmesine yol açmıştı.[12] İzleyen süreçte

Bilbo yaşamını riske atıp büyük bir fedakarlık örneği göstererek ejderhanın hazinesi üzerinde kardeşin kardeşi öldüreceği bir savaş patlak vermesinin önüne geçmek için Arkentaşı'nı vermeyi kabul edince, Elf Kralı bu hareketi takdirle karşılamış ve onu "Elf prenslerinin zırhını giymeye, içinde daha hoş görünen pek çoğundan daha layıksın," sözleriyle onurlandırmış ve ardından ona "Muhteşem Bilbo" unvanını yakıştırmıştı.[13]

Beş Ordu Savaşı'nın ertesinde savaş alanında ölmek üzere olan Thorin Meşekalkan da "Senin içinde bildiğinden fazla iyilik var, sevecen Batı'nın evladı," derken Bilbo'nun kişiliğindeki gelişmeyi gözlemlediğini kesinkes ortaya koyuyordu. "Tam gereken miktarda, biraz cesaret, biraz da bilgelik."[14] Onun Shire'a dönüşünün şerefine acı-tatlı bir şiir döktürdüğünü duyan Gandalf'ın heyecanını şu sözlerde görürüz: "Canım Bilbo! Sende bir haller var! Eski Hobbit değilsin!"[15]

Özetle ifade etmek gerekirse, *Hobbit*, kahramanlıkla uzaktan yakından ilgisi bulunmayan sıradan bir bireyin karşısına çıkan güçlüklere ve binbir türlü tehlikeye göğüs gerip onları alt ederek gerek irade gücü gerekse karakter yapısı bakımından nasıl yüceldiğini konu alan bir macera öyküsüdür. Peki ama böylesi bir dönüşüm nasıl mümkün olabiliyor? Dilerseniz şu aşamada düşün tarihinin büyük filozoflarından bazılarının bireyin sınavdan geçmesi ve buna bağlı olarak zihinsel anlamda gelişim göstermesi olgusu hakkında söyledikleri üzerine bir incelemede bulunalım.

Bilbo'nun Bilgelik Yolunda İlerleyişi

> Kişi ancak ızdırap okulundan mezun olunca bilgeliğe erişebilir.
>
> – Aeschylus

İnsanlar yaşamları süresince çeşitli bakımlardan gelişim gösterebilir: Fiziksel, duygusal, ruhsal, sanatsal yetenek ve daha pek

çok bakımdan. Fangorn Ormanı'ndaki Ent içkisinden çatlayıncaya dek içmeleri sonrasında bu gelişimin Merry ve Pippin'de fiziksel olarak –boylarının birkaç santim uzaması suretiyle– gerçekleştiğini hatırlayalım. Bilbo'yu ele aldığımızda ise söz konusu gelişim ruhsal ve entelektüel boyutta çıkar karşımıza. Geleneksel felsefe terimleri ile açıklanacak olursa, başından geçen maceralar Bilbo'nun *bilgelik* ve *erdem* yönlerinden gelişim göstermesi sonucunu doğurmuştur. "Felsefe" deyimi antik Yunan dilinde "bilgeliğe olan düşkünlük" anlamına gelen bir kökten türetilmiştir. Öyleyse incelememizin meyvelerini toplamaya buradan başlayalım: Nedir bu bilgelik denen şey?

Bütün felsefi ve dini yaklaşımların bilgeliği aynı kalıp içinde algıladığı söylenemez. Zen inancını taşıyan bir Budist'in yapacağı bilgelik tanımı Bir Hindu'nunki veya Amerika Birleşik Devletleri'nin güney eyaletlerinde hakim olan Baptist mezhebine mensup birinin vereceği tanımdan pekala farklı olacaktır. Ama buna benzer teorik uyuşmazlıklar bizi şaşırtmasın; ne de olsa hemen hemen tüm felsefi ve dini gelenekler, tam kelime karşılığı her ne olursa olsun, bilgelik kavramının yaşamın içyüzüne ve anlamına dair derin bir görüş yeteneği içerdiği konusunda hemfikirdir.[16] Bilge bir kişi hayatta nelerin önem taşıdığını anlar, daha önemsiz bulduğu şeyleri tartıp yerli yerine oturtur ve bu sayede, güzel yaşamak ve yaşamın getireceği zorluklarla daha etkin şekilde başa çıkabilmek için neye ihtiyaç duyulacağını çözer.[17] Bilgeliğin de kendine göre dereceleri vardır. Gandalf'ın Elrond'a, Elrond'un da Bard'a oranla daha bilge olduğu söylenebilir. Ne var ki, bilgeliği her ne şekilde tanımlarsak tanımlayalım, *Hobbit*'in sonuna gelindiğinde Bilbo'nun başlangıçtakinden çok daha bilge hale geldiği apaçık ortada. Peki bu nasıl mümkün oldu?

Filozoflar yaşamı süresince insanın karşısına çıkacak sınavların ona başlıca iki yolla bilgelik katacağını vurgulamıştır: *Kendi kendisini daha derinlemesine anlamasına* olanak tanımak

ve *deneyimlerini daha geniş bir yelpazeye yaymak*. Bilbo örneğinde bu faktörlerin ikisinin de geçerli olduğunu görürüz.

Bilgeliğe giden yolda ilk adımın aslında ne denli az şey bildiğimizin bilincince varmak olduğunu söyler Sokrates (takriben M.Ö. 470–399). "Kendini tanı"dır onun şiarı. Sokrates insanların kendilerine olan yaklaşımlarının her daim fazlasıyla abartılı ve gerçeği olduğundan çok daha fazla gösterir yönde olduğunu gözlemlemiştir. İnsanoğlu daima kendisine gereğinden fazla güvenme ve gerçekte olduğundan daha fazla şey bildiği veya gerçek niteliklerinden şöyle veya böyle daha fazlasına sahip olduğu yanılgısına kapılma eğilimindedir. Zaten bilge ve üstün nitelikli olduğuna inanan birini bilgelik ve iyilik arayışına çıkması için motive etmek son derece güçtür. Demek oluyor ki bilgelik yolunda atılması gereken ilk ve en önemli adım, Sokrates'in de belirtmiş olduğu gibi, korkusuz ve çekincesiz bir öz-sorgulama sürecine girebilmektir.

Kendimize devamlı olarak şunları sormalıyız: Bunu gerçekten biliyor muyum, yoksa yalnızca bildiğimi mi zannediyorum? Yanılıyor olabilir miyim? Her durumu kendimden yana iyiye yorduğum için suçlu muyum? Arzu ettiğim gibi bir yaşam sürebiliyor muyum? Kendim için çizdiğim yolda mı yürüyorum? Gerçek yeteneklerim ve becerilerim nedir? Hayatımı mümkün olan en anlamlı ve doğru biçimde nasıl sürdürebilirim? Ancak bu soruları kendimize yöneltmek yoluyla içine sürüklendiğimiz kendi kendini aldatma silsilesini yırtıp çıkabilir ve sahip olduğumuz gerçek potansiyeli keşfederek yetilerimizi yoğunlaştırmamız gereken, önümüze yeni fırsatlar açacak alanların hangileri olduğunu saptayabiliriz.

Filozoflar ve dini düşünürler çağlardan bu yana yukarıda sözü edilen sınavlardan biri olan acı ve ızdırap çekmenin kişinin kendini algılayış düzeyini nasıl daha derine indirdiğine vurgu yapmıştır. C.S. Lewis (1898–1963) acının kişinin kibrini gemlediğini, bize sabretmeyi öğrettiğini, zorluklara karşı

direncimizi artırdığını, hayattan her zaman güzellikler beklenmemesi gerektiği dersi verdiğini ve "idealimizdeki dünyanın içinde yaşadığımızdan çok farklı olduğunu" öğrettiğini öne sürer.[18] Ona göre acı, Tanrı'nın "sağır bir dünyanın dikkatini çekmek için kullandığı megafon"dur.[19] Romalı düşünür Seneca ise (takriben M.Ö. 4–65) Tanrı'nın insanoğluna yaklaşımını çocuklarına sevgi duyan ama onları eğitme yolunda katı kurallar koymaktan çekinmeyen bir babanmkine benzetir: " 'Zorlu koşullar altında uğraşıp didinsinler, ızdırap çeksinler, maddi ve manevi kayıplara uğrasınlar... ki bu sayede gerçek anlamda güçlü birer birey haline gelsinler.' ... İşte Tanrı sevdiği ve üzerine titrediği kullarını bu yolla çalıştırarak sağlamlaştırır."[20]

Hobbit'in konu akışı içinde Bilbo'nun zamanla kendi kendisini daha yakından tanıdığına tanık oluruz. Öykünün açılış safhasında Thorin'in onları beklemekte olan seferin içerdiği tehlikeler hakkındaki uyarılarına "tünelden çıkan tulumbanın düdüğü" kadar tiz bir çığlıkla tepki gösterir ve "şöminenin önündeki halının üzerine diz çökmüş, eriyen bir jöle gibi sarsılmakta olduğ görülür.[21] Yalnız Dağ'a yaptığı yolculuk sırasında pek çok tehlikeye göğüs germiş, soğuk, açlık, uykusuzluk, korku ve bitkinliğin pençesinden bir türlü kurtulamamıştır. Diğer yandan, geçirdiği bu süreç onun özgüvenini yavaş yavaş artırır ve liderlik vasfı gibi hiç beklenmedik bir yetenek de dahil olmak üzere benliğinin derinliklerinde saklı olan güçleri keşfeder.

Bilbo, kişiliğinde cereyan eden temel çelişki üzerine daha derinlemesine kafa yormaya başlar ve hayattan konforlu bir ev, iyi cins pipo-otu, ağzına kadar dolu bir kiler ve günde altı öğün yemekten daha fazlasını beklediği sonucuna varır. Ancak bunu yaparken boyundan büyük hayaller kurup ihtişam hevesine kapılmamayı başarır. Başından geçen onca serüvenden ve ortaya koyduğu sayısız kahramanlıktan sonra halen "ne de olsa sen uçsuz bucaksız dünyada küçük bir adamdan ibaretsin,"[22] sözüne şükran duyma alçakgönüllülüğüne sahiptir.

Bilbo'nun bilgeliğe ulaşmasının bir başka boyutu daha var: Seyahat etmek onun gözlerini açmış ve yaşadığı deneyimlerin çeşidini başka hiçbir koşul altında mümkün olamayacak ölçüde geniş bir yelpazeye yaymıştır. Filozof Tom Morris okulda felsefe dersi almanın insan zihni için bambaşka bir tecrübe olduğunu belirtir. Felsefe öğrencileri kendilerini geçmişin büyük filozoflarının rehber görevini üstlendiği kuramsal bir geziye çıkmış bulurlar: Bu filozoflar onların ufkunu genişleten, heyecan verici bir hayaller silsilesi içinde onlara yol gösteren, onların düş gücünü artıran, yol üstünde karşılarına çıkması muhtemel çukurlara karşı onları önceden uyaran ve onlara paha biçilmez hayatta kalma hünerleri aşılayan ruh topografları dır bir nevi.[23] Birçok yazar seyahat etmenin ve maceralara atılmanın kişinin karakterine o ana dek hakim olan paradigmaları sarsıcı ve onun yaşama olan bakış açısını keskin şekilde değiştirici etkiler yarattığı üzerinde durmuştur.

Shireli Hobbitler taşra zihniyetli ve içe kapanıktır; Orta-Dünya'nın kendi yaşadıkları kesiminin dışında kalan devasa coğrafyasında olup biten üzerine bilgileri yok denecek kadar az, ilgileri ise tastamam yoktur. Pek çok Hobbite oranla daha maceracı bir ruha sahip olduğu halde Bilbo da başlangıçta hemşerilerinin kısıtlı görüş açısını ve yeniliğe kapalı yaklaşım tarzını paylaşıyordu.[24] Tıpkı diğer Hobbit dostları ve komşuları gibi o da saygınlığa, gürültü patırtıdan uzak durağan bir yaşantıya ve yeme, içme ve pipo tüttürme gibi sade dünyevi zevklere büyük değer veriyordu.

Maceralı yolculuğu sırasında edindiği deneyimler, Bilbo'ya hayatta alışageldiğinden daha önemli meseleler ve yüce değerler bulunduğu gerçeğini gösterir. Yine bu yolculuk boyunca kahramanlık ve özveri gibi kavramları bizzat hayata geçirme olanağı bulur, geçmiş çağlara ait bilgi dağarcığının ne denli engin olduğu gerçeği karşısında hayranlığa kapılır, daha önce hayal bile edemeyeceği güzellikte şeyler gözlemler. Adeta Uzay

Yolu serisinin unutulmaz gemisi *Atılgan*'ın mürettebatından biriymişçesine o da "yeni dünyalar ve yeni uygarlıklar" keşfeder, gözlerinin önüne serilen harikulade yapılar ile manzaraları seyre dalar, birbirinden çok farklı değer yargılarına ve hayat tarzlarına sahip topluluklarla karşılaşır. Shire'a döndüğünde çok iyi tanıdığını sandığı ülkesini farklı bir gözle inceler ve sevgili yurdunun gerek eksik yönlerini gerekse sahip olduğu o eşsiz cazibeyi öncekine nazaran daha tarafsız biçimde tartabildiğini fark eder.

Tempo sona erip de yaşantısı eski monotonluğuna döndüğünde, komşularının ona olan saygısını yitirdiğini fakat buna karşın kişiliğinin önemli erdemler kazanmış olduğunu gözlemler.[25] *Hobbit*'in son bölümüne gelindiğinde halinden memnun ve kozmopolit Bilbo'yu "şiir yazmaya ve Elfleri ziyaret etmeye" bırakırız.[26] Gerçekten de, tanıdığımız o eski Hobbit değildir artık Bilbo. Yaşadığı maceralar onu öncekine oranla daha bilge bir hale getirmiştir.

Bilbo'nun Yüce Erdemler Edinmesi

> Rahat bir yaşamın getirdiği uyuşukluk, öz benliğini daha iyi kavrama yolunda kişiye sıklıkla engel teşkil eder.
>
> – Lance Armstrong

Bilbo sırf entelektüel bakımdan gelişmekle kalmamıştır; aynı zamanda, erdem diye bilinen olguların bilincine öncekine oranla çok daha iyi varmış, diğer bir ifadeyle, daha ahlaklı biridir de o şimdi. Geçirdiği maceralar sonucunda daha cesur ve hünerli biri olup çıkmış, gerek fiziksel gerekse ruhsal direnci artmış, başkalarının yardımına daha az gereksinim duyan ve iradesine çok daha iyi hakim olabilen bir yapıya bürünmüştür. Gollum'un hayatını bağışlama ve uyukladığı sırada Elf muhafızın kemerindeki anahtarları değiştirme yönünde aldığı ka-

rarlar onun içindeki merhamet duygusunun da yoğunlaştığını gösteriyor.[27] Kardeş kavgasının önüne geçip barışı temin etmek amacıyla tercihini o benzersiz güzellikteki Arkentaşı'ndan feragat etmekten yana kullanması, eve dönerken beraberinde iki küçük hazine sandığından fazlasını götürmeyi reddetmesi –ki bunların da hepsini sonradan elden çıkarmış, başkalarına sunmuştur– ve kendisine hediye edilmiş olan paha biçilmez değerdeki *mithril* madeninden yapılma yeleği Michel Delving Müzesi'ne bağışlaması, "son derece pisboğaz ve yağlanmış" hale gelen Bilbo'nun artık daha cömert ve maddecilikten daha uzak bir yaklaşım benimsediğini gözler önüne seriyor.[28] Filozoflar insanın karşısına çıkan zorlu sınavların ruhsal gelişimi biri hızlıca diğeriyse daha kademeli olmak üzere iki ana yolla geliştirdiğini belirtmiştir.

Büyük kişilik dönüşümleri bazen çok hızlı, hatta kelimenin tam anlamıyla bir anda bile gerçekleşebilir. Bu tür ahlaki dönüşümler genellikle hayatımızda şok edici veya travmatik bir olay meydana geldiği zamanlar gerçekleşir. Çok sevdiğimiz birinin ölümü, bizi ölümle burun buruna bırakan bir kaza geçirmemiz ya da günün birinde iflas ederek gözümüzü alıştığımız yaşam standardının çok altındaki bir viranede açmamız... böylesi durumlar bizi yaşantımızı gözden geçirmeye ve kendimizle ilgili bir şeyleri değiştirme zamanının geldiği sonucuna varmaya yöneltir. Amerikalı düşünür William James'in (1842–1910) klasikler arasındaki haklı yerini almış olan *The Varieties of Religious Experience* [Dinsel Deneyimlerin Çeşitliliği] adlı çalışmasında da vurguladığı gibi, yukarıda bahsi geçen türden dönüşümlerin çoğu zaman dini bir itki sonucu gerçekleştiği görülüyor. Dickens'in *Bir Noel Şarkısı* adlı eserinde Ebenezer Scrooge Noel arifesinde aksi yaradılışlı ve huysuz biri olarak karşımıza çıkarken Noel günü bir cömertlik ve iyi yüreklilik timsali halini alır. Yine de böylesi ani ve keskin ahlaki dönüşümlerin hepsinin ardında dinsel dürtü aramak yersiz.

Bu tip hızlı ahlaki dönüşümlere Tolkien'in eserlerinde nadiren rastlansa da üzerinde durulması gereken bazı örnekler yok değil. Ahmaklığının kurbanı olarak Orthanc'ın Gözlem Taşı'na bakma gafletinde bulunan ve sonuç olarak dehşetengiz bir deneyim geçiren Pippin'inki böyle bir dönüşümdür mesela.[29] Bu iş başına gelip de kapıldığı korku yetmezmiş gibi üstüne bir de Gandalf'dan sıkı bir azar yemeden önceki süreçte Pippin'in düşüncesizce hareket eden ve tedbirsizce yaptığı hareketlerle kendisiyle beraber Kardeşliğin diğer üyelerini de devamlı tehlikeye atan, olgunluktan uzak biridir. Az önce değindiğimiz olaydan sonra ise onun köklü bir değişiklik geçirdiğini gözleriz. Kendi isteğiyle Denethor'un hizmetine girer, Gondor'un Kule Muhafızları'ndan biri olur, Faramir'in hayatını kurtarır, Morannon Savaşı'nda dev bir Troll öldürür, Shire'm düşman unsurlardan temizlenmesi sürecinde kritik bir rol üstlenir ve bunu izleyen elli yıl boyunca Shire Valisi olarak görev yapar.

Thorin'in son nefesini vermeden önceki konuşması ve Bilbo ile aralarındaki buzları eritmesi, aniden gerçekleşen Scroogevari dönüşümlerin bir diğer örneği olup, Boromir'in *Yüzüklerin Efendisi*'nde meydana gelecek olan ve Boromir'in ölüm anındaki pişmanlığını yansıtan sahneyi de pek çok yönden andırmaktadır. *Hobbit* kitabının başından sonuna dek Thorin kibirli, açgözlü ve kendini beğenmiş bir portre sergiler. Hazineyi ele geçirdikten sonra ise daha da kabaran bu kibir ve açgözlülük onu mantıken birlik halinde hareket etmesi gereken Özgür Halklar arasında anlamsız bir savaş çıkarmanın eşiğine dek getirir. Tabiatları itibariyle Cüceler "paranın değerini çok önemseyen, hesapçı bir halktır".[30] Dahası, Thorin tam da o dönemde "ejderha sayrılığı," yani bir ejderhanın uzunca süre bekçilik ettiği ve de kuluçkaya yatan bir tavuk misali üzerine yerleşip düşüncelere daldığı herhangi bir hazineyle temas edenlerin davranış tarzı üzerinde yoldan çıkarıcı etki yaratan bulaşıcı bir illete yakalanmıştır.[31] Fakat Thorin bile ölüm ânı

gelip çattığında şu itirafta bulunmayı bilmiştir: "Daha çoğumuz yemeğe, neşeye ve şarkıya saklanan altınlardan daha fazla değer verse idi, dünya daha neşeli olurdu."[32]

Ani ruhsal dönüşümler meydana gelmesine gelir, fakat bu gibi durumlar son derece nadir olup genellikle pek de uzun sürmez. Kişiyi manevi gelişim hedefine ulaştıran daha sık karşılaşılır ve daha sürdürülebilir nitelikteki bir diğer yöntem ise alışkanlık ve eğitim öğeleri etrafında biçimlenmektedir. Aristoteles'in (takriben M.Ö. 384–322) de vaktiyle vurgulamış olduğu gibi, bir çeşit alışkanlık olan erdem, ahlaki sorumluluk duygusunun kökleşmiş bir kalıbıdır. Buna göre, örneğin kişi ancak kendisini büyük bir riske atma pahasına yüce kabul edilen değerlerden yana hareket etmeye yönelik sarsılmaz bir tavır takınma yürekliliği gösterirse gerçekten cesur addedilir.[33] İnsanlık tarihi boyunca alışkanlıklara şekil verme yoluyla kişilik yapılandırması, ahlaki eğitimin temel standardı olagelmiştir.

Atletizm bu yaklaşımın nasıl uygulamaya konduğu ve nasıl işlediğine dair ideal bir model teşkil ediyor. Farz edelim ki dünya çapında bir uzun mesafe koşucusu olmak istiyorsunuz. Kabul edersiniz ki acı çekmeden, ter dökmeden ve sarsılmaz bir kararlılık ortaya koymadan bunu başarmanız mümkün değildir. Büyük koşucuların hepsinin ciddi anlamda çalışma prensipleri ve alışkanlıkları vardır. Sergiledikleri azim, adanmışlık, kendi kendini disipline etme ve direnç onların hiçbirinde doğuştan gelme yetiler değildir... Bu becerileri edinmek için çok sıkı çalışmaları gerekmiştir. Doktor-filozof George Sheehan'ın koşuculuk sporunu "olgunluğa giden bir yol, bir kişisel gelişim süreci" şeklinde tanımlaması da bundan ileri geliyor olsa gerek.[34] İyi alışkanlıklar edinerek ve kendi sınırlarımızı zorlayarak mükemmelliği kovalarız.

Aristoteles ahlaki gelişimin de genellikle aynı esası takip ettiğini öngörmekle şöhretini hak ettiğini ortaya koyuyor. Kişinin kendi kendini disipline etme faziletini benimsemesi için

bunu dilemekle yetinmesi elbet yeterli değildir. İyi alışkanlıklar kazanmak için bu işe ciddi anlamda eğilmemiz, çaba göstermemiz şarttır. Efsanevi basketbol koçu Rick Pitino'nun da belirttiği gibi "İyi alışkanlıklar yaşantımıza düzen ve disiplin getirir... Ayağımızın yere sağlam basması için dayanak tutacağımız birer kayadır bunlar; bir de bakmışsınız ki, yalpalamamak ve doğru yoldan sapmamak için bıkıp usanmadan tutunmamız gereken davranış standardı haline kendiliklerinden gelivermişler."[35]

Ahlaki alışkanlık gelişimi sürecine *Hobbit*'te de rastlarız. Bilbo'nun ruhsal gelişimi aşama aşama gerçekleşmiştir; yeni şeyler öğrendikçe, çeşitli sınavlara tabi tutulup bunların üstesinden geldikçe, özgüveni arttıkça ve erdemli alışkanlıklar edindikçe. Soğuğa, açlığa ve ıslaklığa alıştıkça daha az şikayet eden, direnci daha yüksek bir kimliğe bürünür Bilbo. Yol arkadaşlarının morali günden güne bozulurken şans onun yüzüne gülmeye devam ettikçe, Romalı filozof Seneca'nın "Hayat devam ettiği sürece bir ümit ışığı vardır" şeklindeki o ünlü deyişini henüz Seneca dünyaya gelmemişken tekrarlayacak ölçüde cüretkar ve ümit dolu hisseder kendini![36]

Yolculuk süresince kendilerini içinde buldukları tehlikeli durumlar karşısında her defasında cesurca ve etkinlikle hareket eden Bilbo'nun özgüveni artar ve böylelikle zor koşullar altında cesur davranma alışkanlığı edinmiş olur. Gönülsüzce de olsa inisiyatifi ele almak zorunda kaldığı anlarda liderlik rolü üstlenince kendisini ummadığı ölçüde rahat hissettiğini fark eder ve bu sayede arkadaşlarının çıkarını gözeten etkin bir liderlik alışkanlığı geliştirmiş olur. Shire'a geri dönüşünde "Ateşle kılıcı gören gözler/Ve taş odalardaki dehşeti/Nihayet görür yeşil çayırları/Ve nicedir bildiği ağaçlarla tepeleri," dizelerini döktürmesi onun hayatın basit lütufları karşısında minnettar kalmayı da öğrendiğini bize gösteriyor.[37]

Yaşadığı maceralar Bilbo'yu değiştirmişti ve bu değişim, sonradan *Yüzüklerin Efendisi*'nde de öğreneceğimiz gibi, kalıcıydı.

Söz konusu serinin birinci kitabı olan *Yüzük Kardeşliği*'nde, Bilbo'nun son derece ilerlemiş olan yaşına aldırmaksızın Güç Yüzüğü'nü yok etmek üzere gönüllü oluşunu gösteren sarsıcı ve duygu yüklü bir sahne vardır. Bilbo'nun emeklilik günlerini geçirdiği Ayrıkvadi'de, Elrond Yüzük'ün akıbetini belirlemek üzere bir divan toplantısı düzenler. Bu divandaki görüşmeler sonucunda Yüzük'ün Mordor'un içlerine götürülmesine ve vaktiyle üretildiği yer olan Hüküm Dağı'nın bağrındaki lav denizine atılarak imha edilmesine karar verilir. Elrond intihardan farksız olan böylesi bir görevin "zayıf birince üstlenilmesinin güçlü biri tarafından üstlenmesiyle aynı derecede umut taşıdığını" vurguladığında Bilbo söz alıp şunları söyler:

> Anlaşıldı Efendi Elrond, anlaşıldı... Lafı uzatmanıza gerek yok! Bu konuşmanızla neyi işaret etmek istediğiniz yeterince açık. Tüm bu belayı başımıza açan kişi Bilbo denen şu ahmak Hobbit olduğuna göre, bu işi bitirmek veya bu uğurda kendi varlığına son vermek de yine Bilbo'ya düşer. Halbuki burada rahatım çok yerindeydi ve üzerinde çalıştığım kitaba kendimi daha iyi verebiliyordum... Bu belanın gelip yine beni bulması çok can sıkıcı doğrusu. Ne zaman yola çıkayım dersiniz?

Divana Gondor'dan katılan yaman savaşçı Boromir bunu duyunca "büyük bir hayretle Bilbo'ya bakakalır ama divanda yerini almış olan tüm diğer katılımcıların bu yaşlı Hobbite derin bir saygıyla yaklaştığını fark edince alaycı gülümsemesi dudaklarında sönüp gider. Divan üyeleri arasında sadece Gloin gülümseyerek karşılamıştır Bilbo'nun konuşmasını, ama geçmişin hatıralarından kaynaklanan bir tebessümdür onunki."[38]

Sonuç olarak Bilbo, yaşantısının geneli içinde daha az tercih ettiği yolu, yani kişiliğinin temelini oluşturan iki ana taraftan Tooklara has olanını seçmişti ve fark yaratan da buydu zaten... hem Bilbo'nun kendisi hem de Orta-Dünya'nın bütünü açısından. Varsın Hobbit dostları onu "zavallı" şeklinde adlandırsın,

ama Bilbo, "mutlu" ve "olağanüstü derecede uzun" şu son günlerinde Theodore Roosevelt ile hemfikirdir:

> Hayatın getirdiği şeyler karşısında keyif almayı veya ızdırap duymayı bilmeyen zavallı ruhlarınkiyle aynı türden uyuz bir yaşam süreceğine, büyük olaylara girişmek ve kimi zaman başarısızlığın gölgesinde kalsa da büyük zaferler elde etmeyi denemek çok daha yeğdir, aksi halde, içinde ne zafer ne de yenilgi barındıran gri bir alacakaranlığa mahkûm yaşar insan... Başarının en yüce hali... mücadeleden uzak sakin bir hayatı tercih eden kişiye değil, tehlike ve zorluklardan yılmayıp uğraşmaya devam eden ve aldığı meyveden kendisine dünyanın en eşsiz zaferini çıkarabilen kişiye nasip olur.[39]

Yol hiç durmadan böylece sürüp gider; öyleyse en beğendiğiniz bastonunuzu elinize alın ve yeni maceralara doğru yürüyüşe geçin. Bunu yaparken mendilinizi evde unutursanız da bunu fazla kafaya takmayın.

NOTLAR

1. Humphrey Carpenter, ed., *The Letters of J. R. R. Tolkien* (Boston: Houghton Mifflin, 1981), 235, 237.
2. J.R.R. Tolkien, *The Lord of the Rings: The Fellowship of the Ring* (New York: Del Rey/Ballantine Books, 2001), 1, 6; J.R.R. Tolkien, *Hobbit*, çev. Gamze Sarı, Ithaki Yayınları, İstanbul, 2011 (5. Baskı), 423. [Bu kitaptaki tüm *Hobbit* alıntıları için bu kaynak kullanılmıştır.]
3. J.R.R. Tolkien, *The Lord of the Rings: The Return of the King* (New York: Del Rey/Ballantine Books, 2001), 424.
4. Tolkien, *Hobbit*, 30.
5. J.R.R. Tolkien, "Erebor Seferi," *Númenor ve Orta-Dünya Üzerine Bitmemiş Öyküler*, ed. Christopher Tolkien, çev. Kemal Baran Özbek, Ithaki Yayınları, İstanbul, 2012 (1. Baskı), 525. [Bu kitaptaki tüm *Bitmemiş Öyküler* alıntıları için bu kaynak kullanılmıştır.]
6. Aynı eserde.
7. Tolkien, *Hobbit*, 12.
8. Aynı eserde, 31.
9. Aynı eserde, 49.

10. Aynı eserde, 298.
11. Aynı eserde, 299.
12. Aynı eserde, 308.
13. Aynı eserde, 379, 410.
14. Aynı eserde, 403.
15. Aynı eserde, 420-421.
16. Tom Morris, *Philosophy for Dummies* (Foster City, CA: IDG Books, 1999), 35.
17. Robert Nozick, *The Examined Life: Philosophical Meditations* (New York: Simon & Schuster, 1989), 267.
18. C.S. Lewis, *Mere Christianity* (San Francisco: HarperCollins, 2001), 137.
19. C.S. Lewis, *The Problem of Pain* (San Francisco: HarperCollins, 2001), 91.
20. Moses Hadas, çev., *The Stoic Philosophy of Seneca: Essays and Letters* (New York: Doubleday, 1958), 30, 38.
21. Tolkien, *Hobbit*, 29. Burada karşımıza çıkan tren düdüğü benzetmesi *Hobbit* romanında kasıtlı olarak yer verilmiş pek çok anakronizmadan biridir. Diğerleri için, bakınız Tom Shippey, *The Road to Middle - Earth*, rev. ed. (Boston: Houghton Mifflin, 2003), 65-70.
22. Tolkien, *Hobbit*, 425.
23. Morris, *Philosophy for Dummies*, 22.
24. Tolkien Hobbitler arasında "hayatında macera namına ufak da olsa bir şeyler yaşamış herhangi bir Hobbite olsa olsa her birkaç kilometrede bir rastlanacağını belirtir. Carpenter, *Letters*, 365.
25. Tolkien, *Hobbit*, 8.
26. Aynı eserde, 423.
27. Aynı eserde, 253.
28. Tolkien, *The Fellowship of the Ring*, 235. Bunu "altınlarıyla gümüşlerinin çoğunu hem yararlı hem de gösterişli armağanlara harcadı" ifadesinin geçtiği Tolkien, *Hobbit*, 423 ile karşılaştırın. Diğer yandan, Tolkien, *The Return of the King*, 287'de Bilbo'nun Çıkın Çıkmazı'ndan ayrılışının üzerinden on sekiz yıl geçtiğinde bile Smaug'un altınının bir kısmını halen beraberinde taşıdığı söylenir; Tolkien, *The Fellowship of the Ring*, 15. Gandalf bu yeleğin "değerinin içindeki herkes ve her şeyle beraber bütün bir Shire'ınkinden fazla tutacağını" belirtmiştir. Aynı eserde, 357; Tolkien "Erebor Seferi," 522.
29. J.R.R. Tolkien, *The Lord of the Rings: The Two Towers* (New York: Del Rey/Ballantine Books, 2001), 218-219.
30. Tolkien, *Hobbit*, 297.
31. Aynı eserde, 424.
32. Aynı eserde, 403.
33. Tom Morris, *If Harry Potter Ran General Electric* (New York: Doubleday, 2006), 36.
34. George A. Sheehan, *This Running Life* (New York: Simon & Schuster, 1980), 244.

35. Rick Pitino ile Bill Reynolds, *Success Is a Choice* (New York: Broadway Books, 1997), 98.
36. Hadas, *The Stoic Philosophy of Seneca*, 203. Burada yer verilen deyişin daha eski tarihli bir versiyonuna Cicero'nun çalışmalarında rastlanır. Bakınız: E.O. Winstedt, çevirmen, Cicero: *Letters to Atticus*, cilt 2 (Londra: William Heinemann, 1928), 229 ("nefes aldığı sürece hasta bir insanın kurtuluş ümidi vardır derler"). Seneca bu özdeyişi ismini vermediği Rodoslu birine atfen söylemiş ve bunu korkakça bularak kınamıştır. Bilbo bu deyişin kendi babası Bungo'ya ait olduğunu belirtirken, Sam bu sözün babası Gaffer'in sıkça kullandığı bir deyiş olduğunu öne sürer (Tolkien, *The Two Towers*, 348). Bu özlü sözün izi Euripides'in "yaşam devam ettiği sürece her daim bir umut ışığı vardır" deyişinde bulunduğu zamanlara dek sürülebilir. Euripides, *The Trojan Women*, Gilbert Murray'in çevirisi, Whitney J. Oates ile Eugene O'Neill Jr.'ın editörlüğünü yaptığı *The Complete Greek Drama*, cilt 1 (New York: Random House, 1938), 984. Benzer bir deyişe de Yahudi geleneğinde rastlarız: "Halen yaşayanlar içinde kabul edilen biri için umut devam ediyor demektir; unutmayın ki yaşayan bir köpeğin hali ölü bir aslanınkinden iyidir" (Ecclesiastes 9:4).
37. Tolkien, *Hobbit*, 420. Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz ordusunda genç bir subay olarak görev yaptığı dönemde, siper ateşi diye nitelenen hastalıktan kurtulup tedavi olmak üzere Kasım 1916'da Somme savaş alanının ölüm tarlasını andıran ortamından cephe gerisine döndüğü sırada Tolkien de benzer bir hissin etkisi altında kalmış olmalı.
38. Tolkien, *The Fellowship of the Ring*, 302.
39. Tolkien, *Hobbit*, 423; Theodore Roosevelt, "The Strenuous Life," 10 Nisan 1899 tarihinde Chicago'daki Hamilton Kulüp'de vermiş olduğu söylevden, History Tools, http://historytools.org/sources/strenuous.html

"VE YOL BÖYLECE SÜRÜP GİDER": BİR HOBBİTİN TAOSU

Michael C. Brannigan

> Sonu olmayan her şeyi kendinizle bütünüyle özdeşleştirin ve yolu izi olmayan yerlerde seyahat edin. Size bahsedilmiş olan her şeye sıkı sıkıya sarılın ama elinize bir şey geçtiğini zannetmeyin. Kısacası, *boş olun.*
>
> – Chuang-tzu[1]

Yolculuğu süresince içinden bir ses Bilbo'ya eve dönmesi, tanıdığı bir ortamın teskin edici güvenliğine kapağı atması için yalvarır. Kişinin ancak evinden ayrıldığı zaman evinin gerçekte neresi olduğunun bilincine vardığını da öğrenmiştir Bilbo aynı zamanda. Benzer şekilde, Taocu bilgeler de asıl yerleşkemizi yolculuğun ta kendisinde bulacağımızı vurgulamaktadır. Bu yaklaşım *Yüzüklerin Efendisi*'nde verilen "seyahate çıkanların hepsi kaybolmaz ya" mesajında da yankı bulmuyor mu sizce?

Bilbo'nun bir yandan güvenli bir ortama bir yandansa ma-

ceraya duyduğu özlemler arasındaki çelişki Batı toplumunun okurları ile sinema izleyicilerine tanıdık gelebilir. Benliğimizde yer eden bu tür ikilemleri uzlaştırma çabası popüler felsefenin dallanıp budaklanması ve kişinin kendiyle barışık olmasını hedefleyen sektörlerin çoğalması sonucunu doğurmuştur. Ancak fikirsel kökleri çok eskilere dayanan Çin Taocularınm bu konuda bizim birkaç bin yıl önümüzde olduğu bir gerçek. Doğunun bu eski filozoflarına göre, söz konusu özlemlerin uzlaştırılmasına gerek yoktur. Hatta bunlar birbiriyle çelişmez bile.

Tao Kardeşliği

Gerçekliğin temel ilkesi ve evrenin kaynağı kabul edilen Tao, tabiat, yaşam ve ölümün varoluş süresince izlediği tarif edilemez seyrin bir yorumudur. Değişim ve durağanlık gerçekliğin başından bu yana varlıklarını bir arada sürdürmüşlerdir. Değişim fikrine kucak açan ve üstelik ona sımsıkı sarılan maceracı Bilbo'da olduğu kadar, Hobbit-oyuğunun sıcak ve güvenli ortamına dönme arzusuyla yanıp tutuşan evcimen Bilbo'da da Tao kavramını işbaşında görürüz.

Tao'yu anlamanın bir yolu, evreni yin ile yang adı verilen iki esas gücün birbiriyle etkileşim içine girdiği büyük bir oyun olarak kabul eden eski zamanların Çin evrenbilimini yorumlamaktan geçer. Yin ve yang kavramlarını doğuran asıl ilke ise Tao'nun kendisidir. Kelime karşılığı "dağın karanlık yüzü" olan *yin*, karanlığın, kavrama yetisinin ve dişiliğin gücüdür. Sözcük anlamı "dağın aydınlık yüzü" olan *yang* ise ışığın, etkinliğin ve erkekliğin gücüdür. Yin ve yang sonsuz bir denge içinde birbirini tamamlar.[2]

Bilbo'nun başından geçen macera sırasında bu iki kavramın taşıdığı anlamların bir bir açığa çıktığını görürüz. Yolcularımız önce Yalnız Dağ'm zirvesine varmak için tırmanışa, sonrasında ise bu defa dağın derinliklerine doğru inişe geçerken, dağın karanlığından vücut bulmuş olan Trollerin bir kez gün yüzü

görünce gerisingeri alıştıkları karanlığın bağrına kaçışları örneğinde de bir bakıma görüldüğü üzere, aydınlığın ve karanlığın güçleri devamlı olarak devreye girip birbirlerine karışır. Dağın karanlık yüzü er geç aydınlandıkça yin de kaçınılmaz olarak yanga dönüşmektedir. Tao, aydınlık ile karanlığın bu evrensel dansını temsil etmektedir işte.

Dağın gölgesinden kaynaklanacak aydınlık ve karanlık etkilerinden uzakta bulunan bir vadiyse yin ile yang arasındaki uyumun güzel bir örneğini sunar bize. Asil ve iyi yürekli Elrond yerleşke olarak "o güzelim Ayrıkvadi"yi seçmiştir kendine. Yolcularımız nihayet bu vadiye ulaştığında, "vadinin tabanındaki kayalık bir yatakta akan taşkın suyun sesini" duyarlar; "havada ağaçların kokusu; suyun diğer yanındaki vadi yamacında ise bir ışık" vardır.[3] Bu tarifin ardında yatan anlamı irdelediğimizde, yin ve yang güçlerine eşit ölçüde değer verilmesi ve onlara herhangi bir şekilde müdahale edilmeksizin kendi düzenlerini sürdürmelerine izin verilmesi gerektiği gerçeğini kavrarız. Tao inanışının klasikleşmiş metni olan *Tao Te Ching* adlı eserde Tao kültürüne "Zoraki olarak değil/İçinizden gelerek" yaklaşmaya teşvik ediliriz.[4]

Ne yazık ki, nedense içimizdeki Tao'yu reddetme ve başka şeylere değer verme eğilimindeyizdir hep. Halbuki böyle yapmakla, normalde Tao ile uyum içinde olması beklenen gerçek doğamızdan da uzaklaşmış oluruz. Hobbitler kalıplaşmış davranışlar benimsemeye ve toplum içindeki itibarlarını önemsemeye meyillidir; Goblinler başta savaş aletleri olmak üzere mekanik aygıtlar geliştirmeye meraklıdır; Smaug sırf bundan zevk aldığı için define istiflemeye odaklamıştır kendini; Gollum (ve hatta bir süreliğine Bilbo bile) sadece Yüzük'e sahip olmanın değil Yüzük'e sahip olma *ideasının* da tutsağı haline gelmiştir.

Kimi mektuplarında Tolkien tutku halini almış olan bu tür heveslerin masumiyetimizden ve nezaketimizden koptuğumuzu simgelediğini iddia eder ki eserlerinde de bu olguyu

merkezi bir tema olarak işlemiştir. Ona göre bu kopuş, "bir şeye sahip olma tutkusunun esiri olduğumuzda, 'kendimizin' olarak nitelediğimiz şeylere sıkı sıkıya sarıldığımızda" başlamaktadır.[5] Gollum'un "kıymetlimis" şeklindeki tıslamasının yankılarını sık sık kendi benliğimizde de duyar, "Cücelerin kalplerine" sinmiş olan bize çok aşina şu altın tutkusunu anlamakta zorluk çekmeyiz.

Oysa bunun tam aksine, içimizdeki Tao'nun gücü (bu arada, Çincede *te* adı verilen harfin her nasılsa "da" şeklinde telaffuz edildiğini belirtelim), görünmezliğin değil, başlangıçta sahip olduğumuz gerçek tabiatımızın gerektirdiği gibi hareket etme kuvvetidir. Diğer Hobbitler gibi Bilbo da ilk zamanlar sevgili Hobbit-oyuğunda sade bir yaşam sürmenin –ki bu onun için "konfor" sözcüğüyle eşanlamlıydı– yaradılışından gelen gerçek hayat tarzı olduğunu varsayıyor, sağduyusunun sesi ona "Ahmak olma, Bilbo Baggins... senin yaşında ejderhaları ve bütün o dışarlıklara özgü saçmalıkları düşünmek!" şeklinde telkinde bulunuyordu.[6] Ne var ki, Cücelerin kendisine yaptığı beklenmedik ziyaretin ertesinde içinde bir başka sesin yankılandığını duydu bu kez:

> Derken içinde Tookça bir şey uyandı ve gidip ulu dağları görmek, çam ağaçlarıyla çavlanların sesini duymak, mağaralarda keşfe çıkmak ve baston yerine kılıç taşımak istedi.[7]

Hobbit en nihayetinde Bilbo'nun benliğinin temelini oluşturan Baggins kimliğinin yanı sıra Took kimliğinin de bilincine varmasını, diğer bir ifadeyle, aşina olduğu ortamın özlemini çeken ve rahatına düşkün biri olmakla beraber aynı zamanda risk almaktan çekinmeyen bir maceracı kimliğine de bürünebilmesini konu alan bir kıssadır.

Hobbitler İnsan ırkına mensup olmaları dolayısıyla aslen masumane bir topluluk olup, hayatın sade zevklerine düşkün-

dürler: Kendi aralarında eğlenceler düzenlemek, bol bol tıkınmak, kafa çekmek, içten kahkahalar koyuvermek ve hayatı hayat yapan her şeyle temas halinde olmak... Paylaşılan dostluğun tadını çıkarmak, rahatına düşkünlük ve gönül ferahlığı.[8] (Galler'de bulunduğum süre zarfında *Hobbit*'i tekrar okumuş ve karmaşık durumları çözüp basite indirgemek için iyi bir Gal birasından daha iyi bir araç olmadığı sonucuna varmıştım.) Tolkien Hobbitlerin "daha ziyade 'tabiat'la (tarımsal amaçla sürdükleri toprak, bitkiler ve de hayvanlar) haşır neşir olduğunu ve olaya insanlar açısından bakıldığında, olması gerekenin tersine, içlerinde servet hırsı ve açgözlülük beslemediklerini" yazmıştır.[9]

Tıpkı Taocu düşünürler gibi bizim Küçük Halk da tabiat anayla iç içe, sakin ve karmaşadan uzak bir yaşamı tercih eder. Onların kırsal kesim halklarına özgü bu yontulmamış ve düzenli yaşantıları doğal bir sadelik barındırmakta, içten geldiği gibi hareket etme alışkanlığı edinmelerini sağlamaktadır. İşte bu içinden gelerek hareket etme durumudur Tao'nun *te* diye de nitelenen gücünü onların karakterinde yüzeye çıkaran ve onları doğuştan gelen özelliklerine sadık kılan. Yaşantıları çok daha fazla sorumlulukla yüklü olan ve bundan ötürü de sadelikten uzak ve içinden geldiği gibi hareket etme özgürlüğü kısıtlanmış bir şekilde kendi büyüklüklerinin yarattığı kargaşa, ölçüsüzlük ve abartılı ihtiraslarla cebelleşmek durumunda kalan Büyük Halk'ınkiyle tezat teşkil eder onların bu özelliği. Buradan hareketle söylenebilir ki, Büyük Halk, Tolkien tarafından şiddetle kınanan şu masumiyet ve nezaketten kopma olgusunu temsil etmektedir.

Tao inancında yer etmiş bir diğer kavram olan wu-wei (okunuşu "vu vey"), zoraki olmadan, doğal bir itkiyle hareket etme anlamını taşır. Olaylar karşısında direnç göstermektense, onları doğal akışına bırakma anlamını taşır ve yansımasını da yönetim olmadan yönetme fikrinde bulmuştur. Taocu bir

bilge "kural koymadan kuralları uygulatır." Buna paralel olarak Hobbitlerin yerleşim yeri olan Shire da resmi bir yönetim birimine sahip değildir.[10] İlk bakışta anarşi gibi de algılanabilecek olan bu yaklaşıma nasıl meylettiğini oğlu Christopher'a açıklarken şu satırları yazmıştır Tolkien:

> Herhangi bir insan, hatta (istemeden de olsa bunu yaptığını en azından farz ettiğimiz) bir aziz için en uygunsuz meslek, başka insanların yöneticisi konumuna gelmektir. Bırak böylesi bir fırsatı kollayanları, yönetici sorumluluğunu hakkıyla yerine getirebilecek kişi milyonda bir bile bulunamaz.[11]

Buradan hareketle söylenebilir ki, Tao felsefesinin nihai ilkesi ve de hedefi, yaradılışımızın temelinde var olan gerçek doğamızı karakterimize hakim kılmaktır. Taoculuk bize kendi Tao'muza ulaşma gayesiyle çabalamayı, söz konusu nihai hedefe varmak için uygun gördüğümüz herhangi bir yol izleyerek kendi yolculuğumuza çıkmayı öğretir. Bu bağlamda *Hobbit*, tehlikeli ve büsbütün zararlı bir yol seçmiş olan karakterleri konu edinmektedir. Thorin altın, gümüş ve mücevherlerden oluşan hazineyi geride tek bir parça bırakmaksızın bulunduğu yerden bütünüyle taşıma konusunda inat ettiğinde, onun seçtiği bu yolu sorgulanabilir kılan neydi? Onun bilinçaltındaki saf tabiatı bastırıp düşünce ve davranışlarına yön veren bu açgözlülüğün Tao felsefesince işaret edilen yol olmadığı ortada.

Gelin şimdi de Smaug'u ele alalım. Smaug'un eğilimi hazineye sahip olmak ve bu durumun tadını çıkarmak üzerine kuruluysa, Tao felsefesinin özüne yaklaşmış mıydı acaba? Tabii ki hayır, çünkü eğilim başka, gerçek tabiat ise bambaşka birer olgudur. Onun seçtiği yol *te* diye tanımladığımız şeye, yani Tao'nun gücüne baskın çıkmaktadır. Oysa tüm canlıların samimi tabiatı Tao'ya zıt düşmeyecek şekilde davranmayı gerektirir.

Bu noktada konuyu daha derinlemesine incelemekte yarar var. Tao ile uyum içinde davranmak ibaresiyle kastedilen nedir?

Niçin belli yollar –örneğin Thorin'in seçtiği yol– ve belli eğilimler –örneğin Smaug'unki– özgünlükten uzak ve dolayısıyla izlenmeye değer bulunmayan yollar olarak değerlendiriliyor?

Doğru Yolu Çözümlemenin Bir Diğer Yolu: Tao'nun Yedi Ustası

Dilerseniz *Hobbit*'i bir de benim en gözde Tao öykülerimden biri olan *Yedi Tao Ustası*'nın ışığında değerlendirelim. Ming Hanedam'nın hükümranlık dönemine (1368–1644) denk gelen 1500 yılı dolaylarında kaleme alınmış olan bu eserde, Wang Ch'ung-yang adlı Taocu bir bilge ile yedi öğrencisinin öz benliklerini keşfetme ve Tao felsefesince belirlenmiş olan hedeflere ulaşma amacıyla çıktığı yolculuk konu edilir.

Öykünün bir bölümünde Altın-Kadar-Ağır ve Boş-Zihin adlı iki dilenciyle karşılaşan Wang bunları evine buyur eder ve karınlarını doyurur. Fakat dilenci kılığındaki bu kişilerin aslında Tao felsefesini eksiksiz olarak uygulamaya koymuş ve bu sayede ölümsüzlüğe kavuşmuş olan Taocu bilgeler olduğundan o an için habersizdir. Wang bu ikilinin sadeliği ve kendilerini maddi nesneler ile dünyevi ihtiraslardan kesinkes soyutlamayı başarmış oluşları karşısında hayran kalmaktan kendini alamaz. Onları evinde ağırlayıp ihtiyaçlarını gideren Wang sonrasında bu iki dilenciye katılır ve beraberce esrarengiz bir köprüden geçip suları kristal berraklığındaki bir göle ulaşıncaya dek sarp dağ geçitleri boyunca tırmanırlar. Gölün kıyısına vardıklarında Boş-zihin adlı dilenci Wang'a yedi adet lotus çiçeği verir ve bunlara özenle bakmasını tembihler, çünkü bu çiçekler günü gelince Wang'm öğrencisi olacak yedi ruhu içinde barındırmaktadır.[12]

Altın-Kadar-Ağır

Aktardığımız öykudeki ölümsüz Tao bilgelerinden birinin adı

olan Altın-Kadar-Ağır, asıl inceleme konumuz olan *Hobbit*'in içeriği ile de yakından ilgilidir. Bilbo ilk kez Smaug ile karşılaştığında, ejderha hazineyi geri alma hedefiyle düzenlenmiş olan bu seferin güttüğü amacın doğruluğu üzerine kuşkular ortaya atmak suretiyle onu efsunlayıp kendi etkisi altına almayı dener:

> Ama altını parça parça çalmayı başarabilseniz bile –yaklaşık yüz yıl sürecek bir iş– fazla uzağa gidemeyeceğiniz aklınıza gelmiş miydi? Dağ yamacı pek işe yaramaz, değil mi? Orman da öyle. Vay bana! *İşteki bit yeniğini hiç düşünmedin mi?* On dörtte bir hisse ya da onun gibi bir şey, şartlar buydu değil mi? Ama ya teslim? Ya taşıma ücreti? Ya silahlı muhafızlar ve troller?"[13]

Bilbo böylesi gerçeklerle yüzleşmek zorunda kalacağını tahmin bile etmemişti halbuki. O ve yol arkadaşları şimdiye dek yalnızca hazineyi nasıl ele geçirecekleri üzerine fikir alışverişinde bulunmuş, ele geçirilen hazinenin nasıl taşınacağı konusuna ise hiçbiri dikkat çekmemişti. Oysa bir defa ele geçirildi mi, altın kelimenin tam anlamıyla ağır bir yük teşkil edecekti.

Şu aşamada, bize bu konuyu filozoflara yakışır biçimde, daha derinlemesine incelemek düşer. Öykümüzdeki ganimeti zahmet verici kılan bir özellik daha var. Thorin ile Cüce refakatçilerinin de çok geçmeden keşfedeceği üzere, altını ele geçirme arzusu kolaylıkla zihni tutsak eden ve kişinin omzuna yük misali binen endişe verici bir ihtirasa dönüşebilir. Thorin ta baştan beri kendisine atalarından miras kalan ve bundan hareketle de gasp edilmiş olarak gördüğü şeyi geri alma amacı güdüyordu. Yolculuğa çıkarlarken kendisi ve ekibi için koyduğu hedef, altını geri almaktan ibaretti; Bilbo ile Gandalf'a hitaben söylediği şu sözler bunu açıkça ortaya koymaktadır: "Ama çalınmış hazinemizi asla unutmadık."[14] Ne var ki, hazineyi onu gasp edenin elinden geri alma fikri onda öylesine

saplantı halini almıştı ki, bir süre sonra, farkına varmaksızın bu saplantının tutsağı haline geldi. Yine de Thorin'e sert eleştiriler yöneltmenin alemi yok. Bizzat eserin yazarı bile onun "yeterince düzgün" biri olduğunu teslim ediyor, "... *çok şey beklemediğiniz sürece.*"[15]

Thorin'in ihtirasının esiri oluşu ejderhayı öldüren Bard ile girıştiği takasta iyiden iyiye açığa çıkmaktadır. Bard'ın biraz da Thorin'in altını geri almaya yönelik o dindirilemez ihtirası yüzünden kaybedilen onca cana karşılık olarak altının eşit şekilde pay edilmesi yönündeki ricalarına rağmen Thorin hazinenin tek bir parçasından bile vazgeçmeye yanaşmaz. Thorin'in takındığı bu tavır Bilbo'yu da endişeye sevk eder:

> Bir ejderhanın üzerinde uzun süre yattığı altının hele de cücelerin yürekleri üzerindeki etkisini de kestirememişti. Thorin geçen günlerde hazine dairesinde uzun saatler geçirmişti ve hazinenin şehvetinin etkisi altındaydı. Başta Arkentaşı aramasına rağmen, hazinede yatan ve ırkının emekleri ve kederlerine dair anılarla iç içe geçmiş pek çok harika şeyde de gözü vardı.[16]

Hobbit romanında altının esiri haline gelişine tanık olduğumuz tek karakter Thorin değildir. Orman Elfleri temelde iyi huylu bir topluluk olmakla birlikte, her daim elindekinden daha fazla gümüş ve beyaz mücevher edinme hevesi besleyen krallarının hazinelere karşı özel bir zaafı olduğu bir gerçekti. Nitekim Yalnız Dağ'daki hazineye bekçilik ettiği bilinen gardiyanın öldürülmesiyle beraber İnsanlar, Elfler ve Cüceler altına sahip olmaya yönelik karşı konulmaz bir ihtirasa kapılır ve bu arzu çatışması giderek şiddetlenerek nihayet o korkunç Beş Ordu Savaşı'nda doruğa ulaşır.

Arzunun kölesi olmaktan Hobbitler bile kurtulamaz. Bilbo'nun öldüğü yönündeki söylentiler Shire'a yayılır yayılmaz başta Torbaköylü Bagginsler olmak üzere tüm Hobbitler

ondan geriye kalan malvarlığını açık artırmada ele geçirme hevesine kapılır. Görünen o ki, açgözlülük iyi kalpli ruhları dahi etkisi altına alacak bir tılsıma sahip. *Yüzük Kardeşliği*'nin açılış bölümünde, Bilbo'nun saklı hazinesine ilişkin dedikoduların Hobbitlerin yüreğini bir kez daha kararttığını gözlemleriz.

Hepimiz biliyoruz ki Goblinler, keza Orklar da, "zalim, hain ve kötü yüreklidir." Saplantılarının kaynağı altın değildir; mekanik gereçlere tutkundur onlar. Kendileri için kullanışlı araç gereçler, özellikle de yıkıcı etkilere sahip silah ve mekanizmalar geliştirmekten haz alırlar:

> Güzel olan hiçbir şey yapmazlar, ama pek çok zekice şey yaparlar. Zahmete girdiklerinde en hünerli olanlar dışındaki tüm cücelerin yapabildiği kadar iyi tünel açıp madencilik yapabilirler, gerçi bunlar çoğu zaman dağınık ve pis olur... Çarklar, makineler ve patlamalara ve ellerini kullanarak çalışmaktan olabildiğince uzak durmaya bayıldıklarından, tasarlandıkları zamandan beri dünyaya sıkıntı veren makineleri, özellikle de aynı anda çok sayıda insanı öldürmeye yarayan dahiyane cihazları onların tasarlamış olması olasılık dahilindedir.[17]

Goblinler makineler icat eder ve bunu yaparken de işgücü olarak kölelerini kullanırlar. Ama tıpkı altına olan tutkumuzun bizi tutsak aldığı gibi, onlar da kendi ürünleri olan cihazların esiri durumuna düşerler.

İkinci Dünya Savaşı sırasında Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin bir mensubu olarak Güney Afrika'da görev yapmakta olan en küçük oğlu Christopher'a yazdığı bir mektupta, makinelerin savaş amaçlı kullanılmasına şu ilginç eleştiride bulunmaktadır Tolkien:

> Bu uygulamada mekanizmaları çevreleyen trajedi ve umutsuzluk gözler önüne seriliyor. İnsan zihninde ikinci bir dünya yaratma amacı güden sanatın tam aksine, cihaz kullanımı,

arzuyu tetikleme ve böylelikle yaşadığımız dünyada bir güç odağı meydana getirme hedefi taşımaktadır; oysa bu yolu izleyerek gerçek bir tatmine ulaşılması mümkün değil. İnsanoğlunu emek sarf etmekten kurtaracağı umulan makineleşme, çok daha beter ve bitmek bilmez bir uğraş yaratmaktan öteye gidemiyor. Her cihazın temelinde yatan bu acizliğe bir de icat ettiğimiz makinelerin hedeflenen amaca ulaşamaması ve sonrasında yeni ve öncekinden çok daha şeytanca amaçlara yönlendirilmesi ekleniyor. Böylece Daedalus ile Icarus'un balmumu kanatlarıyla başlayıp günümüzün dev bombardıman uçaklarına dek varıyoruz. Ne var ki, bilgelik namına hiçbir ilerleme kaydedemediğimiz gün gibi ortada![18]

Tao felsefesini benimsemiş biri için sorun makinelerin kendisi değil, bizi doğamızı ve insanlığımızı feda etmek pahasına gönüllü olarak onların faydasına teslim olmaya iten cezbedici etkileridir.

Öyle anlaşılıyor ki, altın hakikaten ağırmış. Servete ve güce ulaşma tutkusu insanın üzerinde bunaltıcı bir baskı yaratıyor. Bir yandan tutkularımızın ağırlığı altında omuzlarımız eğilirken öz tabiatımızı, diğer bir deyişle Tao'muzu gözden kaybediyor, unutuyoruz. Yine de, olaya Taocu bir bakış açısıyla yaklaştığımızda, kendimizi bu yükün altından kurtarmamızın mümkün olduğunu söyleyebiliriz. Altın tutkusu kişiyi saplantıya, saplantı da esarete götürür. Bu durumda, düğümü çözecek olan unsur hiçbir şeye tutku derecesinde bağlanmamaktır. İşin sırrı kontrollü davranıp her tür ihtirastan kopmakta yatıyor.

Boş-Zihin

Altın-Kadar-Ağır'ın arkadaşı olan Boş-Zihin isimli diğer bilge işte bu kopuşu temsil eder. Kayınpederim Carl Wilhelm'e göre kopuşun ardında yatan fikir oldukça basit: "Bu da mesele mi canım sen de?!"

Cüceleri ele alalım. Her ne kadar ilk bakışta asil bir ilkeye

(kendilerinden gasp edilmiş olanı geri alıp böylece adaleti yerine getirmek) hizmet ediyor gibi görünse de iş eyleme döküldüğünde onların iradesini ele geçiren bir tutkunun kölesidir artık Cüceler. Bu hedef onlarda öylesine saplantı haline gelmiştir ki, farkında olmadan kendileri o hedefe esaret derecesinde bağlanmıştır. Belli bir fikre saplantı derecesinde bağlanmak, bağlılıkların en zararlısıdır kuşkusuz. Çünkü hiçbir fikir soluk alıp vermez; ama aynısı insanlar için geçerli değil. Bu yüzdendir ki Taocular (tıpkı Budistler, Hindular, şairler, sanatçılar, mistisizmle uğraşanlar ve sayısız filozofun yaptığı gibi) gerçeğin kendisini esas almaktansa, herhangi bir fikre, imgeye veya simgeye gerçeklik kazandırmaya çalışmamızın yanlış olduğu hususunda bizi uyarır. Zen şairi değil midir "gökteki ayın kendisine bakmak yerine onu işaret eden parmağa odaklanma" hatasına karşı dikkatimizi çeken?

Boş-Zihin adlı bilgenin adı akılsızlığı veya ahmaklığı değil, Taocuların (ve de Budistlerin) zihnin aynası şeklinde niteleldiği ve kendisine gösterilen şeyi yansıtan fakat bunu yaparken yansıttığı o şeye bağlanmamayı başaran bir ruh hali ile duyguyu simgeler.[19] Öyleyse bizden beklenen, irademizi ve kalbimizi temiz bir ayna misali her tür bağlılıktan muaf tutmaktır. Chuang-tzu'ya (M.Ö. 369–286) ait olan ve bu bölümün açılış cümlesi olarak kullandığımız özdeyişin anlamı işte burada gizli. Adeta berrak bir ayna gibi, boş bir zihin de kendisine sunulan şeyi değerlendirmeye alıp yargılamaksızın yansıtmakla yetinir. Nazik ve merhamet sahibidir. Herhangi bir görüşe ayrıcalık tanıyıp da onu bir diğerine üstün tutmaz.

Yanında konaklayan yolcular için bir nevi çöl ortasında bir vahadır Beorn... Thorin ve ekibine neşe dolu bir ziyafet çekmekle kalmaz, karşısındaki kişiler sanki yolculuklarının en tehlikeli bölümüne çıkma arifesindeki seyyahlarmış gibi huzurlu bir dinlenme yeri de sunar onlara. Boş-Zihin denen olguyu simgelemektedir bizim şekil-değiştirici bir bakıma. Ki-

şiliğinde barındırdığı ayı-insan karşımı ikiz karakterin doğası gereği tüm canlılarla uyum içinde sürdürür yaşamını. Arıların yaptığı baldır onun ilgisinin odağı; altın, mücevher ve benzeri sözde hazineleri hiç mi hiç umursamaz. Ormana doğru yola çıkmaları öncesinde önemli bir tembihte bulunduğu misafirlerini tıpkı Gandalf gibi o da "yoldan sapmamaları" konusunda uyarır.

Buradaki "yol" sözcüğünün anlamı aslına uygun olduğu kadar semboliktir de. O kuytu ve karanlık ormanın derinliklerinde ilerlerken yollarını kaybetmemeye özen göstermelidirler; ama bu esnada kendi öz tabiatlarından ve kişisel yollarından da sapmamaları gereklidir. Unutkanlığın o adeta büyülü akıntısı her birinin gerçek yolunun hangisi olduğuna ilişkin anılarını da önüne katıp uzaklara götürebilir. Kaldı ki bunlar, zihnini tertemiz bir ayna misali boş kılarak kendi yolundan sapmamayı başarmış birinin tavsiyeleridir.

Beorn'un bir şekil-değiştirici oluşu, öykümüze başlı başına öğretici bir katkıda bulunuyor. Olağanın dışında birtakım eğilimlere kapıldığımız zamanlar (Thorin'in intikam hırsı, Beorn'un ara sıra kapıldığı öfke nöbetleri ve Smaug'un gasp ettiği servete olan tutkusu örneklerinde görüldüğü gibi) Tao ile uyum içindeki doğal tabiatımızı bastırır, geri plana iteriz. Şekil değiştiririz bir bakıma. Gerek başkalarına gerekse kendimize karşı yapay bir yüz takınırız. Böyle yaparken bir bedel de öderiz elbet: Gerçek kimliğimizi veya Zen Budistlerinin tarifine göre "henüz doğmamışken edindiğimiz gerçek yüzümüzü" gizleyelim derken onu tam anlamıyla yitirmektir bu bedel.

Bilbo öykünün başından sonuna kadar yüreğini saf tutmayı başaran bir Hobbittir. Yalnızca doğuştan sahip olduğu sade mizacı ve çocuksu masumiyeti ile değil, kendisini altın tutkusuna kasıtlı olarak kaptırmayışı itibariyle de az önce değindiğimiz boş zihnin vücut bulmuş hali denebilir onun için. Hazineyi ele geçirdikleri sırada ufak bir ihtiras kıvılcımı ruhunda titreşmiş

ve adeta bir tılsımın etkisi altına girip bir an için Arkentaşı'nı alıkoymayı düşünmüş olsa da, *wu-wei* ruhunu utandırmayacak şekilde içindeki hazine aşkını kovalar ve ona tümüyle teslim olan Cücelerin aksine, söz konusu ihtirasa karşı koymayı bilir. Aslına bakılırsa bütün bu hazineyi Yeşil Ejder hanında tepeye dikeceği köpüklü birayla dolu kocaman bir kupaya değişmezdi o!

Yüz on birinci yaş günü partisinde komşuları ve yöre ahalisi önünde yapmakta olduğu konuşma sırasında aniden ortadan kaybolup bir kez daha gezgin bir maceracı rolünü üstlenmeye hazır olduğunda bile, Bilbo Yüzük'den feragat etmeye hazır hissetmez kendini. Onu biricik yüzüğünden ayrılmaya ikna etmek için yoğun çaba harcamak durumunda kalan Gandalf şu sözlerle uyarır Bilbo'yu: "[Yüzük'ün] Senin üzerindeki etkisi olması gerekenden çok daha ileri boyutlara ulaştı. Kurtul artık ondan! Ancak o sayede sen de özgür kalıp kendi yoluna gidebilirsin."[20] Bu fikri benimsemek için öz iradesine karşı büyük bir mücadeleye girişen Bilbo, her ne kadar bir zamanlar kendisi de onu "kıymetlim" şeklinde nitelemiş olsa da, aslında kendisine ait olmayan ve de üzerinde bulundurmaması gereken bu şeyi sahiplenme tutkusundan zihnini arındırmayı en sonunda başarır.

Tao temalı öykümüz başladığı yerde sona eriyor: Bilbo'nun şarkısını söyleyerek ilerlediği, hiç bitmeyecekmiş gibi gelen bir diğer patika üzerinde, bir başka yol boyunca:

> Yol hiç bitmeyecekmiş gibi sürüp gider
> Kapının dışından başladı mı bir kere.
> Beni çok uzaklara sürüklese de,
> Azmini asla yitirmeyen adımlarla,
> Gücüm yettiği sürece izlemeliyim onu,
> Ta ki pek çok başka patikanın ve amacın birleştiği
> Daha da büyük bir yola katılıncaya dek.
> Peki ya sonrasında nereye gitmeli? İşte bunu bilmiyorum.[21]

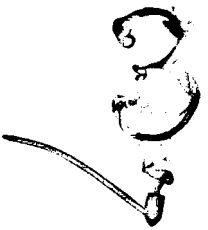
Taocu bir bilge bile daha uygun sözcükler bulamazdı, ama şunu da hatırlatmadan geçmeyelim ki, sözcükler asla yeterli değildir.

NOTLAR

1. Burton Watson, çev., *Chuang Tzu: Basic Writings* (New York: Columbia Üniversitesi Yayınları, 1964), 94-95 (önemli görülen noktalara vurgu eklenmiştir).
2. Jennifer L.McMahon ve B.Steve Csaki, "Talking Trees and Walking Mountains," The Lord of the Rings and Philosophy içinde, ed. Gregory Bassham ve Eric Bronson (Chicago: Open Court, 2003), 188-191.
3. J.R.R. Tolkien, *Hobbit*, çev. Gamze Sarı, İthaki Yayınları, İstanbul, 2011 (5. Baskı), 71.
4. Ellen M.Chen, çev., *The Tao Te Ching: A New Translation with Commentary* (New York: Paragon House, 1989), 175.
5. Humphrey Carpenter, ed., *The Letters of J. R. R. Tolkien* (Boston: Houghton Mifflin, 1981), 145.
6. Tolkien, *Hobbit*, 46.
7. Aynı eserde, 27.
8. Hobbitlerin masumiyeti ve sade kişiliği ile genel Taocu fikirler arasında son derece hoş paralellikler ortaya koyan bir eser için: Greg Harvey, "Tao Te Ching," *The Origins of Tolkien's Middle-Earth for Dummies* içinde (Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, 2003), 112.
9. Carpenter, *Letters*, 158.
10. Tolkien'in yönetim organlarına duyduğu hoşnutsuzluğun incelendiği bir eser için: Peter J. Kreeft, *The Philosophy of Tolkien: The Worldview Behind The Lord of the Rings* (San Francisco: Ignatius Press, 2005), 163.
11. Carpenter, *Letters*, 64.
12. Eva Wong, çev., *Seven Taoist Masters: A Folk Tale of China* (Boston: Shambhala Press, 1990), 5.
13. Tolkien, *Hobbit*, 313 (önemli görülen noktalara vurgu eklenmiştir).
14. Aynı eserde, 40.
15. Aynı eserde, 297 (önemli görülen noktalara vurgu eklenmiştir).
16. Aynı eserde, 369.
17. Aynı eserde, 91.
18. Carpenter, *Letters*, 87-88.
19. Eski çağlar boyunca Çin'de aynaların önlerindeki nesneyi yansıtmaktan ibaret olan o bildik işlevi yanı sıra "mucizevi bir şekilde" ateş çıkarabildiği ve gizli olanı (örneğin, gözle görülmeyen iblisleri) açığa vurma ve diğer yandan yansıttığı kişiyi kötü ruhlardan koruma özelliği taşıdığına inanılırdı. Buradan hareketle, aynaya görünmezliği bile alt edecek bir

güç yakıştırıldığı anlaşılıyor.

20. J.R.R. Tolkien, *The Lord of the Rings: The Fellowship of the Ring* (New York: Del Rey/Ballantine Books, 2001), 36.
21. Aynı eserde, 38.

KOCAMAN KILLI AYAKLAR
BİR HOBBIT'İN AYDINLANMA REHBERİ

Eric Bronson

> Yürürken aklınıza gelenler dışında hiçbir fikre güvenmeyin.
>
> – Friedrich Nietzsche

Hobbitler iyi birer yürüyüşçüdür. Onlarda doğuştan gelme bir özelliktir bu.

Yüzüklerin Efendisi için yazdığı giriş bölümünde Tolkien en eski zamanlardan bu yana Hobbitlerin "kayış kadar sert ayak tabanlarına ve genellikle kahve tonlardaki saçlarına benzer biçimde yoğun bir kıl tabakasıyla kaplı ayaklara sahip olduklarından, nadiren ayakkabı giydiklerini" belirtir.[1]

Bu ayakların uzun yürüyüşler için biçilmiş kaftan olduğu şüphe götürmez, üstelik Bilbo çevre arazide bir başına yürüyüşe çıkmaya bayılırdı. Evinin belirgin köşelerinden birinde, yürüyüşleri sırasında destek aldığı bastonların dayalı durduğu

duvarda "sevdiği yürüyüş parkurlarının hepsini kırmızı mürekkeple işaretlediği büyük bir Kır Turu haritası" asılı dururdu.[2] Bilbo'nun bu konuda kendine güveni tamdı. Başından geçen onca macera süresince gerçekte kim olduğunu ve nereden geldiğini asla unutmamıştı. Kendi halindeki bu ufak Hobbitin günümüzde biz insanlar için bu denli büyük ilgi odağı olması da bu yüzdendir belki.

The Consequences of Modernity [Modernliğin Sonuçları] adlı çığır açan eserinde toplumbilimci Anthony Giddens "Çağdaşlaşma, mekânları gerçekte olduğundan farklı gösteriyor... çevremiz kapsamlı bir görüntü oyununa indirgeniyor; yine de bu durum bireyin içinde yaşadığı toplumdan kopuşu olarak değil, ikircikli, müphem bir deneyim olarak algılanmalı."[3] Giddens'ı severim ve bu sevgim sırf "görüntü oyunu" gibisinden tabirleri herhangi bir hicivde bulunma amacı gütmeksizin kullanmasından kaynaklanmıyor.

Onun asıl işaret etmek istediği nokta, içinde yaşadığımız modern çağın bizi etrafımızı saran "soyut sistemler" arasında etkin bir uzlaşma sağlayarak kendimize yol çizme konusunda uzmanlaştırdığıdır. Kredi kartlarımızı kullanarak kendimize kıyafet satın alır, Facebook aracılığıyla uzaktaki dostlarımızla irtibatı sürdürür, tanımadığımız yollarda uzun seyahatlere çıkabilmek için kolaylıkla otomobil kiralar ve düzen sağlayıcı örgütsel sistemlerin yol boyunca hiçbir aksaklık yaşamamamızı temin edeceğinden emin olarak seyahate çıkarız. Gelgelelim Giddens'ın da açıkladığı gibi, "Soyut sistemlerin oluşmasıyla kişilerüstü ilkelere ve yaratıcısı bilinmeyen daha birçok ilkeye olan güven, toplum içindeki varlığımızın vazgeçilmez şartlarından biri haline gelmiştir."[4] Her yeni teknolojik gelişme, bir şeylerin kaybedilip yeni bir şeylerin kazanılması anlamına gelir. GPS sistemindeki dostunuz Tom-Tom size yanlış yön tarif edince, ona hangi dilde konuşması talimatı vermiş olursanız olun, her şeyden önce onun aslında hiçbir zaman sizin dostunuz olmadığı gerçeğiyle yüzleşirsiniz.

Rus romancı Fyodor Dostoyevski'den bu yana Batı dünyasının felsefi çevreleri mekânla ilgili kapıldığı müphem duyguların günümüz insanını ne derece zor duruma düşürdüğüne parmak basar. Çağımızın bu büyük ikilemine çözüm getirmek üzere pek çok düşünür birbirinden farklı öneriler ortaya atmıştır. Friedrich Nietzsche (1844–1900) umudu güzel sanatlarda görür, Simone de Beauvoir (1908–1986) belirsizliğe dayalı bir çıkış yolu tasvir eder, çağdaş filozoflardan Jürgen Habermas ise çareyi başkalarıyla kurulacak esaslı bir iletişimde bulur.

Tüm bunlar bir tarafa, Tolkien, çağdaş yaşamın getirdiği sorunların çözümünde yine çağdaş yöntemlere başvurulmasına her daim kuşkuyla yaklaşmıştır.[5] Birinci Dünya Savaşı'nın dehşetini bizzat yaşamış biri olan Oxfordlu profesörümüz için mekân, yukarıda bahsedilen türden sorunların çözümü için kilit unsur olma özelliğini halen koruyordu. Onunla aynı ulusa mensup olan diğer insanlar kendilerini toplumdan kopuk hissediyorsa, varlıklarının temel sebebine ilişkin duydukları endişeyi gidermek üzere masalar dolusu felsefe kitabı okuyup hatmetmelerine hiç gerek yoktu. Şunun şurasında tek yapmaları gereken, açık havada kısa bir yürüyüşe çıkmaktı.

Hem Batı hem de Doğu uygarlıklarının felsefe geleneklerinde yürümenin merkezi bir yer tuttuğu görülür. Gerçeği arayış, ayaklarla başlar. "Bir şeyi bulma niyetiyle yola çıktıysanız, onu aramak gibisi yoktur," diye belirtir Thorin beraberindeki Cüce dostlarına. "Aradığında çoğu zaman bir şey bulduğun doğrudur, ama bu her zaman peşinde olduğun şey değildir."[6]

"O Kadar Da Aceleye Gerek Yok"

Filozof, antropolog ve aynı zamanda eli çabuk bir büyücü olarak tanıdığımız David Abram, *The Spell of the Sensuous* [Duygulara Seslenmenin Büyüsü] adlı eserinde sözel kültürleri ve onların doğal çevreleriyle kurduğu ortak yaşam ilişkisini inceler. Tabiat ananın bize seslendiğini, bizimse bu çağrıyı fark

edemeyecek kadar meşgul ve telaş içinde olduğumuzu iddia ediyor kendisi. Ona göre, yerküreyle bağlantımız giderek azaldıkça, yürüyüşler de bir o kadar önem kazanıyor.

1981 yılında Zen felsefesinin takipçisi şair Gary Snyder Avustralya kırsalının derinliklerinde, bir kamyonetin arkasında seyahat halindedir. Kendisine yol arkadaşlığı etmekte olan Pintupi kabilesine mensup yaşlı ve bilge bir yerli tam ona yanından geçmekte oldukları bir dağda yaşadığına inanılan mitolojik yaratıklarla ilgili bir öykü anlatıyordur ki, öykünün sonunu getirmeden aniden başka bir konudan bahsetmeye başlar. Bu durum karşısında afallar Snyder. "Onun anlatım hızına ve de bahsettiği konuların çeşitliliğine ayak uyduramıyordum," diye itiraf ediyor. "Yol arkadaşım böyle daldan dala atlayarak konuşmayı sürdürürken belki bir yarım saat sonra farkına vardım ki dinlediklerim aslında yürürken anlatılacak cinsten öykülerdi ve o an bunu yapma olanağımız bulunmadığından, birkaç günümüzü alacak telaşsız bir yürüyüş yolculuğu süresince benimle uzun uzadıya paylaşacağı öykülerin hızlandırılmış bir versiyonunu bana sunarak duruma kendince çözüm getiriyordu."[7]

Tolkien'in de derinlemesine kavramış olduğu üzere, insanlar ve mekânlar birbiriyle yakından bağlantılıdır. "Olaya bir harita tasarlayarak başlama uyanıklığında bulundum, geriye sadece hikâyeyi yerleştirmek kalmıştı," der *Yüzüklerin Efendisi*'nin meydana gelişiyle ilgili.[8] İçinde yaşadıkları yerle aralarındaki bağın bilincine varabilen kişiler, genellikle ayağı yere diğer pek çok insana oranla daha sağlam basan, aidiyet duygusu gelişmiş bireyler haline gelirler. Ama kişinin o an üzerinde bulunduğu mekânla arasında anında bağ kurabildiğine nadiren tanık olunur. Böylesi ilişkiler kurmak zaman isteyen bir iştir ve çoğu kez kişinin muhitinin çevresinde yıllarca sürecek yürüyüşler yapmasını gerektirir.

Yüzüklerin Efendisi'nde Merry ile Pippin'e yavaşlamayı ve

acele etmeksizin yürümeyi öğreten Ağaçsakal'dır. "Gerçek isimler size perde arkasındaki öyküleri anlatır," diyerek genç Hobbitlerin dikkatini çeker Ağaçsakal, bir yandan kullanmakta olduğu Eski Ent dilinden bir şey anlamayacaklarını hesaba katarak. "Aslında çok güzel bir dildir bizimki, ancak bu dilde tek bir sözcük söylemek için bile uzun zaman geçmesi gerekir, çünkü biz söylemeye ya da dinlemeye değmeyecek hiçbir sözcüğü sarf etme zahmetine girmeyiz." Nitekim yetmiş bin Ent adımı yol gittikten sonra Entsuyu'nu andıran bir şeyden "hiç acele etmeksizin kana kana içip" onu kurutana dek Hobbitlerin anlatacağı öyküye kulak vermez Ağaçsakal.[9]

Tıpkı güzel bir yürüyüş gibi güzel bir sohbet de zaman ister. Hızlı yürüme veya alelacele konuşma huyuna sahip olanların sıklıkla dikkati dağılır ve aklı karışır. Tolkien de ağır ağır gezinmeyi seven biriydi ve kimi çiçekleri ve ağaçları incelemek üzere yürüyüş sırasında zaman zaman durduğunda, kendisinden hızlı yürüyen arkadaşlarını kızdırırdı. "O çok büyük bir adam," demişti *Narnia Günlükleri*'nin yazarı C.S. Lewis bir keresinde Tolkien için, "ama hiç de bize ayak uyduracak bir yürüyüşçü değil. Sanırsınız ki yürüme ve konuşma fiillerini eşzamanlı olarak yerine getiremiyor. Sallana sallana ilerler ve beraberindekilerle paylaşacak ilginç bir şey buldu mu oracıkta durup öyle konuşur." Oysa hata, aşırı derecede hızlı yürüme alışkanlığına sahip olan Lewis'teydi; Tolkien'in "insafsız yürüyüşçüler"[10] diye tabir ettiği kişilerdendi o. Ağaçsakal'ın yürüyüş arkadaşı olsa bundan büyük hoşnutsuzluk duyacağına şüphe yok.

Kişi bir kez yavaş yürüme sanatını öğrenip benimsedi mi, yürüyüşler insan karakteri üzerinde dönüştürücü etkiler yaratabilir. Eylül 1931'de *Hobbit* henüz yeni başlanmış bir taslak halindeyken Lewis ve onun bir arkadaşı olan Shakespeare uzmanı Hugo Dyson[11] ile her zamanki yürüyüşlerinden birine çıkar Tolkien. Magdalen Koleji yakınlarındaki Cherwell

Nehri'ne paralel bir seyir izleyen Oxford'un Addison Walk diye bilinen yolu boyunca ağır bir tempoyla gezinirler. Efsaneler ile gerçekler arasındaki ilintiler üzerine yaptıkları sohbet sabahın üçüne dek sürer. Tolkien evine gitmek üzere onlardan ayrıldıktan sonra Dyson ile birlikte saat dörde kadar yürümeyi sürdüren Lewis çok geçmeden hayatının akışını değiştirecek dini bir konuşmanın içinde bulur kendini.[12] Bu sayede, yeri geldi mi hız kesmenin ve alışmış olduğuna kıyasla daha düşük bir tempoyla yürümenin ne denli önemli olduğunu da bizzat gözlemlemiş olsa gerek.

Tarihteki büyük yürüyüşler ele alındığında, dinsel dönüşümlerin bunlardan hiç eksik olmadığına tanık oluruz. İster Sina Dağı'nın zirvesine tırmanan Musa'yı ister Mekke'deki Kâbe'nin etrafında daireler çizerek ağır ağır yürüyen günümüz Müslümanlarını ele alın, dünya üzerindeki başlıca dinlerin hepsinde olmasa bile büyük çoğunluğunda huşu içinde yürümenin hikmetine vurgu yapıldığını görürsünüz. *The Lost Art of Walking* [Unutulup Giden Yürüme Sanatı] adlı kitabın yazarı Geoff Nicholson da bu hususa dokundurmadan geçmez: "Tanrılar hakkında pek fazla şey bilmiyorum, fakat kendilerine inananlardan bol bol yürümelerini bekliyorlar gibime geliyor."[13]

Yürümekle Sağlanan Tedavi

Yürümekle hayat kurtarılabileceği söylenir bize hep. Neredeyse hepimiz, geçmiş günlerde belli bir dava uğruna düzenlenen yürüyüşlere katılmış, bizzat katılmamışsak bile, dünyamızda yanlış giden bir şeyleri değiştirme umuduyla söz konusu yürüyüşü yapan dostlarımıza veya meslektaşlarımıza arka çıkmışızdır. Sadece gün ışığından yoksun yaşayan bir Goblin haklı bir dava uğruna zaman ve para harcanmasına şiddetle muhalefet eder. Ama Nicholson burada önemli bir hususu gündeme getiriyor. Aslına bakılırsa hayırseverlik ve yürüyüş yapma arasındaki bağlantı bir bakıma gerginlik yaratan bir ilişkidir. "Çünkü bu

bağ, söz konusu para istediği kadar doğru bir amaç doğrultusunda kullanılsın, yürüyüş yapmayı sadece para kazanma fırsatı doğurduğu zamanlar hatırlanacak kadar nadiren uygulamaya konan alışılmadık ve sıradışı bir faaliyet olarak görüyor."[14]

Şu da var ki, yürüyüş yapmanın hayat kurtardığı yadsınamayacak bir gerçek. Smaug, Cücelerin el işçiliğinin ürünü olan mücevherler ve diğer objelerle dolu dağ yerleşimine ilk saldırdığında Thorin canını kurtarabildiyse, bunu yürümeye borçluydu. Olay patlak verdiğinde diğerlerine oranla daha seçkin bir sosyal statüdeki bir avuç Cüce dağın gizli yan kapısından sıvışarak Smaug'un gazabından kaçmıştı. Ama kendilerini hazine odasından kaçıracak sihirli bir haritaya ihtiyaç duymayan bir başka Cüce grubu daha vardı o sırada içeride. Ejderin saldırısı başladığında Thorin ve beraberindeki Cüceler altın ve gümüşün yığılı durduğu salondan çoktan uzaklaşmışlardı bile.

"O günlerde maceraperest bir delikanlıydım," diye açıklar Thorin, "sürekli ortalarda dolanırdım ve o gün bu hayatımı kurtardı."[15] Thorin'in yaşamını kurtaran şey aslında yürüme fiili değil, bunu kendisinden çok daha dar görüşlü pek çok diğer Cücenin (ileride yine aynı Thorin'in Bilbo gibi arkasını dönüp oradan ayrılmaktansa Yalnız Dağ'ın içindeki hazine kümbetinin tepesinde oturmayı tercih etmekle yapacağı gibi) kapana kısılmasına neden olan açgözlülüğün ve ihtirasın kıskacından sıyrılıp çıkma yolunda kullanabilmiş olmasıdır.

Sahip olduğu altın ve gümüşe sırt çevirip uzaklaşmayı seçen bir başka kişi de Fransız düşünür Michel de Montaigne'dir (1533–1592). Çalışma odasının duvarına şu yazıyı asmıştı Montaigne:

> Yüce Tanrımızın 1571. senesinde aynı zamanda doğum günü de olan Şubat ayının son günü, otuz sekiz yaşındaki Michel de Montaigne yargının ve kamunun hizmetinde çalışarak geçirdiği uzun yılların getirdiği yorgunlukla, her ne kadar sıhhati halen yerindeyse de emekli olmuş ve yarısından çoğunu ta-

> mamlamış olduğu yaşamının geri kalan kısa dilimini tüm kaygılardan uzakta huzur içinde geçirmek üzere kendisini bilge bakirelerin bağrına atmıştır.[16]

Bu cümlenin içinde geçen "bilge bakirelerin (esin perilerinin) bağrına atılarak" emekliye ayrılma olgusunun Assisili Aziz Francis'in aniden yoksul ve muhtaç bir hayat sürme kararı alışına benzer bir manaya gelmediğini farz etsek bile, Montaigne'in fare kadar sefil bulduğu bir topluluktan kopma kararı alışında büyük bir dönüşümün izleri görülmüyor değil. Böylesi bir değişimin doğasında ev hayatıyla ilgili gündelik sorumlulukların genellikle kişiyi duygusal açıdan doyumsuz bıraktığı ve bazen de manevi bir çöküşe sebep olduğu fikri yatar. Mahkemelerin emri altında çalışmaktansa, Montaigne yürüyüp gitmeyi ve kendi kulesine çekilip kafa dinlemeyi yeğlemiştir.

Kanepenize uzanıp *Two and a Half Men*'in tekrar bölümlerini izlemek dışında bir alternatifiniz yoksa, size ilham vermeyen bir mesleği bırakıp uzaklaşmak neye yarar ki? Her ne kadar Montaigne "Adımlarım hızlı ve kendinden emin," iddiasında bulunduysa da, düşüncelerinin dönüp dolaşıp geçmişte uğraşmak zorunda kaldığı eften püften sorunlara takılmasına bir türlü engel olamıyordu.[17] Her filozofun gayet iyi bildiği gibi, insan zihnini geliştirmek de en az insan bedeninki kadar çok egzersiz yapmayı gerektirir. Montaigne de kaçınılmaz olarak bunun bilincine varmıştı:

> Dans ederken sadece dans ediyorumdur, uyurken de tek yaptığım şey uyumaktır; oysa güzel bir meyve bahçesinde yalnız başıma yürüyüşe çıktığımda zihnimin bir bölümünü uzaktaki meseleler kurcalamaya başlasa bile diğer bölümünü kullanarak yeniden yürüyüşe odaklanabilir, yalnızlığımın tadını çıkarıp düşüncelerimi meyve bahçesine ve de kendime yöneltebilirim.[18]

Biraz Da Bu Tarafa Doğru Yürüyün

Henry David Thoreau (1817–1862) huysuz insanlar kervanına katılmak üzereyken sırf yürümesi sayesinde paçayı kurtarmış kişilerden biridir. "Daha anlamlı bir yaşam sürmek" üzere kendi isteğiyle mevcut düzeninden kopan Thoreau "haftanın en az bir gününü –ki bu süre genelde kendisi için biçtiği hedefi aşardı– tüm dünyevi meselelerden kendisini soyutlamış vaziyette koruluklarda, tepelerde ve çayırlarda aylak aylak dolaşmaksızın geçirmesi" durumunda fiziksel ve ruhsal sağlığının hızla yıpranacağına kesin olarak inanmıştı. Fakat tıpkı kendisinden yüzyıllar önce yaşamış olan Montaigne gibi o da yürüyüş sırasında ruhsal anlamda uyanık kalmanın önemini kavramıştı.

"Bedenim ağaçların arasında bir kilometreden fazla mesafe katettiği halde ruhumun halen oraya varamamış olduğunu fark ettiğim zamanlar şaşkınlığa kapılırım," diye yazar kendisi. "Öğleden sonraları yaptığım yürüyüşler sırasında aynı günün sabah saatlerinde beni meşgul etmiş olan her şeyden ve de topluma karşı olan yükümlülüklerimden sıyrıldığımı hissetmekten büyük memnuniyet duyarım. Ama bana öyle geliyor ki şehir yaşantısının üzerimde bıraktığı etkilerden kurtulmak bazen hiç de o kadar kolay olmuyor." Çağlardan beridir çözülememiş olan sorun da budur zaten. Yürümek, nispeten dünyevi ve daha az aciliyet taşıyan türde sorumlulukları geçici bir süreliğine de olsa geride bırakmanızı sağlar. Ama meselenin felsefi bakımdan ikilem teşkil eden asıl unsuru, yürüyüşe çıkarken zihninizi hangi düşünceyle doldurduğunuz, diğer bir deyişle, yanınıza ne aldığınızdır. Thoreau'nun kaleminden tekrarlayalım sorumuzu: "Eğer aklım bu koruluğun dışındaki bir şeyde kaldıysa, bu korulukta dolaşmamın ne alemi var?"[19]

Problemin çözümü, düşüncelerinizi o an içinde bulunduğunuz ortam ile bağdaştırmaktan geçer. İngiliz eleştirmen William Hazlitt (1778–1830) şiirdeki Romantizm akımı ile tanışmasını Samuel Coleridge (1772–1834) ve William Wordsworth

(1770–1850) ile birlikte yaptığı nice yürüyüşe borçludur. Bu gezintiler sırasında, adı geçen şairlerin her biri tarafından seçilen yürüyüş güzergahlarının onların yazım tarzını doğrudan etkilediğini keşfeder. Gerçekten de, Wordsworth'ün eserleri daha lirik, Coleridge'inkiler daha dramatik bir üsluba sahiptir, tıpkı yürüyüşleri gibi...

Durumu şöyle ortaya koyar Hazlitt: "Coleridge bana engebeli bir arazide veya bir koruluğun sık dalları arasında ilerlemeye çalıştığı zamanlar şiir yazmanın ona daha bir cazip geldiğini ifade ederken, Wordsworth ilham alabilmek için üzerinde bir aşağı bir yukarı sakince yürümesini mümkün kılacak tipte dümdüz uzayıp giden taş döşeli yolları veya dizelerine odaklanmasını hiçbir dış etkenin zedelemeyeceği tenha bir mekânı (mümkün olduğunca) tercih ettiğini söylemişti."[20]

Bu açıdan ele alındığında, yürümek sırf kişiyi ruhen yıpratacak düşüncelerden sıyrılmanın bir yolu değil, insanın kendi kendisiyle tekrardan kuracağı bağlantı için de bir başlangıç noktasıdır. *Yüzüklerin Efendisi*'nde yabanıl arazilerde yapılan uzun yürüyüşlerde uzmanlaşmış ve buna uygun şekilde Yolgezer ismi yakıştırılmış olan karakterin aynı zamanda İnsan ırkının gelecekteki kralı oluşu tesadüf müdür sizce? "Şu kadarını rahatlıkla söyleyebilirim ki, Shire ile Dumanlı Dağlar arasında kalan tüm diyarları avucumun içi gibi biliyorum, çünkü o topraklarda çok uzun zamandır sayısız gezi yaptım. Kaldı ki, aslında göründüğümden daha yaşlıyım," diye açıklar Frodo Baggins'e.[21] İşte yaptığı bu yürüyüşlerdir Yolgezer'in gerçek kimliğine yeniden sarılmak için gereksinim duyduğu gücü toplamasını sağlayan.

Diğer yandan, Yolgezer'in Pippin'e kesin bir dille anlattığı gibi, bu tür yürüyüşler belli bir fikre dayanan eylemler de içermelidir. "Senin ikinci bir Yolgezer olabilmen için birkaç günden, birkaç haftadan veya seneden çok daha uzun süreliğine vahşi arazide seyahat etmen gerekir... Ayrıca, bu uğurda yola

çıktığını farz etsek bile, henüz işin başında telef olmaman için şu karşımda gördüğüm tipten çok daha sağlam bir yapıya sahip olman şart."[22]

Hobbit'te Tolkien'in kâğıda döktüğü karakterler içinde en bilge olanları, hayatın tabiata aykırı düşen sıkıcı ve duygusuz unsurlarına sırtını dönebilmiş yürüyüşçüler arasından seçtiğini görürüz. Örneğin, heyecan verici öyküler dinlemeye bayılan fakat Cüceler bir kez hazinelerine dair hikâyeler anlatmaya başladı mı tüm ilgisini yitirip esnemeye koyulan Beorn'u ele alalım. "Çoğunlukla altın, gümüş ve değerli taşlar ile metalleri işleyerek eşyalar yapmaktan bahsettiler ve Beorn böyle şeylerden hoşlanmıyor gibiydi: Salonunda altın veya gümüşten hiçbir şey yoktu ve bıçaklardan başka metalden yapılma pek az şey vardı."[23] Cüceler (ve Hobbit) uykuya dalınca Beorn şekil değiştirip ayı kimliğine bürünür –ki söz açılmışken bunun neresinden baksan yürümek için mükemmel bir şekil olduğunu belirtelim– ve "nehrin ötesine geçip doğrudan dağlara yönelmişti –buradan en azından ayı suretindeyken çok hızlı yolculuk edebildiğini çıkarabilirsiniz."[24]

Gelgelelim *Hobbit* hayranlarının birçoğunun gözünde yürüyen-filozof imajının en belirgin ve çarpıcı örneği her zaman Gandalf olmuştur. Bir bakıma Gandalf'ı Gandalf yapan yegane şey, yürürken dayanak olarak kullandığı değneğidir. Tom Shippey'in de işaret ettiği üzere, Tolkien *gandr* sözcüğünün Izlanda dilindeki birebir karşılığının değnek, ya da diğer bir tabirle asa olduğuna inanıyordu.[25] Öykü boyunca iyilikten yana olanların zor duruma düştüğü sayısız durumda Gandalf temkinli ve azimli bir şekilde yürüyerek günü kurtarmayı bilmiştir. Peki acaba nasıl oluyor azimle yürümek? Yaman büyücümüz bu sorunun yanıtını Montaigne'den de Thoreau'dan da daha iyi ortaya koyuyor:

"Bir sakıncası yoksa, nereye gittiğini sorabilir miyim?" dedi

Thorin Gandalf'a yan yana giderlerken.
"İleriye bakmaya," dedi beriki.
"Ya seni tam zamanında geriye döndüren neydi?"
"Arkaya bakmam," dedi Gandalf.
"Kesinkes!" dedi Thorin, "ama biraz daha açık konuşabilir misin?"[26]

Hobbitlerin kaliteli bira ve iyi cins pipo-otu da dahil olmak üzere onları İnsanlardan ve Cücelerden üstün kılan bazı nimetleri vardır. Ama sağladığı olası faydalarla tüm diğerlerinin önüne çıkan özellikleri, tam bir sessizlik içinde hareket edebilme becerisiydi. "Hobbitler ağaçların arasında mutlak bir sessizlikle hareket edebilir," diye vurgular Tolkien okurlarına.[27] Bilbo'nun sahip olduğu sessizce hareket edebilme yeteneğiyle gurur duyduğu dikkatimizi çeker, bizce övünmekte haklıdır da. Yerüstünde istedi mi sessizce hareket edebilmesi ve yeraltındaki yön bulma duyusu birden çok kez kendisini ve dostlarını içine sürüklendikleri çıkmazdan kurtarmıştır. Tolkien ondaki bu hünerin olağan bir büyü olduğuna değinir, fakat Doğu felsefesi nadiren rastlanan böylesi bir yetinin bahşedildiği kişiyi olup olabilecek en yoğun mutluluk seviyesine çıkaracağını kabul eder.[28]

Attığınız Adıma Dikkat Edin

"Usta gezginler ardında iz bırakmaz," ifadesini okuruz antik çağın başyapıtlarından *Tao Te Ching*'de.[29] Taocular "yol boyunca yürüme" (namı diğer Tao) tabirini kullanırken perde arkasında bu sözcüklerin kelime anlamından çok daha farklı bir mesaj yatmaktadır. Örneğin, ünlü Tao kuramcısı Chuang-tzu (M.Ö. 369–286) yazılarında devamlı olarak gezgin bir yaşamın yüceliğine vurgu yapar. Onun altını çizdiği gezginlik kavramı, bunu benimseyecek olan kişinin "sakin bir yaşam sürme, olgunluk, yumuşak başlılık, sessizlik ve tepkisizlik" gibi belirgin

olgulara sahip olmasını da zorunlu kılmaktadır.[30]

Bu saydıklarımız, kişinin dünyevi yükümlülüklerine sırtını dönüp uzaklaşması için değil, kitleleri yönetmek için ihtiyaç duyacağı tipte özelliklerdir. "Bu niteliklere sahip biri emekli olup etrafta dilediğince gezinmeye başlarsa yolunun geçtiği nehirlerdeki, denizlerdeki, tepelerdeki ve ormanlardaki tüm âlimleri kendine hayran bırakması işten değil. Söz konusu yetileri özünde barındıran kişi dünyada huzuru ve barışı egemen kılmak için yönetici rolüne soyunması halinde büyük başarılara ulaşıp saygın bir şöhret edinir ve bu sayede imparatorluğun birlik ve bütünlüğü sağlanmış olur."[31]

Taocuların geneli böylesi erdemlerin edinilebilmesi için bu uğurda uzun yıllar çalışılması gerektiği görüşünü ileri süredursun, bu özellikler Hobbitlerde doğuştan mevcut. Tolkien Tao felsefesiyle ilgili kaydadeğer bir görüş belirtmemiş olsa da, onun kaleminde hayat bulan Hobbitlerde bu ruhun emarelerine bolca rastlanıyor. "Bay Baggins'in kendini inandırmak istediği kadar yavan biri olmadığını ve aynı zamanda çiçeklere pek düşkün olduğunu çoktan anlamış olacaksınız,"[32] diyerek gözlemini okuruyla paylaşırken Tolkien'in bu tarife tıpatıp uyan sayısız Tao bilgesi içinde herhangi birinden söz ettiği izlenimine pekala kapılabilirsiniz.

Bilbo'nun sıkça yaptığı gibi alıp başını ormanda yürüyüşe çıkmak, Tao inancı yanı sıra Doğu kökenli daha birçok felsefi kuramın hiç dinmeyen bir yoğunlukla işlediği başlıca erdemlerden biridir. Hindu mitolojisinde önemli bir yeri bulunan filozof-kral Rama, öz babasının yönetmekte olduğu krallıktan sürgün edilişini izleyen süreçte civardaki büyük bir ormanın derinliklerine doğru yürüyerek yola koyulmadan önce üzerindeki saray elbiselerinden vazgeçmek, bunun yerine yapraklar ve ağaç kabuklarıyla örtünmek zorunda kalır. Görev bilinci, adalet anlayışı ve cesaret, Hindistan'ın görenlerde efsunluymuş izlenimi uyandıran o gizemli ormanlarında yaptığı yürüyüş sı-

rasında pekiştirdiği asli erdemlerden yalnızca birkaçıdır.

Benzer şekilde, Siddharta Gautama (M.Ö. 560–480) da babasının sarayını terk edip dünya zevklerinden elini eteğini çekmiş bir vaziyette çevrede dolaşmaya koyulur ve yine bir gün bir ağaç dibine oturmuş ruhunu dinlendirdiği sırada ani bir feyizle aydınlığa kavuşarak Buda Haline gelir. Onun felsefesinin takipçisi olan ilk keşişler Buda inancını geniş kitlelere tanıtmak üzere çevreye dağılmaya başladığında, Buda onların yağmur sezonu boyunca kendilerine sığınacak korunaklı bir yer bulup oradan bir yere ayrılmamasına gönülsüzce de olsa izin verir. Bunun dışındaki tüm zamanlarda ise onlardan yürüyerek yola düşmelerini bekler.

Günümüzde pek çok Budist okulu yürüyerek seyahat etmenin önemi hakkında vaaz vermeyi bıkıp usanmadan sürdürüyor. Örneğin, Tibetli Budistler arasında diğerlerine oranla daha radikal olan bazıları, her adımda aşırı yorgunluk belirtileri göstererek (sık sık gerinip eklemlerini açmak ve bitkinlikten yere kapaklanmak gibi), binlerce kilometreyi bulan mesafeleri yürüyerek arşınlamaya zaman zaman devam ediyor. Muazzam bir güç ve sabır sınavı niteliği taşıyan bu ve benzeri denemeler genellikle sona erişinin akabinde düzenlenen dinsel bir festivalle onurlandırılır.[33] Yol boyunca katlanılan tüm o sıkıntılar, kişiye attığı her adımda önemli bir iş yaptığı hissi vermeye yarar. Neyle karşılaşacağını bilmeyen masum zihninize tamamen hakim olmadan önce onu önemsiz fikirlerden arındırma işlevi görürler.

Budizm'in Güneydoğu Asya'da yaygın olan kollarından Theravada'ya bağlı okullar da yürüme fiilinin psikolojik yönüne vurgu yapar. Onlara göre, yürüme eşliğinde gerçekleştirilen meditasyon egzersizleri kişinin kendi iç dünyasını daha iyi kavramasını sağlamakla kalmaz, günlük yaşantının getirdiklerine öncekine oranla belirgin ölçüde daha iyi konsantre olma gücünü de beraberinde getirir. Eski çağlardan kalma P□li

metinlerinden birinde Buda'ya ait olduğuna inanılan bir şiirde şu dizeleri görürüz:

Bir ortam sağlar açık hava
Evsiz *bhikku*'nun (keşişin) yaşam mücadelesine destek olan,
Şaşar kendi haline
Farkına varınca zihnini sorunlardan arındırıp
Bir geyik kadar uyanık ve temkinli davranmayı öğrendiğinin,
Ve dikbaşlılık ile miskinlikten kurtulduğunun.
Mücevheri andıran yıldızlarla süslü kubbenin altında
Ruhunu aydınlatırken ay ve güneş
Düşüncelerine yoğunlaşabilmektir onu mutlu eden.
İnzivaya çekilmenin verdiği hazzın
Tadına varacaktır çok geçmeden
Açık havada yaşamı seçen kişi;
Ve işte bu yüzdendir ki,
Tercih eder böylesi bir yaşamı kişilerin en bilgesi.[34]

Benzer şekilde, günümüzün önde gelen Zen Budistlerinin çoğu yürüyerek yapılan meditasyonun savunucusudur. Onlara göre bu işin püf noktası, atılan her bir adıma ve her diz kırışı dikkat etmek, yürürken çıkarılan ayak sesine kulak kabartmaktır.

Thich Nhat Hanh, Fransa'nın güneyinde bulunan Erik Ağacı Köyü Budist ricat yerinin kurucusu olan Vietnamlı bir Budisttir. Vietnam Savaşı'nın devam ettiği yıllarda Hanh'ı Nobel Barış Ödülü'ne aday gösteren Martin Luther King Jr. "Onun barışa dair fikirleri benimsenip uygulamaya konabilse, ekümenlik, dünya uluslarının kardeşliği ve genel anlamda hümanizm açısından sarsılmaz bir anıt yükselir," şeklinde cesur bir sav ortaya atarak takdirini dile getirmişti. Hanh'ın dünyada barışın temin edilmesine yönelik kuramları, Budist meditasyon teknikleri kullanılarak ihtiyaç sahiplerine yardımda bulunma suretiyle yaşamın gidişatına müdahale etmeyi içeriyordu.

Ne var ki, Hanh'ın da bilincine vardığı üzere, dünya yukarı-

da tarif edilenden çok daha karmaşık bir yerdi. Buradan hareketle o, işe küçük adımlarla başlamak gerektiğini öne sürer... hem de kelimenin tam anlamıyla. *Peace is Every Step* [Her Adım Barış Demektir]adlı kitabında Hanh bir yandan yürürken yapılacak meditasyonun önemi üzerinde durur. "Yürüyerek zihin yoğunlaştırma denemeleri yaparken herhangi bir yere varma amacı gütmeyiz," diye yazdığını görüyoruz. "O sırada yaptığımız, barış ve mutluluk dolu adımlar atmaktan ibarettir. Eğer geleceği veya ileride gerçekleşmesini arzuladığımız şeyleri düşünmeye başlarsak, kendimizi kaybederiz."[35]

Kendini kaybetmek, makalemizin şu ana kadarki kısmından da çıkarsamış olduğumuz gibi, modern dünyada yaşamanın doğurduğu en büyük tehlikelerden biridir. Thoreau bizi bekleyen tehdidi görmüş ve gelecek nesillerin şapşal şehir züppelerinin karşılarına çıkacak zorluklar karşısında ruhen direnç gösterip gösteremeyeceği konusunda ciddi bir endişeye sürüklenmiştir. "Yaşamım boyunca yürüme sanatının gerçek anlamını kavrayabilmiş ve bu doğrultuda, yürüyüş yapmayı alışkanlık edinmiş yalnızca bir veya iki kişiye rastladım."[36]

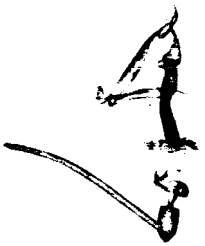
Tolkien'in satırlarının da bize duyurduğu gibi, Dumanlı Dağlar'ı aşmanın birden çok yolu vardır. "O dağlara çıkan pek çok patika vardı, dağları aşan da pek çok geçit vardı. Ama patikaların çoğu ya hiçbir yere ya da kötü sonlara çıkan hile ve aldatmacalardı; geçitlerin çoğu ise kötü şeyler ve korkunç tehlikelerle doluydu. Cüceler ile Hobbit, Elrond'un bilgece tavsiyeleri ve Gandalf'ın belleği sayesinde doğru yoldan ve doğru geçitten geçtiler."[37]

Bunu söylemesi yapmasından çok daha kolaydır tabii. Hayatta doğru yolu seçmek devamlı bir odaklanma, cesaret ve disiplin ister. Tolkien'in tembihine uyup hızımızı kessek çok iyi ederiz doğrusu. Filozof-komedyen Stephen Wright'ın bize her fırsatta hatırlattığı şeye kulak verelim: "Eğer yeterli zamanınız varsa, her yer yürüme mesafesindedir."

NOTLAR

1. J.R.R. Tolkien, *The Lord of the Rings: The Fellowship of the Ring*, "Giriş" bölümü (New York: Del Rey/Ballantine Books, 2001), 1-2.
2. J.R.R. Tolkien, J.R.R. Tolkien, *Hobbit*, çev. Gamze Sarı, İthaki Yayınları, İstanbul, 2011 (5. Baskı), 34. Ayrıkvadi'ye doğru yola çıkmadan önce Bilbo evinin salonundaki duvarlardan birinin önüne gider ve "bastonların dayalı durduğu bölmenin içinden seyahat sırasında destek olarak kullanmak üzere en gözde bastonunu seçip alır." Tolkien, *The Fellowship of the Ring*, 37.
3. Anthony Giddens, "The Consequences of Modernity," *Contemporary Sociological Theory* içinde, ed. Craig Calhoun, Joseph Gertels, James Moody, Steven Pfaff ve Indermohan Virk (Malden, Massachusetts: Blackwell, 2002), 251.
4. Aynı eserde, 245.
5. Joe Kraus, "Tolkien, Modernism and the Importance of Tradition," *The Lord of the Rings and Philosophy* içinde, ed. Gregory Bassham ve Eric Bronson (Chicago: Open Court, 2003), 137-149.
6. Tolkien, *Hobbit*, 85.
7. David Abram'ın *The Spell of the Sensuous* adlı eserinde alıntı olarak yer verilmiştir (New York: Vintage, 1996), 173.
8. Bu husus Tom Shippey'in *The Road to Middle-Earth* adlı eserinde derinlemesine incelenmiştir (Boston: Houghton Mifflin, 2003), 96-104.
9. J.R.R. Tolkien, *The Lord of the Rings: The Two Towers* (New York: Del Rey/Ballantine Books, 2001), 66.
10. George Sayer, "Recollections of J. R. R. Tolkien," *Tolkien: A Celebration içinde* alıntı olarak kullanılmıştır, ed. Joseph Pearce (San Francisco: Ignatius Press, 1999), 4.
11. Tolkien'in Sezgici (edebiyat üzerine fikir teatilerinde bulunan bir cemiyetin üyelerine verilen isim) dostlarından biri olan Dyson, günlük hayat içinde umulmadık zamanlarda anın koşullarına uyacak biçimde Shakespeare'den alıntılar yaparak dostlarını şaşırtma konusunda özel bir yeteneğe sahipti. Inklinglerin bir araya geldiği ve biranın su gibi aktığı toplantılarda tuvalete gitmek üzere ayağa kalkacağı zaman Macbeth'den şu repliği (Perde 2, Sahne 3) yapıştırarak yanındakilerden müsaade isterdi: "Dilerseniz kısa bir süre için yiğitçe bir havaya bürünelim ve hep beraber şu bizim salonda buluşalım." A.N. Wilson'un *C.S. Lewis: A Biography* adlı eserinde alıntı olarak kullanılmıştır (New York: W.W. Norton, 1990), 192.
12. C.S. Lewis'den Athur Greeves'e mektup, 22 Eylül 1931, *The Collected Letters of C.S. Lewis*, ed. Walter Hooper (San Francisco: HarperSanFrancisco, 2004), 1:969-970.
13. Geoff Nicholson, *The Lost Art of Walking* (New York: Riverhead, 2008), 172.
14. Aynı eserde, 13.

15. Tolkien, *Hobbit*, 39.
16. Michel de Montaigne, *The Complete Essays of Montaigne*, "Giriş" bölümü, çevirmen Donald Frame (Stanford, California: Stanford Üniversitesi Yayınları, 1976), ix.
17. Montaigne, *The Complete Essays of Montaigne* içinde "Deneyimler Üzerine," 848.
18. Aynı eserde, 850.
19. Henry David Thoreau, "Walking," Margaret M. Brulatour'un inceleme metni eşliğinde, 1999, American Transcendentalism Web, http://www.vcu.edu/engweb/transcendentalism/authors/thoreau/walking/
20. William Hazlitt, "My First Acquaintance with Poets," *William Hazlitt: Selected Writings* içinde (Middlesex: Birleşik Krallık: Penguin, 1970), 60.
21. Tolkien, *The Fellowship of the Ring*, 187.
22. Aynı eserde, 194.
23. Tolkien, *Hobbit*, 180.
24. Aynı eserde, 186.
25. Shippey, *The Road to Middle-Earth*, 97.
26. Tolkien, *Hobbit*, 67.
27. Aynı eserde, 54.
28. Aynı eserde, 9.
29. Lao-tzu, *Tao Te Ching*, çev. Stephen Adiss ve Stanley Lombardo (Indianapolis, Indiana: Hackett, 1993), dörtlük 27.
30. Burton Watson, çev., *Chuang Tzu: Basic Writings* (New York: Columbia Üniversitesi Yayınları, 1964), 208.
31. Wing-Tsit Chan, ed. ve çev., "Chuang Tzu," *A Source Book in Chinese Philosophy* (Princeton, New Jersey: Princeton Üniversitesi Yayınları, 1963), 209.
32. Tolkien, *Hobbit*, 13-14. Tao inancı hakkında daha fazla bilgi için, elinizdeki derlemenin parçalarından birini teşkil eden Michael C. Brannigan imzalı "Ve Yol Böylece Sürüp Gider: Bir Hobbitin Taosu" adlı makaleye bakınız.
33. Yönetmen Werner Herzog burada bahsi geçen türde yorgunluk emarelerinin bazısını 2003 tarihli çarpıcı belgesel çalışması Wheel of Time'da (*Zamanın Döngüsü*) izleyiciyle paylaşmıştır.
34. Bhadantācariya Buddhaghosa, *The Path of Purification*, çev. Bhikkhu Ñānamoli (Kandy, Sri Lanka: Buddhist Publication Society), 2:63.
35. Thich Nhat Hanh, *Peace is Every Step* (New York: Bantam Books, 1992), 37.
36. Thoreau, "Walking."
37. Tolkien, *Hobbit*, 81.

BILBO BAGGINS
KOZMOPOLİT HOBBIT

Dennis Knepp

Cosmopolitan. Bir dergiden çok daha fazlasını ifade eder bu isim. Aynı ismi taşıyan Martini kokteylinden de. Dilsel kökü antik Yunan medeniyetine dayanan, ilham verici özelliklere sahip felsefi bir kuramdır üzerinde konuştuğumuz şey. Kozmopolit kişi, diğer insanların da birbirinden farklı yaşam tarzlarına sahip olduğunu olgunlukla kabullenip herkesin iyiliğini isteyen bir dünya vatandaşıdır. Kısaca ifade etmek gerekirse, bir kozmopolit, herkesi sevme çabası içinde olan kişidir.

Bir *taşralı* ise, bunun tam aksine, kendisinden faklı yaşam tarzına sahip herkesten korku duyar. Shireli Hobbitler, Brendibadesi Nehri'nin karşı yakasında yaşayan diğer Hobbitleri dahi azıcık kaçık sayacak kadar taşralı ruhludur.[1] Fakat Bilbo kendisini aralarında çok rahat hissettiği Cücelerle giderek daha fazla vakit geçirip ağzı hayranlık ve de şaşkınlıktan beş karış açık bir halde Elflere bakakalarak kısa süre içinde kozmopolit

olmayı öğrenecektir. Ondaki bu dönüşüm, okuru da aynı yolculuğa çıkarak benzerini başarmaya sevk edecek nitelikte.

Kansaslı Hobbitler

Orta-Dünya'da karşımıza çıkan halkların çoğu Kuzey Avrupa mitolojisinde uzunca zamandır zaten bulunmaktayken, Hobbitler tamamen Tolkien'in düş gücünün ürünü olmaları itibariyle diğerlerinden ayrı bir yere sahiptir. Tolkien uzmanı Tom Shippey, Hobbitlerin modası geçmiş bir yaşam tarzı benimsemiş olmasına ve yaşadıkları çağ ile pek de uyuşmadıkları izlenimi uyandırmalarına karşın modern işlere burnunu sokmaktan geri kalmayan yaratıklar olduğunu belirtir. Tütün içip patates yemeyi severler ki bunların her ikisi de ilkin Yeni Dünya'dan getirilmiş olup Ortaçağ İngiltere'sinde tanınmıyordu.[2] Şömine üzerine asılan duvar saatleri, süslü çaydanlıklar, günlük posta hizmeti, pirinçten yapılma elbise düğmeleri ve şık yeleklerin de aralarında bulunduğu, burjuva kültürüne has yaşama konfor katan öğelerin tadını çıkarırlardı. Halen geçmiş dönemlerin dilini kullanmakta olan diğer Orta-Dünya toplumlarının aksine onlar, çağdaş bir dilbilgisini benimsemişti.

Özetle söylemek gerekirse, Victoria döneminin son çeyreğinde görülmeye alışılmış İngiliz taşralı tiplemesini yansıtıyordu Hobbitler. Dahası, kendilerininkinden farklı özelliklere sahip kişilerin de bulunabileceği fikrine korkuyla yaklaşacak ve karşılarındaki Hobbit ne yapacağı önceden kestirilebilir tipte biriyse bundan mutluluk ve rahatlama duyacak ölçüde dar görüşlüydüler. Olağanın dışında davranışlar sergileyen ırkdaşlarına kaçık damgası vurup onlara hoşnutsuzlukla bakarlar, sırf bir öğün yemekten geri kalmamak için macera namına hiçbir şeye girişmezler, geleneksel yaşam tarzlarına sıkı sıkıya tutunurlardı.

Bu bakımdan ben de kendimi Hobbitlerle özdeşleştiriyorum. Kansas'ın Wichita kasabasında doğup büyüyen hemen

herkes gibi ben de yabancılardan çekinen, nasıl bir seyir izleyeceği ve sonunun nereye varacağı önceden tahmin edilebilen türde konuşmalardan hoşlanan, sıradışı tiplere kaçık gözüyle bakıp onları küçümseyen ve de küçük kentimizin Arkansas Nehri'nin öte yanında kalan kesiminde yaşayan ahalisiyle dalga geçen taşra zihniyetli biriydim.[3] (Bizim en büyük alışveriş merkezimizin adı Doğu Yakası, *onlarınki* ise Batı Yakası'ydı. Bir alışveriş merkezi için amma da komik isimler!)

Hobbit'in başından sonuna dek sergilediği davranışlarla çağdaş bir kişiliğe sahip olduğunu defalarca ortaya koyan Bilbo bu özelliğiyle okuru da kendisini onunla bağdaştırmaya teşvik eder. Ama kitabın sonuna gelindiğinde onu ilk tanıdığımızdaki taşralı gömleği yoktur artık üzerinde: Dış dünyayı gezip tanımıştır, kendisine çok yabancı olan yemeklerin tadına bakmıştır, farklı farklı dillere aşina olmuştur, tuhaflıkta birbiriyle yarışacak birçok halk arasında zaman geçirmiştir, akla hayale gelmeyecek tehlikeler atlatmıştır, üstelik tüm bu süreçten sağ salim çıkmayı başarıp yaşadıklarını başkalarıyla paylaşma şansına erişmiştir. Diğer birey ve toplulukların da kendilerine özgü hayat tarzları olduğunun bilincine varmış kozmopolit bir Hobbittir artık o; üstelik hepsi için iyi dileklerde bulunmaktadır. Böyle yapmakla, Bilbo dünya üzerindeki yaşantının felsefi bir boyutuna da adım atmış olur.

Yaşama İlişkin, Geçmişi Çok Eskilere Dayanan Yepyeni Bir Yöntem

Bilinen en eski kozmopolitler arasında, Sokrates (takriben M.Ö. 470–399) ve bazı diğer antik Yunan düşünürleri ile toplumsal değerleri gırgıra almasıyla ünlü Kinik* filozof Sinoplu Diyojen (M.Ö. 412–323) sayılabilir.[4] Tıpkı günümüzde olduğu gibi antik çağlarda da sıradan insanların aile kurmaya ve di-

* Kinizm: Başlıca gayenin tabiatla uyum halinde erdemli bir hayat sürmek olduğuna inanan felsefi akım –çn.

ğer insanlarla aralarındaki ilişkiyi devamlı geliştirmeye meyilli oluşu doğal bir olgu olarak algılanıyordu. Ne de olsa, mensubu olduğunuz kavimle kendinizi özdeşleştirip onun bir parçası haline gelmektir sizden beklenen.

Bu yetmezmiş gibi, eski çağların insanları daha da büyük yapıların, örneğin Pers İmparatorluğu'nun veya Helenistik uygarlığın birer parçası olmaları yönünde giderek artan bir baskının altında buluyorlardı kendilerini. Eski Atinalılar gerek şehirlerinin içinde gerekse onu çevreleyen çiftlik arazisinde yurtseverlik öğesiyle körüklenen bir aidiyet duygusu oluşturmayı ilke edinmişti... Yunanlılarca *polis* diye adlandırılan siyasi birimin ortaya çıkışı işte böyle olmuştur.[5] Filozoflar bu sosyal ilerlemeyi mantıksal sonucuna taşımışlar ve herkesin birbiriyle kuracağı benzeşmenin önemine vurgu yapmışlardır. Onlara göre, *kozmos*un –yani bütün evrenin– bir yurttaşı olmak, kozmopolit olmak demekti.

Bugün de en basit anlamda bir ailenin veya kabilenin ferdi olmayı veya bizi vatanımızla özdeşleştiren bir itkiye kapılmayı doğal karşılarız; oysa filozoflar bundan daha geniş kapsamlı bir özdeşleşmeyi savunuyor. Bahis konusu düşünürlere verilebilecek bir örnek, *Cosmopolitanism: Ethics in a World of Strangers* [Kozmopolitlik: Yabancılarla Dolu Bir Dünyada Ahlak Anlayışı] adlı eserin yazarı Kwame Appiah'dır.[6] Onun yaşamı kozmopolitlik konusunda verilmiş bir mini konferanstan farksızdır.

İnternette yayınladığı biyografisinde de değindiği üzere, "Kwame Anthony Akroma-Ampim Kusi Appiah (Gana uyruklu babasının o dönem hukuk eğitimi görmekte olduğu) Londra'da doğmakla beraber daha çocuk yaşta Gana'ya göç etmiş ve yetişme çağını orada geçirmiştir."[7] Babası Gana'da başarılı bir avukat ve üst düzey bir siyasetçi haline gelir. Annesi ise ailesi İngiliz olduğu halde Gana'da yaşamakta ve hayırseverlik faaliyetleri başta olmak üzere sosyal bilince yönelik gayretli çalışmalar yürütmektedir. İngiltere'deki Cambridge

Üniversitesi'nde doktora öğrenimini tamamlayarak PhD unvanı alan Appiah halihazırda Princeton Üniversitesi'nde felsefe profesörü olarak görev yapmaktadır. Afrika atasözlerinden yola çıkarak elde ettiği konulardan tutun günümüzde ahlaki değerler üzerine yapılmakta olan deneylere kadar çok renkli bir yelpazede birbirinden dokunaklı kitaplar yazmaktadır.

Appiah'ın kozmopolitlik üzerine savları bana Bilbo'nun yolculuğunu anımsatıyor. Bilbo adım adım keşfettiği kocaman dünyaya diğer Hobbitlere nazaran daha az önyargılı ve daha buyur edici bir tavırla yaklaşmayı kısa süre içinde benimsemiştir. Seyahat eder, kendi evinin çevresinde görmeye alıştığından çok daha esaslı meselelere boğazına dek batar ve başkalarına hoşgörüyle yaklaşmayı ve onları tüm farklılıklarıyla kabul etmeyi öğrenir. Detaya inecek olursak, Bilbo ailemiz ve komşularımızdan oluşan bize en yakın çemberin dışındaki kişi ve unsurlara karşı da sorumluluklarımız olduğunu ve kültürel farklılıklara değer vermemiz gerektiğini kavrar. Konuyla ilgili şunları yazıyor Appiah:

> Kozmopolitlik kavramı içinde birbirine geçmiş iki halkanın varlığından söz edilebilir. Bunlardan biri, başkalarına karşı da sorumluluklarımız olduğudur; bizi eşimize ve akrabalarımıza bağlayan sorumlulukların ve hatta kalabalık bir toplumla paylaşılan yurttaşlık olgusu gibi daha resmi düzeydeki bağların çok ötesine uzanan yükümlülüklerdir bunlar. Diğeri ise, sadece genel anlamda insan yaşamını değil, belli bazı insanların yaşamını ciddiye alışımızdır ki bu da söz konusu yaşamları birbirinden farklı kılan inanç ve uygulamalara karşı ilgisiz kalmamak anlamına gelir. Kozmopolit kişi gayet iyi bilir ki insanlar birbirinden farklıdır ve bu farklılıklardan öğrenilecek çok şey, çıkarılacak çok ders vardır... Başkalarına karşı sorumluluklarımız (keza onların bize karşı sorumlulukları da) her ne düzeyde olursa olsun, karşımızdaki kişiler kendi yollarına gitmekte özgürdür. Bizim de bizzat göreceğimiz gibi, bu iki hedef

–evrensel sorumluluk ile farklı olma özgürlüğüne saygı– er geç birbiriyle çatışacaktır. Demek ki kozmopolitlik, çözüme değil, bu ikilemin kendisine verilen isimdir bir bakıma.[8]

Appiah'ın başkalarına karşı duyulan sorumluluklar ile yine başkalarının sahip olduğu farklılıklara değer vermenin bir ikilemi de beraberinde getirdiği gerçeğini ortaya koyması benim özellikle takdirimi kazanmıştır. Burada bahsedilene oranla daha derin iki felsefi konuya eğilmeden önce, dilerseniz yolculuğu sırasında Bilbo'nun karşısına çıkan ikilemlere bir göz atalım.

Bir "Öteki" Olarak Cüceler

Bilbo zamanla Cücelere ve Gandalf'a alışır alışmasına, ancak alışmak onaylamakla eşanlamlı asla değildir. Hayati meselelerin her türlüsünde onun Cücelerle ters düştüğünü görsek de, asıl önemli olan her defasında orta yolu bulup birlikte hareket edebilmiş olmalarıdır. Bilbo ejderhanın hazinesinin peşine biraz da gırgırına takılmışken Cüceler krallarının onurunu geri kazanma amacındaydı; Gandalf'm ise böylesi bir maceraya atılırken yol arkadaşlarına oranla daha evrensel bir gerekçeye sahipti. Bu deneyimi birlikte yaşadıkları sürece, yola çıkarken her birinin farklı bir amaç güdüyor oluşunun bir önemi yoktu. Birbirinin huyuna suyuna aşina olmak, ortak yaşam koşullarını paylaşmak ve yemeklerini aynı kaptan yemek karşılıklı saygılarını pekiştirmişti.

Cüceler bir metre yirmi santimi biraz geçen boyları itibariyle İnsan ırkından daha kısa, Hobbitlerden ise biraz daha uzundur. Hobbitlere oranla daha tıknaz ve ağırdırlar da. Dağların derinliklerinde kurdukları madenlerde yaşamak ve de emek isteyen bir zanaat ile devamlı olarak iştigal etmek onları bedenen güçlü kıldığı gibi inatçı bir karakter edinmelerini de sağlamış, çalışma koşullarına ve diğer zorluklara karşı dirençlerini artır-

mış, savaş alanındaki yiğitliklerine ve acıya hayret verici ölçüde dayanabilmelerine zemin hazırlamıştır. Cüce ırkının erkeği, ucunu belindeki kemere tıkıştırmasını gerektirecek kadar uzun sakal bırakırken, bu kemer aynı zamanda, pek çok işlevi olan yeleğini sıkı tutmaya da yarar. Maden işçiliği, duvar ustalığı ve taş oymacılığı gibi zanaatlarda harikalar yaratırlar. Kaybedilen altınlarını ve çoktan unutulup gitmiş krallarının hazinelerini konu alan şarkılar söylerler. Bir mağaranın doğal güzelliğine olduğu kadar, yoğun emek harcanarak inşa edilmiş muazzam sarayların görkemine de aynı oranda hayranlık duyabilirler.[9]

Cücelerin yerin altında binbir zahmetle çalışarak geçen bu zorlu yaşamının etkileri, hepsinde ortak olarak gözlenen "suskunluk"ta belli oluyordu.[10] Konuşurken hoş sözler etmekten ve şakalaşmaktan olabildiğince kaçman Cücelerin çene çalarak harcayacak zamanı yoktu belli ki. Her daim yapacak bir işleri vardı adeta, o yüzden lafı kısa kesip ayakaltından çekilme nezaketi gösterebilir miydiniz acaba? Bilbo'nun karşısında Gandalf'ı bulacağı ümidiyle evinin kapısını ardına dek açıp da "Ucunu altından yapılma bir kemere tıkıştırdığı mavi sakalı ve koyu yeşil renkli kapüşonunun altından delici bakışlar savuran parlak mavi tondaki gözleriyle" ilk kez bir Cüceyle karşılaşışını gözünüzün önüne getirin bir. "Kapı açılır açılmaz, beklenen bir konuk gibi Bilbo'yu itip içeri girdi. Başlıklı pelerinini en yakın askıya astı ve yerlere kadar eğilerek 'Dwalin hizmetinizde!' dedi."[11]

Cüce Dwalin yeni adım attığı bu ortamı hiç de yadırgamışa benzemez. Tam tersine, Hobbit-oyuğuna girdiği andan itibaren kendi evindeymiş gibi rahat hareket etmeye başlar. Kabalık etmek gibi bir gayesi yoktur gerçi, ama Bilbo'nun onun bu lakayt tavrı dolayısıyla kapıldığı huzursuzluktan ileri gelen tepkisi, ikili arasındaki tanışma sahnesini daha da komik kılıyor. Kaldı ki çok geçmeden on iki Cüce daha Bilbo'nun konukseverliğini ayakları altında çiğneyecekti.

Cüccelerin isimleri bile yaşantılarının ne denli yoğun bir çalışmayla geçtiğinin göstergesidir: Dwalin, Balin, Fili, Kili, Dori, Nori, Ori, Oin, Gloin, Bifur, Bofur, Bombur ve Thorin. Anlaşılan o ki, Cüce toplumu, yeni doğan bebeklerine koymak için ikiden fazla hecesi olan sözcük aranmakla dahi vakit yitirmek istemiyordu. Giambattista Vico adlı bir Cüceye asla rastlayamayacak olmanız da bundandır.

Kilerindeki tüm yemekleri mideye indiren ve nihayetinde devasa bir bulaşık yığını birikmesine neden olan bu istilacıların Bilbo'yu çileden çıkarışına şaşmamalı ("Kahrolsun ve dertle dolsun bu Cüceler!").[12] Benzer şekilde, Gandalf'ın yolculukları sırasında kendileri için hırsızlık gibi yabana atılmaz bir görev üstlenebileceği iddiasında bulunduğu bu gürbüz ve rahatına düşkün toprak ağasıyla ilgili Cücelerin de hiç olumlu bir izlenime kapılmamasını anlayışla karşılamalı. Hele Gloin, sinirinden köpürür: "Hırsızdan çok bakkala benziyor."[13]

Gelgelelim Gandalf'ın teşvikleri sayesinde, öyle veya böyle hep beraber yola çıkarlar. Onların birlikteliğinin fark yaratan yönü de budur zaten. Bilbo o gülünç sakallarını kesmeleri ve bağrında yaşadıkları dağların karanlığını terk edip gün ışığına çıkmaları konusunda Cüceleri ikna etmeyi bir kez olsun yeltenmezken, Cüceler de Bilbo'yu altın kemer takıp balta taşımaya zorlamazlar. Varillerin içinde oradan oraya çılgınca sıçramak ("Bu delice bir fikir!"), Smaug'un üstünde adeta kuluçkaya yattığı hazineyi çalmaya kalkışmak ("Bunun üzerine Cüceler elbette ondan özür dilediler") ve ateşkes sağlamak için hediyeler sunmak ("Ne söyleyeceksin, sıçan soyu?") gibi eften püften birkaç konu üzerinde zaman zaman tartışmaya girseler de, yolculukları süresince beraber yaşamayı öğrenirler.[14] Nasıl olsa birbirlerine alışacaklardır.

Birlikte atıldıkları maceranın sonuna gelindiğinde, Cücelerin hırsız Bilbo'ya saygı duyduğunu, Bilbo'nun ise buna karşılık Cücelerin geleneklerini ve güzellik anlayışını onurlandır-

dığını görürüz. Cüce sanatı ve âdetlerinden hoşlanıp onları benimsemesi hususunda Cücelerin Bilbo'ya en ufak baskısı olmamıştır. Kimse onu etki altında bırakıp aklım çelmeyi denememiştir. Çıktıkları seferi beraberce başarıya taşıyıp Trollerin, kaya devlerinin, Goblinlerin, Wargların, Orman Elflerinin, dev örümceklerin, kan emici yarasaların ve korkunç bir ejderin... üstelik çağının en azametli ve de şöhreti en uğursuz ejderhasının kıskacından kurtulup hayatta kalmayı başarmaları, aralarındaki bu yakınlığın ve bütünleşmenin oluşması için yetmiş de artmıştır bile. Genelde hepimiz bizimle omuz omuza birçok sıkıntıya katlanmış olanların hayatta bizi en yakından tanıyanlar olduğuna inanırız. Kelimenin tam anlamıyla *kanımız ısınır* "kederi ve çileyi paylaştığımız" bu kişilere.

Bu bağlamda, Bilbo dönüş yoluna çıktığında gerçekleşen olayı hatırlayalım:

> Ardından cüceler kapının önünde yerlere kadar eğildiler, ama sözcükler boğazlarında düğümlendi. "Elveda ve nereye gidersen git, şansın açık olsun!" dedi Balin nihayet. "Salonlarımız bir kez daha güzelleştiğinde bizi yeniden ziyaret edecek olursan, işte o zaman şölen muhteşem olacaktır!"
>
> "Sizin de yolunuz benim oralara düşerse," dedi Bilbo, "kapıyı çalmaktan çekinmeyin! Çay saat dörttedir, ama hepiniz istediğiniz zaman gelin, başımın üstünde yeriniz var!"[15]

Sırf vedalaşma anında sarf ettikleri şu sözler bile birbirlerinin varlığından ve bir arada olmaktan zamanla ne denli hoşnut kaldıklarını ve karşılıklı geliştirdikleri saygının boyutlarını ortaya koymaya yetiyor. Bu veda cümleleri aynı zamanda konuşma tarzlarındaki farklılığı da gözler önüne sermekte. Cücelerin konuşması, geçmişin kahramanlık devrine ait olup kullanılmayı çoktan bırakmış bir dilin özelliklerini yansıtıyordu: İşte o zaman bu kavuşmaya yakışır bir ziyafet çekeriz! Tam tersine, Bilbo onları saat tam dörtte çaya davet eden çağdaş bir İngiliz

beyefendisinden farksızdır. İki tarafın da ifade etmek istediği şey misafirperverlik olduğuna göre, sözcüklerin nasıl seçildiği önem taşımıyor. Ne kadar farklı yaradılışta olurlarsa olsunlar, iki taraf da aradaki dostluğu sofrada sürdürmek isteyecek kadar ruhen uyuşuyor.

Appiah'ın da altını çizdiği üzere, kendisine yabancı olan geleneklerin yakınında zaman geçirmek kişiyi onlara karşı hiçbir felsefi kuramın sağlayamayacağı ölçüde anlayışlı ve kabullenir kılar. Profesyonel bir filozof olarak o, geleneklerüstü bir iletişimi kötülemeye çalışmaz. Ama bu tür bir iletişime değer katan şeyin karşı tarafı ikna etme çabası içine girmek değil, tarafların bir araya gelmesini sağlamak olduğu unutulmamalı. İletişim olgusunun kapsamını, yarışmacıların skor kavgası yaptığı bir tartışmadan başka bir kültürle herhangi bir şekilde temas kurup etkileşime geçmeye (yerel yemeklerin tadına bakmak ve yabancı sinema filmleri seyretmek gibi) dek genişletir Appiah. Şöyle yazmıştır kendisi: "Karşılıklı konuşma ve iletişim herhangi bir konuda fikir birliğine varılmasıyla sonuçlanmak zorunda değildir, hele ki değer yargıları üzerinde; kişilerin birbirine aşina olmasına yardım etmesi bile bu sürecin amacına ulaşması için yeterlidir."[16] Ancak üç yüz sayfalık bir maceranın sonunda Cücelere alışabilmiştir Bilbo. Farklı fikirlere, geleneklere ve yaşam tarzlarına sahip olmalarının hiç de kötü bir şey olmadığı çıkarımında bulunmuştur. Asıl önemlisi, giriştikleri bu maceradan hep beraber sağ çıkabilmiş olmalarıdır.

Kim Bir *Mithril* Yeleği İstemez Ki?

Cüceler ile Elfler arasındaki gerginlik dillere destandır. Kanımca bu çekişmenin kökeni kısmen de olsa iki ırkın hayat tarzları arasındaki temel farklılıklarda aranabilir. Kol gücüyle çalışan ve dağların derinliklerinde yaşayan kaba saba bir halktır Cüceler. Elfler ise onların sakallarını alaya alır nitelikte zevzek şarkılar söylemeyi seven güzel ve de büyülü bir topluluktur.

Buradan hareketle, Cücelerin yaşamını toprağa bağlı sürdüren mavi yakalı emekçiler, Elflerinse ruhen arınmış ölümsüzler olduğu söylenebilir. Bu durumda, neden geçinemediklerini anlamak hiç de zor değil.

Elfler her ne kadar Bilbo ve beraberindeki Cücelerin yolunu kesmiş olsa da, Elrond'un Son Sıcak Yuva olarak adlandırdığı yerleşke kafilemize çoktandır ihtiyaç duydukları bir dinlenme yeri bahşetmiş, toparlanıp yeniden güç kazanmalarına imkân vermiştir. Trollerden yağmaladıkları eşyaların içinde iki kılıç bulur maceracılarımız. Bu silahların üzerine işlenmiş olan eski zamanlardan kalma simgeleri okuyabilen Elrond onlara şu açıklamada bulunur: "Bunlar eski, akrabam olan Batı'nın Yüksek Elflerine ait çok eski kılıçlar. Goblin savaşları için Gondolin'de yapılmışlardı."[17] Bahsi geçen kılıçlardan biri Goblin-doğrayan lakaplı Orcrist iken, diğeri "Hasım-tokmağı" diye de tanınan Glamdring'dir. Elrond'un Thorin ve kafilesine ellerindeki haritanın üzerine serpilmiş olan ay sözcüklerinin ne anlama geldiği konusunda da rehberlik etmesi, Yalnız Dağ'a ve dolayısıyla Smaug'un hazinesini sakladığı mağaraya açılan gizli kapının konumuna ilişkin paha biçilmez bir bilgi de temin etmiş olur. Ay sözcükleri Cüce icadı semboller olduğu ve Cüce halkının geçmiş nesillerinin tanık olduğu olayları betimlediği halde Elrond onların ne anlama geldiğini keşfetmeyi ve aksi halde asla çözülemeyecek olan bu gizeme açıklık getirmeyi bilmiştir.

Çok sonraları, daha düne kadar üzerinde Smaug'un uzandığı hazine yığınının içinde gezinirken dikkatini özellikle celbeden bir şey bulur Thorin. "Uzun zaman önce genç bir Elf prensi için yapılmış, örme zırhtan küçük bir yelek giydi. Elflerin *mithril* dediği gümüş-çelikten yapılmıştı ve onunla takım inciler ve kristallerle süslü bir de kemeri vardı."[18] Bu zırhı, içinde "oldukça gülünç" göründüğü hissine kapılan ve olur da Shire'a sırtında bu Elf giysisiyle dönerse oradaki şu bildik

gerikafalı Hobbitlerin onun kılığına bakarak gülmekten kırılması kuvvetle muhtemel olan anı zihninde canlandırıp içi sıkılan Bilbo'ya vermekle eşine az rastlanır bir jestte bulunmuştur aslında Thorin. Ama *mithril* yeleğini özel kılan sadece maddi değeri değildir, son derece hafif ve bir o kadar da güçlüdür bu zırh... Nitekim, Bilbo'nun Beş Ordu Savaşı'ndan sağ çıkmasına yardım edecek olan bu yelek, *Yüzüklerin Efendisi*'ne konu olan sonraki dönemde Frodo'nun hayatını defalarca kurtaracaktır.

Kılıçlar ve *mithril* yeleği, Appiah'ın buna olumsuz bir anlam yükleme amacı asla gütmeksizin "kültürel bulaşma" diye nitelediği kavrama ideal birer örnek teşkil ediyor.[19] kültürel saflığın bayraktarlığını yapanla yabancı etkenleri kendi kültürlerinden uzak tutma çabası içine girmekle büyük bir yanılgıya düşer. Diğer kültürlerin çeşitli öğelerini öyle veya böyle kendi kültürlerine aşılayıp onları sahiplenmeyen bir toplum var mıdır acaba? Tolkien'in çağdaşı olan İngilizlerin (ve de Hobbitlerin!) tadına doyamadığı patates de pipo tütünü de Amerika kıtasına özgü şeylerdir ve dünyanın her yerine oradan yayılmıştır. Ticaret ve göç tüm kültürler üzerinde çapraz-döllenme etkisi yaratmış, hepsini az çok melezleştirmiştir. Günümüzde Kansas'ın taşra kesimlerinde bile yerel ahali Alman markası taşıyan biralar içiyor, İtalyan pizzası yiyor ve Yeni Zelanda'da çekilmiş filmler izliyor.

Bilbo ve Cüceler için de aynısı geçerli. Cüce ve Elf ırkları arasındaki geçmişi çok eskiye dayanan güvensizliğe karşın Thorin ve ekibi savaşa Elf yapımı kılıçlar kuşanmış vaziyette gitmekten alabildiğine hoşnut kaldığı gibi, gizli haritalarının sırrını çözmek üzere Elrond'un yardımına başvurmaktan da çekinmez. Kendisini onun içinde ne kadar aptal da hissetse, onu darbelere karşı koruyan ve o azami gücüne rağmen sırtında ağırlık yaratmayan bu yeleği giymekten memnundur Bilbo. Görülüyor ki, bunu yapmak mantıklı olduğu sürece, kendilerine ilk bakışta ne denli yabancı görünürse görünsün, zeki

kişiler başka kültürlerin faydalı öğelerini kullanmaktan geri kalmaz.

Başka Kültürlerden Öğrenmek

Yüzüklerin Efendisi'nde Cüce Gimli ile Elf Legolas arasında yeşeren, halbuki ilk bakışta olasılık dışı görünen dostluk, Tolkien'in kültürlerarası anlayış ve toleransla ilgili üzerine en çok yorum kaleme alınmış örneğidir. Smaug ile Goblinler ise, karşılıklı hoşgörü ve barış içinde bir arada yaşama bakımından ne derece dar görüşlü ve kısıtlayıcı olunabileceğini sergilemesi dolayısıyla buna çarpıcı birer tezat teşkil eder. Peki, nedir onları birbiriyle ters düşüren?

Onların arasındaki farklılıkların ortaya dökülebilmesi için kozmopolitlik felsefesinin derinlemesine incelenmesi gerekir. Appiah kozmopolit kuramın iki temel ilkeye dayandığını söyler: Bilginin yanılmaz olmadığına ilişkin *yanılabilirlik* doktrini ve *çoğulculuk*.[20]

Yanılabilirlik, esasında tevazu sözcüğünün süslenmiş bir şeklidir. Yanılıyor olabileceğinizi ve bunun farkına varamayabileceğinizi kabullenmektir bir nevi. Başkalarından bir şeyler öğrenmeye kapınızı açık tutmaktır.

Çoğulculuk ise hayatın pek çok alanında karşılaşılan sorulara birden çok doğru cevap bulunabileceğini kabul etmektir. Aritmetikte her zaman tek doğru cevap vardır. Ama çocuk yetiştirirken, bir sınava hazırlık yaparken veya yemek pişirirken, kısacası hiç durmaksızın akıp giden hayatımızın her anında, takip edilebilecek birden çok doğru yol olabilir.

Elf Legolas ile Cüce Gimli o ana dek yerleşik olan inanç ve fikirlerinin yanılabilir olduğunu kabul etmiştir: Kimi önemli konular hakkında sıkı sıkıya sarılageldikleri fikrin aslında yanlış olabileceğini ve kimi zaman başkalarından bir şeyler öğrenmenin icap edebileceğinin farkına varırlar. Legolas'ın Aglarond'daki Pırıltılı Mağaraları beraberce inceleme konusunda

Gimli tarafından kendisine yöneltilmiş olan daveti kabul edişinin ardında yatan fikir budur işte... Böyle yapmakla Cüce dostundan tabiattaki saklı güzelliklere dair yeni şeyler öğrenebileceği çıkarımında bulunmuş olsa gerek.[21] Benzer şekilde Gimli de Legolas'a kötü hatıralarla dolu o kasvetli Fangorn Ormanı'nda eşlik edecektir.

İki dost aynı zamanda çoğulculuğu da benimsemiştir: Cüceler ile Elflerin birbirinden çok farklı yaşam tarzlarına sahip olduğunu kabul eder ve bunu doğal karşılarlar. Lothlórien'i Celeborn ile beraber yöneten güzel Galadriel'in Gimli üzerinde hayranlık uyandıran bir etki yaratabilmesi de bundandır. Çünkü Gimli, çok farklı özellikler taşımakla birlikte Elflerin de en az kendi halkınınki kadar olağan bir yaşam sürdüğünün bilincindedir ve bu fikir, mantığının kapılarını bahsi geçen diğer yaşama açık tutmasını sağlamaktadır.

İsa Mesih'in Son Zaman Azizler Kilisesi üyeleriyle (namı diğer Mormonlarla) hayatım boyunca sık sık karşılaşmışımdır. Ben asla Mormon olmayacağım. Ama ben, ne denli farklı özellikler arz etse de, onların benimsemiş olduğu hayat anlayışının da en az kendiminki kadar geçerli olduğunu kabul ediyorum (çoğulculuk); bununla birlikte, hangi ilkeler doğrultusunda yaşam sürülmesi gerektiğine ilişkin onların savlarının haklı çıkma ve benimkilerin çökme ihtimalinin de her zaman bulunduğunu biliyorum (yanılabilirlik).[22] Onlarla hemfikir değilim... eğer öyle olsaydım, ben de bir Mormon olurdum zaten! Ancak karım ve ben Noel zamanı çocuklarımızı da yanımıza alıp Hazreti İsa'nın doğumunu tasvir eden ve Mormon sanatının ürünü olan eserlerin sergilendiği yeri ziyaret etmekten mutluluk ve heyecan duyuyoruz. Çoğulculuk ve yanılabilirlik mutlak bir anlaşmayı şart koşmaz... Diğerinin farklı yanlarını kabul etmek, ona hoşgörüyle yaklaşabilmek ve hatta belki takdir etmektir gerekli olan.

Buraya kadarki kısımda vermiş olduğumuz örneklerin ak-

sine, Goblinler çoğulculuğu ve yanılabilirliği reddeder. Goblinler ve sonraki eserlerde rol bakımından onların yerini aldığı görülen Orklar, ucu eğri palalar ve kırbaçlar ile donanmış, damarlarında akan kanın rengi bile siyah olan, uzun sivri dişli gaddar yaratıklardır. Kambur vücutları çelik zırhlarla kaplı olup ucuna zehir bulanmış kama ve okları o uzun kollarının yardımıyla ustaca kullanırlar. Yeraltında yaşarlar ve karanlığı tercih edip kendilerini gün ışığından olabildiğince sakınırlar.[23] Kendi yaşam tarzlarının tek doğru yol olduğunu düşünen Goblinler keza başkalarından öğrenilebilecek hiçbir şey olmadığı inancındadır. Onların yaşantısı korku üzerine kuruludur ve çevrelerindeki herkese bu korkuyu zorla benimsetme çabasındadırlar.

Ejderha Smaug'a gelince; onda tevazudan eser yoktur ("Ben istediğim yerde can alırım ve kimse bana direnmeye cüret edemez").[24] Hobbitlerden veya Cücelerden öğrenebileceği hiçbir şey yoktur ona göre. Başkalarının yaşamı onun gözünde ne değerli ne de ilginçtir.

Smaug ve Goblinler başkalarına zerre kadar tahammülü olmayan, kozmopolitliğe tamı tamına aykırı tiplerdir. Appiah kozmopolitlik karşıtlığını irdelerken, var olan tek düzgün yaşam tarzının kendilerininki olduğunu ve diğer kültürlerin insanoğlunun yozlaşmasının talihsiz ürünleri olduğunu düşünen günümüz İslam dünyasındaki aşırı uç unsurları örnek göstermektedir.[25] Bu tür kişiler önemsiz konular üzerinde (mesela, bir kadının başını örterken ne cins kumaş kullanması gerektiği) farklılaşmaya bir nebze tahammül gösterebilirken, pek çok önemli meselede (bir kadının başını örtmesi gerekip gerekmediği gibi) kesin bir hoşgörüsüzlük içindedirler.

Dahası, görüşlerini başkalarına benimsetme yolunda şiddet kullanmaktan çekinmezler... tıpkı Smaug ve Goblinler gibi. Oysa şu bizim taşralı Hobbitler bile (Kansas'ın taşra kesiminden olanlar misali) başkalarından korksalar bile barışçıl tavır-

larından ödün vermezler. Kozmopolitlik karşıtı Goblinler (tıpkı sembolize ettikleri tüm aşırı uçlar gibi) ise kendilerinden beklendiği üzere nefretlerine şiddeti de eklemiştir.

Bilbo Gibi Yaşamamız Gerçekten Mümkün Mü?

Pauline Kleingeld ve Eric Brown adlı düşünürler kozmopolitliğin pek çok farklı versiyonu olduğuna vurgu yapar. Siyasi anlamda kozmopolit tavır takman bazıları bir dünya hükümetinin kurulabileceğini öne sürüyor mesela. Princeton'lı fikir adamı Peter Singer'ın da aralarında sayılabileceği bazı diğer kozmopolitler ise hissiyat sahibi tüm varlıkların herkesin fikirsel açıdan eşit kabul edildiği tek bir topluluğun mensubu olduğunu ve kişinin yabancılara karşı olan yükümlülüklerinin manevi açıdan en az kendi ailesine, komşularına ve vatandaşlarına karşı olan ödevleri kadar zorlu bir sorun ortaya koyduğunu iddia eder.[26]

Bilbo'nun yukarıda açıklanan her iki tez bakımından kozmopolit tanımına uymadığı açık. Kleingeld ve Brown tarafından "manevi ve kültürel açıdan ılımlı kozmopolit" şeklinde tarif ettiği sınıfa giriyor Bilbo.[27] Bu da onun, yerel bağlantılar ile aidiyet duygularına saygı duymakla beraber Orta-Dünya'da yaşayan tüm özgür halkların –Elfler, Cüceler, İnsanlar, Hobbitler ve diğerleri– aslında tek bir topluluğun üyesi olduğu ve kültürel çeşitliliğin onaylanıp teşvik edilmesi gerektiği fikrini taşıdığı anlamına geliyor. İzin verirseniz makalemizin bu noktasında kültürel çeşitliliğin değeri üzerine eğilelim.

Hobbitlerin en gözde işlerinden biri olan kahvaltı hazırlamayı ele alalım. Krep ile tereyağını, jambon ile ise akçaağaç pekmezini birleştirip bir bardak sıcak kahve ya da süt eşliğinde yiyebilirim. Ama bu benim ebeveynlerimin öteden beri yaptığı türden bir kahvaltı anlamına geliyor ki bu biraz taşravari kaçabilir. Kozmopolit yaklaşımı benimsemiş biri olarak diğer insanların da aynı derecede keyifli ve de iştah kabartıcı kahval-

tı tarifleri olabileceğini kabul etmeli ve fırsat buldukça bunları denemeliyim. Belki de işin içine sıcak çay veya süt ile servis edilecek tavada yumurta, sosis, fırında pişmiş fasülye (Amerika Birleşik Devletleri'nden ithal edilen ve son dönemde yaygınlığı giderek artan bir âdet) ve marmelatlı tost da katarak kendime eksiksiz bir İngiliz Kahvaltısı ayrıcalığı yaşatsam daha iyi. Ya da, internet üzerinden yapacağım ufak bir araştırma ile Hindistan, Singapur veya Arjantin'de alışılagelen kahvaltı sofralarının içeriğini keşfederim... Peki ama, insan kahvaltıda ne yiyeceğine nasıl karar verir?

Bir Hobbitin yiyebileceği birbirinden leziz seçenekler arasında karar vermeye çabalarken kahvaltı saatini geçirmesi imkânsızdır. Görünen o ki, Hobbitlerin kırsal kesim sakinlerine has o geleneklere bağlı yaklaşımını bizzat Tolkien de yüceltiyor. Yarattığı bu karakterleri onlara cahil taşralı yakıştırması yaparak asla hor görmemiş, alaya almamıştır. Sonuçta Hobbitler o küçük dünyalarında mutlu mesut bir yaşantı sürmektedir. Sarsılmaz bir özgüven duygusuyla yemekler pişirir, bira mayalar ve başka toplulukların aynı işi nasıl yaptığı üzerine hiç kafa yormaksızın zeminde delikler açıp kendilerine ev temin ederler. Hallerinden memnundurlar ve yeni buluşların ve mekanik icatların çoğunu benimsemeyi, hayatlarına dahil etmeyi reddederler; böyle yapmakta bir bakıma haklıdırlar da. Gelenekçi birer Hobbit olan Sam ve Merry sonunda sevdikleri kişilerle evlenip mutlu aileler kurarak çevredekilerin de takdirini toplamış ve dertten tasadan uzak bir yaşam sürmüştür. Tam aksine, uzun yolculuğu sona erip de evine döndüğünde Bilbo'nun "itibarını" yitirdiğini ve "artık pek saygın biri" olmadığını görürüz.[28]

Yine de Bilbo'nun bu maceraya atılması gerekiyordu, çünkü Tek Yüzük bu yolculuk sırasında keşfedilip yeniden gün yüzüne çıkarılacak, Yüzüklerin Efendisi'nin nihai yenilgisine ve Kral'ın dönüşüne giden yol böylelikle açılabilecekti. Sonuca

bakacak olursak, sırf bu bile onca zahmete katlanmaya değer. Bilbo'nun kendi yakınları arasında gözden düşmesine sebep olan kozmopolit yaklaşımıdır Orta-Dünya'yı kurtaran.

Kahvaltıda ne yeneceğine karar verememek gibi anlık bir zorluk, devamlı gelişen, etkileri çevreye yayılan, üzerinde yaşayanlar giderek artan bir şekilde birbirine bağlanan, her yanı görünen ve görünmeyen sayısız kabloyla sarmalanmış dünyamızın katılımcı bir vatandaşı olmak için ödenen minicik bir bedeldir sadece. Şöyle yazıyor Appiah: "Koşullara bağlı olarak, sınır tanımaz bir iletişim kurma yetisi insana kimi zaman keyif verebilir, kimi zamansa onu sinirlendirip canını sıkabilir: Ama neresinden bakarsanız bakın, böylesi bir iletişimin kurulması kaçınılmazdır."[29] Gildor adlı Elfin Frodo'ya söylemiş olduğu şu sözü anımsayalım: "Dünya tüm ihtişamıyla seni çevrelemiş durumda: Sen ne kadar kendi içine kapanıp onunla arana set çekmek istesen de, er geç o seti yıkıp içeri girecektir."[30] Dış dünyanın etkilerinden sonsuza dek saklanamazsınız. Tek bir kültürün diğerlerinden üstün olabileceğine inanmak ise sizi tarihin gördüğü en büyük tiranlarla fikirsel olarak aynı kefeye koyar.[31]

Ben derim ki, *vive la différence*!* Sadece dostlarınızın ve ailenizin gözünde iyi olmanız yetmez. Sancısız şekilde birlikte yaşayabilmek için, yabancılara sevecenlikle yaklaşmayı hepimizin öğrenmesi gerek.[32]

NOTLAR

1. J.R.R. Tolkien, *The Lord of the Rings: The Fellowship of the Ring* (New York: Del Rey/Ballantine Books, 2001), 23.
2. Tom Shippey, *J.R.R. Tolkien: Author of the Century* (Boston: Houghton Mifflin, 2001), 5-11.
3. Bu isim yazıldığı gibi okunur. Onu Arkanso Nehri biçiminde telaffuz edenlerle bir zamanlar dalga geçerdik.

* Vive la Différence: Yaşasın Farklılık –*yhn*

4. Diyojen kendini bir dünya vatandaşı olarak görür ve kısıtlayıcı niteliktеki yerel örf, âdet ve uygulamalara (örneğin, ortalık yerde seks yapılmasına yasak getiren kurallara) sıkı sıkıya bağlı kalmayı reddederdi. Sahile yerleştirdiği büyükçe bir fıçının içinde yaşar, "tabiata aykırı" şeklinde niteleyip küçümsediği evlere taşınmaya tenezzül dahi etmeyip vahşi hayvanlar gibi "tabiatla iç içe" olmayı tercih ederdi. Sanmam ki birisi çıkıp da ona fıçıların neresini tabiata uygun bulduğunu sormuş olsun.
5. Günümüzde halen yaygın olarak kullanılmakta olan "politika" ve "politikacı" kelimeleri de yine bu *polis* sözcüğünden türetilmiştir.
6. Kwame Anthony Appiah, *Cosmopolitanism: Ethics in a World of Strangers* (New York: W.W. Norton, 2006).
7. "Kwame Anthony Appiah," http://www.appiah.net
8. Appiah, *Cosmopolitanism*, xv.
9. David Gay, *Guide to Tolkien's World: A Bestiary* (San Diego: Thunder Bay Press, 1979), 60-75.
10. Shippey, *J.R.R. Tolkien*, 70-71.
11. J.R.R. Tolkien, *Hobbit*, çev. Gamze Sarı, İthaki Yayınları, Istanbul, 2011 (5. Baskı), 16.
12. Aynı eserde, 21.
13. Aynı eserde, 31.
14. Aynı eserde, 253, 307, 384.
15. Aynı eserde, 408.
16. Appiah, *Cosmopolitanism*, 85.
17. Tolkien, *Hobbit*, 77.
18. Aynı eserde, 334.
19. Appiah, *Cosmopolitanism*, 101.
20. Aynı eserde, 144.
21. J.R.R. Tolkien, *The Two Towers* (New York: Del Rey/Ballantine Books, 2001), 166.
22. Örneğin, Mormonlar kahve içmez; bense günde en az üç fincan içmezsem rahat edemem. Yine de ben bunların farklı yaşam tarzları olduğunu kabul ediyorum ve aşırı kahve tüketiminin insan sağlığı üzerinde yarattığı olumsuz etkilerden yola çıkarak, Mormonların bu konuda haklı olması ihtimalinin varlığını doğruluyorum.
23. Day, *Guide to Tolkien's World*, 198-203.
24. Tolkien, *Hobbit*, 315.
25. Appiah, *Cosmopolitanism*, 137-140.
26. Peter Singer, *One World: The Ethics of Globalization* (New Haven, Connecticut: Yale Üniversitesi Yayınları, 2002).
27. Pauline Kleingeld ve Eric Brown. "Cosmopolitanism,"," *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Stanford Üniversitesi, http://www.plato.stanford.edu/entries/cosmopolitanism/
28. Tolkien, *Hobbit*, 422.
29. Appiah, Cosmopolitanism,", xxi.
30. Tolkien, *The Fellowship of the Ring*, 93.

31. Appiah, Kozmopolitlik, xvi, burada gerek Adolf Hitler'in gerekse Joseph Stalin'in lafını sakınmaz birer kozmopolitlik aleyhtarı olduğuna dikkat çekilmektedir.
32. "Yabancılara Sevecenlikle Yaklaşmak" Appiah'ın *Cosmopolitanism* adlı eserinin kapanış bölümüne verdiği isimdir. Big Bend Community College adlı üniversitenin dekanı Rachel Anderson ile yine bu üniversitenin kütüphane yetkilisi Carolyn Riddle'a, sevgili eşime, Jennifer McCarthy'e ve kitabımızın editörleri Eric Bronson ile Greg Bassham'a teşekkürlerimi sunarım.

Sisters Planet

BÖLÜM İKİ

İYİ, KÖTÜ VE ÇAMURLU

BILBO BAGGINS'İN ŞANI ŞEREFİ

Charles Taliaferro ve Craig Lindahl-Urben

Batı toplumunun şiir sanatında ve tarih edebiyatında şan ve şeref uğruna sular seller gibi kan akıtılmıştır. *Ilyada*, *Aeneid*, *Beowulf* ve Batı uygarlığının diğer büyük destanları ile kahramanlık öyküleri, şan ülküsünü önemli bir düşmanın kahramanca öldürülmesi veya Beowulf'ta görüldüğü üzere, önce bir canavarın, sonra onun annesinin, en sonunda da bir ejderhanın öldürülmesi merkezinde ele alır. Homeros'un şiirlerinden günümüze gelinceye kadarki süreçte tarihi ve edebi yazın dünyasında şan kavramının bir nebze yalınlaştırdığı göze çarpsa da tıpkı geçmişindeki gibi kanlı olaylarla özdeşleştirilmeye sıklıkla devam ettiğini görüyoruz.

Platon (takriben M.Ö. 428–348) ve antik çağın diğer filozofları şan kavramını kanlı bir çelenkle süsleme geleneğinin pek tabii farkındaydı ve bir alternatif ortaya atmak suretiyle bu klişeye meydan okumaya karar verdiler: Güzelliğe duyulan tutkulu bağlılıktı üzerinde karar kıldıkları alternatif. Şan

ve şerefin ancak şiddet yoluyla elde edilebileceği mesajı veren ve Homeros'un eserleri ile militarist Sparta geleneği tarafından beslenip yüceltilen ideale karşı Platon, hayatın daha ziyade uzun bir yolculuk, hatta arayış amaçlı çıkılmış bir sefer olduğu yaklaşımını ileri sürmüştür. Platon'a göre, söz konusu yolculuğun hedefi iyiye, doğruya ve güzele ulaşmaktır. Platon'un kaleme aldığı *Sokrates'in Savunması* adlı eserde Sokrates (takriben M.Ö. 470–399) Atina halkını şu sözlerle eleştirir: "Bir yandan yığınla para, paye ve itibar edinmek için çırpınırken diğer yandan bilgelik, doğruluk ve o varlığını bile kabul etmediğiniz, etseniz bile umursamadığınız ruhunuzu olabildiğince geliştirmek için kılınızı kıpırdatmayışınız sizi hiç mi utandırmıyor?"[1] Her ne kadar Platon ve onun ardılı diğer filozoflar kahramanlığın ve savaş alanında sergilenecek üstün yetilerin yeri geldi mi toplum için fayda sağlayacağını kabul etse de, asil sınıfın şan edinmek için yol açacağı şiddete kuşkuyla yaklaşmışlardır. Örneğin, Romalı hatip ve düşünür Cicero (M.Ö. 106–43) bir keresinde şöyle yazmıştır: "Şan şeref tutkusuna karşı temkinli olmalıyız."[2]

Bu makalede J.R.R. Tolkien'in Platon tarafından temelleri atılmış olan düşünce geleneğindeki yerini inceleyeceğiz. Orta-Dünya'da bilindik yöntemlerle şana erişmek isteyenlerin önüne çokça fırsat serildiği gözlenmekle beraber, Tolkien bizi şan diye tanıdığımız olgunun sırf ona ulaşmak için kovalanmasına neden olan baştan çıkarıcı etkiye karşı uyarmayı ihmal etmez. *Hobbit* romanını dâhice kılan yönlerden biri de, şan ve şeref sahibi olmayı geri kalan her şeyin önünde kabul eden anlayışa karşı alternatif sunmayı ustalıkla başarmasıdır. Tolkien evsel yaşamın güzelliği ile eve ve aynı zamanda insanın yüreğine sıcaklık yayan bir şöminenin başında geçirilecek hoş saatleri ciddiye almamız konusunda üsteliyor.

Ne var ki, Tolkien'in eserlerinde evsel yaşamın güzelliğine dair izler aramaya başlamadan önce, isterseniz hem klasik kah-

ramanlık geleneğindeki hem de Tolkien'in yarattığı Orta-Dünya'daki şan anlayışına daha yakından bakalım.

Batı Kültüründe ve Orta-Dünya'da Şan Şeref Kavramı

Başlangıçta şan kavramı (antik Yunan dilinde *kleos*) son derece sade, fiziksel bir boyutta algılanıyordu: Savaşta ortaya konan kahramanlıklar yoluyla elde edilmiş ganimetlerin halkın önünde fiziksel olarak sergilenmesinden ibaretti. Zaferi görkemli kılan ve "şanlı" diye adlandırılmasına yol açan şey sadece kan dökmeye değil, disiplin çerçevesinde hareket etmeye de bağlıydı; üstelik bunun tek bir kişiyi onurlandırmakla sınırlı tutulması şart değildi, çünkü elde edilen şan ve şöhret onu elde eden kahramanın ailesine, kavmine, şehrine ve hatta bütün bir imparatorluğa yayılabilirdi. Hıristiyanlığın ilk döneminde yaşamış büyük düşünür Aziz Augustine (354–430) klasik kahramanlara ilişkin şunları yazmıştır:

> Onların şan ve şöhrete olan bağlılığı tutku derecesindeydi; bunu yaşamlarının tek amacı olarak benimsemişlerdi ve bu uğurda gerekirse can vermeye hazırdılar. Şana kavuşmak için duyulan bu sınır tanımaz tutku, her şey bir tarafa, onların diğer heveslerini de şekillendiriyordu. Ülkelerinin esaret altına alınması halinde utanca boğulacağını düşünüyor, fakat başka ülkeleri boyunduruk altına alıp imparatorluk boyutuna ulaşması fikrini muhteşem bir ülkü olarak görüyorlardı; bu yüzdendir ki yüreklerinde yatan birinci öncelik ülkelerinin özgür kalmasını temin etmek, ikincisi ise onu başkalarını egemenliği altına alacak duruma getirmekti.[3]

Kahramanlık yoluyla böylesi bir güce erişmenin getireceği şanın derecesi, öldürülen ve malları yağmalanan düşmanın prestijine göre ölçülürdü. *Ilyada*'da Aşil ile Hektor'u Truva kent duvarları dışında yüz yüze hesaplaşmaya iten de aynı şan arayışıdır.[4] Hektor Aşil'in en yakın dostunu öldürüp karşılığın-

da Aşil de Hektor'u öldürünce, şan ve şereflerin en büyüğüne erişen, hem öldürülen arkadaşının intikamını alması hem de Truva'nın en soylu prensi ve aynı zamanda en büyük savaşçısı olan Hektor'u öldürmesi dolayısıyla, Aşil'dir.

Burada gözümüze çarpan muhteşem kahraman ideali edebi metinlerin kapsamıyla sınırlı kalmamıştır; dünya tarihinin Homeros'un yazdıklarına benzer şan arayışlarından fazlasıyla etkilendiğini görürüz. Büyük İskender (M.Ö. 356–323) *İlyada*'da okuduğu kahramanlıkları şana ulaşmak için tekrarlanması gereken yiğitlik erdemleri olarak algılamış ve kendisine Aşil'i model almıştır. Tarihçi Plutarch'a göre (takriben 46–120) İskender tüm askeri seferleri süresince *İlyada*'nın bir kopyasını yanından hiç ayırmadığı gibi, uyurken onu yastığının altına koyarmış! Keza İskender'in şan peşinde giriştiği işler de Roma'nın şanını kendi kişisel şanıyla özdeşleştirme arayışında Jül Sezar için model teşkil etmiştir (M.Ö. 100–44). Geçmiş çağlara damgasını vuran bu şan peşinde koşma tutkusunun Fransa, İspanya, Büyük Britanya ve nihayet Üçüncü Reich gibi, Avrupa'nın büyük güçlerinin beslediği modern imparatorluk ihtiraslarını körüklediği söylenebilir.

Hıristiyanlığın yükselişi ile beraber şan anlayışı gerçek savaş alanlarında dökülen kandan ve başkalarına hükmetme kuvvetinden koparak nihai şan ve sadakatin Tanrı'ya mahsus olduğu fikrine yönelmiştir. Hıristiyanlar, pagan toplumlarındaki şan ülküsünü günahkar ve boş bir heves olarak görür. Augustine'in kaleminden dökülen satırlara bir kez daha göz atalım:

> Bu "hükmetme şehveti" karşıdakini incitme çekincesine ciddi bir darbe indirir ve böylece insan ırkını da bütünüyle tükenmenin eşiğine getirir. Alba'nın* fethedilmesini kutlarken ve işlemiş olduğu suçun halk tarafından alkışlanmasını sağlamak için ona 'şanlı zafer' gibisinden sahte bir yakıştırma yaparken

* İskoçya'nın antik dönemdeki adı. –*çn*

> işte bu şehvetin kölesi olmuştur aslında Roma; ne de olsa, İncil'de de vurgulandığı üzere "günahkar kişi ruhunu kendi ihtiraslarına uşak ettiği için övgü almakla kalmaz, yaptığı namertçe işler dolayısıyla da toplum tarafından tebrik edilir."[5]

Augustine ve çağdaşı olan diğer Hıristiyanlara göre şan ve övgü, her şeyden ve herkesten önce Tanrı'ya yöneltilmeliydi. Gücü ve mükemmelliği dolayısıyla Tanrı'yı yüceltmek yapılması gereken doğru bir hareketten ibaret değildi, insanoğlunun kibrine ve vahşi ihtiraslarına gem vurmasına da yardım ediyordu aynı zamanda. İlk Hıristiyanların çoğunun mutlak bir barışseverliği kucakladığını farz etsek bile, bu yeni dinin şan olgusunu pagan geçmişinden koparıp kendine uyarlamak için önemli bir fırsat yakaladığı da görmezden gelinemezdi. Ne var ki, Tolkien'in de değindiği gibi, klasik şan şeref anlayışını terk etmek hiç de Hıristiyanların öngördüğü gibi kolay bir iş değildi.

1936 yılında Tolkien, İngiliz Akademisi huzurunda "Beowulf: Canavarlar ve Eleştiriler" başlıklı bir söylev verdi. İngilizlerin en eski kahramanlık efsanelerinden olan *Beowulf*'ta (sekizinci ve on birinci yüzyıllar arasında, uzun bir süreçte meydana getirilmiştir) Hıristiyanlığın temel kuramlarında da yer bulmuş öğelerin hepsini görmek mümkün. Ancak Tolkien bu öğelerin hepsinin göstermelik olduğunu vurgular. Söz konusu Hıristiyanlık ilkelerinin perde arkasında, Hıristiyanlık öncesi dönemin kahramanlığa ve şiddet yoluyla övgü toplamaya dayalı o heyecan verici şan şöhret geleneği yatmaktadır. Aynı şekilde, efsanenin kahramanı Beowulf da Yeni Ahit'te takipçilerini düşmanlarını sevmeye ve bir yanaklarına tokat yemeleri halinde buna diğer yanaklarını dönerek karşılık vermeye teşvik eden şiddet aleyhtarı İsa'dan ziyade klasik kahramanlara benzemektedir. İsa takipçilerine merhamet, bağışlayıcılık ve tevazu telkin ederken, Beowulf zafer tutkusunun heyecanına ve parlak bir şana ulaşmaya çok daha fazla odaklanır.

Tolkien'in Orta-Dünya'sında ise savaş alanlarının büyük kahramanlıklara gebe olduğu tartışma götürmez. *Hobbit*'te Thorin'in devam etmekte olan Beş Ordu Savaşı'na aniden katılması klasik kahramanlık geleneğine tamı tamına uymaktadır.

> Aniden büyük bir haykırış ve kapıdan bir boru sesi duyuldu. Thorin'i unutmuşlardı! ... Dağaltı'nın Kralı dışarı fırladı, yoldaşları da onunla birlikte. Kukuleta ve pelerinleri gtimişti, ışıldayan zırhlar içindeydiler ve gözleri kızıl ışıklar saçıyordu. Karanlığın içinde ulu cüce sönmeye yüz tutmuş bir ateşin içindeki altın misali ışıldıyordu.[6]

Thorin bu savaşın sonunu göremeyecek olsa bile, düşmanlarının bir daha toparlanmamak üzere bozguna uğratılması ve başlı başına bir cesaret ve yiğitlik abidesi olan seferlerini başarıyla tamamlamaları, ona şanların en büyüğünü kazandırmıştı. Gelgelelim Thorin'i bu mertebeye yükselten asıl etken, nihayetinde alt ettiği o muazzam ihtirasa karşı verdiği mücadeleydi; çünkü Cicero'nun da belirttiği gibi, "Katlanılan zorluk ne denli büyük olursa, sonunda elde edilen şan da o kadar görkemli olur."[7]

Şan ve şerefe erişmeye yönelik buna benzer fırsatlar Tolkien'in okuyanlarda Aragorn'un son savaşıymış izlenimi uyandıran sahneyi anlattığı *Kralın Dönüşü*'nde çok daha belirgin olarak karşımıza çıkar. Hayatının bir bakıma en görkemli anında, Aragorn emri altındaki güçlerin başına geçerek meydan okurcasına Mordor'un Kara Kapıları'na dayanır. Kapılar ardına dek açılıp da Batının İnsanları sayıca kendilerinden kat kat üstün düşman kuvvetleriyle karşı karşıya kaldığı an Tolkien şu nefes kesen anlatımda bulunuyor:

> Ordusunu savaş düzenine sokmak için çok az zamanı vardı Aragorn'un. Tepelerin birine Gandalf ile beraber kendisi konuşlanmış, rüzgarın altında ümitsizce dalgalanan Ağaç ve Yıldız motifli güzelim sancak yanı başlarına dikilmişti. Az

ilerideki diğer tepenin üstünde ise Rohan ve Dol Amroth'a ait sırasıyla Beyaz At ve Gümüş Kuğu sancakları göze çarpıyordu. Askerlere bu tepelerin her birinde diken misali uzanan mızrakları ve kılıçları her yöne bakacak şekilde halkalar oluşturmaları emri verilmişti. Ama ilk ve en sarsıcı saldırının dalga dalga gelmesinin beklendiği, Mordor'a cepheden bakan kesimlerde, sol tepede Elrond'un oğulları yanlarında Dünedain askerleri ile duruyor, sağdakinde ise beraberinde Dol Amroth'un uzun boylu ve çizgileri kusursuz adamları ve seçkin Kule Muhafızları'yla Prens Imrahil dikiliyordu.[8]

Askerlerin gururlu isimler ve savaş sancakları ile donatılmış bir şekilde böylece konuşlanması, onların şan ve şerefe ulaşma anı için ortamı hazırlamış oluyordu. Zaferin imkânsız gibi görünmesi gerçeği ise onların cesaretini daha da göz kamaştırıcı hale getiriyordu: Bu sahne, Aragorn ve halkının iş o noktaya geldi mi kendilerini ölüme atacağı ve bunu yaparken de postu pahalıya satacağına şüphe bırakmıyor.

Hobbit'e bakıldığında, Bilbo'nun da birden çok çatışmada gösterdiği yiğitlik sayesinde şanı yakaladığı rahatlıkla söylenebilir. Bilbo dostlarını kurtarmak için büyük bir cüretkarlık örneği gösterip korkunç örümceklerin üzerine atılır ve onları alt eder; tutsak alınıp Elf Kralı'nın yeraltı salonlarına hapsedilmiş olan dostlarını (evet, bir kez daha) büyük bir beceri sergileyerek kurtarır; ölümcül yeteneklere sahip dev bir ejderhaya meydan okur; hilekar Gollum'u oyuna getirebilmek için tüm zekâ kıvraklığını ve konuşma yeteneğini ortaya koyar ve her ne kadar bu durum kendisine bir servete mal olsa da, büyük kişisel riske girme pahasına kibirli bir kralı ona kendisi gibi kral olan atalarından miras kalmış aile yadigarlarının bir kısmından feragat etmeye ikna eder.

Fantastik eserlerinde bunca klasik şan şeref öğesi işlemesine karşın, Tolkien böyle yapmakla aslında bize bu geleneğin bir eleştirisini sunmaktadır.

Önce Güzellik, Sonra Şan Şöhret!

Makalemizin başında da belirtmiş olduğumuz gibi, Platon şan arayışının sırf ona ulaşmak için yapılmasını yermiştir. Belki de onun bu yaklaşımı benimsemesinde, Atina ile Sparta arasında bir ölüm-kalım mücadelesi şeklinde geçen, kendisinin de bizzat katıldığı Peloponnes Savaşı'nda (M.Ö. 431–404) edindiği deneyimlerin kısmen payı vardır. Söz konusu savaş, çarpışmaların yanı sıra hastalık ve açlık sebebiyle de geride on binlerce ölü bırakılmasına neden olması bağlamında, o güne dek eşi benzeri görülmemiş, akla durgunluk verecek vahşette bir kapışmaydı. Ülkenin çevresinde kurmuş olduğu hükümranlığı pekiştirmek ve bunu yaparken ölümsüz bir şan ve şerefe erişmek adına Atinalı yöneticilerce başlangıçtan itibaren körüklenen bu çatışma, Atina'yı bütünüyle yok olmanın, Yunan uygarlığını ise intihardan farksız bir çöküşün eşiğine getirmiştir.

Şan ve şöhret yerine, doğası gereği yaşama değer kattığı ve insanda iyi yönlü yaratıcılığı artırdığı iddiasında bulunduğu güzellik, gerçek ve iyilik gibi kavramların peşine düşülmesini teşvik eder Platon. İyi ve doğru olan şeylerden zevk almayı öğrendikçe, adaletin değerini daha iyi kavrayacağımızı öne sürer. *Sempozyum* adlı eserinde, şan sahibi olmanın gücüne övgüde bulunmakla beraber, gerçek yaratıcılığın ve yenilikçiliğin güzellikten haz almada saklı olduğu savından geri adım atmaz. Savaş aşkı yerine güzellik aşkını yaratıcılıkla özdeşleştirir.

Ne Sokrates ne de Platon şiddetten kesinkes kaçınmayı savunmuştur. *Devlet* adını verdiği çalışmasında, ideal devletin esaslarını masaya yatırırken Platon'un kamu düzeni ve silahlı savunmanın gerekliliğini açıkça ortaya koyduğunu görürüz. Onun yaklaşımında rastlanmayan unsur, Atina'yı Sparta'ya karşı kendisi için yıkıcı sonuçlar doğuracak bir savaşa sürüklemiş olan, şana ve buna bağlı olarak itibara ulaşma beklentisidir. Gerçekten de, *Devlet*'in kapanış bölümünde Platon güç peşinde koşmak ve savaş yoluyla şana erişmeyi ummak yerine

erdemli ve bilgece bir yaşam sürmeyi önerir.[9] Makalemizin önceki kısmında da vurguladığımız gibi, *Hobbit*'te ve Tolkien'in fantastik temaya sahip diğer eserlerinde klasik şan anlayışına yer verilmekle birlikte, ideal şan kavramı daha derinlemesine irdelenerek alçakgönüllülük, cana yakınlık, toplumsallık ve fedakarlığı da kapsayacak biçimde genel ifadeyle erdem sahibi olmakla özdeş tanımlanmakta ve böylelikle esasındaki Platonculuğa (ve sonraki dönemde onun izinden giden Hıristiyanlık yaklaşımına) da ters düşmemektedir.

Thorin kafilesini kaybedilmiş krallığına götürecek fazlaca tehlikeli bir yol izleme hususunda Gandalf'ın fikrine danıştığında, büyücü onun bu önerisine şu sözlerle karşı çıkar:

> 'Bu işe yaramaz,' dedi büyücü, 'yanınızda kudretli bir Savaşçı, hatta Kahraman olmadığı sürece. Ben böyle birini bulmaya çalıştım, ama savaşçılar ırak diyarlarda savaşmakla meşgul, bu bölgede de kahramanlar ya çok nadir, ya da hiç yok. Bu yöredeki kılıçların çoğu kör, baltalar ağaç kesmekte, kalkanlar beşik ya da tencere kapağı olarak kullanılıyor...'[10]

Bilbo Thorin'in ekibine güçlü bir savaşçı niyetine değil, nispeten çok daha gülünç bir rolde, yankesici bir hırsız olarak kabul edilmiştir. Bundan ötürü de Bilbo'nun klasik yiğitlik yoluyla şan şeref elde etmesi beklenemez, nitekim Cicero'nun da yazmış olduğu gibi "Neredeyse tüm heykellerimizin üstünde göze çarpan askeri giysi, savaş yoluyla şan sahibi olma tutkumuzun bir diğer göstergesidir."[11] Pippin'in Gondor Kule Muhafızı üniformasıyla geçirdiği kısa görev süresi ve eve dönüşlerini takiben Hobbitlerin Shire'ı işgalcilerin elinden kurtarmak için verdiği mücadele sayılmazsa, Hobbit ırkından olanların Tolkien'in bütün eserleri içinde askeri giysi giydiği tek olay, Frodo ile Sam'in Mordor'da bulundukları süreçte kimliklerini gizleyebilmek için bedenlerine gülünç denecek ölçüde büyük gelen Ork miğferleri ve zırhları kuşanmasıdır.

Hobbit romanı Thorin karakteri esas alınarak yapılması beklenebileceği gibi aristokratik unvanlar silsilesi ve geçmişi çok eskilere dayanıp nesilden nesle aktarılan kraliyet hanedanına dair övgü dolu şarkılar eşliğinde başlamaz. *İlyada*'nın açılış dizelerini süsleyen, Aşil'in gazabına ve savaş alanındaki heybetine ithaf edilmiş övgüler şöyle dursun, *Hobbit*'in kapağını açarken kimse Thorin'in gazabıyla ilgili bir girişle karşılaşmayı beklemez. Bunun tam aksine, Tolkien'in eserinin giriş kısmında Hobbitlerin hiçbir maceraya atılmaksızın ve gün içinde beklenmedik sayılacak türde tek bir harekette bulunmaksızın kendi halinde yaşamını sürdüren sade bir halk olduğu bilgisiyle buyur eder kitap bizi. Çaydanlıklara, pipolara, mantarlara, biraya, gereğince ekilip biçilmiş verimli tarlalara ve tavşan deliğini andıran loş ve rahat evlere sevdalıdır onlar. Öyle ki, Bilbo'yla ilk karşılaştıkları sahnede Cücelerden biri "Hırsızdan çok bakkala benziyor!" diye isyan etmekten kendini alamamıştır.[12]

Tolkien'in kaleminden çıkma Cücelerin, Elflerin ve İnsanların cazibesine kapıldığı ortak itki, şan ve şöhrettir. Diğer meziyetleri bir yana, Cüceler özellikle silah, içki kupası, arp ve daha birçok değerli nesneye şekil vermedeki ustalıklarından gayet memnun görünürler. *Hobbit*'in başlangıç safhasında Cüceler Çıkın Çıkmazı'ndaki evde gerçekleşen umulmadık buluşmada şarkı söylerken, özlemini çektikleri nesnelere böylesine övgü yağdırmaları Bilbo'yu derinden etkiler:

> Onlar şarkılarını söylerken hobbit ellerle ve zekâyla yapılan güzel şeylerin aşkını, ve içinden akıp giden büyü yüzünden vahşi ve kıskanç bir aşkı, cücelerin yüreklerindeki arzuyu hissetti. Derken içinde Tookça bir şey uyandı ve gidip ulu dağları görmek, çam ağaçlarıyla çavlanların sesini duymak, mağaralarda keşfe çıkmak ve baston yerine kılıç taşımak istedi. Pencereden dışarı baktı. Ağaçların ardındaki karanlık gökyüzünde yıldızlar parlıyordu.[13]

Buradan anlaşılıyor ki Bilbo da kılıç kuşanmak ve kayıp hazineler ele geçirmek yoluyla şana şerefe ulaşmanın cazibesine pekala kapılabilmektedir; kaldı ki bakışları Smaug'un gasp etmiş olduğu hazineyle ilk kez karşılaştığında zengin olma hayalinin heyecanı tüm benliğini kaplamıştır:

> Bilbo daha önce ejderhaların definelerini öykülerde ve şarkılarda duymuştu, ama böylesi bir hazinenin ihtişamı, şehveti ve görkemi asla kafasına dank etmemişti. Efsun ve cücelerin arzusu yüreğine işleyip içini doldurdu ve korku verici muhafızı neredeyse unutarak, yerinden kımıldamadan, paha biçilemeyecek ve sayılamayacak altına bakakaldı.[14]

Şana ulaşma hevesinin karşı konulmaz çekiciliğini zihninde hissetse de, ona teslim olmadı Bilbo. Maceranın sonlarına gelindiğinde Bilbo'nun şan şöhret sahibi olmak gibi dünyevi olguların cazibesine karşı kesin bir bağışıklık edindiği, onun hazineden hak ettiği payı alamayacak olması karşısında hayıflanan Dain'e verdiği karşılıktan açıkça anlaşılıyor. Alçakgönüllülük okunur Bilbo'nun bu cevabında. Kişinin içindeki şiddet duygusunu alevlendireceğinden, büyük servetlere konma telaşının doğası gereği tekinsiz bir durum yaratacağını da ima etmektedir sanki bir yandan:

> "Çok iyisin," dedi Bilbo. "Ama böylesi gerçekten içimi ferahlattı. Bütün o hazineyi yol boyunca savaş ve cinayetle karşılaşmadan eve nasıl götürürdüm, bilmiyorum. Eve döndüğümde onunla ne yapardım, onu da bilmiyorum. Senin ellerinde olması daha iyi olur, buna eminim."
>
> Sonunda tek bir kuvvetli midillinin taşıyabileceği ağırlıkta, biri gümüş, diğeri altınla dolu iki küçük sandıktan fazlasını almadı. "Bununla ancak başa çıkarım," dedi. [15]

Bilbo büyük savaştan sağ çıkmış olan Cücelere veda ederken hiç de öyle her şeyini riske atarak zaferi getiren ittifakın oluş-

turulmasını sağlamış büyük bir savaşçı edası okunmaz tavırlarında. Günün birinde geri dönmesi durumunda onun şerefine görkemli bir ziyafet tertipleyeceklerini söyler Cüceler ona, Bilbo'nun yanıtı ise karşısındakilerin heyecanını yatıştıracak derecede sıradan ve abartıdan uzaktır:

> Ardından cüceler kapının önünde yerlere kadar eğildiler, ama sözcükler boğazlarında düğümlendi. "Elveda ve nereye gidersen git, şansın açık olsun!" dedi Balin nihayet. "Salonlarımız bir kez daha güzelleştiğinde bizi yeniden ziyaret edecek olursan, işte o zaman şölen muhteşem olacaktır!"
>
> "Sizin de yolunuz benim oralara düşerse," dedi Bilbo, "kapıyı çalmaktan çekinmeyin! Çay saat dörttedir, ama hepiniz istediğiniz zaman gelin, başımın üstünde yeriniz var!"[16]

Bu bağlamda, Göl-kentin Hakimi, Thorin, Smaug ve daha nicelerini etkisi altına alan dünyevi zenginliklere ve şöhrete ulaşma ihtirası karşısında Bilbo'nun direnç gösterebildiği kesinlikle söylenebilir.

Aragorn'un sergilediği o hiç körelmeyen cesaretin peşinden ağıtlar yakılan en büyük efsanevi kahramanlarınkine denk olduğu bir gerçektir, ama onun Mordor'un Kara Kapıları önünde ortaya koyduğu görkemli mücadelenin, yiğit ama bir o kadar aciz iki Hobbitin düşman topraklarının bağrında rahatça hareket edebilmesi ve (Gollum'un istemeden bulunduğu hiç hesapta olmayan yardımın da katkısıyla) Güç Yüzüğü'nü yok ederek kötülüğe mutlak bir hezimet yaşatabilmesini sağlamak amacıyla girişilmiş bir dikkat çekme hamlesinden ibaret olduğu unutulmamalı. Bilbo *Hobbit*'in başlangıç aşamasında Cüceler üzerinde mütevazı bir bakkal izlenimi uyandırmıştı belki, benzer şekilde Frodo (Bilbo'nun varisi) ve Sam (Bilbo'nun bahçıvanı) de kötülüklerle dolu Sauron'un gözünde çarşı esnafından öte bir öneme sahip değildi. Yine de, şan ve şöhrete soylulara özgü kılıç dövüşlerine aşina olmayan bu sıradan görünüşlü bakkal-

lar tarafından da erişilebileceği olasılığını göz ardı etmek hiç de bilgece bir davranış değil. Napolyon değil midir bir keresinde İngiltere'yi esnaftan oluşma bir ulus olarak addeden? Oysa o ulus, Napolyon'un Avrupa'daki hakimiyetinin sona erdirilmesiyle son bulan süreçte en etkin rollerden birini üstlenmiştir.

Frodo ve beraberindeki Hobbitler *Yüzüklerin Efendisi*'nin sonlarına doğru anlatılan Aragorn'un taç giyme töreninde herkes tarafından büyük bir saygı ve itibarla onurlandırılır. Ama buradaki övgü, Homeros'un başlattığı gelenekteki gibi muzaffer savaşçılara yöneltilen çatlak sesli bir haykırış asla değildir. Marifet, yalın bir kaba kuvvete sahip olanın değil, sıradan ve naçizane olanın başarısını takdir etmekte. Bilbo'nun başarısı, İngiliz tarihçi Thomas Carlyle'm (1795–1881) *Hero-Worship* [Güce-Tapmacılık] adlı klasikleşmiş çalışmasında vurguladığı klasik kahramanlık sınıflandırmasının boyutlarını da genişletmiş oluyor.[17] Söz konusu eserinde kahraman payesi yakıştırılmış pek çok tipleme ortaya koyar Carlyle; bunların içinde tanrı, peygamber, şair, rahip, sanatçı, yazar ve hükümdar özellikleri taşıyan çeşitli kahramanlar vardır. Buraya yeni bir kategori eklenmesi uygun olur sanırız: Mütevazı bir Hobbit.[18]

Hobbit Karakterinin Şekillenmesi ve Bozulması

Hobbit romanında klasikleşmiş şan şeref kavramını eleştirirken, aşırı evcimen olmanın beraberinde getireceği tehlikeye karşı okurlarını uyarmayı ihmal etmez Tolkien. Zorluklara katlanmadan ve maceraya atılmadan geçecek bir yaşamda hakkında konuşulacak çok az şey bulunabileceğini söyler:

> Şimdi bu tuhaf bir şeydir, ama yaşanması iyi olan şeylerle geçirilen güzel şeyler çabucak anlatılır ve dinlenmesi pek keyifli değildir; öte yandan rahatsız, yürek oynatan, hatta dehşet verici şeylerden iyi bir hikâye çıkabilir, her halükarda anlatılmaları uzun sürer.[19]

Gandalf'ın Bilbo'ya akıl hocalığı yaparken hoş öyküler ve anlatımları anahtar olarak kullandığını görürüz. Aksi halde bir daha çıkamamak üzere tıpkı komşularınınki gibi el ense yatmak üzerine kurulu maceradan uzak bir yaşantının içine kayıp gömülecek olan Bilbo'nun kurtuluşu, tehlikelere göğüs gerebileceği bir serüvene atılmakta yatıyordu.[20] Başından böyle tehlikeler ve sınavlarla dolu bir macera geçmemiş olsa, Gandalf'ın ona (bariz bir beğeni ve hayretle) "Canım Bilbo! Sende bir haller var! Eski hobbit değilsin," deme ihtiyacı duyması nasıl mümkün olabilir?[21] Gerçekten de, Bilbo kendine özgü bir şan ve şöhrete erişir ve ileri yaşlara geldiğinde Ayrıkvadi'deki Elfler tarafından çok az kişiye nasip olacak bir ayrıcalıkla onurlandırılır.

Ama klasik kahraman tanımının aksine, Bilbo tanık olduğu onca akla hayale sığmaz maceraya ve kendisine yöneltilen övgü ile saygıya rağmen ev yaşamına dair küçük unsurların güzelliğine olan tutkusunu yitirmez. Shire'a dönüşünde çok sevdiği gümüş kaşıklarından bazılarını bıraktığı yerde bulamamış olabilir Bilbo, ama şan ve servet kavramlarına yakıştırılan kıymetin ne denli yapmacık ve geçici olduğuna ilişkin Beorn'dan almış olduğu o çok önemli ders halen aklındadır. O Beorn ki, Thorin ve ekibinin geçici dünyevi zenginliklere olan düşkünlüğünü hiç mi hiç paylaşmıyordu:

> Çoğunlukla altın, gümüş ve değerli taşlar ile metalleri işleyerek eşyalar yapmaktan bahsettiler ve Beorn böyle şeylerden hoşlanmıyor gibiydi: Salonunda altın veya gümüşten hiçbir şey yoktu ve bıçaklardan başka metalden yapılma pek az şey vardı.[22]

İyiye ve güzele ulaşma yoluyla şan edinmeyi özendirirken Platon'un bu konudaki öğretisini belki farkında olmaksızın takip ediyordu Tolkien, ama *Hobbit* romanının kapanışı, onun ilkin Platon tarafından ortaya sürülmüş olan ve hayata değer

katan asıl ve en kritik şeyin dünyadaki doğal güzellikler olduğunun altını çizen savı onayladığına dair ipucu vermektedir. Kitabın bahse konu olan kısmında şöyle der Gandalf:

> "Sen çok iyi bir kişisin, Bay Baggins, seni de çok seviyorum; ama ne de olsa şu uçsuz bucaksız dünyada küçük bir adamdan ibaretsin."
>
> "Buna şükürler olsun!" dedi Bilbo gülerek ve tütün kavanozunu ona uzattı.[23]

Aşırı şan ve şöhret peşinde koşma dürtüsünü dizginleyen de işte tütüne, ev yemeklerine, bahçelere ve günlük yaşantıyı süsleyen diğer basit unsurlara duyulan bu sevgidir işte.

Sokrates ve öğrencisi Platon bu cümlemizi hiç kuşkusuz doğrulardı. Sonuçta Platon'un sevgi ve güzellik üzerine diyalog tarzıyla kaleme aldığı eserlerinin en meşhuru olan *Sempozyum*'da ikili arasındaki konuşma (Bhagavad Gita'da olduğu gibi) bir savaşın arifesinde veya (*Ilyada* örneğinde görüldüğü gibi) askeri bir kampta geçmez. Onun yerine, diyaloğun gerçekleştiği mekân olarak katılımcıların bilgece kuramlar ve etkin konuşma hünerleri sayesinde birbirinin savını çürütmeye çalıştığı arkadaşça bir toplantı ortamı seçilmiştir. Toplantıya katılan herkes ortaya koydukları bu ortaklaşa çaba yoluyla sevgi temelinde yükselecek bir felsefe geliştirmeyi hedeflerken, Alcibiades adlı asi tavırlı bir savaşçının bu oluşumun dışında kalışı dikkat çekicidir. Yakışıklılığıyla ünlü bu genç adam güzel şeylere sevgiyle yaklaşma fikrini bir türlü benimseyemiyor görünmektedir; onun başarılı olduğu alanlar karşı cinsten olanları baştan çıkarma, zevk sefa peşinde koşma ve kişisel şan şöhret edinmek için çırpınmadır ki bu sonuncusu, Alcibiades'i mensubu olduğu Atina'yı terk edip onun ezeli düşmanı Sparta saflarına katılması ile son bulacak yola çıkaran bir saplantıdır. Oysa Platon ile Tolkien'in bize gösterdiği yol çok daha mutlu bir dünyaya çıkıyor.[24]

NOTLAR

1. Plato, "The Apology," *Dialogues of Plato* içinde, çev., Benjamin Jowett (New York: Random House, 1937), 1:412-413.
2. Cicero, *De Oficiis*, çev., George B. Gardiner (Londra: Methuen, 1899), 33.
3. Aziz Augustine, *City of God*, çev., Henry Scowcroft Bettenson (Harmondsworth, Birleşik Krallık: Penguin, 1972), 197.
4. Antik Yunan'da şan ve şeref kavramlarına ilişkin çarpıcı anlatımlar eserin şu bölümlerinde bulunabilir: Kitap 15, dizeler 644-652; kitap 17, dizeler 412-419, 453-455 ve 563-566; kitap 19, dizeler 202-214. Pagan inancında şan olgusunun canlı bir betimlemesi için ise bakınız: William Durant, *The Story of Civilization: The Life of Greece* (Norwalk, Connecticut: Eaton Press, 1992), 50.
5. Aziz Augustine, *City of God*, 104.
6. J.R.R. Tolkien, *Hobbit*, çev. Gamze Sarı, İthaki Yayınları, İstanbul, 2011 (5. Baskı), 396.
7. Cicero, *De Oficiis*, 32.
8. J.R.R. Tolkien, *The Lord of the Rings: The Return of the King* (New York: Del Rey/Ballantine Books, 2001), 175.
9. Aristoteles (M.Ö. 384 – 322), Platon'un en gözde öğrencisi ve Büyük Iskender'in akıl hocası da bu hususta kendi öğretmeniyle aynı fikirdedir. Onuru erdemlerin en baş sırasına yerleştirdiği *Nicomachean Ethics* adlı eserini inceleyiniz; çevirmen Martin Ostwald (Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall, 1969), 1095b22-29.
10. Tolkien, *Hobbit*, 36.
11. Cicero, *De Oficiis*, 30.
12. Tolkien, *Hobbit*, 31.
13. Aynı eserde, 27.
14. Aynı eserde, 300-301.
15. Aynı eserde, 407.
16. Aynı eserde, 408.
17. Thomas Carlyle, *Past and Present* (New York: Charles Scribner's Sons, 1918), 40-46.
18. Hobbitlerin kahramanlık niteliklerinin mükemmel bir analizi için bakınız: Richard Purtill, *J.R.R. Tolkien: Myth, Morality, and Religion*, elden geçirilmiş ikinci baskı (San Francisco: Ignatius Press, 2003), 59-77.
19. Tolkien, *Hobbit*, 76. Bir mektubunda Tolkien *Yüzüklerin Efendisi*'nde işlemeye çalıştığı manevi öğelerden birini "yüce ve soylu şeylerin eksikliği halinde basit ve kaba şeylerin daha da dibe vurması; sade ve sıradan şeylerin eksikliği durumunda ise yüce ve kahramanca şeylerin tamamen anlamsız kalacak olması" şeklinde açıklar. Humphrey Carpenter, ed., *The Letters of J. R. R. Tolkien* (Boston: Houghton Mifflin, 1981), 160.
20. Daha sonraları yazdığı bir öyküde Tolkien, Bilbo'nun Gandalf'ın onu son görüşünden bu yana fiziken ve ruhen oldukça değişmiş olmasının

büyücünün Smaug'u saf dışı bırakma planlarını suya düşmenin eşiğine getirdiğini belirtir. Geçen zaman zarfında Bilbo "oldukça pisboğaz ve şişman" bir hale bürünmüş, geçmişte sahip olduğu arzu ve hevesler özel anlarda aklından geçirdiği silik birer hayale indirgenmiştir. J.R.R. Tolkien, "Erebor Seferi," *Númenor ve Orta-Dünya Üzerine Bitmemiş Öyküler* içinde, ed. Christopher Tolkien, çev. Kemal Baran Özbek, Ithaki Yayınları, Istanbul, 2012 (1. Baskı), 527.

21. Tolkien, Hobbit, 420.
22. Aynı eserde, 180.
23. Aynı eserde, 425.
24. Şan şöhret kavramı ve Hobbitler üzerine bizimle paylaştıkları kusursuz çıkarımlar için Eric Bronson ve Gregory Bassham'a teşekkürü borç biliriz; araştırmamıza verdikleri teşvik ve gösterdikleri katkılardan dolayı kendilerine minnettarız. Ayrıca, bu makalenin oluşturulması sürecindeki araştırmaları ve derleme çalışmaları dolayısıyla Elizabeth Clark'a da şükranlarımızı sunmak isteriz.

HOBBIT ROMANINDA KİBİR VE TEVAZU

Laura Garcia

Hobbit'in başlangıç kısmında Bilbo'yu okurun nezdinde dikkat çekici kılan özellik onun hiç de dikkat çekici biri olmayışıdır. Dış dünyadan kopuk bir halde sadece rutin gündelik işleriyle meşgul olarak sürdürdüğü bu son derece sakin ve rahat hayattan gayet memnundur Bilbo. Anne tarafından (ki bu, Took klanını ifade etmektedir) bazı akrabaları arasında yaygın olduğu kulaktan kulağa fısıldanan birbirinden saçma birtakım maskaralıklara rağmen kimse onu maceracı diye tanımlamaz. Sahip olduğu konukseverlik, gurur ve yumuşak huyluluk gibi erdemlerden yola çıkılarak, onun pek çok bakımdan su katılmamış bir İngiliz beyefendisine benzediği söylenebilir.

Çıkın Çıkmazı'ndaki evine doluşan Gandalf ve beraberindeki on üç yabancıya kilerinin kapılarını açması dolayısıyla, henüz kitabın başında okurun zihninde alçakgönüllülüğün birebir tasviri olduğu izlenimi bırakır Bilbo. Beklenmedik misafirlerine kahve, çay, şarap ve siyah biranın yanı sıra susamlı

çörekler, üzümlü ve elmalı turtalar, domuz etli börek, tereyağlı çörekler, yumurta, söğüş tavuk eti ve turşu ikram eder. Dikkatimizi çeken bir diğer husus ise şudur: Bilbo'nun başının ciddi anlamda derde girmesinin sebebi, karakterini şekillendiren üstün niteliklerden taviz vermesidir. Erdem her an zaafa dönüşebilir.

Onun gurur anlayışı öyle bir boyuttadır ki, Cüce Gloin'in kendisi için "hırsızdan çok bakkala benziyor" demesine kulak misafiri olmak bile tüylerini diken diken yapmaya yetmiştir. "Rahat yatağını ve kahvaltı sofrasını aniden terk edip nasıl vahşi ve hırçın olunacağını öğrenmek üzere yola koyulmak için dayanılmaz bir istek duydu" ifadesi, Bilbo gibi tek bir öğünü bile kaçırmaya dayanamayan bir obur için hiç de küçümsenecek bir öfke belirtisi sayılmaz. "Onda [Hobbiti kastederek] sizin tahmin ettiğinizden çok daha fazlası var," diyerek Cüceleri acele yargıya varmamaları konusunda uyarır Gandalf, "kendisinin herhangi bir fikir sahibi olduğundan çok daha fazlası var."[1]

Orta-Dünya'da Erdem Anlayışı

Erdemin, diğer bir deyişle, manevi değerlerin önemi Tolkien'in kaleminden çıkan her macera öyküsünün temel öğelerinden biridir. Yazarın sadece okurunu eğlendirme değil ona bir şeyler öğretme ve erdemin kişisel gelişmeye, ahlak bozukluğunun ise kişisel alçalmaya yol açtığına dair kökeni en az Sokrates'e (takriben M.Ö. 470–399) dek dayanan savı destekleme amacı güttüğü çok açık. Manevi değerlerle ilgili teoriler üç temel soruya verdikleri yanıtlarla birbirinden ayrılır: 1) En temel manevi ölçü kıstasları nelerdir? 2) Kişinin manevi değerleri niçin yüksek olmalı? 3) Bir davranışı doğru veya yanlış kılan nedir?

Antik Yunan filozofları ilk soruya cevap olarak günümüzde *erdem ahlakı* şeklinde tanınan ve hüküm verirken erdemli bir karakteri ve erdemli davranışları esas alan bir maneviyat teoremini desteklemiştir. Neyin iyi (ya da kıymete değer) olduğu-

na ve manevi yasalar ile görevlere ilişkin diğer savlar da yine erdemlilik odaklı yargılara dayanmaktadır. Örneğin, Bilbo'nun dostlarını mümkün mertebe koruma görevi yüklenmesi, sadakat erdemine dayanıyordu. Bir bilmece oyununda hile yapmak ise kötüydü çünkü birisini kandırmaya yeltenmek erdemden yoksun fesat bir hareketti.

İkinci soruyu ele alacak olursak, Aristoteles (M.Ö. 384–322) erdemli bir yaşamın, adeta doğası gereği, kişiye sahip olduğu potansiyeli en yoğun şekilde ortaya koyabilme olanağı verdiğini öne sürer. Manevi erdemler kişinin karakterini mantıklı ve toplumsal bir hayvan haline geleceği yönde biçimlendiren niteliklerdir, kaldı ki tüm insanların doğasında mutluluğa ulaşma ve oturmuş bir karakter edinme hevesi vardır. Aristoteles'in görüşüne göre manevi değerlere uyacak şekilde hareket etmeliyiz, çünkü bireyin kendi kendini tatmin etmesi ancak böyle mümkün olur ve burada sözü edilen mutlak tatmin düzeyine ulaşma arzusu tüm diğer arzularımızın ardındaki itici güçtür de aynı zamanda.

Bilbo'nun mutluluk ve konfor içinde yaşayageldiği Çıkın Çıkmazı'ndaki ev ve Elrond'un kendisine yerleşke olarak seçtiği eşsiz güzellikteki Ayrıkvadi hakkında Tolkien'in yaptığı tasvirlerin buralarda yaşayanların karakterini yansıtıyor oluşu tesadüf değildir. Kahramanlarımız tepelerden aşağı, Son Sıcak Yuva'ya doğru inerken vadinin dibindeki nehir yatağında güruldeyerek akan suyun sesini biz de neredeyse duyabilir, çam ve meşe ağaçlarının kokusunu içimize çekebiliriz. Gözlerimiz aşağıdaki kamp ateşlerinin yüreğe sıcaklık yayan parıltısını belli belirsiz seçerken, Elflerin söylediği şarkıların tınısı ağaçların arasında yankılanarak bize dek ulaşır. En sonunda Elrond ile karşılaşırız ve onun "bir Elf lordu kadar soylu ve güzel yüzlü, bir savaşçı kadar güçlü, büyücü kadar bilge, bir Cüce kralı kadar saygın ve yaz kadar müşfik" olduğu gerçeğini görmek bizi hiç mi hiç şaşırtmaz.[2]

Gelelim üçüncü ve son sorunun yanıtına... Aristoteles'in erdem kuramı insan davranışlarının manevi övgüye ihtiyaç duyduğunu ve sadece ve sadece onları motive eden eğilim ve yaklaşımlarca yönlendirildiğini savunur. Başkalarının davranışlarının manevi bakımdan doğru ya da yanlış olduğu konusunda hüküm vermek, hedefi tutturamamış olsalar bile, öncelikle söz konusu davranışlarla neyin *amaçlandığını* çözümlemeyi gerektirir. Erdemli bir gerekçeye dayanarak hareket etmek manevi açıdan doğru, ahlaksız ve kötü niyetli bir amaçla hareket etmekse manevi açıdan yanlıştır.

İncelemeye aldığımız öyküde Cücelerin içine saklandıkları fıçılardan nihayet çıktıklarında kendilerine böylesine rahatsızlık verici bir kaçış planı empoze etmiş olmasından dolayı Bilbo'yu affetmekte zorlandığını görürüz. Hele liderleri Thorin'in durumu içler acısıdır: "Pasaklı sakalı ıslak samanlarla doluydu; her yanı o kadar çok ağrıyordu, her yanı öylesine tutulmuş, öyle berelenip sarsılmıştı ki, sahilde ayakta bile zor duruyordu." Yine de Bilbo varılan noktadan dolayı suçlu olduğunu kabule yanaşmaz ve bunda haklıdır da, çünkü bu fikri ortaya atarken Cüceleri böyle acınası hale düşürmek aklının ucundan geçmemiştir. Thorin'in tepkisi karşısında verdiği karşılık biraz da bundandır: "Eh, ölü müsün diri mi?"[3]

Öyle anlaşılıyor ki tıpkı Aristoteles gibi Tolkien de manevi değerler üzerinde yükselen bir erdem anlayışına sahip. En yoğun övgülerini hep erdemli hareketlere, tabiri caizse yüksek karakter örneği sergileyen karakterlerine yönelttiğini ve bu kişilerin herhangi bir işe girişmeden önce neyin sadakat çerçevesinde, yiğitçe veya adil olduğunu ölçüp biçtiğini ve çıkan sonuca göre karar verdiğini görürüz. *Hobbit* romanında karşımıza çıkan kahramanlar çoğunlukla kendilerinin bile olumlu sonuç doğuracağını ummadığı yollar seçmek durumunda kalır...çünkü yapılması gereken en erdemli harekettir bu.

Örneğin, Bilbo Goblinlerin mağaralarından kaçmayı başar-

dığında Gandalf'ın ve Cücelerin akıbeti hakkında hiçbir fikri yoktur, her ne kadar gerisingeri karanlık dağ geçitlerinin yolunu tutmaya can atsa da, sırf sorumluluk duygusu yüzünden bunu yapamaz: "Tam da bunun görevi olduğuna ve geri dönmesi gerektiğine kanaat getirmişti –üstelik bu konuda da kendini çok mutsuz hissediyordu– ki, sesler duydu."[4] Bu olayda Bilbo'nun kendisini yerine getirmekle yükümlü hissettiği görevin adı, erdemli davranmanın esasları bakımından kolaylıkla konabilir: O an için yapılması gereken en mertçe ve sadık hareket, dostlarının yardımına koşmaktı.[5]

Aristoteles'in manevi değerlere odaklı erdem teoremine benzer bir yaklaşım Bilbo'ya öyküsünde adım adım eşlik ediyor sanki, dahası, Tolkien'in Orta-Dünya'da yaşayan yaratıkları sahip oldukları fiziki özellikler yanı sıra manevi değerleri de göz önüne alarak tanımladığı dikkatimizi çeker. Okurun Trollerle ilk karşılaşması şu tarif yoluyla gerçekleşir: "Konuştukları dil...öyle salon beyefendilerinin kullanacağı bir dile hiç ama hiç benzemiyordu." Üstelik Troller kendi aralarında bile fol yok yumurta yokken tartışmaya giriveren ve pek de zeki olmayan kaba saba bir güruh olarak yansıtılır. Diğer yandan, Goblinler ise oldukça akıllıdır ama ilk andan itibaren bize itici gelirler çünkü Cüceleri kırbaçlayıp devamlı çimdiklemiş ve Cücelerin bodur atlarını bir güzel mideye indirme planları kurmuşlardır. Tolkien okurlarına Goblinlerin "zalim, hain ve kötü yürekli" olduğunu ve tüm yeteneklerini tam da karakter yapılarından beklenecek şekilde ellerindeki tutsakların büyük çoğunluğunu havasızlıktan veya susuzluktan ölene dek çalışmaya zorlamak suretiyle toplu imha silahlarının imalatında kullandıklarını belirtir.[6] Kocaman birer kurdu andıran iblisten bozma canavarlar olan Warglar da kötülükte onlardan geri kalmaz; işin aslı, Goblinlerle bir olup Dumanlı Dağlar'ın gölgesinde halen varlığını sürdürmeye çalışan tek tük İnsan yerleşkesine saldırma hazırlığı içindedirler.[7]

Bereket versin ki soylu ve dürüst bir amaca hizmet eden Orta-Dünya sakinlerinin sayısı ve çeşidi hâlâ onlarınkinden fazladır ve her ne kadar kartal ırkı "Kartallar iyi huylu kuşlar değildir. Bazıları korkak ve zalimdir. Ama kuzey dağlarının kadim ırkı, tüm kuşların en yücesiydi; mağrur, güçlü ve asil yürekliydiler," şeklinde tanımlanmış olsa da, kahramanlarımız bir defasında onları kavurmak üzere olan alevlerin kıskacından Kartalların Efendisi ve onun dostları tarafından kelimenin tam anlamıyla kapılarak kurtarılır.[8] Elrond'dan ise zaten bahsettik, Aristoteles'in "yüce ruhlu insan" diye tabir ettiği kişiliğin vücut bulmuş halidir o; şu noktada, nasıl bir kişiliğe sahip olduğu doğrudan tanımlanmak yerine yaptığı işlerden aşama aşama sezilebilen Gandalf'a içgüdüsel olarak güven duyduğumuzu belirtmeden geçmeyelim.

Hobbit Olmaktan Gurur Duymak

Manevi değerlerin *Hobbit*'te önemli bir yer teşkil ettiği ortada; şöyle ki, bu romanda genel olarak alçakgönüllülüğün bir erdem, kibrin ise kötü bir özellik olarak işlendiğini görüyoruz. Ancak bunun istisnaları da yok değil. Kartalların Lordu için gururlu yakıştırması yapılıyor ve bu tabirle kelimenin birebir anlamının kastedildiği açık (özellikle de "güçlü" ve "asil ruhlu" sıfatları eşliğinde kullanılması bağlamında). Öykünün sonuna doğru, büyük cesarete ve yeteneklere sahip bir İnsan olan ve elinde kalan son okla ejderha Smaug'u yere indirmeyi başarıp üstüne "Ben Girion soyundan Bard'ım; ejderhanın katili benim!" haykırışıyla zaferini herkese ilan eden Bard takdim edilir okura.[9] Bu sahne pek tevazu arz etmiyor belki, ama sergilediği kahramanlıktan ötürü Bard övgüyü hak ediyor.

Ne var ki, bu örneklemelerin ötesinde kibir kötü bir karakter özelliği olarak resmedilir ve bununla da yetinilmeyerek, kötülerde gözlenen bu kişilik bozukluğunun onları farkında olmaksızın kendi sonlarını hazırlamaya ittiği vurgulanır: Dev

örümceklerin onun sataşmalarına ve kendilerini alaycı isimlerle çağırmasına hiddetlenerek o an için görünmez duruma geçmiş olan Bilbo'yu takibe dalarak ellerinin altındaki avları unutuvermesi ve Bilbo'nun onun gururunu okşayıp sözde yenilmezliğine övgüler yağdırmak suretiyle Smaug'un zayıf yanını bulması buna örnektir.

Dahası, öykümüzün kahramanları yakalanmanın veya öldürülmenin eşiğine her geldiğinde, düştükleri durumun öyle veya böyle genellikle kibirlerine yenik düşmelerinden kaynaklandığını gözlemleriz. Smaug ile konuştuğu sırada Bilbo onun hazinesinden bir parçayı çoktan aşırmış olduğuna dair iğneleyici bir itirafı araya sokuşturma dürtüsüne karşı koyamamıştır. "Bu talihsiz bir laftı, zira ejderha peşinden feci alevler püskürttü," kaldı ki bu olay "asla canlı ejderhalara gülme" şeklindeki veciz sözün türetilmesine kaynaklık etmiştir.[10]

Son olarak, vaktiyle atalarına yuvalık etmiş olan bu ulu dağın bağrındaki yerleşime dönmesi ve üstelik oraya tekrardan hakim olması, Thorin'in benliğinin derinliklerinde küllenmiş olan Cücelere özgü kibri yeniden tutuşturmuş ve onu ejderhanın istiflediği hazinenin nasıl pay edileceği hususunda yakınlardaki Göl-kent'in sakinleri ve de Orman Elfleriyle tamamen gereksiz bir sürtüşmeye sokmuştur. Bu arada kendisine "Dağaltı'nın Kralı Thror'un oğlu Thrain'in oğlu Thorin" şeklinde bir paye yakıştırır, etkisi altına girdiği gururla kibir karışımı his diğerlerinin hak iddialarını görmezden gelmesine sebep olmaktadır. Öyle ki, işi Bilbo'ya şunları söyleyecek kadar ileri götürür: "Sırtında halkımca yapılmış bir zırh taşıyorsun ve ona layık değilsin."[11]

Tolkien araştırmacısı John Rateliff'e göre işin aslı şu cümleyle özetlenebilir: "Kibir, Tolkien'in eserlerinin bütününde vurgulanan ahlaki temalar içinde en başta gelir."[12] Morgoth'un Ainur'un Müziği'ne anlaşmazlık sokuşturması, Noldor Elflerinin Valar'a karşı isyan etmesi, gözden düşen Galadriel'in gö-

nüllü olarak Orta-Dünya'ya sürgüne gitmesi, Númenorluların Kutsanmış Diyar'ı meydana getirmek yoluyla ölümü alt etmeye yeltenmesi, onu Sauron'un parmağından kesip almasının ardından Isildur'un Tek Yüzük'ü yok etmeye yanaşmayıp onu sahiplenmesi, Sauron'un dünyayı tümüyle ele geçirip herkesin taparcasına bağlandığı bir tanrı-kral konumuna gelme ihtirası, Saruman'ın ruhunun saflığını koruyamayıp kötülük saflarına geçmesi ve üstelik bağışlanması yönündeki öneriyi bile şiddetle reddetmesi ve nihayet Denethor'un çılgınlığın pençesine düşerek kapıldığı ümitsizliğin de dürtmesiyle intihar edişi... Bu sayılanların hepsi Tolkien tarafından kibir duygusunun yıpratıcılığına ve fesatlığına bağlanır.[13]

Alçakgönüllülük ise bunun tam tersine Tolkien'in fantastik eserlerinin genelinde devamlı olarak yüceltilen merkezi erdem olarak çıkar karşımıza. Bunun en belirgin örneği, *Yüzüklerin Efendisi*'nin sonunda Sauron'un mağlup edilebilmesinin sadece ve sadece Frodo ile Sam'in ortaya koyduğu benzersiz özveri ve alçakgönüllülük sayesinde mümkün olmasıdır... Tek Yüzük'e sahip olmaktan kaynaklanan güce ve şana erişme fırsatının o dayanılmaz cazibesine karşı direnebilmektir gösterdikleri özveri.

Dindar bir Katolik olan Tolkien'in edebi çalışmalarında kibir ve tevazuya ilişkin başvurduğu betimlemeler, Hıristiyanlığın manevi değerler ile onlara tezat teşkil eden zaaflara dair klasikleşmiş yaklaşımından güçlü izler taşır. Hıristiyanlıktaki kök salmış ahlak algılaması uyarınca kibir Yedi Ölümcül Günah'dan biriydi; hatta yedisi içinde en ölümcül olanıydı.

Tolkien'in yakın dostu ve Oxford'dan meslektaşı C.S. Lewis, Tanrı'nın huzurunda kişinin sahte erdemler takınmasına ve kendisinden "alçakta" gördüğü diğer insanları küçümseyerek yardımseverlik duygusunu elinin tersiyle itmesine yol açması dolayısıyla bireyi Tanrı'dan ve diğer insanlardan uzaklaştırdığı için kibri "günahların en büyüğü" şeklinde niteler. "Kişiyi top-

lumun gözünde daha sevimsiz hale getiren ikinci bir zaaftan söz edilemez, tıpkı bizim kendi kişiliğimizde barındırdığımız halde bu denli habersiz olduğumuz bir başka zaaftan söz edilemeyeceği gibi," diye de ekler.[14]

Pocket Catholic Dictionary [Katolikliğin Cep Sözlüğü] adını taşıyan eserinde John Hardon kibir olgusunu "kişinin kendine yakıştırdığı orantısız itibar" diye tanımlar ve bunun pek çok yolla sergilenebileceğini öne sürer: "Elde edilen başarılar sanki tanrısal bir lütfun sonucu olarak kişiye bahşedilmemiş gibi böbürlenmek; kusurları elden geldiğince az belli etme, gerçekte sahip olunmayan yetileri ise varmış gibi gösterme uğraşı içine girmek; kendini diğer insanların üzerinde kabul etmek veya sırf kendinde olan bir şey onlarda bulunmadığı için karşısındakileri hor görmek; başkalarının kusurlarını gerçekte olduğunun çok üzerindeymiş gibi abartmak ya da bu zaaflardan kendisine fayda sağlamak."[15]

Ne var ki, makalemizin geride kalan kısmında da vurguladığımız gibi, Tolkien kibirden her zaman olumsuz anlamda bahsetmez. Benzer şekilde Lewis de, mensubu olduğu aile, elde ettiği başarılar, edindiği maddi veya manevi miras ya da devam ettiği okuldan hareketle mazur görülebilir bir "kibre kapılmış" bulduğumuz kişiyi sıklıkla övme eğiliminde olduğumuza dikkat çeker.[16] Öyleyse kibir bazen erdem bazense zaaf haline mi geliyor? Eğer öyleyse, bu terimi iki ayrı anlamda kullanıyoruz demektir.[17] Aristoteles'in manevi değerlere ilişkin teorisi kibri bir erdem olarak ele alırken, onun yaklaşımını büyük ölçüde doğru bulup kendi kuramına adapte eden azizlik unvanı verilmiş Katolik düşünür Aquinolu Thomas (1225–1274) kibri insan karakterinin kötü bir özelliği olarak kabul eder.

Bu ikilemi çözümlemenin yollarından biri, kibri bilimsel açıdan bir erdem, dinsel açıdan ise bir zaaf olarak benimsemek olabilir. Ama Aquinolu Thomas bu çözüm seçeneğini reddetmekle kalmamış, kibrin bu şekilde lanse edilmesinin

Aristoteles'in teorisiyle özdeş olacağını ileri sürmüştür. Onun bu savında haklı olup olmadığını anlayabilmek için her iki düşünürün kibirle ilgili yaklaşımlarının özünü ve kilit noktalarını masaya yatırmakta yarar var.

Nicomacheus İçin Ahlak Dersleri adlı eserinin dördüncü cildinin üçüncü bölümünde kibir kavramını incelemeye alan Aristoteles, onu "büyük ve mağrur" meselelerle, özellikle de bireyi aşırı derecede onurlandıran veya ona (manevi) itibar kazandıran durum ve olaylarla yakından ilgili bir erdem şeklinde tanımlar. Bazı çevirmenler kitabın bu bölümünde bahsi geçen erdemi "kibir" diye aktarırken, bazıları burada kullanılmış olan sözcüğü "yüksek fikirlilik" ya da "yüce gönüllülük" diye tercüme etmeyi seçiyor. Çevirisini W.D. Ross'un yaptığı bir versiyonda şöyle der Aristoteles: "Kendisini kaderinde yüce olaylar yattığına inandırmış kişiye kibirli deriz; çünkü böylesi bir yaklaşımı benimseyerek haddini aşmış olan kişi aslında ahmağın tekidir, oysa gerçek anlamda erdem sahibi hiçbir insan böyle anlamsız işlere kalkışıp kendini ahmak konumuna düşürmez."[18]

Kibir erdemine haiz olan adam –ki bu kişi Aristoteles için bir kadın değil, daima bir adamdır– büyük başarılar elde etmeye layıktır ve haklı olarak kendisini bu başarılara yakıştırır. Bunları kaleme alırken Aristoteles'in zihninde canlandırdığı olgu maddi başarı değil, onurdur ve onur tabiriyle ifade edilmek istenen şey de şana ve şöhrete erişmekten ziyade eşine az rastlanır bir manevi meziyet sergileme yoluyla itibar kazanmaktır:

> Tavır ve hareketlerini adım adım değerlendirdiğimizde, içinde iyiliğe yer bulundurmayan kibirli kişinin saplanıp kaldığı durumun mutlak gülünçlüğü ve saçmalığıyla karşılaşırız. Kötü karakterli biri haliyle onura da layık görülemez; çünkü onur erdemin ödülüdür ve sadece iyilere bahşedilir. Bu durumda kibir, erdemler içinde en tepe konumdaki bir tacı andırıyor;

ne de olsa o, diğer erdemleri yücelttiği gibi onlarsız da var olamaz. Buradan hareketle gerçek anlamda gurura sahip olmanın zorluğundan bahsedilebilir, çünkü asil bir ruh ve doğru bir karakter olmaksızın ona erişmek imkânsızdır.[19]

Aristoteles manevi değerleri genellikle iki aykırı uç arasında bir ayrım unsuru olarak ele alır; "çok az" ve "çok fazla"yı ifade eden bu iki aşırı uç insan kişiliğindeki eksiklikleri ve zaafları, erdem ise ılımlı olarak nitelenebilecek orta noktayı temsil eder. Kibir kavramı irdelendiğinde, kişinin kendisini normalde hak ettiğinden daha yüksek bir mertebede görmesi anlamı çıkmakta olup bu, aşırı uçlardan birine kayıldığım ortaya koyar; Aristoteles bu olguyu "boş gurur" ve "budalalık" olarak nitelemiştir. Bunun tam tersi yönde kendini gösteren diğer zaaf ise kişinin kendisini hak ettiğinden daha alçakta görmesi olup, Ross'un çevirisini yapmış olduğu versiyonda "yersiz tevazu" şeklinde adlandırılır.

Nicomacheus İçin Ahlak Dersleri adlı eserin Martin Ostwald tarafından tercüme edilmiş versiyonunda ise söz konusu erdem "kibir" yerine "yüksek fikirlilik" olarak aktarılmakta, birbirine tezat teşkil eden zaaflar ise "gösterişe kapılmak" (kendini olduğundan daha yüksekte görme) ve "alçak fikirlilik" (kendini yersiz yere küçük görme) olarak yer bulmaktadır. Çeviriye dahil ettiği dipnotların birinde Ostwald yaygın olarak kullanılan bir diğer terim olan "yüce gönüllülük" yerine "yüksek fikirlilik" terimini tercih etmiş olmasını, ilk sözcüğün günümüz İngilizcesinde son derece dar bir kapsamı bulunduğunu iddia ederek savunma yoluna gider. Aristoteles'in orijinal metinde kullandığı Yunanca *megalopsika* teriminin sözlük karşılığının "yüce ruh" olduğunu ve Aristoteles'in bu kelimeyi, az önce değindiğimiz üzere, kusursuz erdemleri simgeleyen bir taç benzetmesi yapmak için geliştirdiğini de ekler.[20]

Gerçekten erdemli bir kişinin onura layık olduğuna inan-

makta haklı bulunması gerektiğini savunur Aristoteles. Böyle söylemekle Aristoteles'in gerçekten soylu erdemlere sahip kişileri gösteriş budalası olmakla itham ettiği zannedilebilir, ancak "hiçbir onurun gerçek erdemi ödüllendirmeye yetmeyeceği" konusunda ısrarcıdır ve bu da, kusursuz bir insanın (böyle biri varsa tabii) kendisine bahşedilmiş olan onuru gözünde büyütüp böbürlenmesinin imkânsız olduğu anlamı taşır.[21] Zevk sefa sürmenin, zenginliğin ve benzeri nimetlerin verdiği haz dışarıdan bakıldığında oldukça cazip görünse de, Aristoteles'in yüce ruhlu insanının bu olgulara yaklaşımı ılımlı düzeydedir; onların tadını çıkarmasını bildiği gibi, onlarsız da rahatlıkla idare edebilir.

Mütevazı Bir Turta ve Ruhun Gıdası

Peki ya Thomas, Aristoteles'in bu metninden nasıl bir anlam çıkarmıştı? Kafasında tasarladığı fikri önünde hazır bulmuş oluyordu belki de, nitekim bazı çevirilerde Aristoteles kibri bir erdem, tevazuyu ise zaaf olarak gösterirken Thomas bunun tam tersini iddia ediyordu. Yine de Thomas, Aristoteles'in yaklaşımının büyük oranda doğru olduğunu belirtir ve yüce gönüllülüğü veya yerinde hareket etmeyi genel kategori bakımından ılımlılık başlığı altında ele alması bağlamında "Filozof" diye adlandırdığı büyük üstadın izinden gider.

Burada bahsi geçen ılımlılık pek çok değişik erdemi kapsamakta olup, antik Yunan uygarlığında tahammül, adalet ve sağduyu ile beraber başlıca dört erdemden biri kabul edilirdi. Ilımlılığın en önde gelen işlevi, insanın yaradılışından kaynaklanan doğal heveslerin dengelenmesiydi ki bu sebeple, insanoğlunun yeme-içme, cinsellik, onur sahibi olma ve soylu davranışlarda bulunma gibisinden ne kadar ihtiyacı varsa bir o kadar da kendi kendini ölçülendirme çeşidi olduğu fikri benimsenmişti.

Şu halde, tıpkı Aristoteles gibi Thomas'ın da yüksek erdem-

lere dayanan asil davranışları büyük işler başarma yolunda girişilmiş bir çaba olarak algıladığı ve ruh yüceliğini de bu erdemi tanımlamakta uygun bir tabir olarak gördüğü söylenebilir. Konuya şöyle açıklama getirir Thomas: "Zorlu bir güzelliğin [bununla, ulaşılması güç olmayı kastediyor], özellikle dış görünüşü itibariyle insanın iştahını kabartan bir özelliği olmakla birlikte, onu elde etmenin güçlüğü insan üzerinde bir o kadar itici bir etki yaratır."[22]

Şu anki inceleme konumuzda, yukarıda bahsi geçen erişilmesi zor güzellik bir erdem, diğer bir deyişle manevi yönden kusursuzluk şeklinde karşımıza çıkar ve Thomas bu güzellik karşısında tipik olarak verdiğimiz iki tepkinin aynı zamanda iyiye ve güzele ulaşmak için gereksinim duyduğumuz en belirgin iki erdem olduğunu belirtir. Bunların biri iyiye ulaşma yolunda bizi devamlı çabalamaya sevk eder; Aristoteles'in ruhun yüceliğinde gizli olduğunu söylediği ve bu yüceliğe ulaşmış olmaktan kaynaklanan bir çeşit gurur şeklinde de nitelenebilecek erdemdir işte bu. Diğeri ise gücümüzün ötesindeki bir mükemmeliyete ya da kusursuzluğa ulaşmak için çırpınmamıza engel olur, işte bu da tevazu erdemidir.[23]

Makalemizin önceki safhasında görmüş olduğumuz üzere, Thomas'ın maneviyat kuramı bireyin zor bir görevle karşı karşıya kaldığında hissetmesinin kuvvetle muhtemel olduğu cezbedici iki unsurdan bahsediyordu: Hiçbir başarı denemesinde bulunmaksızın daha baştan pes etmek veya sahip olunan güçler gözde fazla büyültülerek başarı denemesine girişmek. Tevazu, işte bu son bahsettiğimiz hatanın işlenmesini önler ve hem gerçek yaşam hem de Tolkien'in öyküleri bunun ne denli önemli olduğuna ilişkin örneklemelerle doludur. Şu da var ki, Aristoteles ruh yüceliğine erişmek üzere harekete geçen kişinin bu yolda kendi güçlerini hafife almasının yaratacağı tehlikenin diğer türlü durumlardakinden daha yüksek olacağına vurgu yapar, Tolkien de bu hususta Aristoteles ile hemfikirdir.

Örnek vermek gerekirse, ilk buluşmalarında Bilbo Cüceler üzerinde hiç olumlu bir izlenim bırakmamış olsa da, dev örümceklerle olan talihsiz karşılaşmaları sonrası onun hakkındaki fikirleri keskin bir şekilde değişmiş, olumlu yöne kaymıştır. Ormanın o zifiri karanlığında dört bir yana dağılmalarını takiben Bilbo dostlarını bulmayı nihayet başardığında, adamların (daha doğrusu, Cücelerin) her birinin bir tür örümcek ağıyla takılıp sarmalanmış halde iblisten bozma örümceklerin yuvasının tam ortasındaki bazı ağaçlardan aşağı sarkmakta olduğunu görür. Kıvrak zekâsının ve de büyülü yüzüğün yardımıyla örümcekleri oradan başka yöne çekmeye ve sonra geniş bir çember çizip geri dönerek dostlarını kurtarmaya yönelik bir plan yapar Bilbo.

Planın ilk kısmı tam da arzu ettiği gibi gider, sonra ansızın "hepsi birden yerden ve dalların üzerinden, kıllı bacakları sallanarak, kıskaçları ve ip eğiren organları açılıp kapanarak, köpük ve öfke dolu gözleri yuvalarından fırlayarak hobbitin peşine düştüler."[24] Örümcekler göz açıp kapayıncaya dek onun etrafını tamamen sarsa da, hakaret yüklü bir şarkının sözlerini haykırırcasına söyleyerek onları alaya alma yürekliliği gösterir Bilbo:

> İşte buradayım, haylaz, sinekçik;
> siz ise şişmansınız ve de tembel.
> Beni koşturamazsınız, uğraşsanız da hep,
> ağlarınıza, sizi deliler.[25]

Bilbo sımsıkı kavradığı kılıcı Sting'i kullanarak örümceklerin çevresine ördüğü ağ çemberinin bir noktasını zayıflatıp en sonunda yarmayı başarır, ama Cücelerle beraber onun da kendisini yeniden güvende hissetmesi için henüz vermeleri gereken çetin ve uzun bir savaş vardır. Bu olay dolayısıyla, pek tabii ki Bilbo'ya derin bir minnet beslemeye başlayan Cüceler çok geç-

meden onu seferin lideri konumuna getirmek isterler. "Doğrusu onu o kadar övdüler ki,

Bilbo kumaşında cüretkarlık ve maceraperestlik olduğunu hissetmeye başladı."[26] Tolkien adeta okuru onun bu sezgisini paylaşmaya ve tam da Gandalf'm kendisinden beklediği yönde kişisel gelişim göstermesinden dolayı Bilbo ile gurur duymaya (burada geçen "gurur" ibaresinin bu sözcüğün olumlu anlamda kullanılan versiyonu olduğunun altını çizelim) yönlendirir.

Alçakgönüllü Kahramanlar

Hikâyemizin rolü nispeten küçük bazı diğer karakterlerinde de, pişmekte olan kahramanlık yetilerine dair örnekler gözlenir. Ejderha Smaug ağzından alevler saçarak köyün üzerine sökün ettiğinde hemen hemen herkes alevlerden kaçmak için kendini ada şeklindeki köyü çevreleyen sulara atar. Kentin valisi bile kapağı emin bir yere atmak için savaşı yarıda bırakarak büyük bir telaşla altın kaplamalı teknesini aramaya koyulur.

Köy ahalisi içinde kaçmayan tek unsur, okçulardan oluşan bir gruptur. "Eski atalarından biri, karısı ile çocuğu uzun zaman önceki yıkımdan Akan Nehir üzerinden kaçan Dale Lordu Girion'du. Şimdi porsukağacmdan sarı bir yayla ok atıyordu, ama biri hariç tüm okları tükenmişti. Ateşler yakınındaydı. Yoldaşları onu terk ediyordu. Yayını son kez eğdi."[27] Dostları "onun kişilik olarak kıymetini ve cesaretini çoktan bildiği" halde, Bard'ın ruh yüceliğine ermiş tek tük kişi arasındaki haklı yerini alması, dev canavara karşı geri adım atmayıp dimdik ayakta durduğu bu son çatışmada perçinlenmişti. İnsanlar ejderhayı öldüren hamleyi onun yaptığını öğrenince Bard'ı kralları ilan etmek isterler, buna karşılık başlangıçta Göl-kent'in valisini yerinden etme gibi bir arzu beslememiş olsa da, meydana getireceği yeni bir topluluğun önüne düşüp kuzeye doğru ilerleyerek vaktiyle atalarına ait olan Dale kentini yeniden inşa etme fikri Bard'ın zihninde yavaş yavaş yeşermeye başlar.

Cücelerin içinde benim kişisel favorilerim Fili ile Kili'dir; hem kafilenin en genç üyeleri olmalarından hem de diğerlerinin aksine, ejderhanın hazinesine konma hayalinin büyüsüne karşı direnç göstermelerinden dolayı. Thorin uzun zaman sonra kavuştuğu hazineyi civar köyün ahalisi ve de Orman Elfleri ile paylaşmayı reddettiğinde "diğerleri isteseler bile ona karşı çıkmaya cüret edemezdi; gerçi çoğu zaten onunla aynı fikirde gibiydi –belki yaşlı ve şişman Bofur, Fili ve Kili dışında."[28] Thorin nihai savaşta ölümcül şekilde yaralanınca "Fili ile Kili, annelerinin ağabeyi olduğundan Thorin'i bedenlerini siper edip savunurken can vermişti."[29]

Öykünün buradan itibarenki kısmında bu ikiliye değinilmez, ama okur onların sergilediği vefa ve cesaret karşısında duygulanır ve romanın bu aşamasına gelindiğinde çoktan birer savaş kahramanı kimliğine bürünmüş olmalarına her nasılsa hiç şaşırmaz. Diğer yandan, onların ölümü, akla aynı savaşla ilgili önceden aktarılmış olan şu bilgiyi getirir: "Arkasında çoktan Goblinlerle beraber pek çok insan, cüce ve ormanda uzun çağlarca sürecek neşeli ömürler sürmesi gereken nice güzel Elf ölü yatıyordu."[30]

Diğerlerine nazaran daha ileri bir yaşa ve karmaşık bir kişiliğe sahip olan Thorin de bizzat sahte bir gururun cazibesine aldanır ve ejderhadan geri alınan hazinenin yalnızca ve yalnızca kendisine ve sefere beraber çıktığı kafilesindekilere ait olması gerektiği sabit fikrine kapılır. Ganimetin kendi paylarına düşen kısmı üzerinde hak iddia eden Elflere ve İnsanlara kulak asmadığı gibi, Bilbo'ya verdiği sözü bozarak alması gereken on dörtte bir payı ona teslim etmemeyi bile aklmdan geçirmeye başlar. Thorin'in içine sürüklendiği, manevi açıdan giderek daha alçaltıcı bir şekle bürünen bu ruh halinden silkinip kendine gelmesini sağlayan şey, Goblin ordusunun saldırısı olmuş, ortak düşmanlarının yarattığı bu tehdit karşısında Cüceler, İnsanlar ve Elfler güç birliği yaparak ümitsiz bir mücadeleye girişmiştir.

Söz konusu saldırının ilk dalgalarını göğüslemek, Elfler ile İnsanlara düşer; savaşın başlangıç aşamalarında Goblinleri püskürtme konusunda bir nebze başarıya ulaşsalar da, günün ilerleyen saatlerinde koca bir Warg sürüsünün ve bu yetmezmiş gibi bir de "çelik palalar taşıyan, muazzam irilikte goblinler olan Bolg'un fedaileri"nin katılımıyla taze bir dizi saldırı düzenleyen Goblin ordusu inisiyatifi tekrar ele geçirir.[31] Karanlık çökmeye yakın Bard ve emrindeki birlikler yavaş yavaş gerilemeye başlamıştır ki "aniden büyük bir haykırış ve kapıdan bir boru sesi duyuldu. Thorin'i unutmuşlardı! ... Karanlığın içinde ulu cüce sönmeye yüz tutmuş bir ateşin içindeki altın misali ışıldıyordu."[32] Tehlikeye aldırmaksızın "Thorin baltasını kudretle savurarak kuvvetli darbeler indiriyordu ve hiçbir şey ona zarar vermiyor gibiydi. 'Bana gelin! Bana gelin! Elfler ve insanlar! Bana gelin! Ey hısımlarım!' diye haykırması ve sesi vadide borazan gibi öttü."[33] Thorin'in çatışmaya dahil oluşunun yarattığı ivmeyle savaşın seyri bir süreliğine Goblinler ile kurtların aleyhine döner gibi görünse de, kahramanlarımızı acı bir sondan kurtaran, tüm ümitlerin tükendiği bir anda gökyüzünden çıkagelen kartalların beklenmedik desteği olur. Bu grup, Gandalf ile kafilenin diğer üyelerini Goblinlerin ormanda çıkardığı yangında yanıp kavrulmaktan kurtaran asil kuşların ta kendisidir. Bard'a gizlice yaklaşıp ona ejderhanın bedenindeki tek zayıf noktanın yerini açıklayan da yine yaşlı ve bilge bir kuş, bir ardıçkuşuydu. Her şeye rağmen Tolkien'in öyküsü bize, söz konusu iyilik erişilmesi güç bir şey olsa bile, doğru ve iyi olanı savunmak adına saflarımızı korumamıza ve umutsuzca da olsa... hatta, Aquinolu Thomas'ın da belirttiği gibi, bazen canımız pahasına da olsa mücadeleye devam etmemize değeceği mesajını verir.

Yine de öykünün etrafında şekillendiği merkezi tema, Bilbo'nun karakteri ve bunun yanı sıra, rutin bir yaşam ile dünyevi konforlara sıkı sıkıya bağlı bir ev kuşunun nasıl olup

da zalimliğiyle ünlü insan yiyen bir ejderhayı yok etme amacıyla düzenlenmiş bir sefere (bu uğurda kendisine eşlik edecek başkalarıyla beraber, pek tabii) katılıp zaman içinde kahraman mertebesine yükseldiğidir. Kitabın başında Gandalf Bilbo'ya "Düzenlediğim bir serüvene katılacak birini arıyorum ve birini bulmakta çok zorluk çekiyorum," dediğinde Bilbo'nun cevabı gecikmez: "Öyledir herhalde -bu civarda! Bizler sade, sessiz, sakin kimseleriz ve serüvenlerle işimiz olmaz. İğrenç, huzur bozucu, rahatsız şeylerdir onlar!"[34]

Gelgelelim bu maceranın rüzgarına kapılmaktan kendini alamaz ve aradan geçen zaman zarfında dev örümceklere, Trollere, Goblinlere, Warglara ve dehşetengiz bir ejderhaya karşı kendi canı yanı sıra dostlarının canını da savunmak durumunda kaldıktan sonra, Çıkın Çıkmazı'na nihayet geri döndüğünde eskiye oranla çok farklı bir Hobbittir artık. Sergilemiş olduğu onca cesaret ve zekâ örneğine ek olarak, yolculuk süresince arkadaşlığını kazandığı Cücelerin tepkisini çekmek pahasına onlar ile Dain yöresinden olan İnsanlar arasında barış kurulması doğrultusunda başarısızlıkla sonuçlanan bir arabuluculuk girişiminde bulunur ve bu hareketiyle Gandalf'ın övgüsünü toplar: "Aferin sana! Bay Baggins! ... Sende her zaman beklenenden fazlası vardır."[35] Buradaki "bekleyenler"in içine Bilbo'nun kendisi de giriyor muhtemelen!

Bilbo'nun başlangıçtaki suskunluğu göz önüne alındığında, onun kuruma kapılıp boyundan büyük işlere kalkıştığı için suçluluk duyduğu sanılabilir. Oysa Bilbo normal şartlar altında heyecan arayışında olmayıp da tehlikeli durumlarda veya felaket anında kahramanlığı ve özversiyle ön plana çıkan sıradan kişilerin meydana getirdiği geniş kitleyi temsil ediyor. belki de hepimizin içinde sandığımızdan çok daha fazlası gizlidir. Yine de, kahraman olduysa bile bunu gönülsüzce yapmıştır Bilbo, öyle ki, evine dönünce kılıcını şöminenin üstüne asar ve kendini "şiir yazmaya ve Elfleri ziyaret etmeye" verir.[36] Bilbo'nun

zamanla kendisini yüksekten görmeye başlaması ihtimaline karşı, tıpkı öykünün başlangıcında olduğu gibi, ara sıra onu ziyarete gelen Gandalf neye işaret etmek istediğini gizlemeksizin her defasında şöyle sorar: "Bütün serüvenlerinin ve kaçışlarının sırf şansla ve sadece senin iyiliğin için düzenlendiğini sanmıyorsun, öyle değil mi?"[37]

Böylesine hayranlık verici bir başarıyı şansa veya (daha da beteri) kişinin kendi maharetine bağlamak, yukarıda alıntı yaptığımız "Elde edilen başarılar her şeyden önce sanki tanrısal bir lütfun sonucu olarak kişiye bahşedilmemiş gibi böbürlenmek" ifadesinde kastedilen kibri yansıtacaktır. İşlerin sırf kendi becerisi sayesinde yoluna girdiğini ve bu durumun onun büyüklüğüyle ilgili tartışmaya gerek bırakmadığını varsaymak kibrin daha da belirgin bir işareti olup, böyle düşünen kişinin tam anlamıyla farkında dahi olmadan içine sürüklendiği bir ruh halidir. Sonradan da ispatlanacağı üzere, Gandalf'm bu iki hususta Bilbo'dan şüpheye düşmesi yersizdi. Öykümüz aynen başlangıcında olduğu gibi, bu ikili arasında geçen bir konuşma ile sona erer. Gandalf "Sen çok iyi bir kişisin, Bay Baggins, seni de çok seviyorum; ama ne de olsa sen uçsuz bucaksız dünyada küçük bir adamdan ibaretsin!" diye belirtince, kahkahayla karışık "Buna şükürler olsun!" diye karşılık verir, bir yandan elindeki tütün kabını dostuna uzatarak.[38]

NOTLAR

1. J.R.R. Tolkien, *Hobbit*, çev. Gamze Sarı, İthaki Yayınları, İstanbul, 2011 (5. Baskı), 33.
2. Aynı eserde, 77.
3. Aynı eserde, 270.
4. Aynı eserde, 132.
5. Bilbo'nun barışı temin etme arzusuyla Arkentaşı'nı Elf Kralı'na ve Göl-kent halkına teslim ettikten sonra Cücelerin bulunduğu yere dönüp müzikle yüzleşme yönünde verdiği cesurca kararda da erdemi merkez alan aynı anlayışın izlerini yakalarız: "Birlikte katlandığımız onca zahmetten

sonra dostlarımı böylece bırakıp gitmek gelmez elimden. Üstelik yaşlı Bombur'a onu tam gece yarısı uyandıracağıma dair söz de vermiştim!" Aynı eserde, 273. Karar verme aşamasında manevi değerleri gözetme yaklaşımı Sam'in Tek Yüzük'ü Hüküm Dağı'nın lavlarına atıp yok ederek "daha hayırlı bir iş" yapmaktansa Frodo'yu kurtarmak için yönünü Minas Ithil'e çevirmesinde de gözlenir. J.R.R. Tolkien, *The Lord of the Rings: The Two Towers* (New York: Del Rey/Ballantine Books, 2001), 389-390.

6. Tolkien, *Hobbit*, 91.
7. Aynı eserde, 102. Warglar yalnızca kötü niyetli değil, kelimenin tam anlamıyla iblistir de. Humphrey Carpenter, ed., *The Letters of J. R. R. Tolkien* (Boston: Houghton Mifflin, 1981), 381; John D. Rateliff, *The History of* The Hobbit (Boston: Houghton Mifflin, 2007), 1:216-219.
8. Tolkien, *Hobbit*, 150.
9. Aynı eserde, 350.
10. Aynı eserde, 317.
11. Aynı eserde, 386. Daha ejderhanın hazinesini ele geçirmek üzere sefer düzenlemeden Thorin ne denli kibirli olduğunu ortaya koyacak bir örnek sergilemişti. Gandalf çıkacakları yolculukta Bilbo'yu da yanlarına almaları konusunda kendisine ısrar edince, Thorin tepeden bakan aşağılayıcı bir tavır takınmış ve Hobbit ırkını genel anlamda "avanaklar" ve "çiftçi" diye adlandırarak bu fikri elinin tersiyle itmiştir. J.R.R. Tolkien, "Erebor Seferi," *Nümenor ve Orta-Dünya Üzerine Bitmemiş Öyküler* içinde, ed. Christopher Tolkien, çev. Kemal Baran Özbek, İthaki Yayınları, İstanbul, 2012 (1. Baskı), 540-542.
12. Rateliff, *The History of* The Hobbit, 2:565.
13. J.R.R. Tolkien, *Silmarillion*, ed. Christopher Tolkien, çev. Berna Akkıyal, İthaki Yayınları, İstanbul, 2012 (4. Baskı) [*Silmarillion*'dan yapılan tüm alıntılarda bu kaynak kullanılmıştır]; Tolkien, "Erebor Seferi"; J.R.R. Tolkien, *Kralın Dönüşü* (New York: Del Rey/Ballantine Books, 2001), 283, 369; Carpenter, *Mektuplar*, 243.
14. C.S. Lewis, *Mere Christianity* (San Francisco: HarperSanFrancisco, 2001), 121-125.
15. John A. Hardon, *Pocket Catholic Dictionary* (New York: Image Books, 1985), 342.
16. Lewis, *Mere Christianity*, 127.
17. Kibir kavramı üzerine farklı algılamaların masaya yatırıldığı faydalı bir çalışma için bakınız: Richard Taylor, *Restoring Pride: The Lost Virtue of Our Age* (Amherst, New York: Prometheus Books, 1996), 30-39. Kibir olgusunu inceleyen psikologlar, kaynağını gerçek başarılardan alan "hakiki gurur" ve bu tarife uymayan "kibirli gurur" arasındaki ayrım hususunda genellikle hemfikirdir. Benedict Carey, "When All You Have Left Is Your Pride," *New York Times*, 7 Nisan 2009.
18. Aristoteles, *Nicomachean Ethics*, çev., W.D. Ross, Internet Classics Archive, http://classics.mit.edu/Aristotle/nicomachean.4.iv.html
19. Aristoteles, *Nicomachean Ethics*, çev., Martin Ostwald (Englewood

Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall, 1969), IV.3, 1123b30-1124a4. İzleyen tüm alıntılar eserin bu tercümesinden yapılmıştır.

20. Aynı eserde, 1124a.
21. Aynı eserde, 1124a9.
22. Aquinolu Thomas, *Summa Theologica*, çev., İngiliz Dominiken Mezhebi Rahipleri (Notre Dame, Indiana: Ave Maria Press, 1948), II-II, Q. 161, a. 1, sed contra.
23. Bu husus tartışmaya açıktır, çünkü Aristoteles'in kuramında tevazudan bahsedilen bir noktaya rastlanmıyor. Gerçekte, Aristoteles'in olması gereken gurur (diğer bir ifadeyle, ruh yüceliği) diye tarif ettiği şey, kişinin kendi manevi seviyesine biçtiği değerdir. Gururun karşısında yer alan zaaflar ise, bireyin kendi niteliklerini azımsamasını ifade eden dar görüşlülük ve yine kendi niteliklerini abartmasına yol açan gösteriş budalalığıdır. Ne var ki, manevi anlamda yüceliğe erişme kapasitesi olmayan kişiler için kapıyı aralık bırakmayı ihmal etmez Aristoteles: "Az şey hak eden ve bunu kendisi de itiraf eden kişiye asil ruhlu denemez; sahip olduğu yeteneklerin sınırını bilen biridir o sadece." Aristoteles, *Nicomachean Ethics*, IV.3, 1123b5. Ostwald Aristoteles'in bu cümlede sözlük anlamı "Sahip olduğu yeteneklerin sınırını hem olumlu hem de olumsuz yönde çözümleyebilmiş kişi" olan Yunanca *sōphrōn* terimine başvurduğunu belirtir. Tarife göre, bu tür kişiler yaradılışlarının ve kabiliyetlerinin neleri yapmaya olanak tanıyacağını ve neleri yapmaya engel teşkil edeceğini bilir. Yapamayacağını veya yapmaması gerektiğini bildiği bir şeyi yapma arzusu asla duymadığından, bu tarz insanların kendi kendini kontrol edebilen, iradesine hakim kişiler olduğu söylenebilir." Aynı eserde, 313-314. Aristoteles burada "tevazu" terimini kullanmamışsa da, bu erdeme ilişkin vermiş olduğu tanımlar Aquinolu Thomas'ın akçakgönüllülüğü (yanlış biçimlenmiş) gururun ve kendini beğenmişliğin karşısına dikilen bir erdem olarak gören anlayışıyla uyuşuyor.
24. Tolkien, *Hobbit*, 228.
25. Aynı eserde, 227.
26. Aynı eserde, 235.
27. Aynı eserde, 348.
28. Aynı eserde, 371.
29. Aynı eserde, 406.
30. Aynı eserde, 397.
31. Aynı eserde, 395.
32. Aynı eserde, 396.
33. Aynı eserde.
34. Aynı eserde, 12.
35. Aynı eserde, 380.
36. Aynı eserde, 423.
37. Aynı eserde, 425.
38. Aynı eserde.

"KIYMETLİMİS"

TOLKIEN'İN SAHİP OLMA TUTKUSUNA İLİŞKİN YORUMLARI

Anna Minore ve Gregory Bassham

Hobbit romanı birden çok klasik edebiyat türünü kendi bünyesinde bir araya getirir. Elfler, Cüceler, Troller ve ejderhalar gibi hayali varlıkların süslediği büyülü bir dünyada geçen bir masaldır bu bir bakıma. Çeşit çeşit tehlikeye ve amansız bir bekçi tarafından gözetilen bir hazineyi ele geçirmek üzere düzenlenmiş bir seferin parçası olan ve okurun tüylerinin heyecandan diken diken kabarmasına yol açan kaçış sahnelerine bolca yer verilen bir macera öyküsüdür aynı zamanda. Ahlaki açıdan son derece yararlı olan kimi manevi değerleri... sadakat, onur, cesaret, merhamet, cömertlik ve tevazu gibi, pek çoklarınca "eski moda" diye tabir edilen değerleri genç okurlara aşılama amacı güden bir çocuk eğitim kitabı şeklinde de yorumlanabilir pekala.

Kitapta vurgulanmak istenen manevi değerler içinde en be-

lirgin olanı, altın yüzükler, paha biçilmez mücevherler ve ejderhanın başını beklediği hazine gibi "kıymetli" şeylere sahip olunması durumunda bunların düzgün ahlak kuralları çerçevesinde elde tutulmasının önemidir. Gollum, Smaug, Thorin ve de Göl-kent'in Valisi gibi, sahip olma saplantısına sahip karakterlerin etkin betimlemesi yoluyla Tolkien genç okurlarını aşırı maddeciliğin ve açgözlülüğün doğuracağı tehlikelere karşı uyarıyor.

Açgözlülüğün Toplumsal Götürüleri

Aquinolu Thomas'ın (1225–1274) yaptığı klasik tanıma göre açgözlülük, "servete ve zenginliğe duyulan aşırı düşkünlüktür."[1] Haddini fazlasıyla aşan orantısız arzuları içinde barındırmasından dolayı, açgözlülük, tanım itibariyle hep bir zaaf, manevi bir kusur olarak algılanmıştır.

Peki öyleyse günümüz dünyasının John Stossel'leri, Ivan Boesky'leri ve Gordon Gekko'ları ıslah olmaz bir şekilde "açgözlülük iyidir" iddiasında bulunurken ne kastediyor?[2] Kişisel çıkarları gözetmenin ve servet edinme ihtirasının serbest piyasa ekonomilerinde genellikle olumlu etkilere yol açtığını... yeni iş kollarının türetilmesinin, iyi maaş getiren mesleklerin yaratılmasının, ürünlerin pazarlara daha etkin ve seri biçimde sunulabilmesinin, yaşam kurtarır nitelikte ilaçların geliştirilmesinin, emeklilik hesaplarının tatmin edici fonlara bağlanmasının ve hayırsever kişilerin yardım etmeye değecek yerlere destek vermeye yönlendirilmesinin hep açgözlülük sayesinde mümkün olduğunu kastediyorlar anlayacağınız.[3]

Tüm bunlarda gerçeklik payı bulunabilir elbet; Aquinolu Thomas sağ olsa o da onaylardı bunu belki. Alçakgönüllülük (veya standart çevirilerde kayda geçirilen şekliyle "tamahkarlık") üzerine görüş belirtirken dengeyi tutturamayıp aşırıya kaçan... ve dolayısıyla zarara sebep olan bir kişilik özelliğinden bahseder. Açgözlü davranışların toplum üzerinde yarattı-

ğı etkilere değil, açgözlü kişinin iç dünyasına odaklanmıştı o. Açgözlülüğün de tıpkı kıskançlık ve kibir gibi günlük hayatın gidişatı açısından bazen iyi sonuçlar doğurduğunu da inkar etmez.

Açgözlülüğü bir zaaf, diğer bir deyişle, bir karakter zayıflığı olarak niteleyen Thomas bunu iki sebebe bağlar: Komşumuzu sevme görevimizi aksatması ve kendimizi sevme yükümlülüğümüzü zedelemesi.[4] Bir başka ifadeyle, açgözlülük uygunsuz bir ihtiras veya eğilim olarak kabul edilmelidir çünkü çevremizdekiler ve de kendimiz için zararlı etkiler doğurması kaçınılmazdır.

Dilerseniz önce açgözlülüğün çevremizdekilere nasıl zarar verebileceğini gözden geçirelim. Filozoflar, zenginliğe duyulacak aşırı derecede arzunun savaşa, şiddete, suça, sömürüye, yolsuzluğa ve çevrenin zarar uğratılmasına yol açacağını çok uzun zaman önce ortaya koymuştu. Bir düşünsenize, yağma ve ganimet uğruna kimbilir kaç savaş çıkarılmıştır? Haksız servet edinme amacıyla kaç suç teşvik edilmiş veya hayata geçirilmiştir acaba? İstismara dayanan ve haset temelinde yükselen kaç sosyal düzen inşa edilmiştir?

Aziz Thomas More (1478–1535) *Ütopya* adını taşıyan klasikleşmiş çalışmasında para denen olgunun kullanımdan kaldırılması halinde neler olacağına ilişkin şöyle der: "Ne de çok suçun kökü kazınırdı! ... Sahtekarlık, hırsızlık, soygunculuk, maddiyat üzerine çıkarılan tartışmalar, miras kavgaları, sosyal ayaklanmaya teşvik, cinayetler, ihanetler, zehirlemeler ve buna benzer daha yığınla suç... bir anda ortadan kaldırılabilirdi. Bir sabah uyandığımızda parayı buhar olup uçmuş bulsak, korku, endişe, telaş, binbir zahmete katlanarak çalışıp didinme ve uykusuz geçirilen gecelerin de onunla birlikte yok olduğunu fark ederdik."[5]

Platon (takriben M.Ö. 428–348) ise sorunun kökünün kalıp haline getirilmiş belli bazı sosyal ve ekonomik koşullarda

değil, insanoğlunun doğasında saklı olduğunu söyler. İçinde yaşadığı çalkantılı dönemde şu gözlemde bulunmuştur:

> Altına ve gümüşe duydukları o doyumsuz aşk yüzünden, sırf zengin olma ümidiyle herkes, kendisine yakışıp yakışmayacağını umursamaksızın bir sanat veya uğraş edinebilir; sonrasında ister erdemli olsun ister erdemden uzak ve hatta isterse insanlığın en dip seviyesine inmiş olsun, ona vahşi bir hayvan misali dilediği yemeği yeme, erişebildiği her tür içkiyi içme ve mümkün olan her yolla şehvetini dindirmeye çalışma gücü bahşedecek hiçbir harekete karşı çıkmayacaktır.[6]

İnsanoğlunu açgözlü davranmaya iten dürtü öyle çok toplumsal zarar doğurur ki, Platon'dan Aziz Thomas More'a ve de Karl Marx'a (1818–1883) kadar idealist diye tabir ettiğimiz tüm düşünürler, ortaklaşa yaşamın geçerli olduğu bir siyasi kutba konuşlanan toplumsal yapının yegane çözüm olduğunu öne sürer. Aralarında Yunanlı Kinik filozof Diyojen (takriben M.Ö. 412–323), Çinli filozof Lao-tzu (M.Ö. altıncı yüzyıl) ve Amerikalı doğabilimci Henry David Thoreau'nun (1817–1862) da bulunduğu bazı diğer düşünürler ise paragözlüğü şiddetle yermiş, onun yerine, insanın kendine olan saygısını ve özgüvenini muhafaza ettiği, doğayla iç içe sade bir yaşam önermiştir. Thoreau'nun "İnsan kendi haline bıraktığı şeylerin sayısının kabarıklığı ölçüsünde zengindir"[7] şeklindeki meşhur yorumunu duyabilse, Beorn'un bunu onaylayacağına şüphe yok. Benzer şekilde, Lao-tzu'nun "Özünden memnun olan kişi gerçek zenginliği tadan kişidir"[8] sözü de muhtemelen onun ruhunu okşardı.

Açgözlülüğün anlaşmazlığa ve savaşa yol açacağı fikri *Hobbit*'in başlıca temalarındandır. Thorin'in ejderhanın bekçilik ettiği hazineyi ele geçirmeye yönelik o zihin-yıpratıcı saplantısı ve hazineyi onda en az kendisi kadar pay sahibi olanlarla paylaşmaya yanaşmamakla sergilediği dikbaşlılık az kalsın Cüceler, Elfler ve de Göl-insanları arasında üç kollu bir savaşın

patlak vermesine neden olacaktı. Söz konusu savaş, ancak bu üç grubun kendileri de kısmen benzer bir hazine tutkusunun kölesi durumuna gelmiş olan Goblinlerin saldırısına uğraması dolayısıyla önlenebilmişti.[9] Savaş alanında düştüğü yerde son nefesini vermek üzereyken sağduyusuna nihayet geri kavuşan Thorin, içimizden çoğunun hayatın basit zevklerini ışıltılı mücevherlere tercih etmesi halinde dünyanın "çok daha mutlu ve yaşanası bir yer" halini alacağını söylemiştir.

Açgözlülüğün insan ilişkilerini zedelemesi, savaş, suç ve şiddet dışında pek çok yolla gerçekleşebilir. Kitapları en çok satanlar arasına girmiş yazar Harold Kushner'e göre, açgözlülük, başkalarının ihtiyaçlarındansa kendi bencil ve hatta saplantı düzeyine varmış arzularımıza odaklanmamıza yol açarak bizi çevremizdekilerden uzaklaştırır.[10] Aralarında Jean-Baptiste Molière'nin *Cimri*, Honoré de Balzac'ın *Eugenie Grandet*, George Eliot'un *Silas Marner* ve Charles Dickens'in *Bir Noel Şarkısı* adlı kitaplarının da bulunduğu büyük edebi eserler paraya ve zenginliğe olan aşırı düşkünlüğün kişiyi başkalarından ve hatta sevdiklerinden nasıl koparıp uzaklaştırdığını çarpıcı bir şekilde gözler önüne sermektedir. Dickens'in dev klasikler arasındaki yerini almış olan romanında Scrooge'un pintiliğinin, kendisi bir yandan üç kuruş paraya çalıştırdığı uşağı Bob Cratchit'i doymak bilmez bir şekilde sömürürken, onu nasıl yapayalnız bir yaşama mahkûm ettiğini aklınıza getirin bir kere.

Hobbit'teki karakterlerden Gollum, bir şeyi onu kimseyle paylaşmaksızın tek başına ve mutlak şekilde sahiplenme ihtirasının bireyi çevresinden uzaklaştırıcı etkisi için mükemmel bir örnek teşkil eder. Nitekim, yakınında kendisine arkadaşlık edecek kimse olmaksızın, yapayalnız bir şekilde karanlık ve soğuk bir yeraltı gölünün ortasındaki, adadan bozma bir kaya parçasında yaşar Gollum. *Yüzüklerin Efendisi*'nde Gollum'un yanından hiç ayırmadığı büyülü yüzüğü kendisini bu uğurda cinayet işlemeye dek iten bir ihtirasın esiri olarak edindiğini

ve söz konusu yüzüğün bahsettiği sihirli olanakları kullanarak hırsızlık ve daha başka pek çok kötü şey yapmayı alışkanlık haline getirmesinden dolayı, nihayet kendi büyükannesi tarafından yaşadığı köyden kovulduğunu öğreniriz.[11]

Bilbo ile karşılaştığı güne gelinceye kadar, Gollum 450 yılı aşkın bir süredir Dumanlı Dağlar'ın derinliklerinde tek başına yaşamaktaydı.[12] Tüm bu süre boyunca yüzüğe sahip olma tutkusu Gollum'un beynini kemirmiş ve onun iradesini Gollum'un yavaş yavaş yoldan çıkarmıştı. Gollum'un bir başına sürdüğü bu sefil ve acınası yaşamı gözlemleyen Bilbo bile, onun devamlı art niyet güden hilekar tutumuna rağmen bu yaratığa "dehşetle karışık bir merhamet" duygusuyla yaklaşmaktan kendini alamıyordu.[13]

Göl-kent'in Valisi'nin trajik –ve çocuklar için yazılmış bir kitaba hiç de uygun düşmeyen– sonu, açgözlülüğün kişi üzerinde yarattığı yalnızlaştırıcı ve yabancılaştırıcı etkiyi sergileme yolunda bir diğer ideal örnektir. Okuduğumuz kadarıyla Vali, günümüzde "ara kablo" diye nitelediğimiz tiplemeyi yansıtıyor. Çok eskilerde kalmış şarkıların sözlerini hatırlamaya çalışmaktansa "aklını ticarete ve paylara, yükler ve altına" odaklamış, ileriyi gören, ticari zekâya sahip bir politikacı.[14] Göl-kent ejderhanın saldırısına uğradığında Vali altın kaplamalı teknesine atlayarak ödlekçe kaçmaya yeltenir ve bu davranışından ötürü öfkeye kapılan kendi vatandaşlarınca görevinden azledilmek ve hatta linç edilmek istenir ("Yaşlı adamlar ve para sayıcılar canımıza yetti! ... Kahrolun Para Torbaları,"[15]).

En sonunda, para hırsı ve servet tutkusu üstesinden gelemeyeceği koşullara sebebiyet verir ve Vali böylelikle kendi sonunu da hazırlamış olur. "Bard ona Göl halkına yardım etmesi için çok miktarda altın vermişti, ama bu gibi hastalıklara kolay yakalanan cinsten biri olduğundan ejderha sayrılığına kapılmış, altının büyük bölümünü almış ve yoldaşları tarafından terk edilerek bozkırda açlıktan ölmüştü."[16]

Açgözlülüğün Kişisel Bedeli

Hıristiyanlık dininin ahlak anlayışı uyarınca, açgözlülük Yedi Ölümcül Günah'dan biri ve hatta "tüm kötülüklerin kaynağı" kabul edilir.[17] Bu benzetmenin sebebi, Aquinolu Thomas'ın da vurgulamış olduğu gibi, yığınla paraya sahip olmanın kişiye neredeyse tüm günahları işleme olanağı tanımasıdır.[18] Geride kalan yüzyıllar boyunca filozoflar ve din düşünürleri maddesel zenginliklere duyulan aşırı düzeydeki tutkunun birden çok yol izleyerek bireyin karakteri ve de ruh sağlığı üzerinde bozucu etkiler yaratabildiğine dikkat çekmiştir.

Buda'dan (M.Ö. 560–480) antik Yunan'daki Kiniklere ve Thoreau'ya dek sayısız filozof, açgözlülüğün kişiyi kendi arzularının hedefi olan nesnenin kölesi olma durumuna düşürecek bir çeşit ruhsal bağımlılık yarattığını iddia eder. Thoreau'nun yaşadığı çağ olan on dokuzuncu yüzyılda büyük ölçüde çiftçilikle geçinmekten halen silkinememiş olan Amerika Birleşik Devletleri'nde şimdikine oranla "çok daha az gürültü ve çok daha fazla yeşil" bulacağımız tartışma götürmez. Ama yüksek oranda borçlanma ve yüksek miktarda tüketime dayalı "güzel bir hayat"ın kişinin hem özgürlüğünü hem de yaşam kalitesini düşüren bir keşmekeşe dönüşeceği daha o zamandan belliydi. Konuyla ilgili şunları yazar Thoreau:

> Concord'da uzun süre gezindim; dükkanlarda, iş yerlerinde ve tarlalarda, kısacası yolumun geçtiği her yerde yöre sakinlerinin yaptıkları hatalara karşılık büyük cezalar ödediğine tanık oldum... Büyük insan yığınlarının suskun bir çaresizlik içinde yaşamlarını sürdürmeye çalıştığını gözlemledim... Bir yandan taşıdığı yükün altında ezilip boğulmamak için büyük gayret sarf eden, diğer yandansa yirmi beş metreye on metre ebatlarında bir ahırı önleri sıra iterek yuvarlamaya çabalayan ama bu esnada ne Augias'ın Ahırları'nı ne de sürülebilir topraklar, ekilmeye müsait tarlalar, çayırlar ve koruluklarla dolu kırk hektarlık bir araziyi temizleyebilen birbirinden zavallı sa-

yısız ruhun hayatın zorlu yollarında sürünürcesine ilerleyişini seyrettim! ... Peki kimdi bu insanları toprağın kölesi haline getiren? ... Daha önce olmasa bile yolun sonuna geldiklerinde kendilerinin de elbet anlayacağı gibi, ahmakça bir yaşam tarzıdır onlarınki.[19]

Hobbit'te hem Yüzük hem de ejderha hazinesi ile temsil edilen sahip olma tutkusunun ne denli büyük manevi yükler yarattığı, gerek Thorin gerekse Vali'nin düştüğü durum yoluyla ortaya konmaktadır. Gollum ise Yüzük'ün mutlak kölesidir; "kıymetlimis" dediği ve gece gündüz aklından çıkarmadığı bu şey onda saplantı haline gelmiştir. (Bu noktada, Yüzük'ün kendisine sahip olanların iradesi üzerinde *ne derece* hakimiyet kurduğu bilgisini okurun ancak *Yüzüklerin Efendisi* üçlemesinde kavrama imkânı bulacağını belirtmekte yarar var.) Ejder hastalığı –bir müddet herhangi bir ejderin himayesi altında kalıp onun tarafından büyülenmiş hazinelere duyulan ve kişinin giderek artan bir tür manevi baskı altında kalmasına yol açan şehvet– da benzer şekilde kurbanlarının zihnini karartır ve vicdanını tuzağa düşürüp ele geçirir. Görünen o ki, bahsi geçen ejder hastalığına karşı büyük ölçüde direnebilen tek kişi Bilbo'dur. Her ne kadar çoğu Hobbit gibi onun karakterinde de "ihtiraslı arzulara veya zengin olma hırsına" rastlanmıyorsa da, zaman zaman o da kendisini etkisi altına almaya çalışan büyünün yarattığı baskıyı hissediyordu.[20]

Filozofların dikkat çektiği bir diğer husus ise açgözlülüğün tatmin edebileceğinden daha fazla arzu ve ihtiyacı nasıl da sıklıkla *yaratabildiğidir*. Kardinal John Henry Newman şu sözler eşliğinde paylaşır bizimle gözlemini: "Kazanılan paraya bağlı olarak ayakta tutulan bir hayat, devamlı surette özen isteyen bir hayattır.[21] Paragöz insanlar neden huysuz ve ters mizaçlı olur dersiniz? Çünkü sürekli kendilerini başkalarıyla kıyaslar, kendilerinden daha fazlasına sahip olanlara imrenir, ellerindekini kaybedeceklerine dair bitmek bilmez bir endişe duyar ve

gece gündüz nasıl daha fazlasına sahip olabileceklerini düşünürler.

Daha da kötüsü, günümüz düşünürlerinden Tom Morris'in de altını çizdiği gibi, diğer pek çok arzunun aksine, açgözlülük doyurulamaz bir özellik sergilemektedir: Haris bir insan ne kadar fazlasına sahip olursa olsun her zaman daha fazlasını ister. Morris para olgusunu ele alarak açıklıyor kuramını; ona göre para söz konusu oldu mu,

> "yeterli" kavramı tanım dışı kalıyor. Ne miktarda paraya yeterli denebilir? Benim tanıdığım insanlar içinde parası az olanların hepsi daha fazlasını istiyor. İşin asıl ilginç yanı, tanıdıklarım arasında parası çok olanların da daha fazlasını arzulaması. Bir muhabir bir keresinde John Rockefeller'a bir insanı mutlu kılabilmek için ne kadar para gerekeceğini sormuş. Aldığı cevap şuymuş: "Elindekinden biraz daha fazlası."[22]

Gollum'un durumu, sahip olma ihtirasının ne denli huysuzluk ve huzursuzlukla dolu bir hayata yol açtığının en mükemmel örneğidir. Gollum'un çağlar boyunca "bu tek şeyi düşünüp" durduğu ve "çalınmasından" hep korktuğu aktarılır okura.[23] "Gollum bıkana kadar yüzüğü parmağında taşımıştı; sonraları derisine sürtünüp yara yapana dek tenine yakın bir kesenin içinde tutmuştu; şimdilerde adasındaki bir kayanın deliğinde saklıyor ve sık sık yanına gidip kontrol ediyordu."[24] Yüzük'ün sahip olduğu, iradesini esaret altına alıp onu yoldan çıkaran gücün de teşvikiyle kapıldığı ihtiras, birçok bakımdan haklı görülebilir: Yüzüğünden başka konuşacak kimsesi yoktur. Yüzüğün varlığı ona kendisini güvende hissettirmekte, güç aşılamakta, besin bulup hayatta kalmasına ruhen yardımcı olmaktadır. Ona ırkdaşları arasında bir eşine daha rastlanmadık uzunlukta bir yaşam süresi bahşetmiş olan Yüzük artık Gollum'un biricik kıymetlisidir ve yaşantısının odak noktası haline gelivermiştir. Ama şurası açık ki Yüzük Gollum'a kendini mutlu hissettir-

mez. Tam aksine, ona keder, endişe ve bağımlılık getirir.

Budizm, Gollum gibi okurun ilgisini uyandıran karakterleri Batı felsefesinin dışında kalan bir gözle inceleme olanağı tanıyor. Hıristiyan ile Budist fikir akımları arasındaki temel fark kişinin kendini algılayış biçiminde ortaya çıkar. Batı medeniyetinde öteden beri kabul görmüş olan, fiziksel beden ve ona yön veren ruhun beraberce kişiliği oluşturduğu yönündeki yaklaşımın tersine, Budizm'in kuramı kişilik diye bir şey olmadığı şeklindedir. Budistlerin gözünde kişiliği tanımlamaya çalışan her tür kuram aldatıcıdır ve insan zihninin ürünü olan birer yanılgıdan ibarettir. Gelgelelim, benimseyen kişiyi çevresine karşı ilgisizliğe ve de ahlaksızlığa itmesi beklenecek bu anlayış, bu yargıyı alaşağı edercesine, bireyin davranışlarının ve hayata bakış tarzının son derece büyük önem taşıdığını doğrular. Bu çelişkinin temelinde, Budist felsefenin temel öğelerinden birini teşkil eden ve hayatı ben-odaklı yaklaşımla algılama çabası şeklinde de tanımlanabilecek olan *tanha* kavramı yatar. Budist inancına göre biz insanlar;

sahiplenme tutkunu, açgözlü, nefret yüklü, öfkelenmeye her daim hazır, endişeli ve ürkektir, çünkü yüceltilmesi ve tatmin edilmesi gereken ihtiyaçları, arzuları ve hakları bulunan birer benliğimiz olduğunu sanırız. Budistler işte bu benlik hususunda kendimizi kandırdığımızı ileri sürer. Tüm sorunlarımızın kaynağı ve aynı acı süreçlere tekrar tekrar katlanmak üzere ruhumuzun farklı bir bedende yeniden hayata dönüşünün (reenkarnasyon) ardında yatan asıl sebep, benliğe dair yukarıda bahsi geçen fikre sıkı sıkıya bağlı oluşumuzdur. Ancak yaradılışın benliğe dayalı olduğuna ilişkin bu kuramı inatla benimsemekten vazgeçmemiz halinde ruhen kendimizi geliştirebilir ve en sonunda, tüm dünyevi arzu ve ihtirasların ortadan kalktığı, kişiye mutlu bir özgürlük hissi bahşeden nirvanaya erişebiliriz.[25]

Budizm'de köklü bir yeri bulunan Dört Kutsal Gerçek kavramına göre, insanoğlunun keder ve huzursuzluk içinde olmasının başlıca nedeni, bu ben-merkezci tutkulardır. Bundan dolayıdır ki, gerçeği doğru şekilde algılayabilmek (*anatta*, yani "bensizlik"), kişiyi ruhunu kederden ve ben-odaklı düşünce yapısının getirdiği yıpratıcı duygu yoğunluklarından arındırıp özgürleştirir. Bilgeliği (*prajna*) ve şefkat duyguasunu (*karuna*) artırır ve böylelikle dünyanın derdini, kederini azaltmayı amaçlar. Bu yaklaşım, yanılsama üzerine kurulduğu söylenebilecek olan açgözlülükle –nitekim, gerçekte var olmayan bir benliğin gücünü ve sahip olma dürtülerini yükseltmeyi hedeflemektedir– tezat teşkil eder.

Bu durumda söylenebilir ki, Budist felsefeye göre, kişiye zarar veren davranışların asıl sebebi gönüllü yapılan yanlışlıklar ve kötülükler değil, cehalettir (*avidya*).[26] Ancak cehaletin pençesinde kıvranan bir kişi böylesine kendi kendini aldatmaya dayalı bir yol benimseyip kendi çilesini katlayacaktır. Demek oluyor ki, açgözlülük Budizm'de cahilliğin ve aldanmanın göstergesidir. *Avidya* çamuruna batmak, gerçek hayatta var olmayan bir şeyden, yani benlikten tatmin olma temelinde yükselen *tanha* kapanına kısılmayı da beraberinde getirmektedir. Gerçekliği doğru şekilde algılamak, kendi kendini kandırıp bu yanılgıyla avunmanın yerini aldığında, aldanmanın doğurduğu (sahip olma tutkusu ve açgözlülük gibi) dışavurumlar da ortadan kalkacaktır. Gerçekliği doğru şekilde algılamayı başaramazsak, elimize kalan tek şey, Gollum gibi olmaktır.

Buradan da anlaşılıyor ki, açgözlülük, sırf sayısız savaşa ve bitmek bilmez bir şiddet ile adaletsizliğe yol açması dolayısıyla değil, sahte bir mutluluk vaadinde bulunmasından dolayı da Tolkien'e göre başlıca karakter bozukluklarından biridir. Çölde görülen bir seraptan farksızdır açgözlülük, tam ona yaklaştığımız sanrısına kapılmışken ufuk çizgisine doğru daha da uzaklaşır. Zengin ve şöhretli olanların kontrolden çıkmış,

kargaşa içinde yaşamlar sürdürüğüne sık sık tanık olsak da, alenen ortadaki bu gerçekten asla ders almayız. Hep biraz daha ileride, bizimle arasında daima belli bir mesafe bırakarak, ufuk çizgisindeki yerini korur o serap.

Tuhaf Bir Yerleşim

Açgözlülük ve sahip olma saplantısı madem insanlığı daimi mutluluğa ve barış içinde varlığını sürdüren sağlam temeller üzerine kurulu toplumlar inşa edilmesi hedefine çıkaracak bir yol değil, nedir öyleyse bu yol? *Hobbit*'te Tolkien düzen ve huzur içinde yaşayan, halinden memnun dört topluluktan söz eder: Bilbo'nun anayurdu Shire, Elrond'un vatanı Ayrıkvadi, Orman Elflerinin orman krallığı ve Beorn'un bir meşe korusunun içinde hayvan dostlarıyla beraber yaşadığı "tuhaf yerleşke." Kitabımızın bir başka makalesinde, yazar dostlarımızdan biri Elflerin mutluluğa ulaşma ve düzen içinde varlığını sürdüren topluluklar kurmaya yönelik sırlarını ele almıştır.[27] O halde biz kendi makalemizde Beorn ve Bilbo'nunkilere odaklanalım.

Beorn istedi mi sahip olduğu büyü gücünü kullanarak dev bir ayıya dönüşebilen bir şekil değiştirici, bir ayı-adamdır. Her biri konuşma yeteneğine sahip birbirinden zeki hayvan dostlarıyla birlikte, bal elde etmek için arı yetiştirdikleri, vejeteryan bir beslenme anlayışına dayanan, kocaman ahşap kupaları tepelerine dikip ev yapımı bal liköründen kana kana içtikleri ve ister evcil ister vahşi olsun herhangi bir hayvanın avlanıp yenmesi fikrini reddettikleri, kırsal sadeliğin fazlasıyla hissedildiği doğal bir yaşam sürer Beorn.

Elinizde tuttuğunuz kitabın ikinci makalesinde Michael Brannigan'ın da altını çizmiş olduğu gibi, Tolkien'in Beorn tasviri ile antik zamanlarda Çin'de yaygınlık kazanmış felsefi akımlardan Taoculuk arasında ilginç paralellikler yakalamak mümkün. Aralarında Lao-tzu ve Chuang-tzu'nun (M.Ö. 369–286) da bulunduğu Taocu bilgeler kişinin mutlu olabil-

mesi ve kendisiyle barışık kalabilmesinin ancak sade, doğayla uyum içinde, dingin, yıpratıcı uğraşlardan arındırılmış, karşıt kavramların ortak bir noktada buluşturulabildiği (yin ve yang örneğinde görüldüğü gibi) bir yaşam sürebilmesine bağlı olduğunu öne sürmüştür.

Tıpkı Beorn gibi eski dönemlerin Tao ustaları da uygar diye nitelenen yaşamın içerdiği yapay dogmalardan, stresten ve riyakarlıktan yakasını silkip çoğunlukla ormanların el değmemiş kesimlerinde, tabiatın sadeliğiyle baş başa kalabilecekleri ortamlarda inzivaya çekilmeyi tercih etmiştir. Yine Beorn gibi Tao bilgeleri de doğa-insan ve insan-hayvan gibisinden ikilikleri çözümleme yolları aramıştır. Ve yine tıpkı Beorn gibi, "altın, gümüş ve değerli taşlar"[28] için hiç mi hiç ilgi duymamıştır. Çünkü onların inanışı uyarınca, Tao'nun sesi demirhane ocağının o ateşli hırıltısında veya örsü döven çekicin çınlamasında değil, yaz melteminin tatlı esintisinde ve dağların derinliklerinde akan derelerin şırıltısında duyulur. Lao-tzu'nun kendi ağzından dinleyelim:

> Açgözlülükten daha büyük bir felaket yoktur.
> Gönül rahatlığından hoşnut olan kimse hayatın her anından hoşnuttur.[29]

Hobbit'in içeriğinde Shire'da gündelik yaşamın nasıl devam ettiğine dair pek az bilgi aktarılır bize; bu alanda çok daha eksiksiz bilgiye *Yüzüklerin Efendisi*'nde ve Tolkien'in diğer çalışmalarında ulaşmak mümkün. Adı geçen eserlerde Shireli Hobbitlerin her kırsal kesim ahalisinde karşılaşılana benzer sade bir yaşam tarzını benimsediğini ve bir sosyal ilişkiler ağıyla birbirine kenetlenmiş tarımsal bir topluluk halinde yaşadığını gözlemleriz. Yeme-içme, pipo tüttürme, bahçe işleriyle uğraşma, dostlarla bir araya gelme olanağı sunan çeşitli kutlama partilerine katılma, oyunlar ve yarışmalar düzenleme, mektup gönderme ve

alma, derinlemesine araştırmalar yaparak aile şeceresi çıkarma ve aile erbabı ve arkadaşlarla köylerdeki hanlarda buluşup sohbet etme gibi yaşamın basit yanlarından zevk alırlar.

Neşeli, iyimser, konuksever ve barışçıl bir yaradılışa sahip olan Hobbitlerin ne hakkında atıp tutacakları bir hükümetleri ne de gözle görülür bir adli yasası veya suç geçmişi vardır. Çoğu Hobbit geceleyin kapısını kilitlemez bile, *Kralın Dönüşü*'nün son kısmında anlatılan Subaşı Savaşı'na gelinceye dek Shire'da bir Hobbitin bir diğerini kasten öldürdüğüne rastlanmamıştı.[30] Mekanik yeniliklere güvensiz bakan ve sahip olma ihtirasından eşine az rastlanır ölçüde kopuk kalmayı başaran Hobbitler Shire'a derin bir sevgiyle bağlı olup, sürdükleri sade yaşam ile hemen hemen hiç değişmeyen topluluk yapılarından memnundurlar. Esasen büyük ölçüde Amish* gibi yaşarlar, aralarındaki tek fark Hobbitlerin dine değil, biraya düşkün olmasıdır.

Hobbitleri cana yakın kılan başlıca özelliklerden biri cömertlikleridir. Hobbitler hediye vermeye bayılır: Öyle ki, doğum günlerinde başkalarından hediye kabul etmektense kendileri başkalarına hediye *dağıtırlar*.[31] Bilbo da oldukça eli açık bir Hobbittir ve *Hobbit*'in sayfaları birbiri ardına çevrildikçe onun daha da cömertleştiğini görürüz. Öykünün başlarında Bilbo'nun kendisine ait geniş ve son derece konforlu bir Hobbit-oyuğunda tek başına yaşamayı seven son derece "hali vakti yerinde bir hobbit" olduğunu öğreniriz; bunu vurgulayan bir unsur da evindeki oda sayısıdır: "Yatak odaları, banyolar, mahzenler, kilerler (bunlardan çokça vardı), gardıroplar (sırf giysilere ayrılmış daları vardı), mutfaklar, [ve] yemek odaları."[32] Burada kullanılan çoğul ekleri dikkat çekici: Kilerler, mutfak-

* Amish: Kökeni İsviçre'ye dayanıp, ismini 1693 yılında tarikatın temellerini atan Jacob Ammann'dan almış, günümüzde özellikle ABD'nin bazı kuzeydoğu eyaletlerinde varlığını sürdüren, teknik gelişmelerden kopuk ve sade bir yaşam sürmeyi ilke edinmiş, Protestanlığın Menonit koluna bağlı Hıristiyan tarikatı. -çn

lar... Durumu kavramanız için daha fazlasına gerek yok sanırız; işin özü...Bilbo'nun tuzu kuruydu.

Tüm bu saydıklarımızdan yola çıkarak, Bilbo'nun rahatına ve hazzına az biraz düşkün olduğu ve –Hobbitlerin genel yaşam tarzına kıyasla pek de alışılmadık şekilde– belirgin bir sahip olma tutkusu beslediği sonucuna varılabilir. Onun şu malum "beklenmedik buluşma" sırasında duyduğu şeyler karşısında "karanlık şeylerin uyuduğu derin mekânlarda" parıldayan Cüce yapımı mücevherlerin hayaline dalıp gittiği şüphe götürmez.[33] Hatta konuşmanın bir noktasında "tam bir ticaret erbabı tavrı takınmış" ve kendisine teklif edilen yolculuğun taşıdığı "riskleri, cepten çıkacak harcamaları, gereken süreyi ve mükafatı" da içeren açık ve net bilgi edinme konusunda ısrar etmiştir.[34]

Ama atıldığı macera süresince Bilbo'nun gelişim gösterdiği tek alan değildir cömertlik. Arkentaşı'nı –ki "nehir dolusu altından daha değerli" bir mücevher şeklinde nitelendirilmiştir– teslim etmesi, başlı başına hayret verici bir cömertlik (cesaretten bahsetmeye gerek görmüyorum bile) örneğidir.[35] Dahası, hazineyi ele geçirmelerinin ardından kendisine söz verilmiş olan on dörtte bir payı almayı reddeder ve biri altınla diğeri ise gümüşle dolu iki küçük sandıkla (ve bunlara ek olarak Gandalf ile birlikte Shire'a dönerlerken gömüldüğü yerden çıkardıkları Troll altınının bir kısmıyla) yetinir.

Yüzüklerin Efendisi'nde Bilbo'nun ejderha hazinesinden aldığı payı tümüyle dağıttığını ve yüz on birinci yaşının şerefine verdiği doğum günü partisinin de savurganlığa varacak derecede cömertçe düzenlenmiş bir şenlik olduğunu öğreniriz. Yalnız Dağ'a yaptığı yolculuktan dönmesinin üzerinden yetmiş altı yıl geçmişken Bilbo hem kılıcı Sting'i hem de paha biçilmez değerdeki *mithril* yeleğini Frodo'ya verir... Krallara layık armağanlardır bunlar, zira onlar olmasa Frodo Mordor'un bağrına yaptığı yolculuktan asla sağ çıkamazdı.

Bütün bunlardan yola çıkarak, Tolkien'in vermek istediği mesajı açıkça ortaya koyabiliriz: Cömert olun. Yığınla altın biriktirmektense yemekten, neşeyle bağrışmaktan ve coşkulu şarkılar söylemekten zevk alın. Zenginliğinizi sahip olduğunuz maddi varlıklarla değil, aldığınız şükran dileklerinin sayısıyla ölçün. Kök salmış geleneklere ve hayat tarzlarına saygı duymayı öğrenin ve her değişimin iyi yönde olacağını peşinen kabullenmeyin. Elinizdeki oyuncak sayısını artırmaya değil, yaşam kalitenizi yükseltmeye odaklanın. Hayatınızı sadeleştirin, sadeleştirin ve yine sadeleştirin.

Çok eski bir mesajdır bu, makalemizin akışı içinde gördüğümüz gibi, tarih boyunca pek çok filozof ve bilge tarafından ifade edilmiş bir mesaj. Ama hiçbir zaman şu anki kadar gündeme uygun ve yerinde olmamıştı bu mesaj.

NOTLAR

1. Aquinolu Thomas, *Summa Theologica*, II-II, Q. 118, madde 4. Aquinolu Thomas açgözlülüğün bir bakıma kimi zaman zenginliğe kimi zamansa elde edilmek için can atılan herhangi bir başka olguya karşı duyulan "ölçüsüz sahip olma tutkusu" olduğunun altını çizer (II-II, Q. 118, madde 2). (Evet, iyi bildiniz, bu kapsama klasik Pabst bira kutularından oluşan şu sizin koleksiyon da giriyor.)
2. John Stossel, "Greed Is Good," *Townhall*, 26 Nisan 2006, http://townhall.com/columnists/JohnStossel/2006/04/26/greed_is_good

   Gözden düşmüş bir Wall Street sermayedarı olan Ivan Boesky, henüz batıp rezil olmamışken, 1985 yılında düzenlenen bir açılış töreni sırasında yaptığı konuşmada şunları söylemişti: "Açgözlülük hiç de kötü bir şey değildir, bana sorarsanız. Açgözlü davranıp yine de kendinizle barışık olabilirsiniz." Söz konusu konuşma şu eserde alıntı olarak kullanılmış, makalemize de bu sayede malzeme olmuştur: Bob Greene, "Boesky Learned Greed Wasn't Healthy after All," *Boca Raton News*, 19 Aralık 1986, 3C. Boesky'nin yorumlarının "Açgözlülük iyidir" şeklindeki daha çarpıcı bir versiyonu ise 1987 tarihli sinema filmi *Wall Street*'te Michael Douglas tarafından canlandırılmış olan Gordon Gekko karakterinin ağzından dökülür.
3. Bu yaklaşım meşhur "görünmeyen el" metaforu sayesinde artık klasikleşmiş olan ifadesine kavuşmuştur: Adam Smith, *The Wealth of Nations*

(1776; yeniden basım, New York: Modern Library, 1937), 423. Serbest piyasa esasına dayanan kapitalist yaklaşımın çağdaş bir savunması için bakınız: Deepak Lal, *Reviving the Invisible Hand: The Case for Classical Liberalism in the Twenty-First Century* (Princeton, New Jersey: Princeton Üniversitesi Yayınları, 2006).

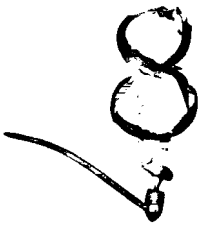
4. Aquinolu Thomas, *Summa Theologica*, II-II, Q. 118, madde 1, giriş 2.
5. Sir Thomas More, *Utopia*, çev., ve ed., Robert M. Adams (New York: W.W. Norton, 1975), 89-90.
6. Platon, *Laws*, çev., Benjamin Jowett, *The Dialogues of Plato* (New York: Random House, 1937), II: 581. Bazıları onun yaptığı tarifin vücut bulmuş halini, pek çoklarının dünya ekonomisinde 2007 senesinde başlayan derin küresel daralmanın onların sorumsuz ve doymak bilmez hırslarının ürünü olduğuna inandığı günümüz Wall Street bankerlerinin ve ipotek yatırımcılarının davranışlarında gözlemleyebilir.
7. Henry David Thoreau, *Walden* (1854; yeniden basım, Roslyn, New York: Walter J. Black, 1942), 106. Thoreau'nun fikirlerinin birçoğu, düşük tüketim ilkesine dayanan ve stres yaratacak iş ve ortamlardan kaçınma, boş zamanları doldurmak için daha rahatlatıcı, huzur verici ve kişisel gelişim imkânı yaratan uğraşlar edinme ve de çevre üzerinde olabildiğince az tahribatta bulunma gibi öğeleri içeren sade bir yaşantının çığırtkanlığını yapan, hayatı yalınlaştırmaya yönelik günümüz gönüllü hareketlerinde yansıma bulmaktadır. Söz konusu gönüllü sadeleştirme hareketi üzerine temel bir bilgilendirme için, bakınız: Duane Elgin, *Voluntary Simplicity: Toward a Way of Life That Is Outwardly Simple, Inwardly Rich*, gözden geçirilmiş yeni baskı. (New York: Quill, 1993).
8. Lao-tzu, *Tao Te Ching*, çev., Lin Yutang, kapsamında olduğu eser: Lin Yutang, ed., *The Wisdom of China and India* (New York: Modern Library, 1942), 602.
9. J.R.R. Tolkien, *Hobbit*, çev. Gamze Sarı, Ithaki Yayınları, Istanbul, 2011 (5. Baskı), 391.
10. Harold Kushner, *When All You've Wanted Isn't Enough: The Search for a Life That Matters* (New York: Summit Books, 1986), 52.
11. J.R.R. Tolkien, *The Lord of the Rings: The Fellowship of the Ring* (New York: Del Rey/Ballantine Books, 2001), 58.
12. J.R.R. Tolkien, *The Lord of the Rings: The Return of the King* (New York: Del Rey/Ballantine Books, 2001), 406.
13. Tolkien, *Hobbit*, 126.
14. Aynı eserde, 276.
15. Aynı eserde, 351.
16. Aynı eserde, 424.
17. 1 Timothy 6:10 ("para aşkı tüm kötülüklerin anasıdır").
18. Aquinolu Thomas, *Summa Theologica*, I-II, Q. 84, madde 1. Bunun bu diğer nedeni, açgözlülüğün ruhani zenginliklerden ziyade maddi zenginlikler söz konusu oldu mu zihin ve kalp üzerinde insanoğluna has tüm diğer ihtiraslardan daha beter biçimde etki yaratıyor olusudur.

Bu konuya eğilen klasik yaklaşımlar için, bakınız: Dante, *The Divine Comedy*, çev., John Ciardi (New York: W.W. Norton, 1977), 295-299 (Kanto 19) ve Geoffrey Chaucer, "The Parson's Tale," *Canterbury Tales* içinde (Garden City, New York: International Collector's Library, 1934), 595-596.

19. Thoreau, *Walden*, 28, 29, 30, 32. Aragorn'un şu sözünü hatırlayalım: "Yeri geldi mi hazinesini bir yana atamayan kişi, zincire bağlı yaşıyor demektir." J.R.R. Tolkien, *The Lord of the Rings: The Two Towers* (New York: Del Rey/Ballantine Books, 2001), 185.
20. Humphrey Carpenter, editör, *The Letters of J. R. R. Tolkien* (Boston: Houghton Mifflin, 1981), 158; Tolkien, *Hobbit*, 216, 237. İleri düzeyde servet tutkusu kelimenin tam anlamıyla bir hastalık... gerçek anlamda patolojik bir durumdur. David Hume, "Of Avarice," *Essays Moral, Political, Literary* içinde, ed., Eugene F. Miller (Indianapolis, Indiana: Liberty Classics, 1987), 570-571.
21. John Henry Newman, "The Dangers of Riches," in *Parochial and Plain Sermons* içinde (San Francisco: Ignatius Press, 1987), 448.
22. Tom Morris, *Philosophy for Dummies* (Foster City, California: IDG Books, 1999), 308. Ayrıca bakınız: Plutarch, "Of Avarice, or Covetousness," *Moralia* adlı eserin içinde, çev., Philemon Holland (Londra: Dent, 1911), 277 ve Boethius, *The Consolation of Philosophy*, çev., V.E. Watts (Harmondsworth, Birleşik Krallık: Penguin Books, 1969), 57.
23. Tolkien, *Hobbit*, 119.
24. Aynı eserde, 117.
25. Mike Wilson, ""Schisms, Murder, and Hungry Ghosts in Shangri-la," *CrossCurrents*, İlkbahar 1999, 26.
26. Sokrates (takriben M.Ö. 470–399) da bilginin en büyük erdem olduğunu ve kimsenin isteyerek yanlış yapmayacağını vurgulamıştır. Örneğin, bakınız: *Protagoras* 345d, *Meno* 78a, *Timaeus* 86d.
27. Gregory Bassham, "Tolkien's Six Keys to Happiness," *The Lord of the Rings and Philosophy* içinde, ed., Gregory Bassham ve Eric Bronson (Chicago: Open Court, 2003), 49-60.
28. Tolkien, *Hobbit*, 180.
29. Lao-tzu, "Tao Te Ching," *A Sourcebook of Chinese Philosophy* (Princeton, New Jersey: Princeton Üniversitesi Yayınları, 1963), 162. Taoculukla kurulacak bu tür paralellikler çok da ileri götürülmemeli tabii. Beorn'un özellikleri arasında, onun kökeninin mülayim bir Tao rahibinden ziyade Kuzey mitolojisinde rastladığımız, orijinal ismi *berserker* (sözlük karşılığı "ayı-gömlek") olup ayı şekline bürünebilen vahşi savaşçılara dayandığı izlenimi uyandıran belirgin bir vahşet ve ürkünçlük yok değil. Beorn karakterinin yaratılmasında Kuzey mitolojisinden izler arandığı bir çalışma için, bakınız: John Rateliff, *A History of* The Hobbit (Boston: Houghton Mifflin, 2007), 1:256-260.
30. Tolkien, *The Fellowship of the Ring*, 111; Tolkien, *The Return of the King*, 310.

31. Tolkien, *The Fellowship of the Ring*, 28.
32. Tolkien, *Hobbit*, 8.
33. Aynı eserde, 25.
34. Aynı eserde, 37.
35. Aynı eserde, 372.

Sisters Planet

TOLKIEN'İN GÖZÜNDE ADİL SAVAŞ

David Kyle Johnson

> Çevresindeki her şeyi ve herkesi yutmak isteyen böylesine mahvedici bir güce karşı hayatımızı korumak istiyorsak eğer, savaş kaçınılmazdır; ama benim sevdam ne parlak bir kılıcın keskinliğine, ne havayı delip geçen bir okun hızına, ne de zafere ulaşmış bir savaşçının haklı coşkunluğuna. Ben tüm bu saydıklarımın hizmet ettiği ve savunduğu şeye sevdalıyım: O da, Númenorluların şehridir.
>
> – Faramir, *İki Kule*'den[1]

Tolkien'in fantezi tarzında yazılmış tüm eserlerinde çarpışma ve savaş sahnelerine bolca rastlanır.[2] İster *Silmarillion*'da anlatılan ve Orta-Dünya'yı kelimenin tam anlamıyla silbaştan şekillendiren devasa boyuttaki savaşlar olsun, ister *Hobbit*'te anlatılan Erebor Seferi ile onu izleyen ve gerek Ayrıkvadi'yi gerekse Shire'ı akıbetlerin en kötüsünden kurtaran Beş Ordu Savaşı, isterse *Yüzüklerin Efendisi*'nde aktarılan üç görkemli

savaş... Tolkien'in devamlı olarak savaş temasını kullandığını ve bunu yaparken okuru heyecandan yerinde oturamayacağı kadar destansı bir anlatımla büyülediğini görürüz.

Tolkien'in savaşla ilgili romantik hatıraların etkisiyle bunları kaleme döktüğünü düşünüyorsanız, çok yanılıyorsunuz. Kendisi, Birinci Dünya Savaşı yıllarında İngiliz ordusunda subaylık yaptığı sırada savaşın yarattığı dehşete ve yol açtığı anlamsız kayıplara yakından tanıklık etmek durumunda kalmıştır. İçlerinde Tolkien'in yoğun siper savaşlarının yaşandığı ön hatlardan siper ateşi* tanısıyla cephe gerisine kaydırılmasına üç hafta kala bir İngiliz top mermisinin hemen yakınında patlamasıyla yaralanan Adolf Hitler adında Avusturyalı bir onbaşının da bulunduğu bir milyonu aşkın insanın yaralanmasıyla veya ölümüyle sonuçlanan Somme Savaşı'na (1916) bizzat katılmıştı.

Tolkien uzmanları Janet Brennan Croft ve John Garth'ın da sergilemiş olduğu gibi, Tolkien'in kurgu yazınında savaşla ilgili kendi anılarından ve gözlemlerinden izlere rastlanabilecek sayısız nokta bulunuyor. Mesela, uzun zaman önce gerçekleşmiş bir savaşta ölen savaşçıların cansız bedenlerinin çamurla karışık su birikintilerinin altında halen seçilebildiği Ölü Bataklıklar, Tolkien'in binlerce kişinin ölümüne tanık olduğu Batı Cephesi'ndeki cephe manzaralarıyla benzerlik taşır.[3] Tolkien'in Ninaeth Arnoediad'a (Sayısız Gözyaşı Savaşı) ilişkin yürek parçalayıcı anlatımım okuyan birinin onun savaşı yücelttiği veya romantize ettiği fikrine kapılması mümkün değildir.[4]

Bununla beraber, Tolkien savaşın bazen manevi açıdan haklı görülebileceğini de savunmuştur. Rohirrim'in Migfer Dibi'nde ortaya koyduğu savunma, Entlerin Isengard'ı harabeye çevirişi, Gandalf'ın Gondorluları kentlerini savunma yolunda şevke getirip harekete geçirişi ve Aragorn'un Minas Tirith'in yardımına

* Pediculus Humanus adı verilen bir tür bit yoluyla bulaşan ve Birinci Dünya Savaşı süresince Batı Avrupa'da açılan cephelerde yaygın olarak rastlanan bir hastalık –çn.

koşmak üzere Dunharrow'un Ölü Adamları'nı ikna etmesi hep yüce amaçlara hizmet eden birbirinden destansı olaylar olarak okura aktarılır. *İki Kule*'nin film versiyonunda Sam'in de dediği gibi, "bu dünyada halen iyi ve güzel şeyler var, Bay Frodo, onların uğruna savaşmaya değer." Hiç kuşkusuz onun bu fikrine Tolkien'in kendisi de katılırdı.

Ne var ki, Tolkien'in eserlerinde karşımıza çıkan savaşların hepsi bu denli yüce ruhlu ve manevi açıdan belirgin biçimde ayrıştırılmış değil elbet. *Hobbit*'in konu akışının zirveye ulaştığı an olan Beş Ordu Savaşı, bir hazinenin paylaşılamaması yüzünden çıkmamış mıydı sonuçta? Savaşa sebebiyet veren durum, hatırlayacağınız gibi şöyle oluşmuştu: Smaug ölmüş, Göl-kent yerle bir olmuş, Thorin ve beraberindekiler ise Yalnız Dağ'ın içinde, ejderhanın hazinesinin başında bulundukları yerde mahsur bırakılmış, kuşatma altına alınmıştır. Thorin hazinenin vaktiyle atalarından zorla gasp edilmiş olmasından hareketle onun tümü üzerinde hak iddia ederken, Bard ve diğer Göl-kent sakinleri kendilerine de hazineden pay verilmesi gerektiği hususunda diretmektedir.

Bard bu tavrında yalnız değildir. Elf Kralı (Legolas'ın babası Thranduil) önderliğindeki Orman Elflerinden kurulu bir ordu ona arka çıkmaktadır. Elflerin Yalnız Dağ'a doğru yola çıkmasının ardında yatan sebep de hazinenin başıboş kaldığı ve kapılmaya hazır bekliyor olduğu düşüncesidir. Ancak Göl-insanlarının içinde bulunduğu ciddi durumu görünce, Elfler onlara destek olmaya karar verir... Altının yüklü bir kısmını ele geçirmeleri yolunda onlarla omuz omuza savaşa girmeye dek götürmeye hazırdırlar işi. Bu esnada Thorin de takviye kuvvet çağrısında bulunmuş, bu çağrıya karşılık veren Demir Dağlar yöresinin Cüceleri ırkdaşlarının hazine üzerindeki haklarını savunmak üzere çıkıp gelmiştir. Thorin'in uzlaşmaya yanaşmamasıyla birlikte taraflar kozlarını paylaşmak üzere hazırlığa girişir.

Üç ordu savaşa tutuşma hazırlığı yaparken Gandalf ortaya çıkar ve Goblinler, Warglar, kurtlar ve vampir yarasalardan oluşan dev bir ordunun onlara saldırmak üzere bulundukları bölgeye yaklaşmakta olduğu uyarısında bulunur. Yüce Goblin'in öldürülmesinden dolayı garez gütmeleri bir yana, Goblinleri sefere çıkaran asıl gerekçe, hazineyi ele geçirme ve kuzey topraklarını fethetme arzusudur. Bunun üzerine İnsan, Cüce ve Elf orduları Gandalf'ın haklı olduğunda mutabık kalır ve aralarındaki ayrılıkları bir kenara bırakarak güç birliğine giderler. Savaşın seyri tam onların aleyhine döndüğü sırada, Büyük Kartallar'dan oluşan ordu göğü yararcasına Goblin ordusunun üzerine çullanır ve şekil değiştirici Beorn'un da katılımıyla günü kurtarır. Savaşı kazanmanın verdiği coşkuyla beraber kimse huysuzluk çıkarmaz ve hazine adilce paylaşılır. Bir kez daha görülüyor ki, bir anlaşmazlığı çözüme kavuşturmanın en iyi yolu ortak bir düşman üzerine yoğunlaşmaktır.

Peki bu savaş ne derece adildi? Onun uğruna çıkarıldığı hazineyi hak edip etmediğini daha iyi tartmak için, dilerseniz filozofların savaş olgusunun dayandığı kutsal değerlerle ilgili geçmişten günümüze söyleyip yazdıklarını şöyle bir gözden geçirelim.

Savaş Mı? Hıh! Neye Yarar Ki O?

Barışseverler savaşın hiçbir koşul altında kabul edilemez olduğu iddiasındadır. Onlara göre, insan yaşamı özünde değerlidir, oysa savaş sırasında sayısız insanın yaşamı kasıtlı olarak sona erdirilmektedir ve sırf bu verinin ışığında, savaşın asla haklı gösterilemeyeceği çıkarımında bulunurlar. Barış yanlıları kendi savlarını kuvvetlendirmek için genellikle savaşlarda –ister kazara isterse diğer yollardan– verilen sivil kayıpların büyüklüğüne dikkat çeker. Ayrıca, bizzat savaşan tarafların silahlı gücünü oluşturan asker yığınlarının da masumlardan oluştuğunu işaret ederler. Gerçekten de, askerlerin büyük çoğunluğu

hükümetleri tarafından silah kuşanıp üniforma giymeye zorlanan ve kendilerine sorulacak olsa evde ailelerinin yanı başında oturmayı yeğleyecek sıradan insanlardır. Son olarak şunu da belirtmeliyiz ki, barışseverler şiddetin hiçbir şeyi asla tam anlamıyla çözüme kavuşturamayacağını öne sürer... Ne de olsa, savaş yarardan çok zarar getirmekte ve sorunları o an için çözmüş gibi görünse de aslında daha beterlerini doğurmaktadır.[5]

Barışseverlerin bu savlarına karşı çıkanlar da cevap hazırlamakta pek zorluk çekmeyeceğe benzer. İnsan yaşamının değerli olduğunu kabul etmesine ederler, fakat bu bile onun savunmaya değer bir şey olduğunu ifade etmiyor mu zaten? Sırf Saruman'ı öldürmekle sayıları binlerle ölçülen savunmasız Rohan halkının öldürülmesinin önüne geçilebilecekse, bunu yapmaz mıydınız? Eğer buna karşı çıkıyorsanız, o zaman yaşamın değerini hiçe sayıyor durumuna düşmez misiniz? Evet, savaşlarda masum insanlar hayatını kaybediyor olabilir, ama aksi halde ölecek olan binlerce masumun, hatta bütün bir toplumun yok olmasının önüne geçmek birkaç masumun canının bu uğurda feda edilmesine değmez mi?

Barışseverlerin iddia ettiği gibi şiddetin *asla* hiçbir sorunu çözüme kavuşturamadığı da belirsiz bir yargıdır. İkinci Dünya Savaşı'nda Avrupa'da milyonlarca kişi hayatını kaybetti, ama Müttefikler savaşı sürdürüp zafere erişmeseydi, Hitler dünyanın çoğunu ele geçirip Yahudileri tümüyle yeryüzünden silebilirdi de. Verilen mücadele ve ortaya konan fedakarlıklar faşizmi alt edip Yahudi Soykırımı'nı durdurmaya değmez miydi? Kaldı ki karşı safta çarpışmış pek çok düşman askeri her ne kadar kendi hükümetlerince bunu yapmaya zorlanmış olsa da, sonuçta başka insanların *canına kastetmişti*. Bir kişi kendini koruma hakkından muaf tutulabilir mi? Peki ya barışçıl bir ülke işgal edilmişse, kendisini savunma hakkı yok mudur? Başka uluslar da işgalciyi defetme yolunda ona yardım ettiyse bunda ne yanlışlık var?

Bu gibi değerlendirmeler klasik dönem filozoflarını ve Hıristiyanlığın başlangıç evresinde yaşamış düşünürleri, savaşın ancak belli koşullar altında haklı gösterilebileceğini şarta bağlayan bir adil savaş kuramı geliştirmeye itmiştir. Adil savaş teorisini şekillendiren iki ana unsur vardır.[6] Bunların ilki, Latince *jus ad bellum* (savaşa girme hakkı) diye nitelenen ve savaşın haklı gösterilebileceği koşulları belirleyen yaklaşımdır. İkincisi ise, bir savaşın adilane şekilde yürütülmesi ilkelerine açıklık getiren *jus in bello* (savaş sırasında doğru şekilde davranma) kavramıdır.

Aziz Augustine (354–430) savaş diye bildiğimiz şeyi Hazreti İsa'nın barışçıl öğretilerine dayanarak uzlaşıya kavuşturma çabasındadır. Onun fikirleri sonradan Aquinolu Thomas (1225–1274) ve izleyen çağlar boyunca pek çok başka düşünür ve ilahiyatçı tarafından ele alınıp geliştirilmiştir. Adil savaş teoreminin birbirinden farklı birçok versiyonu zaman içinde türetilmiş olsa da, değişiklik gösteren bu yorumlar birçok ortak unsur taşımaktadır.

Jus ad bellum başlığı altında toplanabilecek olan ölçütler savaşın hangi gerekçelere dayandığı sorusuna odaklanır ve şu esaslar çerçevesinde özetlenebilir: Bir savaşın adil addedilebilmesi için, *meşru bir otorite* tarafından başlatılması gerekir; yani demek oluyor ki, bir topluluğun lideri konumunda değilseniz, o topluluğu savaşa sokma hakkınız yoktur. Savaş *adil bir gerekçeye* dayanmalıdır; kişisel kıskançlık veya kibir (Thorin'in Bard'ın sunduğu mantıklı önerileri geri çevirirken sergilediği gibi) ya da güç sahibi olma ihtirası (Sauron'un o hiç dinmeyen kendini beğenmişliği ile azamet saplantısı örneğinde görüldüğü gibi) adil savaş sebepleri arasında sayılmaz. Diğer yandan, topraklara yöneltilen izinsiz bir işgal hareketi veya otorite boşluğunu fırsat bilip yönetimi gasp etme teşebbüsü karşısında (Faramir'in Gondor topraklarında ortaya koyduğu vur-kaç çatışmalarna benzer şekilde) silaha sarılmak, haklı bir sebep olarak görülür.

Savaşa giriş sebebi aynı zamanda *orantılı* da olmalıdır. Daha açık bir ifadeyle, savaşa girmeniz sonucu elde edeceğinizi düşündüğünüz getiriler, savaş sırasında uğrayacağınız zararı fazlasıyla karşılayacak boyutta olmalıdır. Aslına bakılacak olursa, savaş yoluna inmeden önce o savaştan *galip ayrılacağınız hususunda size güven verecek mantıklı bir dayanağa* sahip olmalısınız; yok eğer savaşı kaybedeceğinize aklınız keserse, teslim olmak da nasılsa aynı sonucu doğuracaktır, fakat daha az can kaybıyla. Savaş *son çare* olma özelliği de taşımalıdır; ekonomik yaptırımlar da aynı sonucu doğuracaksa, onlara başvurmak daha akıllıca olur.

Tolkien'in Beş Ordu Savaşı'nın arifesinde savaşı önlemek için ekonomik yaptırımlara başvurma denemeleri yapılması fikrini çeşitli vesilelerle kullandığını gözlemleriz. Dain kalabalık bir Cüce ordusunun başında Mavi Dağlar yönünden henüz gelmiştir. Önüsıra gönderdiği elçisinin yolu Bard tarafından kesilir. Tolkien bu karşılaşmayı şöyle aktarıyor:

> Elbette Bard cücelerin doğrudan Dağ'a gitmesini reddetti. Arkentaşı'nın karşılığında altın ve gümüş çıkarılana kadar beklemeye azimliydi; zira kale bu kadar büyük ve savaşkan bir bölükle silahlandıktan sonra bunun yapılmayacağına inanıyordu.[7]

Görüyoruz ki Bard Arkentaşı'nın cazibesinin tüm diğer etkenleri bastıracak kadar güçlü olması ümidiyle, ekonomik yaptırım silahını Thorin'e karşı kullanmaya yeltenmektedir. Nitekim Dain'in emri altındaki güçleri Thorin'inkilerle birleştirebilmesi halinde yaptırımın hiçbir türlüsü artık sökmeyecek ve Bard da kaba kuvvete başvurmak durumunda kalacaktı.

Savaş bir defa başladı mı, adil savaş kuramı onun adil temeller üzerinde nasıl yürütüleceğine ilişkin ilkeler tespit etme işlevini devreye sokar. Bu bağlamda, savaş sırasında gerçekleşecek belli bazı askeri hareketlere yoğunlaşan *jus in bello* ölçütleri şu

esaslarda özetlenebilir: Savaş süresince ortaya konacak bireysel askeri faaliyetler *meşru bir askeri hedef* doğrultusunda *doğru şekilde yönlendirilmeli* ve *orantılı* olmalıdır; şu halde, belli bir askeri hareketten beklenen getiri, bu hareketin yol açacağı zararı karşılar nitelikte olmalı ve hedefe ulaşma doğrultusunda yine olabildiğince az zarar doğurmalıdır.

Burada da, bir önceki ilkede olduğu gibi *meşru otorite* kavramı çıkıyor karşımıza; yetkili mercilerden gerekli onay alınmaksızın herhangi bir askeri teşebbüste bulunulması mümkün değildir. Dahası, hareketin kendisi de *elzem* ve ulaşılmak istenen askeri hedefi tutturmak için *yeterli* olmalıdır; söz konusu askeri hedefin sadece ve sadece güç kullanılarak erişilebilir olması da aranan bir diğer şart. Son olarak, ortaya konan askeri faaliyet fark gözetme esasına dayanmalıdır; koyulan hedef ne olursa olsun, savaşla doğrudan ilgisi olmayan sivillerin askeri bir harekete doğrudan hedef teşkil etmesi söz konusu değildir.

Ne var ki, bu standartların birer kılavuz kuraldan ibaret olduğunu ve asıl önemli soruyu yanıtlama konusunda aciz kaldığını belirtmeliyiz. Örneğin, neler adil gerekçe kapsamına girer? Yukarıda özetlenen standartlar işte bu soruyu cevaplamakta yetersiz kalıyor. Önüne çıkan tüm engelleri yakıp yıkarak yoluna devam eden işgalci bir düşmana karşı anavatanı savunmak gibi gerekçelerin haklılığı elbette tartışma götürmez. Peki vaktiyle atalarımızı yurtluk etmiş olup da uzunca süredir işgal altında bulunan bir toprağı geri alma teşebbüsüne ne demeli? Ya ileride ciddi bir tehlike haline gelme olasılığı bulunmakla birlikte şimdilik belirsizliğini koruyan bir dış tehdide karşı henüz somut bir bahane oluşmamışken girişilecek bir savaş? Temel insan haklarını hiçe sayan tahammülsüz ideolojilerin yayılmasını önlemek için düzenlenecek bir savaşı nasıl açıklamalı?

Konu zaten yeterince karmaşık değilmiş gibi, ikilemi daha da çetrefilleştiren bir diğer unsur, tüm bu saydığımız adil savaş ilkelerinin ya hep ya hiç esasına dayanmıyor oluşudur. Eğer bir

ulusun lideri, ordusunun işgali savuştururken bunu fütursuzca çevreyi tahrip ederek savaşmak pahasına yapacağını hesaba katarak işgalci bir kuvvete savaş ilan ederse, bu kararı alması manevi açıdan haklı görülebilecek olsa da...savaşın kendisini haklı gösteremez. Buna ek olarak, mensubu olduğu askeri yapının bir diğer biriminin hedefine ulaşma yolunda gereğinden fazla güç kullandığını fark eden bir asker savaşın adli olmayan bir şekilde yürütüldüğü kanısına varıp silah bırakarak gerisingeri evine dönme hakkından mahrumdur.

Bahsi geçen ilkelerin hepsiyle uyuşmasa bile, bir savaşın haklı gösterilmesi ve askerlerin bu savaşta yer almaktan dolayı ayıplanmaması mümkün. Tolkien'in de bizzat altını çizdiği gibi, ola ki Aragorn ve Batı'nın güçleri kapıldıkları ümitsizliğin de etkisiyle "melezleştirme yoluyla soyunu bozacakları veya mevcudun içinden seçip kiralayacakları Orkları kullanarak, en azından ona doğrudan yardımda bulunmalarını önlemek amacıyla Sauron'la ittifak halinde olduğu bilinen diğer İnsan kavimlerinin yaşadığı topraklara seferler düzenletip oraları acımasızca talan ettirmeyi yeğleseydi bile, uğruna mücadele ettikleri davanın meşruiyeti en ufak şekilde zedelenmezdi."[8]

Beş Ordu Savaşı

Tek tek ele aldığımız bu adil savaş ilkelerini aklımızın bir köşesine kazıyarak, Beş Ordu Savaşı'nın haklı nedenlere dayanıp dayanmadığını incelemeye koyulalım isterseniz. Çalışmamız esnasında bize kolaylık sağlaması açısından, bu savaşın haklılığına ilişkin soruları iki ana grupta masaya yatırmakta yarar var. İnsanların, Cücelerin ve Elflerin hazinenin paylaşımı hususunda giriştikleri bu dalaşmada ne derece haklı gerekçelere sahip olduğunu irdelemekle başlayalım işe.

Orduların her biri meşru bir otorite tarafından yönetiliyordu... Cüceler Thorin ile Dain, İnsanlar Bard, Elflerse Thranduil tarafından... Böylelikle ilk ölçüt hepsince yerine getirilmiş olu-

yor. Peki ama taraflar arasında patlak veren bu didişme her biri için son çare miydi? Ortaya koydukları güç hedefleriyle orantılı mıydı? Başarılı olma ihtimali hepsi için mevcut muydu? İlkin İnsanları mercek altına alırsak, bu standartların hepsini karşıladıklarını görürüz. Son çare olarak silaha sarılma kararı almadan önce iyi niyeti bir an için elden bırakmaksızın Thorin ile uzun uzadıya pazarlığa oturmuşlar...hatta düğümün savaş meydanında çözülmesini engellemek uğruna işi Arkentaşı'nı pazarlık malzemesi olarak kullanmaya dek vardırmışlardır.

Thranduil'in de belirttiği gibi, Elf ve İnsan ordularının aynı safta yer alması sonucu ortaya çıkacak kuvvetin savaşı kazanması çok güçlü bir ihtimaldi, üstelik Göl-insanlarının ejderha tarafından yerle bir edilen kentlerini onarmak için hazineden pay istediği göz önüne alındığında, dahil olacakları bu savaşın onları uğratacağı kayıp, (her ne kadar ben böylesi ölçütlerin kesin ve net olarak ortaya koyulabileceğinden şüphe duysam da) yerleşimlerini silbaştan inşa etme hedefi doğrultusunda haklı görülebilir. Bununla birlikte, Bard'ın da belirtmiş olduğu gibi, hazinenin bir kısmı ejderin onun atası Dale'lı Girion'dan gasp ettiği unsurlardan oluşuyordu; üstelik ejderhayı Gölkent'e saldırmaya teşvik eden de Cücelerdi, halbuki dara düştükleri zaman Cücelerin yardımına koşan da yine aynı Göl-insanlarıydı; son söz olarak, ejderhayı haklayan ve bu sayede hazinenin tekrar ele geçirilmesini sağlayan kişi Cücelerden biri değil, Bard'ın ta kendisiydi.

Elflerin durumu biraz farklı. İlk bakışta, onları harekete geçiren sebebi Goblinlerinkinden ayırt etmek pek de kolay değil: Başıboş kaldığına inandıkları bir hazineye konmak üzere olay yerinde bitivermek. Ama Yalnız Dağ'm eteklerine gelip İnsanların içine düştüğü zorlu durumu gördüklerinde, bakış açıları birden değişir ve onlara yardım eli uzatırlar. "İyi ve sevecen bir halkın" kralı olarak tanımlanan Thranduil bile savaşa ancak son çare olarak ve de kazanılması olasılık dahilindeyse girile-

bileceğini açıkça ifade eder.[9] Bard'ın Cüceler Yalnız Dağ'a yaklaştığı sırada onlara saldırılması yönündeki önerisi karşısında Elf kralı şunları söylemiştir:

> Altın uğruna bu savaşa başlamadan önce uzun süre oyalanacağım... Cüceler biz çekilmedikçe aramızdan geçemez, bizim fark edemeyeceğimiz bir şey de yapamaz. Barışı tesis edecek bir şeyi ümitle beklemeye devam edelim. Sonunda talihsizlik eseri yumruk yumruğa geleceksek, sayısal üstünlüğümüz yeterli olacaktır.[10]

Bu ikisinin aksine, Cücelerin tavrı hiç de aklanabilir görünmüyor. Savaş yoluna inmeyi tercih etmeleri asla son çare olarak nitelenemez... Böyle yapmaktansa, Bard'ın talep etmiş olduğu on ikide bir payı ona teslim edip bu çıkmazdan sıyrılmaları işten değildi. Aslına bakılacak olursa, onları savaşmaya iten temel dürtüler sanki açgözlülük ile kibirdir ve bunlar pek de öyle adil gerekçeler sayılmaz. Bu da yetmezmiş gibi, taraflar arasında gerçek anlamda düşmanlığı başlatan da yine Cüceler olmuştur. Gandalf'ın da vurguladığı gibi, Thorin "Dağaltı'nın Kralı olarak pek hoş bir manzara" çizmemişti.[11]

Bir sonraki aşamada, gerçekte cereyan eden beş kollu savaşın ne derece haklı görülebilir olduğunu ölçme çabasına gireceğiz. Goblinlerin tastamam haksız olduğu ortada. Onları harekete geçiren sebeplerin hiçbiri (Yüce Goblin'in layıkıyla öldürülüşünün intikamını almak, açgözlülük, başka topraklar üzerinde hükümranlık kurma sevdası) adil değildir.

Öte yandan İnsanlar, Elfler ve Cücelerin kana susamış bir işgal ordusuna karşı kendini (ve de başkalarını) savunmaya yönelik bir mücadele ortaya koyduğu açıktır... Haklı görülebilirlik bakımından daha mükemmel bir örnek gelir mi akla? Diğer ölçütler de sağlanmış görünüyor. Her ne kadar diken üstünde kurulmuş olsa da, bu taze güç birliğini meydana getiren üç unsur hiddete kapılmış bir Goblin güruhuyla pazarlık masa-

sına oturulmayacağının farkındadır ve onların saldırısına karşı omuz omuza durmadıkları sürece her birinin ezilip geçileceğini gayet iyi bilirler... İşte bu da, verilen savaşın onlar açısından son çare olduğunu ve de orantılı bir hamle olarak algılanması gerektiğini gözler önüne seriyor. Üstelik aynı bayrak altında üç ordu toplandıkları düşünülürse, başarıya ulaşma şansları gayet güçlü, gösterdikleri gayret akla yatkındır. Böylelikle savaşa girmelerinin haklılığı perçinlenmiş olur. Çok geçmeden Beorn ile Kartalların bu haklı davaya katkıda bulunmuş olması, onların savaşımını da haklı çıkarmaya yeter.

Neticede adil savaş kuramı birçoklarımızın –ve de Tolkien'in genç okurlarının büyük kısmının– Beş Ordu Savaşı'nın haklı ve haksız taraflarına ilişkin benimsemiş olduğu görüşleri büyüteç altına almaya muvaffak olur. Cüceler hazineyi paylaşmama konusunda gösterdikleri inatla yanlış bir tutum sergilemiş, Goblinler ise kendilerine ait olmayan bir hazineyi ele geçirmeye yeltenmekle hataya düşmüştür. Elfler, Cüceler ve İnsanlar kendilerine saldıran Goblinler ile kurtlara direnç göstermekle adil bir savaşa girişmiş olur. Ama burada üzerinde durulması gereken bir unsur daha olduğu dikkatimizden kaçmamalı: Acaba Tolkien'in kendisi savaşların adil bir gerekçeye dayanabileceğine inanıyor muydu?

Tolkien Gerçekte Bir Adil Savaş Teorisyeni Miydi?

Tolkien'in savaşın adil olabileceğine dair geleneksel ilkeleri kabul ettiği (veya tamamen benimsediği) konusundaki şüpheler yine Tolkien'in yazılarında göze çarpan iki ana kaynağa yoğunlaşmaktadır: Barışseverliği desteklediği izlenimi uyandıran bölümler ve merhameti adaletin üzerine çıkarır veya ölümlü yaratıkların kimin hayatta kalıp kimin öleceğine karar verme hakkına sahip olduğu yaklaşımına gölge düşürür nitelikteki bölümler. Dilerseniz şimdi her iki tür bölümden örneklere göz gezdirelim.

Yüzüklerin Efendisi'nde karşımıza çıkan başlıca karakterlerden ikisinin –Tom Bombadil ve Frodo Baggins– tamamen olmasa bile büyük ölçüde barışçıl bir tavır takındığı görülür. *Yüzük Kardeşliği*'nde okurla buluşan Bombadil, tabiatın ruhunu kendi benliğinde taşıyan güçlü ve esrarengiz biri olup, Tek Yüzük'ü almayı veya taşımayı reddeder; Tolkien'in ifadesine göre "Yüzük'ü teslim alma fikrini elinin tersiyle itmiş" ve "havada savaş kokusu her duyulmaya başladığında zihninde kendiliğinden beliren barışçıl bir yaklaşım" benimsemiştir.[12] Tolkien Bombadil'i açıkça geçmişi çok eskilere dayanan, asil ruhlu ve pek çok marifeti olan son derece güçlü bir varlık olarak betimlemiştir.[13] Madem öyle, Tolkien'in Bombadil'deki bu barışseverliği kendisininkiyle özdeşleştirip onayladığı söylenebilir mi?

Bu soruya verilecek cevap olumsuzdur, çünkü Bombadil'in başkalarıyla kıyaslanmaması gereken istisnai bir karakter olduğunu ısrarla vurgular Tolkien. Doğayı olduğu gibi yaşayıp ondan tat almak ve tabiatın sesine kulak vererek benliğini aklındaki düşüncelere bütünüyle odaklayabilmek için "Güç ve bu gücün kontrol altında tutulmasından kaynaklanan doğrular ile yanlışlar" hakkında her türlü soruyu aklından çıkarmıştır Bombadil. Bu haliyle, daha yüce değerlere odaklanabilmek üzere dünyevi zevklerden ve tasalardan kopma andı içip inziyaya çekilmiş bir keşişi andırmaktadır.

"Ayrıkvadi'dekilere göre," diye açıklar Tolkien, "[Bombadil'in] dünyevi meselelerden elini eteğini çekip böyle münzevi bir yaşamı seçmesi dışarıdan bakan biri için ilkin başarması oldukça güç bir işmiş gibi görünüp hayranlık uyandırsa da, üstesinden gelemeyeceği şeyler de yok değil; üstelik bunlar, kendi varlığının da bağlı olduğu hayati şeylerdir. Sonuçta Bombadil'in bu şekilde yaşamaya devam edebilmesi, hatta ve hatta dünya üzerindeki varlığını sürdürebilmesi ancak Batı güçlerinin zaferi ile mümkün olabilir."[14] Buradan hareketle, Tolkien'in kendi yarattığı Bombadil karakterinin barışçıl

yaklaşımını genelgeçer uygulanabilirliğe sahip bir prensip olarak kabul etmediği çıkarımında bulunuyoruz.

Yüzüklerin Efendisi'nde barışseverliğin izlerinin belirgin şekilde yakalandığı ikinci örnek, *Kralın Dönüşü* cildinin son kısmında Frodo'nun "Sharkey" (Saruman) ile adamlarının Shire'dan şutlanması amacıyla silah kuşanılmasını veya misilleme babında gereksiz bir şiddete başvurulmasını reddedişidir.[15] Acaba Frodo –Tolkien'in kahramanları içinde en yüce ruhlusu ve adeta Hazreti İsa gibi çektiği acılar üzerinden okuruna ders vermekte kullandığı öğesi– burada Tolkien'in aklından geçenlere mi tercüman olmuştur?

Doğrusunu isterseniz, hayır. Bir mektubunda bu hususu Tolkien de bizzat açıklığa kavuşturmuştur:

> Frodo'nun silahlara olan yaklaşımı kişiseldir. Onun çağdaş anlamda bir "barışsever" olduğu söylenemez. Hobbitler arasında alenen iç savaşa giden süreç karşısında doğal olarak dehşete kapılmıştı gerçi; fakat (öyle sanıyorum ki) fiziksel yolla ortaya konacak bir mücadelenin sonuç üzerinde birbirinden zeki geçinen pek çoğunca sanılandan hissedilir ölçüde daha az etki doğuracağı yargısına da varmıştı![16]

Demek ki Tolkien tıpkı Bombadil gibi Frodo'yu da herkesin takip etmesi beklenen bir model değil, istisnai bir örnek olarak algılıyor.

Tolkien bir Hıristiyandı ve bağışlayıcılık, merhamet, şefkat gibi Hıristiyanlığın temel harcını oluşturan geleneksel erdemlere gerek *Hobbit*'te gerekse *Yüzüklerin Efendisi*'nde sıkça yer vermiştir.

Gelin bir de onun Gollum karakterini işleyişini ele alalım. *Yüzük Kardeşliği* cildinin başlangıç safhasında, Frodo vaktiyle eline fırsat geçmişken Gollum'un böğrüne kılıcı saplamamış olmasından ötürü Bilbo'ya hayıflandığında, Gandalf ona şu cevabı tokat gibi yapıştırmıştı:

> Merhamet mi? Evet, merhametti onun elini kılıcı saplamaktan alıkoyan. İçindeki merhamet ve bağışlayıcılık...sebepsiz yere vurmamayı tembihlemişti adeta ona. ... Yaşayanların çoğu ölümü hak eder. Ölenlerin bazıları ise yaşamı. Sen bunu onlara verebilir misin? Öyleyse başkalarının ölümü üzerine yargıda bulunmakta bu denli hevesli ve sabırsız davranmaktan vazgeç. Çünkü en bilgelerimiz bile her şeyin nasıl bir sona varacağını önceden kestiremez.[17]

Her ne kadar bu tip yorumlar öldürme fiilini kişisel düzeyde ele alıp idam cezasına nispeten daha doğrudan yansıtılabilirse de, bunların barışçıl öğretinin birer mesajı olması da ihtimal dışı değil. İşgalcinin sırf işgal teşebbüsünde bulunmuş olması dolayısıyla ölümü hak ettiğini varsaysak bile, "Tanrıcılık oynamaya" ve bireysel yargılarda bulunup başkalarına ölüm dağıtmaya yetecek vasfımız olduğunu da nereden çıkarıyoruz? Dahası, kendini koruma amaçlı dahi olsa dövüşmenin diğer yollara oranla daha iyi sonuç getirip getirmeyeceğinden en bilge kişiler bile emin olamaz. Öyleyse sizce de kişi dövüşmekten kaçınıp çabasını kendini güvene almaya yoğunlaştırmamalı mı?

Hobbit'in yukarıda alıntı yaptığımız kesitin de dahil olduğu orijinal bölümü daha yakından incelendiği takdirde, Gandalf'ın az önce aktardığımız yorumundan Tolkien'in mutlak barışçıl bir anlam çıkarmadığı açıkça anlaşılır. Gollum onun çıkış yolunu kapadığında içinden şunları geçirir Bilbo:

> Hâlâ gücü varken bu korkunç karanlıktan kaçmalıydı. Dövüşmek zorundaydı. Pis yaratığı bıçaklamalı, gözlerindeki ışığı söndürmeli, onu öldürmeliydi. Yaratık onu öldürmeye niyetliydi. Hayır, bu adil bir dövüş olmazdı. Bilbo artık görünmezdi. Gollum'un kılıcı yoktu. Gollum henüz onu öldürmekle tehdit etmemiş, hatta buna kalkışmamıştı.[18]

Böylesi bir hareket meşru müdafaa tanımına girmeyeceği için

Gollum'u öldürme fikrini haklı göstermenin yolu yoktu. Ama aynı paragraftan, Gollum Bilbo'yu gerçekten de *ölümle tehdit etmiş* veya en azından buna yeltenmiş olsa bile, Bilbo'nun son çare olarak meşru müdafaa gerekçesiyle onu öldürmesinin haklı addedileceği anlamı çıkmaktadır. Görünen o ki, Tolkien öldürme fiilinin kimi durumlarda adil kabul edilebileceği fikrindedir.

Tolkien'in diğer eserlerindeki kimi bölümler, onun bazı savaşların haklı sebeplere dayandığı yönündeki yaklaşımına ilişkin daha sağlam kanıtlar sunar. *Silmarillion*'da, sadece temiz yürekli Elflerin değil, bizzat yarı tanrıların (Valar) da asıl Karanlıklar Lordu'nu, yani Morgoth'u alt etmek üzere savaşa girdiğini görürüz. *Yüzüklerin Efendisi*'nde ise Gandalf, Aragorn, Legolas ve Sam gibi iyi kalpli oluşu tescillenmiş karakterler Batı'yı Sauron'dan ve onun önüne çıkan her şeyi yakıp kül eden ordularından korumak üzere silaha sarılır. Adı geçen kahramanların tümü, Faramir'in bu makalenin başlangıcına da not düşülmüş olan "Çevresindeki her şeyi ve herkesi yutmak isteyen böylesine mahvedici bir güce karşı hayatımızı korumak istiyorsak eğer, savaş kaçınılmazdır" şeklindeki sözüne hiç kuşkusuz katılacaktır.

Gelgelelim adil savaş kuramını dayandırdığı manevi ilkelere dair en belirgin görüşlerine, Tolkien'in mektuplarında rastlarız. Nisan 1944'te o zamanlar Güney Afrika'da bombardıman uçağı pilotluğu eğitimi almakta olan oğlu Christopher'a yazdığı bir mektupta şu yorumlarda bulunuyor Tolkien:

> Savaşın yol açtığı, sadece maddi boyutta değil manevi ve ruhsal boyutta da kendini fazlasıyla hissettiren kayıplar, onlara katlanmak durumunda kalanlar üzerinde bir benzeri daha olmadık derecede sarsıcı etkiler yaratır. Bu hep böyleydi (şairler başka türlü yazsa da) ve hep de böyle olacak (propagandacılar başka türlü empoze etmeye çalışsa da)... Ancak bu, *kötülüklerle dolu bir dünyada bununla yüzleşme gereği daha önce doğmadı*

da ancak şimdilerde doğuyor anlamına gelmez tabii. Fakat insanoğlunun hafızası öylesine zayıf ve nesilden nesle öylesine silikleşiyor ki, şunun şurasında otuz yıl sonra bu elim deneyimden geçmiş olup o acının hatırasını yüreğinin en derin yerinde hisseden kişiler ya çok azalacak ya da hiç kalmayacak. El yanmadan ateşin ne olduğu anlaşılamıyor belli ki.[19]

Bu satırlarla Tolkien, kötülüklerle dolu şu dünyada savaşın – her ne kadar ahmakça yüceltilen trajik ve zararlı bir şey olsa da– kaçınılmaz şekilde tekrar meydana gelecek belki de en büyük kötülük olduğunu açıkça ifade ediyor. Christopher'a yazdığı bir diğer mektupta ise, gerçek hayatta Orkları aratmayacak ölçüde acımasız ve de ahlaksız pek çok karakter bulunduğunu, savaş zamanlarında bu tip kişilere (sadece Sauron'un saflarında değil), birbirine rakip tarafların hepsinde bollukla rastlanacağını belirtir. Ardından şöyle devam eder:

Gerçek (dışsal) yaşamda, insanoğluna her iki safta da rastlandığını görürüz: Bu da, Orklar, canavarlar, iblisler, tabiatları itibariyle dürüst olan sıradan insanlar ve meleklerin karmakarışık bir ittifak kurabileceği anlamına geliyor. Fakat asıl önemlisi, kimin size komuta ettiği ve bu komutanın Orkvari bir karaktere sahip olup olmayışıdır! Girişilen savaşın neye hizmet ettiği (veya hizmet ettiğinin sanıldığı) sorusunu da unutmamalı tabii. Doğrunun veya yanlışın saflarında (öyle ya da böyle) yerini almak böylesi bir dünyada bile mümkün.[20]

Bu sözlerin ışığında, yazarın bir savaşın nasıl idare edildiğinin yine o savaşın haklı gösterilebilirliğiyle yakından ilgisi olduğu ve savaşta "doğru safta" yer almanın mümkün olduğu kanısı taşıdığı sonucuna varabiliriz. Başka bir yazısında da Tolkien benzer bir vurgu yapmıştır:

Bu ayrımı gayet net ortaya koyan örnekler de mevcut: Yoldan

çıkmış, zalimce bir saldırganlıkla karşı karşıya kaldığımızda, *doğru* safta yer tutan tarafın biz olduğumuzu peşinen söyleyebiliriz. ... Hal böyleyken, *doğruluk*, savaşta doğru safta yer almak ve savaşa girişin gerekçesini haklı göstermek açısından gözden çıkarılamaz bir ilke olma özelliğini korumaktadır. ... Diğer yandan, saldırganlar, adaleti ayaklar altına almış olmaları dolayısıyla ortaya çıkacak şeytani gelişmelerin başlıca sorumlusudur. ... Ne olursa olsun, saldırdıkları kurbanların bu saldırı karşısında göze göz dişe diş yaklaşımı benimsememesini talep etme hakkını kendilerine yakıştırmaları yanlış.[21]

Açıkça anlaşılıyor ki, her ne kadar trajik ve yıkıcı etkiler doğursa da, savaşın bazen manevi açıdan haklı bulunabileceğine inanmaktaydı Tolkien.

Diğer yandan, Tolkien'in adil savaş kuramını bütünüyle benimsememiş olması da gayet mümkün. Örnek vermek gerekirse, adil savaş teorisi bir savaşa ancak "başarıya ulaşılacağına dair ciddi bir beklenti" olması durumunda girilebileceğini iddia eder.[22] Peki Tolkien bu yargıyla hemfikir miydi sizce? Bize pek öyle gelmiyor. Normal şartlar altında Miğfer Dibi Savaşı'ndan iyiliğe hizmet eden güçlerin galip ayrılması beklenemezdi, keza Mordor kapıları önünde verilen Morannon Savaşı'ndan da. Tolkien bu savaşların veriliş gerekçesini tamamen haklı bulduğuna göre, başarı şansı onun için önemli bir kıstas olmasa gerek. (Frodo'nun görevini başarıyla tamamlama şansının baştan beri "ahmakça bir umut"tan ibaret olduğunu itiraf eden de Gandalf'ın kendisidir nihayet.[23]) Buradan hareketle, Tolkien'in adil savaş teorisinin bu yönüne katılmadığı sonucuna varılabilir.

Ama o kadar da hızlı gitmeyelim isterseniz! Adil savaş teorisinin esaslarından bir diğeri de, böyle yapmanın daha az can kaybına yol açacağı fikrini temel alarak, savaşın kazanılamayacağı gerçeği ufukta göründü mü teslim olmaktır. Ama savaştığınız düşman Uruk-hai veya Orklarsa, teslim olmanın

durumu daha da kötüleştirmek dışında bir işe yaramayacağını bilmelisiniz. Hem şunu da es geçmemek gerekir ki, adil savaş kuramını savunan bazı teorisyenler, sırf temel değerlerin savunulması uğruna, sonu ümitsiz de olsa savaşın sürdürülmesi gerektiğinin altını çizmiştir.[24]

Morannon Savaşı, Frodo ile Sam Tek Yüzük'ü Hüküm Dağı'nın bağrında akan alev denizinin içine doğru bırakacağı sırada Sauron'un dikkatini başka yöne çekmek üzere tertiplendiğinden, bunun temel değerlerden birini savunmak uğruna düzenlenmiş bir savaş olduğu fikri öne çıkıyor: Orta-Dünya'nın iyiliksever halklarının özgürlüğünü teminat altına almaktır sözünü ettiğimiz değer. Tolkien'in bu ilkeyle aynı görüşte olduğunu ortaya koyan belki de en belirgin ipucu, bunun başarısızlığa mahkûm bir girişim olduğunu bile bile Faramir'i Osgiliath'daki nehir karakolunu savunmak üzere oraya gönderirken çizdiği Denethor portresinde yakalanabilir. Burada Denethor'un akıl sağlığını yitirmiş bir kaçık olarak betimlendiğini açıkça görürüz. Öyle ki, Gandalf bile Faramir'i kendisini böylesine fütursuzca ölüme atmaması konusunda uyarmıştır.[25]

İşin gerçeği, Tolkien bize adil savaş kuramının tüm unsurlarıyla hemfikir olup olmadığını anlamamıza yetecek ölçüde gösterge bırakmamıştır. Yine de şu kadarını çekinmeden söyleyebiliriz ki, Tolkien "bu dünyada uğruna savaşmaya değecek iyi ve güzel şeylerin halen bulunduğuna" inanıyordu.[26]

NOTLAR

1. J.R.R. Tolkien, *The Lord of the Rings: The Two Towers* (New York: Del Rey/Ballantine Books, 2001), 314.
2. Bu konu üzerine yazılmış geniş kapsamlı bir çalışma için, bakınız: Janet Brennan Croft, *War and the Works of J.R.R. Tolkien* (Westport, Connecticut: Praeger, 2004).
3. Daha fazla örnek için, bakınız: John Garth, *Tolkien and the Great War: The Threshold of Middle-Earth* (Boston: Houghton Mifflin, 2003), 311-312.

4. J.R.R. Tolkien, *Silmarillion*, ed. Christopher Tolkien, çev. Berna Akkıyal, Ithaki Yayınları, İstanbul, 2012 (4. Baskı), 396.
5. Barışseverlik yaklaşımının görüş ve savları üzerine kaleme alınmış faydalı bir belge için, bakınız: Jan Narveson, "At Arms' Length: Violence and War," *Matters of Life and Death: New Introductory Essays in Moral Philosophy*, ed., Tom Regan, ikinci baskı (New York: McGraw-Hill, 1986), 137-142.
6. Konuyla ilgili oldukça aydınlatıcı bir çalışma için, bakınız: Brian Orend, "War," *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, http://www.Plato.stanford.edu/entries/war. Yerimiz kısıtlı olduğundan, geleneksel adil savaş teorisinin çelişkili yönlerini burada tartışmaya açma imkânı bulamadık.
7. J.R.R. Tolkien, *Hobbit*, çev. Gamze Sarı, Ithaki Yayınları, İstanbul, 2011 (5. Baskı), 388.
8. Humphrey Carpenter, ed., *The Letters of J. R. R. Tolkien* (Boston: Houghton Mifflin, 1981), 244.
9. Tolkien, *Hobbit*, 355.
10. Aynı eserde, 389-390.
11. Aynı eserde, 386.
12. Carpenter, *Letters*, 179.
13. Bombadil karakterinin kim veya ne olduğuna ilişkin Tolkien uzmanları arasında hatırı sayılır bir tartışma sürüp gitmektedir. Diğerlerine nazaran daha mantıklı bir açıklama için, bakınız: Gene Hargrove, "Who Is Tom Bombadil?" University of North Texas College of Arts and Sciences, http://www.cas.unt.edu/~hargrove/bombadil.html. Kuzey Teksas Üniversitesi öğretim üyesi ve aynı zamanda önde gelen Tolkien uzmanlarından biri olan düşünür Hargrove, Bombadil'in gerçekte Cüceleri de yaratmış olan ve bir nevi başmelek hüviyeti taşıyan yarı tanrı Aulë'nin ta kendisi olduğunu ileri sürer.
14. Carpenter, *Letters*, 179.
15. J.R.R. Tolkien, *The Lord of the Rings: The Return of the King* (New York: Del Rey/Ballantine Books, 2001), 310, 314.
16. Carpenter, *Letters*, 255.
17. J.R.R. Tolkien, *The Lord of the Rings: The Fellowship of the Ring* (New York: Del Rey/Ballantine Books, 2001), 65.
18. Tolkien, *Hobbit*, 125.
19. Carpenter, *Letters*, 75-76 (önemli görülen noktalara vurgu eklenmiştir).
20. Aynı eserde, 82.
21. Aynı eserde, 242-243.
22. *Catechism of the Catholic Church* (Mahwah, New Jersey: Paulist Press, 1994), 555.
23. Tolkien, *The Return of the King*, 83.
24. Katolik Piskoposlar Ulusal Kongresi, *The Challenge of Peace: God's Promise and Our Response* (Washington D.C.: Amerika Birleşik Devletleri Katolik Piskoposlar Konferansı, 1984), 42-43.
25. Tolkien, *The Return of the King*, 85.

26. Tolkien ve edebi hüner üzerine sahip olduğu engin bilgiler yoluyla bu makaleye yaptığı büyük katkılardan ötürü yakın dostum Caleb Holt'a kucak dolusu teşekkürlerimi sunmak isterim.

"KÜÇÜK ŞİRİN SAÇMALIK": *HOBBIT* ROMANINDA SANAT VE GÜZELLİK

Philip Tallon

Hobbit bize sanatın felsefesi hakkında neler sunabilir dersiniz? Yoksa bu soruyu *tek bir* Hobbitin bu konu hakkında bizi ne kadar aydınlatabileceği şeklinde değiştirsek daha mı doğru olur? Örneğin, Michel Delving'deki* müzede sanat üzerine bir söylev verecek olsa, Bilbo neler söylerdi acaba? Bu makale Tolkien'in düşünce yapısındaki bazı anahtar öğeleri ve bunların *Hobbit*'in senaryosuna nasıl yansıtıldığını büyüteç altına alarak bu soruya yanıt arayacaktır.

Bir kez dikkatli gözle bakmaya başladınız mı, estetik anlayışın (felsefenin sanat ve güzellikle ilgili olan kolu) *Hobbit* romanına sahne olan dünyanın daha sağlıklı anlaşılabilmesi ve bu dünyayı yaratmış olan yazarın olaylara bakış açısının daha iyi çözümlenebilmesi açısından kritik bir öneme sahip olduğunu görürsünüz. Gerçekten de, Gandalf'ın Thorin'e verdiği buyulu

* Michel Delving: Shire'ın batısında yer alan, bölgenin en büyük kövü için

haritadan Gollum'un karanlığın ortasında türettiği hinlik kokan bilmecelere, Bilbo'nun kazara keşfettiği Güç Yüzüğü'nden Gandalf'ın Beorn'a sunmak üzere hazırladığı öyküyü şekillendiriş tarzındaki inceliğe ve nihayet vaktiyle Thrain'e ait olan Arkentaşı'nın emsalsiz güzelliğine, sanat ve estetik zevklere verilen değer bu hikâyenin harcını vücuda getiren temel özelliklerin başında gelir.

Gözetleme aygıtları ve gizli evraklar casus filmleri için ne ifade ediyorsa, sanatsal nesneler de *Hobbit* için aynını ifade eder: Konu akışını sağlayan tamamlayıcı etkenler. *Hobbit*'te anlatılan öykü, en basit tarifiyle, el zanaatları, eski çağlardan kalma nesneler ve güzel sanatlar icra etme becerisi ile dolu bir dünyada çıkılmış bir yolculuktur. Dış dünyadan gönüllü olarak tecrit edilmiş bir halde, rutinleşmiş alışkanlıklarıyla baş başa yaşayıp gittiği Shire'ın o korunaklı ortamından ansızın çıkan Bilbo, kendisini uzak diyarlara götürecek ve o zamana dek hayalini bile kuramayacağı genişlikte bir dünyanın kapılarını açacak bir maceraya atılır.

Doğrusunu söylemek gerekirse, Hobbitler pek öyle hayranlık uyandıracak sanatsal niteliklere sahip bir topluluk sayılmaz. Kendileri pipo tüttürmeyi başlı başına bir zanaat olarak kabul etse ve Tolkien'in ifadesine göre tüm Hobbitler genç yaştan itibaren iyi yemek yapma mahareti edinse de, Hobbitlerin hayatında gerçek anlamda zanaat olarak nitelenebilecek şeylerin büyük çoğunluğu gündelik yaşamı kolaylaştırmaya ve o pek düşkün oldukları rahatlarını bozmamaya odaklıdır. Eğer Bilbo Shire'ı geride bırakıp da o malum yolculuğa hiç çıkmamış olsaydı, bir piponun nasıl doldurulacağı veya fırında kızarmış koyun pirzolasının yanma ne tür biranın yakışacağı dışında sanatsallık ve güzellik namına söyleyecek bu kadar çok şeyi bir ömür uğraşsa bir araya getirebilir miydi, işte orası şüpheli.

Tolkien ve Sanat İçin Sanat Hareketi

1892–1973 yılları arasında yaşamış olan Tolkien sanat ve güzellik kavramlarının muazzam bir değişime uğradığı bir yüzyılın sonunda dünyaya gelmişti. Orta Çağlarda, sanat kilisenin hizmetçisi gibi işlev görmüş, Hıristiyanlığın dünya görüşünü (hem şekilsel hem de yazınsal anlamda) sergilemekte kullanılmıştır. On dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde sanatın kilise tarafından empoze edilen fikirlere boyun eğmesi ya da esasen manevi ve ruhani değerleri besleyip yaygınlaştırması anlayışı terk edileli çok olmuştu.

Nitekim, bunun bir yüzyıl öncesinde Immanuel Kant (1724–1804) tarafından fitili ateşlenen dönüşüm süreci sayesinde estetik anlayışı keskin bir açıyla yön değiştirmiş, sanatın talimat duyurma veya ahlaki gelişime katkıda bulunma aracı olarak ele alınışı son bulmuştu. Tolkien doğduğu dönemde yaygın olan anlayış, sanatın dünyada olup bitene ve insan yaşantısına kayıtsız kaldığı, bu da yetmezmiş gibi, gerçekliğe ve yüksek erdemlere düşman bir tavır içinde varlığını sürdürdüğü şeklindeydi. Oscar Wilde (1854–1900) şu sözleri söylerken bu genelgeçer hükmü büyük bir ustalıkla yansıtmıştır: "Sanat ahlakın erişemeyeceği bir noktadadır, çünkü güzel, ölümsüz ve sürekli bir değişim içinde olan şeylere takılıp kalmıştır onun gözleri. Ancak daha düşük seviyeli ve daha az zekâ gerektiren alanlardır ahlakın boyunduruğu altında olanlar."[1]

Wilde'm bizzat iştirak ettiği ve de sözcülüğünü yaptığı bu gelişim süreci genellikle "sanat için sanat" hareketi olarak tanınır. Adeta teneffüse çıkarken ders kitaplarını sınıftaki sıraların üstünde bırakan talebeler gibi, bu hareketin takipçileri de ahlaki öğretileri geride bırakır. Böylelikle sanat, herhangi bir şey *yapma* zorunluluğundan kurtarılmıştır. Anne betimlemeleriyle ünlü olan ressam James Whistler (1834–1903) şöyle yazmıştı: "Sanat her tür göstermelik iltifattan ve yağcılıktan muaf tutulmalı, kendi ayakları üzerinde tek başına dikilmeli...adanmış-

lık, merhamet, aşk, yurtseverlik ve göze kulağa hoş gelen daha nice olguya eğilmeli."[2]

Günümüz Batı kültürüne, sanatı insan doğasının diğer yönlerinden bağımsız bir düzlemde ele alan anlayışın hakim olduğu söylenebilir. "Sanat için sanat" ya da bunun Latince versiyonu olan *ars gratia artis* deyişi, yaratıcılığın standart bir ifadesi olarak genel kabul görür durumda. Öyle ki, Hollywood'un dev film stüdyolarından MGM bile logosuna slogan niyetine bu deyişi işlemiş, üstelik *Hobbit* filmlerinin yapımcılığını üstlenen firmalar arasındaki yerini alarak bu hareketini boşa çıkarmamıştır.

Tolkien sanat için sanat hareketinin ilkeleriyle hemfikir olmasına hemfikirdi, ama bir noktaya kadar. Whistler ve Wilde gibi Tolkien de sanatın başlıca işlevinin belli bir amaca hizmet etmek veya belli bir çevreye fayda sağlamak olarak görülmemesi gerektiğini savunur. Mesela Tolkien, kinaye gibisinden bariz biçimde mesaj verir özellikteki edebi türlere karşı samimi bir hoşnutsuzluk duyardı.[3] Kendisi de inanç sahibi bir Hıristiyan olduğu halde, kiliseye hizmet etmekten ibaret olduğu söylemiyle sanatın görevinin basite indirgenmesini onaylamıyordu; ona göre sanatsal yaratıcılık daha büyük bir amaca ulaşma yolunda bir araç olmakla kalmamalı, kendi başına ulaşılmaya değecek bir hedef teşkil etmeliydi.

Tolkien'in konuyla ilgili kaleme aldığı şu satırlarda Whistler'in görüşlerinin az çok izine rastlarız: "Sanat ve yaratıcılığa (veya, daha doğru bir ifadeyle, bilinçaltındaki yaratıcılığa) ilham veren tutku, biyolojik bir özelliğe sahip değilmiş ve olağan biyolojik yaşama özgü doyumlardan kopukmuş izlenimi uyandırıyor."[4] Bunu biraz açacak olursak, Tolkien yaratıcılığa derhal hedef yükleme gereği duymaz; sonuçta kişi yarattığı sanat eserlerini satmıyorsa, bu yeteneği ne onun masasına ekmek getirir ne de ona başını örtecek bir dam temin eder.

Dahası, örneğin büyü yeteneklerini "Güç'ten ziyade Zana-

at, hakimiyetten ziyade alt-yaradılış ve de Yaradılış'm devasa bir boyutta yeniden gerçekleşmesi" şeklinde tanımladığı Elflerin "her şeyden önce sanatsal yetisi" yüksek bir ırk olduğunu vurgulamakla, sanatın reel anlamda kâr getiren bir araç olarak kullanılmamasından *yana* olduğunu belli eder Tolkien.[5] Teknolojik ilerlemenin yaratacağı muhtemel tehlikeler hakkında fikir yürüttüğü bir yazısında onun, insanoğlunun bu bakımdan biraz daha Elfvari hareket edemeyişine içerlediğini gözlemleriz:

> Mekanikleşmenin beraberinde getirdiği tüm trajedi ve çaresizlik burada gözler önüne seriliyor. Bireyin zihninde ikincil ve yepyeni bir dünya meydana getirmekten haz duyan sanatın tam aksine, mekanikleşme tutkuyu harekete geçirmeyi amaç edinir ve böyle yapmakla üzerinde yaşadığımız maddesel dünyada güce ulaşılması hedefini yüceltmiş olur; oysa bu çabanın kişiye gerçek bir tatmin duygusu getirmesi mümkün değil. İnsanoğlunu emek sarf etmekten kurtardığı sanılan makineleşme, hiç sonu gelmeyen ve çok daha yıpratıcı bir emek sarf etme sürecine yol açıyor.[6]

Yukarıda aktardığımız verilerin bütününden hareketle, Tolkien'in gözünde yaratıcılığın belli bir amaca *hizmet etme* bağlamında asla ilk ve en öncelikli unsur olmadığı çıkarımında bulunabiliriz. Onun bu yaklaşımında sanat için sanat hareketiyle özdeşleşmiş sloganların yankısını duymak işten değil.

"Sırf Eğlence Olsun Diye"

Güçlerinin ve yaratıcılıklarının doruğuna eriştikleri dönemde, bu işin kendilerine ne denli keyif verdiğini fark eden Cüceler, sırf bu özelliği dolayısıyla sanatın da kendi özünde paha biçilmez bir değere sahip olduğunun bilincine varır. *Hobbit*'in başlangıç safhasında Bilbo'ya ani bir ziyarette bulunup onu

da kendileriyle beraber maceraya atılmaya zorlarlar. Yalnız Dağ'dan sürgün edilmiş vaziyette uzak diyarlarda geçirdikleri bunca zamandır uğramış oldukları kaybı ona daha iyi izah etme çabasıyla, Bilbo'ya artık çok eskilerde kalmış olan güzel günlerden şöyle bahseder Thorin:

> Bunlar bizim için her bakımdan iyi günlerdi ve en fakirimizin bile harcayacak ve borç verecek parası ve sırf eğlence uğruna güzel şeyler, hele günümüzün dünyasında eşi benzeri bulunmayan fevkalade ve büyülü oyuncakları yapmak için zamanı vardı.[7]

"Sırf eğlence olsun diye" cisimler yaratmak, anlaşılan o ki *Hobbit*'te karşımıza çıkan diğer ırklarca da paylaşılan bir uğraş. Gandalf'ı bir yandan derin düşüncelere dalmış havaya dumandan halkalar üflerken, Elfleri ise şarkı söylerken görürüz. Büyücü ara sıra küçük muzip numaralar sergilemekten geri kalmaz (onun şu ünlü havai fişekleri gelsin aklınıza), keza Elfler de. Thorin ve kafilesi Elrond'un evine ulaştığında vadinin dibindeki ağaçlıktan yükselen bir şarkının melodisi gelir kulaklarına: "Ağaçların arasında böylece gülüp şarkılarını söylediler.

Sizler herhalde söylediklerinin düpedüz saçmalık olduğunu düşünüyorsunuzdur. Gerçi buna aldırmazlardı; onlara böyle deseniz daha da çok gülerlerdi."[8]

Bu fikre paralel olarak, Tolkien de yazdığı fantastik temalı eserlerin çağdaş eleştirmenlerce yargılanması hususunda bir o kadar vurdumduymaz davranmıştır. Orta-Dünya'yı yaratıp özenle ve hiç durmaksızın detaylandırırken, bunun kişisel bir ihtiyacın tatmini dışında herhangi bir amaca hizmet edeceğine ihtimal vermemişti belli ki. "Ben çok ciddi bir insanımdır ve keyif ile görev kavramlarını birbirinden ayırt edemem," diye yazdıktan sonra şunları ekler: "Çalışmayı yalnızca kişisel bir uğraş ve eğlence aracı kabul ederim, çünkü görevlerimi çok keyif verici buluyorum."[9]

Çok daha sonraki yıllarda kaleme aldığı bir yazısında Tolkien, *Yüzüklerin Efendisi* de dahil olmak üzere kafasında tasarlayıp kâğıda döktüğü çalışmaları yayınlatmaya, ancak herkesin tıpkı kendisine yaptıkları gibi yazar bozuntusu gözüyle baktığı yakın dostu C.S. Lewis'in ısrarları ve teşviki sonucu razı geldiğini itiraf eder. "Pek sevgili 'malzeme'min kişisel bir hobinin ötesinde bir şey haline gelebileceği fikrini bana yalnızca o [Lewis] vermiştir."[10] Tolkien'in Oxford'daki meslektaşlarının çoğu onun yarattığı bu sanatsal dünyayı "küçük şirin bir saçmalık" olarak nitelendirirdi kuşkusuz, oysa tıpkı Elfler ve Cüceler gibi Tolkien de "sırf eğlence olsun diye" yaratıcılığı takdir etme olgunluğuna erişeli çok oluyordu.

"Onlar da Eä'nın Güzelliğini İdrak Edebilsin Diye"

Sanat için sanat akımının belli kalıpların içine hapsolmuş çoğu takipçisinin aksine, yaratıcılığın ve güzel olanı takdir etmenin manevi ve ruhani sağlığa kavuşmak bakımından ne denli büyük önem taşıdığına dikkat çekişinden de özellikle anlaşılacağı üzere, Tolkien'in zihninde sanatsal yaratıcılığın manevi bir boyutunun olduğu fikrine her zaman yer vardı.[11] *Hobbit* romanının pek çok yerinde, sağlıklı bir erdemlilik düzeyine veya ahlaki mükemmelliğe ulaşmış bir karakteri her ele alışında Tolkien'in güzellik karşısında duyulan hassasiyeti manevi bir termometre gibi kullanarak o kişi (veya ırk) üzerinde karakter tahlili yaptığı gözlemlenir.

Tolkien'in Orta-Dünya'sındaki iyi kalpli varlıklar güzelliğe karşı duyarlı ve yaratıcı olma eğilimindeyken, bu tanı kötü kalpli olanlar için geçerli değildir. Trollerin elinden kıl payı kaçıp kendilerini güvende hissettikleri bir noktada soluklanmak için nihayet durduklarında, Thorin ve beraberindekiler Trollerden aşırdıkları eşyaların içinde Elf yapımı bazı kılıçlar bulunduğunu fark eder: "Kılıçlardan ikisi kınlarının güzelliği ve mücevherli kabzaları nedeniyle gözlerine çarptı." Söz konu-

su kılıçların Troll elinden çıkma olamayacağını ifade etmekte gecikmez Gandalf.[12]

Goblin şarkılarının daha ziyade kurbağa vıraklamasını andırdığına değinen Tolkien, bu durumun Goblinlerin "acımasız, fesat ve kötü kalpli" oluşunun bir diğer göstergesi olarak algılanması gerektiğine vurgu yapmış, gel gör ki "Onlar güzel şeyler yaratmazdı gerçi, ama birbirinden zekice pek çok nesne ve alet yapmışlardı," diye de eklemiştir. Aslına bakılırsa, Tolkien günümüzde bir anda yığınla insanı ölüme gönderebilme kapasitesine sahip kimi makinelerin Goblinler tarafından da icat edilmiş olmasının kuvvetle muhtemel olduğunu belirtir.[13] Bu kanı, Tolkien'in Elfleri "büyü yetenekleri güçten ziyade sanata dayanan, her şeyden önce sanatsal yetisi yüksek bir ırk" şeklinde betimleyip övüşüyle çelişmektedir. Açıkça görülüyor ki, Tolkien böyle söylemekle iyi yönde seferber edilen yaratıcılığın ölüme ve yıkıma değil, güzelliğe ve gönül hoşnutluğuna ulaşmayı mümkün kılacağı mesajını vermeye çalışmıştır.

Sanatsal yaratıcılık özümüz dışında bir şeye de sevgiyle yaklaşabileceğimizin göstergesidir. Cücelerin ilk ortaya çıkışı da, sevginin verdiği şevkle eserler meydana getirilebilmesine yönelik temiz bir dilek eşliğinde gerçekleşmiştir. *Silmarillion*'da, Demirci Aulë'nin (neredeyse Orta-Dünya'nın tanrıları olarak nitelenebilecek meleksi varlıklar olan Valar'dan biri) sevgisini üzerine yoğunlaştırabileceği bir başka şey arayışıyla tıpkı kendisi gibi demirci ve usta zanaatkar özelliklerine sahip ufak tefek ama bir o kadar da sağlam yapılı bir ırk yaratışı anlatılır. Onun iznini almaya lüzum görmeksizin canlı varlıklar yaratmış olmasından ötürü Orta-Dünya'nın en büyük tanrısı konumundaki Ilúvatar'la arası açıldığında, tartışma konusu olan bu Cüceleri ne amaçla yarattığını ona duyurmadan şöyle açıklar Aulë:

> Benden başka şeylerin varlığını arzuladım, onları sevmeyi ve öğretmeyi, benimle birlikte onlar da görebilsinler diye Eä'nın

güzelliğini, o Eâ ki varlığının sebebi sizsiniz. Arda'da dirlik ve neşe içinde bulunacak pek çokları için bol bol yer var gibi geliyor bana, lakin pek çok yeri hâlâ ıssız ve sessiz. ... Fakat söylemem lazım ki kendi yaratılışımdan beri kalbimdedir yaratma hevesi.[14]

Bu sözlerle Aulë her şeyden önce Cüceleri yaratmaya hangi akla hizmet karar verdiğine açıklık getiriyor: Dünyanın, güzelliğini başka varlıkların da tadabileceği kadar geniş ve boş oluşudur bunun ardında yatan sebeplerin en başta geleni. Aulë'nin tamamen iyi niyet ürünü olan bu arzusu karşısında Ilúvatar Cüceleri yok etmeye kalkışmaz ama onların Orta-Dünya üzerinde bir ırk teşkil ederek yaşamını sürdürmesine müsaade eder.

Aulë'yi Cüce ırkını yaratmaya yönelten motivasyon ile güneşe direnebilen üstün nitelikli bir süper-Ork cinsi (Uruk-hai) türetip yetiştiren Saruman'ın bunu yapmasındaki gerekçeleri karşılaştırdığımızda, manevi yaratıcılık ile çevresindeki her şeyi boyunduruk altına almayı düşleyen yoz bir tutku arasındaki farkı açıkça görebiliriz. Aulë sırf bir güzellik vücuda getirmek için yaratmayı amaçlarken, "aklı yalnızca madeni aygıtlara ve tekerlek üzerinde giden musibetlere" çalışan Saruman'ın yarattığı şeylerin ne denli çirkin ve kötü tabiatlı olduğuna bakmaksızın peşinde koştuğu tek şey, hükmetme gücüdür.[15]

Öyleyse şunu kolaylıkla ifade edebiliriz ki, *Hobbit*'in sahnelendiği dünyada estetik beğeni ile el hünerine dayalı uğraşlar, arka plandaki olumlu manevi yönelimlerin varlığına işaret etmektedir. Bu da bize, Aziz Augustine'in erdemi *ordo amoris*, yani "sevgilerin hizaya sokuluşu" şeklinde niteleyişini çağrıştırıyor.[16] Augustine'in de vaktiyle ciddi katkılarda bulunduğu fikir geleneğine bağlı yetişmiş biri olarak Tolkien, iyi yürekli insanların (ve de iyi yürekli Hobbitlerin, Cüceler içinde diğerlerine oranla daha iyi huylu olanların ve iyi vasıfları ön plana çıkan kimi Valar'ın) iyi amaçlara hizmet eden güzel sanatları takdir edeceğini, içinde kötülük besleyen varlıkların ise gü-

zellik sevdasından zerre kadar nasibini almayacağını onaylar. *Hobbit*'te bu konuya ilişkin verilebilecek en yerinde örnek belki de Thorin'in onunla ilk buluşmasında ejderhalar hakkında Bilbo'ya anlattıklarıdır:

> Bilirsin, ejderhalar insanlar, elfler ve cücelerden, bulabildikleri her yerden altın ve değerli taşlar çalar ve yağmalarını yaşadıkları sürece korurlar (öldürülmedikleri sürece de neredeyse sonsuza kadar yaşarlar) ve tek bir bronz yüzüğün bile keyfini sürmezler. Aslına bakılırsa, iyi işlenmiş parçayı kötü işlenmiş olandan ayıramasalar da genellikle piyasadaki değeri hakkında iyi bir fikirleri vardır. *Kendi başlarına hiçbir şey yapamaz, zırhlarının gevşeyen tek bir pulunu bile onaramazlar.*[17]

Bu tarife göre, ejderhalar çevrelerindeki hiçbir şeyde güzellik aramayı veya karşılarına çıkan güzellikleri takdir etmeyi bilmedikleri gibi, herhangi bir şey üretmeyi, hatta kendi zırhlarındaki zayıf noktaları örmeyi bile beceremezler. Bu son husus Bilbo açısından özel bir anlam ifade ediyor, çünkü Smaug'un derisindeki korunaksız deliği fark edip ardıç kuşuna söyleyen ve böylelikle bu ölümcül ayrıntıyla ilgili sırrın Bard'ın kulağına gitmesini, onun da edindiği bu bilgi doğrultusunda, kalan son okunu sanatsal yeteneklerden yoksun olması dolayısıyla onu örmeyi ihmal etmiş olan ejderin hassas noktasına isabet ettirmesini sağlayan da yine Bilbo'dur. Zaten kitap bütün itibariyle ejderhaların sanatsal eğilimlerden uzak olduğu ve gerçek güzelliği umursamayıp sadece maddi servet edinme ihtirasına yoğunlaştığı fikri üzerine kuruludur.

Hobbit'te karşılaştığımız karakterlerden bazılarının ejder hastalığı diye bilinen ve herhangi bir ejderin bir süreliğine de olsa üzerinde yatıp bekçilik ettiği bir hazinenin tek bir parçasını bile sonradan ele geçirecek kişi üzerinde çılgınca bir zenginlik saplantısına yol açan lanetli bir tılsıma yakalandığını, yerle bir olan kentini onarıp silbaştan inşa etmesi için dağdaki

hazine yığınından alınmış hatırı sayılır bir miktarın hibe edildiği ama halkının yanında kalıp mücadeleye ortak olmaktansa hazinesini de yanına alarak kaçan ve izleyen süreçte "bozkırda açlıktan ölme" yazgısından kurtulamayan Göl-kent Valisi'nin de bunlar arasında en başta gelenlerden biri olduğunu görürüz.[18] Benzer şekilde, Cücelerin Yalnız Dağ'ı tekrar ele geçirmesinin ardından Thorin de Arkentaşı'nın büyüleyici güzelliğine kapılır. "Bin fasetalı bir küre gibiydi; ateş ışığında gümüş gibi parlardı, güneşte su, yıldızların altında kar, ayın şavkında ise yağmur!"[19]

Thorin'in Arkentaşı'na olan bu takıntısı ejderhada veya valide kendini gösteren açgözlülükten farklıdır, hayranlık duyduğu şeyin güzelliğidir çünkü onu bu yönde tetikleyen, yine de, Thorin'in kişiliği ve davranışları üzerinde yarattığı etkiler sonuçta diğerlerininkiyle benzeşiyor. Arkentaşı'nı –ki başkalarınca o an için bilinmemekle beraber Bilbo onu üzerinde saklamaktaydı– geri alma tutkusu Thorin'de geçici bir deliliğe sebep olmuştu. Bu da bize, onu faziletsiz yönlere saptırabilen adalet ve gerçeklik gibisinden başka değerler gibi güzel şeylerin de, kişiyi ahlakdışı yollara sokabileceğini gösteriyor.

Ancak şunu da belirtmek gerekir ki Thorin'in pençesine düştüğü saplantı, bir ejderhanın ya da açgözlü bir kişinin asla yakalanamayacağı türdendir. Onun Arkentaşı'nı elde etmeye yönelik arzusu, söz konusu taşın değerinin çok ötesindedir. Thorin'in kendisi de bu durumu şöyle özetliyor: "Zira babamın Arkentaşı... kendi başına bir nehir dolusu altından daha değerlidir, benim içinse paha biçilemez kıymettedir."[20]

"Güzel Şeylere Duyulan Aşk"

Hobbit'in başlangıcında Bilbo'nun mensubu olduğu Baggins sülalesinin geleneğine yakışır bir şekilde sürdüregeldiği huzur dolu yaşantının kabaca sekteye uğratıldığını görürüz. Bu rahatsızlığa sebebiyet veren kişi olan Gandalf, Bilbo'nun damar-

larında akan Took kanına (yani soyağacının maceracı yönüyle ünlü olan koluna) yakışmayacak şekilde, kendisini akşam yemeğine geciktireceği korkusuyla maceranın her türlüsünden kaçınması karşısında duyduğu hayal kırıklığını onun yüzüne vurur. Ama Thorin'in altından yapılma o güzelim arpını ortaya çıkarıp Yalnız Dağ hakkında çok geçmeden diğer Cücelerin de katıldığı bir şarkı söylemeye koyulmasıyla beraber duygularının harekete geçişine engel olamaz Bilbo:

> Onlar şarkılarını söylerken hobbit ellerle ve zekâyla yapılan güzel şeylerin aşkını, ve içinden akıp giden büyü yüzünden vahşi ve kıskanç bir aşkı, cücelerin yüreklerindeki arzuyu hissetti. Derken içinde Tookça bir şey uyandı ve gidip ulu dağları görmek, çam ağaçlarıyla çavlanların sesini duymak, mağaralarda keşfe çıkmak ve baston yerine kılıç taşımak istedi.[21]

İşte bu şarkıdır Bilbo'nun benliğinin dış dünyaya ve o güne dek tanıdıklarına oranla çok daha derin anlam ifade eden değerlere uyanmasını sağlayan. Tolkien'in *Hobbit* romanına yansıttığı güzellik anlayışı sanatsal güzellik kavramı üzerine incelemelerde bulunan günümüz düşünürlerinden Elaine Scarry'ninkiyle benzerlik gösterir. *On Beauty and Being Just [Güzellik ve Adil Olmak Üzerine]* adını taşıyan kitabında sanat için sanat yaklaşımı karşısında güzelliğin ahlaktan bağımsız bir boyutta algılanması gerektiğini savunur Scarry. Onun bakış açısına göre "güzellik bizi adalet çerçevesinde davranmaya hazırlar" çünkü güzel bir şey gördüğümüzde "onu korumaya alma veya onun uğruna çaba gösterme dürtüsüne kapılırız."[22] Dinlediği şarkı "Cücelerin yüreğinin en derin noktasına dek işlemiş olan" tutkunun ona da bir nebze bulaşmasına neden olur ve Bilbo'yu o andan itibaren Cücelerin ejderha tarafından çalınmış olan hazineyi geri alma ihtirasını paylaşmaya sevk eder.

Manevi değerler üzerine yürüttüğü çalışmalarla tanınan ve aynı zamanda Tolkien'in de Oxford'dan arkadaşı olan Iris Mur-

doch (1919–1999) güzelliği takdir etmenin kişiyi başkalarını da düşünmeye yönelten ahlaki zorunlulukla yakından bağlantılı olduğunu öne sürer.

> Düşünsel bilimler üzerine kafa yormak ve doğa ile sanattan haz almak, kişinin kendi benliğini ön planda tutmayı bir kenara bırakıp çevresinde olan biteni gerçekçi ve adil gözlerle görme kabiliyeti edinmenin değerini anlamasını sağlayacaktır. Ancak o takdirde hayal gücümüzü dünya gerçeklerinden kaçmak için değil, o gerçekliğin bir parçası olma yolunda kullanırız ve bu durum bizi keyiflendirir, çünkü normalde körelmiş bir bilince sahibizdir ve ne zaman gerçekle yüzleşmek durumunda kalsak korku ve endişeye kapılırız.[23]

Cücelerin şarkısının güzelliği karşısında büyülenmesiyle beraber Bilbo'da gözlemlediğimiz uyanış da tam olarak budur işte. Onun öncesinde hayatta Bilbo'yu ilgilendiren tek şey, o hep alışageldiği rahat ve keyfine düşkün yaşam tarzını sürdürebilmekti. Maceralar "adamı yemeğe geç bırakan", "iğrenç, huzur bozucu, rahatsız" şeylerdi onun gözünde.[24] Ama Cücelerin şarkısını bir kez dinledikten sonra, hayatta o ana dek bildiklerinden çok daha önemli şeylerin de pekala bulunabileceğinin bilincine vardı Bilbo. Bir şeyler kıpırdanmıştı içinde, kaygısızca devam eden monoton yaşantısına heyecan katacak deneyimler geçirme arzusu duyuyordu.

Michel Delving'de bulunan müzeye ödünç verdiği *mithril* yeleğin önünde dikilmiş onu seyrederken, güzellik ile sanatsallığın, sırf özünde yaratma yetisine sahip olmakla –ki bu özellikleri çok belirgindi– ve sağlıklı bir manevi yaşama giden yolu işaret etmekle –ki bu özellikleri de çok belirgindi– kalmayıp, düş gücünü beslediği kişinin ruhunda daha yüce, daha asil ve daha zorlu işleri başarmaya yönelik bir azim kıvılcımı tutuşturacağını hiç kuşkusuz doğrulayacaktır Bilbo. Sonuç olarak, Bilbo bunun sanatsallığın o muazzam çerçevesindeki sayısız

pencereden yalnızca biri olduğunu kabul etme nezaketi elbet gösterecektir elbet, ne de olsa o, şu koskoca dünya içinde kendi halinde ufacık bir Hobbittir sadece.

NOTLAR

1. Oscar Wilde, "The Critic as Artist," *Intentions* içinde (Londra: Methuen, 1913), 190-192.
2. James McNeill Whistler, *The Gentle Art of Making Enemies* (New York: Courier Dover, 1967), 127.
3. J.R.R. Tolkien, *The Lord of the Rings: The Fellowship of the Ring* (New York: Del Rey/Ballantine Books, 2001), x.
4. Humphrey Carpenter, ed., *The Letters of J. R. R. Tolkien* (Boston: Houghton Mifflin, 1981), 145.
5. Aynı eserde, 146, 192.
6. Aynı eserde, 88.
7. J.R.R. Tolkien, *Hobbit*, çev. Gamze Sarı, İthaki Yayınları, İstanbul, 2011 (5. Baskı), 38.
8. Aynı eserde, 73.
9. Carpenter, *Letters*, 218.
10. Aynı eserde, 33.
11. Orta-Dünya öykülerini yazmaktaki amaçlarından birinin "ahlaki değerleri özendirmek" olduğunu belirtir Tolkien. Aynı eserde, 194.
12. Tolkien, *Hobbit*, 65-66.
13. Aynı eserde, 91.
14. J.R.R. Tolkien, *Silmarillion*, ed. Christopher Tolkien, çev. Berna Akkıyal, İthaki Yayınları, İstanbul, 2012 (4. Baskı), 101.
15. J.R.R. Tolkien, *The Lord of the Rings: The Two Towers* (New York: Del Rey/Ballantine Books, 2001), 76.
16. Augustine, *The City of God*, çev., Philip Devine (Cambridge, Massachusetts: Harvard Üniversitesi Yayınları, 1966), 4:536.
17. Tolkien, *Hobbit*, 38 (önemli görülen noktalara vurgu eklenmiştir).
18. Aynı eserde, 424.
19. Aynı eserde, 323.
20. Aynı eserde, 372.
21. Aynı eserde, 27.
22. Elaine Scarry, *On Beauty and Being Just* (Princeton, New Jersey: Princeton Üniversitesi Yayınları, 2001), 88.
23. Iris Murdoch, *The Sovereignty of the Good* (Londra: Routledge & Kegan Paul, 1970), 93.
24. Tolkien, *Hobbit*, 12.

HOBBITUS LUDENS

HOBBITLER DALGA GEÇİP OYUN OYNAMAYI NEDEN SEVER VE NİÇİN BİZ DE SEVMELİYİZ?

David L. O'Hara

Her iki yılda bir dünyanın dört bir yanından atletler ve her türden sporcu Olimpiyat Oyunları'na katılmak üzere bir araya gelir. Oyunlar öncesinde yapılacak idman ve egzersiz trafiğini, düzenlenecek seyahat organizasyonunu ve bu uğurda hazırlanacak tesisleri de hesaba kattınız mı, Olimpiyatlar'ın milyarlarca dolar masrafa yol açtığını görürsünüz. Profesyonel sporların yaygınlaşması için dünya çapında harcanan para da buna eklenince, şöyle bir düşünce beliriyor insanın kafasında: Bu paranın kullanılabileceği daha faydalı bir iş yok muydu? Bilirsiniz işte; dünyadaki açlığı ortadan kaldırmak, kansere çare bulmak, felsefe profesörlerine yeni makamlar bahşetmek... Haliyle, böyle şeyler geçer aklınızdan, değil mi?

Gelgelelim tarihin yargısı oyun oynamanın her kültürde hayatın dolu dolu yaşanmasına katkıda bulunan etkenlerin en

önemlilerinden biri kabul edildiğini ortaya koyar. Öyleyse şu soru çıkıyor karşımıza: Oyun oynamayı ne derece ciddiye almalıyız?

Futbol, Golf ve Hobbitlerin Oynadığı Diğer Oyunlar

Eğer *Hobbit* bir kılavuz olarak ele alınacaksa, J.R.R. Tolkien bu kılavuzu ciddiye almamızı istemişe benzer. Sonuçta, bir Hobbitin başından geçenleri konu alan bir kitaptır bu. Siz Hobbit olsanız, hayatınızın kayda değer bir kısmı dinlenmekle ve çeşitli uğraşlar yoluyla hoşça vakit geçirmekle geçerdi: Oyunlar, kutlama partileri, havai fişek gösterileri, dedikodu, arkadaşları veya komşuları ziyaret, taş fırlatma ve dart atma müsabakaları, güreş, şarkı söylemek, mantar toplama seferleri düzenlemek, kupalar dolusu birayı tepeye dikmek ve pipodan her nefes çekişte havaya duman halkaları üflemek.[1]

Hobbitlerin elinin "alet edevata yatkın" olduğu bir gerçektir ve köylerini çevreleyen kırsal alanları "tertipli düzenli ve her daim ekilebilir" vaziyette tutmak için hiç şüphesiz canla başla çalışırlar.[2] (Birisinin günde altı öğün tıkınan onca Hobbite yemek yetiştirmesi gerekir sonuçta!) Ama şurası kesin ki Tolkien'in Hobbitleri hoşça zaman geçirmeye ve aylaklık etmeye günümüz insanından çok daha fazla zaman bulmaktadır.

Gelgelelim oyun oynamayı seven tek topluluk Hobbitler değil. Elflerin geceleyin ağaçların ortasında bir araya gelip şarkılar söylediğini ve şenlikler düzenlediğini biliyoruz. Benzer şekilde, (içlerindeki bir iki suratsız haricinde) Göl-kent sakinleri de cümbüşe bayılır. Çocukken mahallenin diğer çocuklarıyla oyun oynayabileceğini aklınıza dahi getiremeyeceğiniz kimi karakterler bile oyun oynamayı sever: Gollum Bilbo'nun kendisiyle bilmece oyunu oynamasında ısrar etmiş, Gandalf Beorn'un konukseverliğini sergilediği şaşırtıcı numaralar ve anlattığı ilginç öyküler yoluyla kazanmıştır. Gece çöktüğünde ise Beorn civardaki ayılarla bu defa çok daha sert oyunlar oynar. Sma-

ug Bilbo'nun ortaya sürdüğü zekâ yarıştırma oyunu karşısında kendini tutamaz ve bu tehlikeli daveti kabul eder. Son olarak, *Hobbit* romanında karşımıza çıkan hemen herkesin –Goblinler bile– şarkılar söyleyip müzik icra ettiğini hatırlatalım.

Tolkien'in yazdıkları içinde spora da bolca yer verdiğini hayretle gözlemleriz.[3] "Boğakükreten" lakaplı Bandobras Took Goblin Kralı Golfimbul'un kafasını uçurduğunda kellenin bir süre yuvarlandıktan sonra yerdeki bir tavşan yuvasına düştüğünü anlatır bize. Thorin ile kafilesi Yalnız Dağ'a doğru yollarına devam etmek üzere Ayrıkvadi'den ayrıldığında yalçın dağların tepesindeki bir geçitten geçmeleri gerekir ve fırtınaya yakalandıkları sırada kendilerini "bir çeşit oyun oynarcasına dev kaya parçalarını birbirine atan ve onları tuttuktan sonra bu kez karanlığın içine bırakıp çok aşağılardaki ağaç kümelerine çarparken çıkardıkları gürültüyü dinleyip adeta eğlenen" devlerle sarılmış halde bulurlar.

"Böyle olmaz!" dedi Thorin. "Uçmaz, boğulmaz veya yıldırım çarpmasına uğramazsak devin biri tarafından yakalanıp futbol topu niyetine göğe kadar savrulacağız."[4] İki laf arasında öylesine söylenmiş bir ifade değildir bu; bize Orta-Dünya hakkında çok önemli bir ayrıntı gösterir... isim vermek gerekirse, Cücelerin futbolu bildiğini.

Bu söylediklerim ancak kısmen şaka sayılır. Aslına bakılırsa yazar bize başka bir şeyi vurgulamaya çalışıyor: Devlerin de oyun oynamayı sevdiğini. Gandalf'ın günün birinde "düzgün sayılır" bir dev bulup ona Goblinlerin ön bahçesini bir daha geçit bulup da çıkamayacakları şekilde tıkatacağına inanması da bundan olsa gerek.[5] Hayatın genel seyri içinde oyunlar pek de önem taşımıyor görünebilir, ama belki de bizi birbirimize en çok kenetleyen şeydir onlar.

Gollum'un Bilbo'yla karşılaştıktan sonraki davranışlarını gözünüzün önüne bir getirin. Aniden ortaya çıkan bu Hobbitin varlığı ona boş zamanlarını doldurmak için dostlarıyla

sık sık bilmece oyunları oynadıkları, geçmiş yaşantısının o en mutlu dönemini anımsatmıştır. "Bilmece sormak ve zaman zaman cevaplarını tahmin etmek uzun, uzun zaman önce, bütün arkadaşlarını yitirip bir başına uzaklara sürülmeden ve dağların altındaki karanlığa süzülmeden önce kendi deliklerinde oturan diğer tuhaf yaratıklarla oynadığı tek oyundu."[6]

Bu ve buna benzer anlar Gollum'un canavar yönünü geri plana itmekte ve bilinçaltındaki normal kişiliği açığa çıkarmaktadır. Kendimizi hayvanlara en yakın hissettiğimiz anlar, onların oyun oynayışını seyrettiğimiz anlardır; oyun oynadıkları sürece kendimize benzetiriz onları. İşin aslı, bir kişi eğer hiç oyun oynamıyorsa, onun insani duygularının eksik olduğu şüphesine düşeriz. Şu son tespitimizle aynı doğrultuda bir yaklaşım benimsemiş olan Alman düşünür Friedrich Schiller (1759–1805) şöyle sorar: "İnsanoğlunun ortaya koyduğu her tür davranışta onu kelimenin tam anlamıyla eksiksiz kılan yegane şeyin oyun oynayabilme yetisi olduğunu düşünürsek, buna *yalnızca* oyun gözüyle bakmanın neresi mantıklı?"[7]

Ne yani, diye sitem edebilirsiniz; bu muydu makalenin anafikri: Hobbitler golf oynuyor, Cüceler de futbol. Ama bu durumun *Hobbit*'i Orta-Dünya'nın *Sports Illustrated* dergisi haline getirdiği söylenemez. Makalemizin başından bu yana bulunduğumuz gözlemler doğru olmasına doğru... Ama emin olun ki bu öyküde şimdiye dek fark ettiğimizden çok daha fazla oyun gizli. Kafilemizin Ayrıkvadi'de geçirdiği süreçle ilgili, okura şu bilgilendirmeyi yapar Tolkien:

> Şimdi bu tuhaf bir şeydir, ama yaşanması iyi olan şeylerle geçirilen güzel şeyler çabucak anlatılır ve dinlenmesi pek keyifli değildir; öte yandan rahatsız, yürek oynatan, hatta dehşet verici şeylerden iyi bir hikâye çıkabilir, her halükarda anlatılmaları uzun sürer. O iyi yuvada uzun bir süre, en az on dört gün kaldılar ve oradan ayrılmak onlara zor geldi. Bilbo orada memnuniyetle sonsuza dek sürecek bir mola verebilirdi –bir

dilek onu hiç sıkıntısız hobbit kovuğuna döndürebilecek bile olsa. Yine de orada geçirdikleri zaman hakkında anlatacak çok az şey var.[8]

Ayrıkvadi'de en az üç hafta kaldıkları halde, bu sürenin büyük kısmını dinlenip güç toplayarak geçirdikleri için, okura aktaracak pek bir malzeme bulamıyoruz.

Dahası, oyun terimi sportif faaliyetlerden çok daha fazlasını ifade eder. "Oyun" sözcüğünü İngilizcedeki tüm anlamsal karşılıklarını hesaba katarak değerlendirmek lazım. Dram türüne giren sahne performanslarına oyun derken, sinema aktörlerini de oyuncular diye anarız. Kimi zaman plajdaki kumların üzerinde, kimi zamansa masamızın üstünde Play-Doh* oynarız... ki buna hiç şaşmamalı. Balık tutarken veya arazide avlanırken de bir çeşit oyun oynamaktayızdır aslında; öyle ki, izini sürdüğümüz av hayvanlarını bile "oyun"** diye adlandırırız. Çapraz bulmacalar çözmek, şaka yapmak, şarkı söylemek, dans etmek, sanat eserleri yaratmak... Tüm bunlar birer oyun çeşidi değil midir sizce de?

Oyun Ne Değildir

Peki nedir acaba saydığımız bütün bu faaliyetlerin ortak yanı? Nedir oyun diye tanımladığımız bu şey? Bu sorulara yanıt aramaya oyunun ne olmadığını ortaya koymakla başlayalım isterseniz.

Oyun Ciddiyet Eksikliği Değildir

Oyun oynamayı ciddiyet eksikliği şeklinde algılama eğiliminde olabiliriz, oysa gerçekte, oynarken kendimizi ne kadar fazla adarsak, işi o kadar çok ciddiye alıyoruz demektir. Bir çocuğun

* Play-Doh: Çocukların figür yaratmakta kullandığı, farklı renkler taşıyabilen bir çeşit oyun hamuru. -*çn*

** İngilizcede av hayvanları için "oyun" anlamındaki "game" sözcüğü kullanılır. -*yhn*

kafasında kurduğu hayal dünyasında geçen oyunlar oynayışını zihninizde canlandırın hele. Amatör bir müzik grubunun gitaristi olarak kapalı bir garajda demo kayıtlar yaparken veya dostlarınızla sokak basketbolu oynarken, size eşlik eden kişilerden birlikte yaptığınız işe, diğer bir deyişle, oynadığınız oyuna saygıyla yaklaşmalarını beklersiniz.

Oyun kavramına olabilecek en ileri düzey ciddiyeti yakıştıran Schiller şöyle der: "Insanoğlu sadece kabul edilebilir, faydalı, mükemmel olan şeylere ciddiyetle yaklaşır; güzellikle ise...*oynar*." Böyle söylemekle, Schiller güzelliği "kabul edilebilir, faydalı ve mükemmel" olandan daha üstün bir konuma yerleştirmekte, güzelliğe odaklı oyun olgusu ise haliyle ciddi olmanın da ötesinde bir konuma yükselmektedir.[9]

Bir bakıma, oyun oynamak salt "ciddi" olarak nitelenemeyecek kadar ciddi bir iş olduğu için ona "oyun" diyoruz.

Oyun Tembellik Değildir

Oyun sadece gevşeme veya gönül eğlendirme aracı olarak da görülmemeli. Aquinolu Thomas (takriben 1225–1274) *Summa Theologica* adlı eserinde *acedia*, yani "miskinliğin" kesinkes günah olduğunu vurgularken, dinlenme ve tazelenmeyi cennete gittikten sonra da sürdürülecek kadar önemli alışkanlıklar şeklinde sıfatlandırır.[10]

Olaya daha dünyevi bir açıdan yaklaşırsak, oyununu ciddiye alan bir atletin her zaman yoğun bir idman temposu içinde olduğunu görürüz. Hobbitler de bunun bir örneğini teşkil eder: Oyun oynadıkları zaman, hakkını vererek oynarlar. Bilbo'nun *Yüzük Kardeşliği*'nde anlatılan doğum günü partisi için yapılmış detaylı planlama ile titiz hazırlıkları ve Çıkın Çıkmazı'nı sahip olduğu o keyif verici atmosfere büründürmek için vaktiyle girişilmiş yoğun çabayı zihninizde tartmaya çalışın: "Bir Hobbit kovuğuydu ve bu da konfor demekti,"[11] diye özetler durumu yazar.

Gerçek anlamda konforlu bir yaşam ancak sıkı çalışmak ve dikkatli plan yapmakla sağlanabilir. Charles S. Peirce (1839–1914) oyun oynamanın uygulama bakımından tembelliğin tam zıttı olduğunu belirtir: "Hepimizin bildiği gibi, oyun, kişinin sahip olduğu yetilerin hayatın akışı içinde sergilenmesidir."[12] Oyun oynadığımız zamanlar tüm beceri ve gücümüzü yaptığımız işe yoğunlaştırırız.

Oyun Çocuksuluk Değildir

İlk bakışta öyle görünse de, oyun oynamak çocukların yapmasına alıştığımız tipte anlamsızca bir olay asla değildir. Bu görüşü *Hobbit*'teki topluluklar içinde oyunculuğa en meraklı olanı üzerinden ispatlamaya çalışır Tolkien: Ayrıkvadi Elfleri. Bilbo ve kafilesi Ayrıkvadi'ye ulaştığında ağaçların arasında gülüşüp şarkılar söylemekte olan Elflerle karşılaşırlar.

"Sizler herhalde söylediklerinin düpedüz saçmalık olduğunu düşünüyorsunuzdur," der Tolkien. Gerçi buna aldırmazlardı; onlara böyle deseniz daha da çok gülerlerdi. Onlar elbet

Elflerdi... Thorin ve arkadaşları gibi saygın cüceler bile onları aptal bulur (bu çok aptalca bir düşüncedir) veya onlara sinirlenirler.[13]

Diğer yandan, "aptalca" huyları olan bu Elfler "çok şey bilir ve iş haberlere gelince fevkalade bir ahalidir;" öyle ki, gün gelip de Cüceler Elrond'un evinden ayrıldığında "planları en iyisinden tavsiyelerle geliştirildi."[14] Elrond'un eski sembolik yazı karakterleri hakkındaki engin bilgisi olmasaydı, Cüceler bugün hâlâ Smaug'un kapısının dibinde içeri girmenin yolunu boşuna arayarak dolanıp duruyor olurdu. Ya da bir güzel pişmiş tikten sonra çoktan ejderhanın midesini boylamışlardı.

Oyun Oynamanın Faydaları

Filozoflar bir fikri daha iyi anlayabilmek için genellikle onun kökenleri ve tarih içindeki gelişimini izleme yoluna gider. Bize hem felsefeyi hem de Olimpiyat Oyunları'nı eski Yunan uygar-

lığı sunmuş olduğu için, oyun oynamaya ilişkin onların ne düşündüğüne bakalım isterseniz. Eski Yunan'da "oyun" (*paidia*) ile "eğitim" (*paideia*) terimleri arasında yakın bir bağ vardı. Yunanlılar eğitimi keyiften ileri gelen bir eylem olarak görürdü, çünkü keyfi sadece genel gerekliliği olan şeyleri değil, güzel ve eğlenceli şeyleri de aramakla geçirilen zaman olarak tanımlarlardı.

Hepimizin bildiği şu "okul" sözcüğünün Yunanca "keyif" anlamına gelen *scholé* teriminden türetildiğini duymak öğrencilerimi her zaman şaşırtmıştır. Okul hiç de keyif verici bir çağrışım yapmaz, ama hayatımızı idame ettirmek için devamlı tarımla uğraştığımız ve mağara ayılarını yaşam alanımızın dışında tutmak için savaş verdiğimiz bir ortamda olsaydık, sırf öğrenme amacıyla ders çalışmaya ayıracak zaman bulamazdık. Atinalı devlet adamı Perikles (takriben M.Ö. 495–429) meşhur cenaze söylevinde Atinalıların "güzelliği idareli, bilgeliği ise kendilerini yumuşatmasına izin vermeden sevdiğini" söyleyerek Atinalıların *scholé* ile oyunculuğa duyduğu sevginin doğruluğunu savunmuştur.[15] Sırf bu cümlesiyle Perikles iki gözlemini bizim hizmetimize sunmuş oluyor: Oyunun eğitimle yakın ilişkisi vardır ve oyun ile güzellik birbirinden ayrılamaz bir bütündür.

Bunu aklımızın bir köşesine kazıdıktan sonra, oyun oynamayı ahlaki yönden daha sağlıklı ele alabileceğimiz kanısındayım. Filozofların en iyi yaptığı şeylerden biri farklı türdeki faydalı şeyleri ayrıştırmaktır. İyi diye nitelenen bazı şeyler, mesela para, başka şeyleri elde etmeyi mümkün kıldıkları için insanlarca arzulanmaktadır. Aşk gibi bazı diğer olgular ise belli bir amaca ulaşmak için değil, sırf kendi güzellikleri için arzu edilirler. Bu ikisinin arasında, hem kendi güzelliği hem de başka şeyleri elde etmeyi mümkün kıldığı için sahip olunmak istenen üçüncü bir tür daha vardır.[16] Öyleyse oyun hangi kategoriye giriyor dersiniz?

Bazı insanlar oyunun ilk kategoriye girdiğini iddia eder, çünkü oyun oynadığımız zaman faydalı şeyleri eğlenceli bir yolla öğrenmiş oluruz. Ksenofon (takriben M.Ö. 431–355) eğitim görmek isteyen herkesin avlanması gerektiğini söylemişti.[17] Sonrasında elinizde para kalmışsa, bunu diğer konulara harcayabilirdiniz. Vahşi hayvanları avlamak üzere iz sürerken gençlerin kendilerini hayatta ve de savaşta başarıya götürecek her dersi alacağına inanıyordu Ksenofon.

Benzer bir mantıkla, İngiltere Kralı Üçüncü Edward (1312–1377) da topla oynanan oyunları kanundışı ilan edip yasaklamıştı; onları topla değil, ok ve yayla oynamaya mecbur ederek İngilizlerin okçuluktaki hünerini geliştirmeyi hedefliyordu. İzleyen süreçte, Edward okçu birliklerini önce İskoçları dize getirmekte, sonra da Crécy'de Fransız ordusunun en seçkin birliklerini biçip atmakta kullanmıştı.

Olaya daha barışçıl bir açıdan yaklaşan ünlü eğitmen Maria Montessori (1870–1952) oyunun çocukların mesleği olduğunu söyler. Hoşça geçirdiğimiz zamanların çoğunda bir şeyler öğreniyoruzdur da. Elinizdeki kitapta vurgulanmak istenen fikirlerden biri de bu zaten: Bir yandan eğlenirken felsefenin inceliklerini de kapmış olursunuz.

Sokrates (takriben M.Ö. 470–399) gibi bazı diğer düşünürler ise en azından bir oyun çeşidinin yukarıda tarif edilen iyilik kategorilerinden ikincisine girdiğini belirtir: Sadece özünde öyle olduğu için iyi kabul edilen şey. Platon (takriben M.Ö. 428–348) hocası Sokrates'in en değerli oyun çeşidinin felsefenin ta kendisi olduğuna inandığını söyler bize. Kişinin kendisini en yüce fikirlerle oynamaya adaması, bir yandan derin düşüncelere dalmış bir halde ileride güzel bir bahçeye dönüşecek tohumları ekmeye benzer.[18] Görüyoruz ki, oyuncu ve aynı zamanda psikolojik düşünce tarzı kendi kendini ödüllendiriyor.

Aristoteles (M.Ö. 384–322) bu hususta Sokrates ile zıt düşer. *Nicomacheus İçin Ahlak Dersleri* adını verdiği ünlü eserin-

de oyunun en yüksek değer olmadığını ve ancak detayları yukarıda verilmiş olan üçüncü kategoriye sokulabileceğini öne sürer Aristoteles: Çünkü oyunculuk kendine has bir güzellik taşımakla ve bu güzelliğinden dolayı arzulanmakla kalmayıp, bizi buna değecek diğer şeylere hazırlamak için de olmazsa olmaz bir gerekliliktir. Kendi sözleriyle tekrarlayalım dilerseniz: "Ciddi olmaya alışmak için oyun oynarız."[19]

Oldukça Maceralı Bir Oyun: Bilbo'nun Eğitimi

Oyun oynamanın kişiyi eğittiği açık. Şair Alexander Pope (1688–1744) şöyle yazmıştır: "Eğitimdir ortak aklı yaratan / Eğik bir daldır koca bir ağacın boynunu büken."[20] Eğitimin bir parçasıdır oyun. Bu da Bilbo gibi bir adamın –şey, daha doğrusu, Hobbitin– hırsızlık rolünü üstlenme bakımından niçin doğru tercih olduğunu biraz daha iyi anlamamıza yardım ediyor.

Cüceler başlangıçta Bilbo'nun hırsızlık rolünü gereği gibi oynayabileceği konusunda şüpheye düşmüş olsa da, Gandalf Hobbitler hakkında onların sahip olmadığı bir bilgiye sahipti: "Çok da sessiz ilerleyebilir, kolaylıkla saklanabilir ve düşmelerle berelerin etkisinden fevkalade bir şekilde sıyrılabilirler ve çoğu insanın ya asla duymadığı ya da uzun zaman önce unutmuş olduğu irfan ve bilgece deyişler dağarcığına sahiptirler."[21]

Sahip oldukları bu dağarcığı büyük ölçüde saklambaç gibisinden oyunlar oynamalarına, anlatılan her öyküye büyük bir dikkatle kulak vermelerine ve şakılar söylemelerine borçludurlar. *Hobbit*'in okura en çok heyecan veren yanlarından biri, başından peş peşe maceralar geçtikçe Bilbo'nun Shire'daki hayatının aslında kendisini bu maceralara ne denli iyi hazırladığını fark edişine tanık olmaktır. Cüceler Kuytuorman'ın derinliklerinde örümcekler tarafından tutsak edildiğinde, öğreniriz ki,

> Bilbo iş taş atmaya gelince hayli iyi bir nişancıydı... Çocukluğunda sürekli hedefe taş atma alıştırması yapardı...Büyüdük-

ten sonra bile zamanının büyük bir bölümünü çember atma oyunu, dart fırlatma, değnek vurma, dokuz kuka ve nişan atıp fırlatma içeren daha pek çok sessiz oyunla geçirmişti –aslına bakılırsa duman halkaları üflemek, bilmece sormak ve yemek pişirmek dışında, size anlatmaya zaman bulamadığım pek çok becerisi vardı. Şimdi buna zaman yok.[22]

Bilbo'nun çocukluk meşgaleleri, etrafta "gürültü daha az, yeşil daha bol"[23] iken sıkça yaşandığı üzere, macera öncesi eğitim yerine geçiyordu. Bu durum felsefeyle uğraşanlar için hiç de şaşırtıcı olmayacaktır doğrusu. Joseph Esposito oyunculuğu ihtimallere karşı açık olmak şeklinde tanımlar. Sporla bu denli yoğun ilgilenmemiz, kısmen de olsa, onun sonucunu önceden kestiremeyişimizle açıklanabilir. Sonuç oyunun kendisi henüz başlamadan kararlaştırılmışsa, oyun oyun olmaktan çıkar. Sadece egzersiz niyetine veya kazanma coşkusunu tatmak için oynamayız oyunu, sonucu o an için belirsiz olan bir karşılaşmaya birinci elden tanıklık etme deneyimi yaşamaktır asıl oynama gerekçemiz. Şöyle yazar Esposito:

Her soluk alışta bir an sonra yaşanabilecek bir sürprize –ayak basılan bir taşın ansızın çöküvermesi veya kayadaki bir çıkıntıyı kavramaya çalışan parmakların birden boşa çıkması gibi– dair belirsizlik arz etmesi dolayısıyla, kaya tırmamcılığı sadece sağlık amaçlı yapılan bir idman değil, bir spordur da. Spor amaçlı balık avcılığında ise yemin çırpınışıdır olayı cazip kılan... Buna karşılık, yelkencilik, sörfçülük, avcılık, kayak vesaire tabiatın bizimle oynama fırsatı bulduğu zamanlarda ise, bu faaliyetler sırf keyif için yapılan aktiviteler olmaktan çıkıp spor amaçlı birer oyuna dönüşür.[24]

Benzer şekilde, Drew Hyland oyunculuğun yeni deneyimler edinmeye yönelik "davetkar bir duyarlılık" olduğunu söylüyor.[25] Belki de bu, Bilbo'nun içindeki Took özelliğini açıklar.

Tooklar macera özlemine tutuldu mu, bu durum Hobbitlerin karakter yapısıyla çelişmemektedir. Tam tersine, Hobbitlerin oyun aşkım en doğal sonucuna erdirmektedir onlar aslında: Oyun oynamayı seviyorsanız, olasılıkları seviyorsunuz demektir; işte "macera" denen şey de, bu olasılıkların en büyüğüdür.

Olaya Schiller'den alıntı yaparak açıklama getirecek olursak, bir Hobbitin yaşamı düzgün ve rahattır, ama o yaşantıyı bütüne erdirmek için biraz da macera unsuru katmak gerekir işin içine. Bilbo'yu maceraya iten gaye servet edinme tutkusu, korku, yurtseverlik veya dışsal başka bir itki değildi; sırf böylesi bir macerayı yaşamak için yola çıkmıştı Bilbo.[26]

Ateşle Oynamak: Gandalf ve Goblinler

Ama tüm oyunların eşit şartlarda oynandığı söylenemez, bunun sebebi hepsinin güzel olana giderken paralel yollar izlemeyişi olarak kısmen açıklanabilir. Orta-Dünya'daki hemen herkesin öyle ya da böyle oyunculuğu sevdiğine daha önce de değinmiştim. İçinizde bu yargımdan alınacak olanlar bulunabilir elbet, ama Gandalf ile Goblinlerin ortak bazı yönleri olduğu kanısındayım. Her şeyden önce, iki taraf da şarkı söylemeyi sever. İkincisi, her ikisi de ateşle oynamadan duramıyor. Ama bu benzerliklerin her birinde, Gandalf'ın oyunu Goblinlerin oyunundan haliyle çok daha iyi huyludur.

Dilerseniz ilkin ateşi ele alalım. Gandalf'ın havai fişek gösterilerine yönelik özel bir mahareti vardır ve bu özelliği onu Hobbitlerin düzenlediği şenliklerin aranan adamı yapar. Havai fişekler bazen Goblinlerin dikkatini başka yöne çekmek ve Wargları kelimenin tam anlamıyla tutuşturmak gibi yararlı amaçlarla da kullanıldığını görüyoruz. Tıpkı Bilbo'nun çocukluk yıllarında oynadığı oyunlar gibi, Gandalf'ın oyun anlayışı da güzelliğe odaklı olup, bunun yanı sıra faydalı sonuçlar da doğurmuştur.

Goblinler de sever patlamaları. Kitaptaki ilgili bölümü hatırlayalım:

> Goblinler zalim, hain ve kötü yüreklidir. Güzel olan hiçbir şey yapmazlar, ama pek çok zekice şey yaparlar. Zahmete girdiklerinde en hünerli olanlar dışındaki tüm cücelerin yapabildiği kadar iyi tünel açıp madencilik yapabilirler, gerçi bunlar çoğu zaman dağınık ve pis olur... Çarklar, makineler ve patlamalara ve ellerini kullanarak çalışmaktan olabildiğince uzak durmaya bayıldıklarından, tasarlandıkları zamandan beri dünyaya sıkıntı veren makineleri, özellikle de aynı anda çok sayıda insanı öldürmeye yarayan dahiyane cihazları onların tasarlamış olması olasılık dahilindedir.[27]

Gandalf havai fişeklerle oynamaya meraklıdır çünkü onları çok güzel bulur; Goblinleri orayı burayı kurcalayıp patlamalar meydana getirmeye iten tek sebep ise, onlardan fayda göreceklerini ummalarıdır. Bu iki yaklaşım arasındaki fark, bir kez daha, olasılık unsuruna bağlanıyor. Goblinler olasılık ve sonu belirsiz macera içeren durumlardan hoşlanmaz; daha az emek gerektiren koşulları yeğlerler.

Goblinlerin oyun oynamaya yönelik bu yaklaşımı şarkı söylediklerinde daha da belirgin şekilde göze çarpar. Onların şarkılarında hayret, güzellik veya gizem kavramlarına rastlanmaz. Birbirlerini çalışmaya teşvik etme amacını taşır söyledikleri şarkıların sözleri: "Çekiçle maşa! Tokmakla gong! ... Çalış, çalış! Yeltenme kaçınmaya!"[28] Bu şarkıyı Ayrıkvadi'deki Elflerin neşe dolu melodileriyle, fıçı-botçuların tabiatın hayranlık uyandıran öğeleri karşısında takdirlerini dile getirmekte kullandığı ezgilerle ve Göl-kent sakinlerinin o ümit dolu, gelecekler ilgili kehanetler içeren şarkılarıyla kıyaslayalım. İster maşayla ister müzik notasıyla olsun, güzelliği değil, işlerini kolay yoldan görmelerini sağlayacak yöntemleri sever Goblinler.

Kuralına Göre Oynamak: Bilmeceler ve Ahlaki Prensipler

Zekâyı gözümüzde fazla büyütürüz, halbuki olsa olsa oyun ve güzellik kadar önem taşır o. Bu makalenin başlığında gözünüze ilişen *Homo Ludens* tabiri, Hollandalı tarihçi Johan Huizinga (1872–1945) tarafından yazılmış, felsefe ve oyun temalı bir kitaptan alınmadır. Huizinga'nın kitabına verdiği isim, iş yapma konusundaki becerimize vurgu yapmak için kendi türümüze yakıştırdığımız isim olan *Homo sapiens*'ten yola çıkılarak şekillendirilmiştir. Huizinga'ya göre, bu isimle meydana çıkan insanoğlu ile tepesinde saklanan birileri olduğu düşüncesiyle yanlış ağaca havlayan Warglar arasında zekâ bakımından pek bir farklılık yoktur. Bizi bulunduğumuz konuma getiren şey zekâmız değil, oyun yeteneğimizdir.

Huizinga felsefenin kelime oyunları...ve de özellikle bilmeceler üzerine yapılandığını iddia eder.[29] Antik dönemde Atina'da, seçim kazanma ve adli duruşmalardan galip ayrılma gibi hedefler doğrultusunda faydalanmaları için diğer vatandaşlara etkin konuşma dersleri veren ve kendilerine Sofistler diyen bir grup ortaya çıkmıştı. Sofistler fikirsel yetkinlik bakımından kendi aralarındaki hiyerarşiyi belirlemek için birbirlerine bilmeceler sorarlardı. İlk bakışta ahmakça bir iş gibi görünen bilmece çözmenin aslında çok daha büyük önem taşıdığını kavrayan, Batı uygarlığının ilk büyük filozofu Sokrates, işte bu ortamda ortaya çıkmıştır.

Bilmeceler sayesinde, kelimelerin taşıdığı pek çok anlamla oynayabilir ve böylelikle dışarıdan bakıldığında kopukmuş gibi görünen olgular arasında gerçekte var olan bağı eğlenceli bir yolla keşfedebiliriz. Metafiziğin (felsefenin akıl ve inanç kavramları üzerine incelemelerde bulunan dalı) de başlangıcıdır bu bir bakıma. Aynı zamanda, ahlaki değerlere ve başkalarıyla nasıl uyum içinde yaşanması gerektiğine ilişkin bir sezgi kabiliyeti kazandırır kişiye.

Thorin'in son nefesini vermeden önce yaptığı, sürekli atıfta bulunulan o konuşması, onun da oyunculukla dolu bir yaşamın kişiyi gerçekte ahlakla çok daha yakından temas kurabildiği ve ideal hayat tarzına yaklaşabildiği bir yola soktuğunu nihayet kavradığını ortaya koyuyor.[30] Schiller'i şu yargıya ulaştıran da aynı fikirdir belki: "Kişi ancak kelimenin tam anlamıyla kişi olduğunda oynar ve ancak oyun oynadığı zamanlar eksiksiz bir kişi haline gelir."[31]

Schiller ve Aristoteles için oyun, başka olgular arasında bağlantı sağlayan bir tür geçiş unsurudur. Sırf sahip olunmak için arzulanabildiği gibi, düşüncelerimize odak teşkil eden tüm diğer olguların birleştiği nokta işlevi de görebilir. Oyun oynadığımız zamanlar karşımıza çıkan olasılık kavramının cazibesine kapılmak, duyusal izlenimlerimizin daha genel kurallar, fikirler ve tanımlarla bütünleşmesini sağlar. Daha sade bir dille açıklayacak olursak: Neyin ahlaki olduğunu anlamamızı sağlayan, oyundur. Eğer *Homo sapiens* (bilinç sahibi insanlar) isek, bu ancak ilk etapta *Homo ludens* (oyuncu insanlar) olmamızla mümkündür.

Tazelenme ve İlahi Yenilenme

Oyunculuğu bu açıdan ele alan yaklaşım Tolkien'in görüşleriyle de uyuşuyor belli ki. Pek çok eserinde, sanatçı olmanın ne anlama geldiğine dair portreler çizer Tolkien. Onun gözünde sanat, ahlaki değerlerin en yücesi olan tanrısallığı örnek alarak sahnelediğimiz bir oyundur. Tolkien bu süreci "ilahi yenilenme" şeklinde adlandırır.

Bunun bir örneğini *Silmarillion*'da, Aulë'nin Cüceleri niçin onun bilgisi ve izni dışında yarattığını Ilúvatar'a (yani Tanrı'ya) açıkladığı sahnede görürüz. Aulë'nin sözlerinden, yaptığı işi oyun olarak algıladığı sonucuna varılıyor: "Fakat söylemem lazım ki kendi yaratılışımdan beri kalbimdedir yaratma hevesi ve aklı kıt bir çocuk babasının işlerini kendisine oyun ederken,

babası ile alay etmeyi bir an dahi düşünmez, yalnızca babasının oğlu olduğu için yapar tüm bu şeyleri."[32] Tolkien Orta-Dünya'ya ilişkin eserlerini ne kâr sağlamak ne de boş vaktini doldurmak veya kendi yarattığı tabirle ifade edecek olursak, ilahi bir yenilenme geçirmek için yazmıştır: İlahi kudreti taklit eden bir sanatçının o yaratıcı, oyunsal çalışmasıdır burada bahsedilen.

Oyun Oynamanın Sınırları

Şu da var ki, Tolkien bize oyunun sınırları olduğunu hatırlatmayı da ihmal etmez. Örneğin, *Silmarillion*'dan alınıp yukarıda atıfta bulunulmuş olan paragraf tüm oyunların eşit ve aynı yönde olmadığını ortaya koyuyor. Yaratma oyununu oynarken Ilúvatar'ı alaya almış olması durumunda bizzat kendi onurunu kırmış olacağının ve karşılığında suçlamalarla karşılaşacağının gayet iyi farkına varmıştır Aulë. Aristoteles'in bu konuda ne dediğini anımsayalım: Oyun önemli olmasına önemlidir, ama onun asıl işlevi bizi ciddi olmaya hazırlamaktır.

Immanuel Kant (1724–1804) da bu hususta onunla hemfikir.[33] Ona göre, oyun oynamak, yeteneklerimize talim yaptırma imkânı doğurur, ama disipline dayalı bir çalışma olmaksızın asla yetenek edinemez veya zihin gelişimi sağlayamayız. Oynarken diğer insanları düşürdüğümüz durumlar başta olmak üzere, oyun oynamanın kendine has birtakım tehlikeler de doğurduğunun altını çizer Kant. Oyun oynarken başka insanları oyun malzemesi olarak görmemeliyiz. Çocukları şımartan şeyin onlara istediklerini vermek olmadığını söyler Kant; bir ebeveyn için çocuğunu şımartmanın ve çarpık bir karakterle yetişesine sebep olmanın başlıca yolu, çocuğa bir oyuncakmış gibi davranmaktır. Kant bunu çocuğun bürünmek üzere olduğu şahsa karşı gösterilmiş bir saygısızlık olarak yorumlar.

Öyleyse şunu söyleyebiliriz ki, oyun, başkalarını hak ettikleri ölçüde ciddiye alma konusunda gösterilen bir kusurdur. Tolkien bize bu yaklaşımla ilgili sayısız örnek verir. Bilbo'nun

şu sözünü hatırlayalım: "Asla canlı ejderhalara gülme!"[34] Veya Gandalf'ın *İki Kule*'de Orthanc önünde söylediği sözleri tekrarlayalım: "Aranızda böyle yapmak isteyen varsa [Saruman'la konuşmak üzere] benimle gelebilir, ama uyarmadı demeyin! Herhangi bir mimikte veya harekette bulunmaya da katiyen cüret etmeyin! Şu an bunun sırası değil." Pippin bunun ne gibi bir tehlike doğuracağını sorduğunda, Gandalf bunun en ciddi tehlikeyi "onun [Saruman'ın] kapısına gamsız ve alaycı bir tavırla at süren" ve bir büyücünün konuşma kabiliyetine gereken önemi vermeyen kişi için geçerli olacağını belirtir.[35] Oyuncak misali şekilden şekle sokulması eğlenceli görünen sözcüklerin yeri geldi mi etkin ve tehlikeli birer silaha dönüşebileceğinin bilincindedir Tolkien.

Oyuncu Profesör

Üzerinde çalışılmış ve beceriyle şekillendirilmiş kelimelerin gücünü herkes kadar Tolkien'in yakın dostu C.S. Lewis (1898–1963) de biliyordu, üstelik *Hobbit*'i o da okumuş ve beğenmişti. *Hobbit* romanı hakkında 1937 tarihinde kaleme aldığı inceleme metninde Lewis Tolkien'in eserinde sıklıkla yer verdiği oyun unsurunun kullanımını onaylar. "Her ne kadar pek çok bakımdan *Alice* [*Harikalar Diyarında*] ile benzeşmese de, *Hobbit* oyuncu bir profesörün kaleminden çıkmış olması bakımından onu andırıyor," yorumunda bulunur Lewis.[36] Onun da yukarıda bahsi geçen incelemesinde öngördüğü gibi, profesörün oyunculuğu okura ölümsüz bir klasik sunmuştur. Oyun oynamanın ne denli önem taşıdığına ilişkin daha belirgin bir gösterge olabilir mi acaba?

NOTLAR

1. Pippin'in (kendisini baş aşağı dikmek veya sırtüstü devirmekle tehdit eden) genç Bergil'e hiçbir art niyet gütmeksizin verdiği karşılığı anımsa-

yalım: "Benim küçük yurdumda da bazı güreş numaraları bilinir." J.R.R. Tolkien, *The Lord of the Rings: The Return of the King* (New York: Del Rey/Ballantine Books, 2001), 29.

2. J.R.R. Tolkien, *The Lord of the Rings: The Fellowship of the Ring* (New York: Del Rey/Ballantine Books, 2001), 1. Gerçekten de, Yalnız Dağ'a düzenlecek sefer gelip çatıncaya dek Thorin Hobbitleri "avanaklar" diyerek küçümsemiştir. J.R.R. Tolkien, "Erebor Seferi," *Nümenor ve Orta-Dünya Üzerine Bitmemiş Öyküler* içinde, ed. Christopher Tolkien, çev. Kemal Baran Özbek, Ithaki Yayınları, İstanbul, 2012 (1. Baskı), 542.
3. Tolkien'in kendisi de gençlik yıllarında (cüsse olarak pek gösterişli olmamakla beraber) mücadeleci bir sporcuydu. Mezunu olduğu King Edward's School tarafından yıllar sonra düzenlenen yeniden bir araya gelme toplantılarına her katılışında başını masasına gömmüş yazıları üzerinde çalışan bir yazar adayından ziyade başarılı bir *rugby* sporcusu olarak hatırlandığını görecektir. Humphrey Carpenter, ed., *The Letters of J.R.R. Tolkien*, (Boston: Houghton Mifflin, 1981), 70.
4. J.R.R. Tolkien, *Hobbit*, çev. Gamze Sarı, Ithaki Yayınları, İstanbul, 2011 (5. Baskı), 84.
5. Aynı eserde, 137.
6. Aynı eserde, 106.
7. Friedrich Schiller, *On the Aesthetic Education of Man*, çev., reginald Snell (Mineola, new York: Dover, 2004), 79.
8. Tolkien, *Hobbit*, 76.
9. Schiller, *On the Aesthetic Education of Man*, 79.
10. Aquinolu Thomas, *Summa Theologica*, Bölüm I, Q. 73, madde 2; Bölüm II-II, Q. 35; Bölüm III, Q. 84.
11. Tolkien, *Hobbit*, 7.
12. Charles S. Peirce, "A Neglected Argument for the Reality of God," *The Essenital Peirce* içinde (Bloomington: Indiana Üniversitesi Yayınları, 1988), 2:436.
13. Tolkien, *Hobbit*, 73-74.
14. Aynı eserde, 77.
15. Bahsi geçen söz şu eserde tırnak içinde aktarılmıştır: Tukidides, *The Peloponnesian War*, 2.40.
16. İyi şeyleri üç çeşide ayıran bu sınıflandırmaya şu eserde rastlanır: Platon, *The Republic*, 2.357b-d.
17. Ksenofon, "Cynegetica,"," *Xenophon in Seven Volumes*, çev., E.C. Marchant (Cambridge, Massachusetts: Harvard Üniversitesi Yayınları, 1971), 7:373.
18. Platon, *Phaedrus*, 276d. Ayrıca bakınız: Arthur A. Krentz, "Play and Education in Plato's Republic," Boston Üniversitesi, http://www.bu.edu/wcp/Papers/Educ/EducKren.htm ve Drew Hyland, *The Question of Play* (Lanham, Maryland: University Press of America, 1984), 139-163.
19. Aristoteles, *Nicomachean Ethics*, 1176b33. Burada karşımıza çıkan, eksik ve özensiz bir çeviridir; tam çeviri "kişinin ciddiyet edinmesi için

oyun oynaması" şeklinde olmalı.

20. Alexander Pope, *Epistles to Several Persons*, 1.102.
21. Tolkien, *Hobbit*, 102. Gandalf'ın işaret ettiği bir diğer husus ise Smaug'un Hobbit ırkından birini daha önce hiç *koklamamış* olmasıdır... Ejderhanın ne denli keskin bir koku alma yetisine sahip olduğu düşünülünce, bunun ne kadar büyük bir avantaj arz ettiği daha net anlaşılabilir. Tolkien, "Erebor Seferi," 333.
22. Tolkien, *Hobbit*, 224-225.
23. Aynı eserde, 10.
24. Joseph L. Esposito, "Play and Possibility," *Philosophy Today*, Yaz 1974.
25. Hyland, *The Question of Play*, 139.
26. Bu öngörüyü benimle paylaştığı için Tolkien araştırmacısı Matthew T. Dickerson'a şükranlarımı sunmak isterim.
27. Tolkien, *Hobbit*, 91.
28. Aynı eserde, 89.
29. Johan Huizinga, *Homo Ludens* (Boston: Beacon Press, 1950), 146-157.
30. Tolkien, *Hobbit*, 402-403.
31. Schiller, *On the Aesthetic Education of Man*, 80.
32. J.R.R. Tolkien, *Silmarillion*, ed. Christopher Tolkien, çev. Berna Akkıyal, Ithaki Yayınları, İstanbul, 2012 (4. Baskı), 101.
33. Immanuel Kant, *Eğitim Üzerine*, 2.55, 4.65-69.
34. Tolkien, *Hobbit*, 317.
35. J.R.R. Tolkien, *The Lord of the Rings: The Two Towers* (New York: Del Rey/Ballantine Books, 2001), 260.
36. C.S. Lewis, "The Hobbit," *On Stories* içinde (San Diego: Harcourt, 1982), 81.

Sisters Planet

BÖLÜM ÜÇ

BİLMECELER VE YÜZÜKLER

"BÜYÜNÜN VE MAKİNELERİN EFENDİSİ"

TOLKIEN'İN BÜYÜ VE TEKNOLOJİ ÜZERİNE YORUMLARI

W. Christopher Stewart

Hobbit'te kimi fantastik kimi ciddi ve kullanışlı pek çok büyü örneğine rastlarız. Gandalf'la ilk karşılaşmasında, o muhteşem havai fişek gösterilerini Yaşlı Took'un Yaz Ortası Arifesi şenlikleri sırasında izleme olanağı bulduğu, "ejderhalar, Goblinler, devler, esaretten kurtarılan prensesler ve dulların oğullarının sahip olduğu sıradışı şansa" ilişkin anlattığı öyküleriyle tanınan "gezgin büyücü" lakabı yakıştırılmış bu yaşlı adam hakkında Bilbo'nun az çok bilgiye sahip olduğu okura açıkça belli edilir. Hafızasını zorlayınca, yine ayını şenlik esnasında "yaşlı Took'a kendiliğinden kapanan ve emredilmedikçe asla çözülmeyen bir çift elmas düğme veren" kişinin de Gandalf olduğunu hatırlar Bilbo.[1]

Hobbit romanının kurgusuna kimi büyü özelliğine sahip, kimi büyü yoluyla meydana getirilmiş, kimiyse büyüsel yöntemler kullanılarak üzerinde oynama yapılmış daha birçok nesne serpiştirilmiştir.[2] Öykünün başlarında Çıkın Çıkmazı'nda gerçekleşen "beklenmedik buluşma" sırasında Thorin ile Gandalf pipolarından nefes çekip havaya duman halkaları üfleme yarışma tutuşur. Thorin'in devasa duman halkaları "her biri o her nereye gitmesini emrettiyse o yana doğru" havada süzülüp uzaklaşırken, karşılık olarak Gandalf rakibinin her bir halkasının içinden sonrasında rengi "yeşile dönüşüp geri dönerek büyücünün başının üstünde" kümelenen daha küçük boyutta birer halka geçirir.[3] İzleyen süreçte, grup halen Çıkın Çıkmazı'nda bekleşirken planladıkları seferin ayrıntıları hakkında Bilbo ile hararetli tartışmalara giren Thorin, ataları tarafından dağın derinliklerindeki atölyelerde imal edilmiş ve de "günümüzün dünyasında eşi benzeri bulunmayan fevkalade ve büyülü oyuncaklar"dan bahseder Thorin.[4]

Diğerlerine oranla daha az uçuk ve de daha kullanışlı büyü uygulamalarının bir örneği, Gandalf'm karanlık yerlerde ışık elde etmek üzere büyülü asasının bir ucunu aydınlatmasıdır. Trollerle ilk karşılaşması sırasında Bilbo'nun yankesicilikteki becerisini ispatlamak için giriştiği ilk deneme, Bilbo tam onu cebinden usulca aşırmak üzereyken Trollerden birinin büyülü kesesinin dile gelip "Nesün sen?" diye soruyu patlatması üzerine fiyaskoyla sonuçlanmıştır. Gandalf'ın tam zamanında geri dönmesi ve de şafağın sökmesinin (Orta-Dünya'da geçerli olan büyülü kurallar gereği, güneş ışığı kendisine maruz kalan Trollerin taşa dönüşmesine neden olurdu) de yardımıyla Trollerin elinden güç bela kurtulduklarında, Cüceler Trollerin mağarasında buldukları altın çanakları muradına ermiş bir şekilde geri döndüklerinde çıkarma temennisiyle, üzerine yerleştirdikleri "çok sayıda efsunla" büyüleyerek ormanın kuytu bir köşesine gömerler. Ormanın derinliklerinde ilerledikleri sırada, her

yanı kaplamış olan o pis örümcek ağlarının "bir büyü" sayesinde veya başka bir vesileyle, üzerinde ilerlemekte oldukları patikaya taşmadığım görünce derin bir oh çeker bizim kafile.[5]

Hemen aklımıza gelen diğer büyü örneklerinden biri de, Kuytuorman'da yaşayan Orman Elflerinin yaktığı, beklenmedik misafirler ve muhtemel istilacılar ormanın sık ağaçları arasından herhangi bir açıklığa her çıktığında "belli ki bir büyü sonucu" ansızın sönen ateşler ile Thror'un sihirli haritasını süsleyen ve Elrond'un "ancak ayışığımn arkalarına vurması halinde okunabileceğini" belirttiği ve işin daha da kurnazca ve şaşırtıcı olan tarafı, söz konusu ayın onların "yazıldığı günkü şekil ve mevsimde olması gerekir" diye eklediği, ay sözcükleridir.[6] Dumanlı Dağlar'da Goblinlere karşı verilen savaşta, Gandalf'ın isminin karşılığı "Düşman-mıhlayan" olan Glamdring, Bilbo'nun Sting adını taşıyan, her ikisi de eski zamanlarda Elfler tarafından dökülmüş ve herhangi bir Goblinin belli bir mesafe yakma gelmesi durumunda "öfkeyle" yanma özelliği bahşedilmiş büyülü kılıçlar taşıdığını görürüz. Smaug'un elinden kurtarılan Cüce hazinesinin içinde ise, tellerine son parmak değişinin üzerinden çağlar geçmiş olmasına karşın çalındığında halen berrak bir ses çıkarabilen sihirli arplar çeker dikkati.[7]

İnsanların bilim yoluyla tabiatı değiştirmeye çalışması gibi, Orta-Dünya'ya hakim olan büyü de kesin kurallar çerçevesinde kendini gösterir. *Hobbit* romanının akışı içinde birden çok kez, aralarında Gandalf'ın Trollerin mağarasına girişi örten taş kapıyı açmak için başvurduğu büyülü sözler ve Cücelerin Yalnız Dağ'a girişi sağlayan gizli kapıyı açmak için beceriksizce peş peşe sıraladığı "kırık dökük açılma büyüleri"nin de bulunduğu, başarısızlıkla sonuçlanmış büyü denemelerine tanık oluruz.[8]

Orta-Dünya'da büyü, o dünyanın düzenine yön veren temel özellikleri *ihlal etme* yolunda bir araç olarak algılanmaz. Hayal

edilen her şeyin yapılabilmesini sağlayan bir güç de sunmaz kimseye. Öykünün başlarında her ne kadar güç duruma düşmüş dostlarına yardım etme konusunda elinden geleni esirgemese de Gandalf'ın gücünün her şeye yetmediği belirtilir okura. Gandalf'ın sahip olduğu ve ateş oyunları ile ışık gösterilerini de kapsayan özel yetenekleri yoluyla nice örneğini ortaya koyduğu büyü gücü (*Yüzüklerin Efendisi*'nin film versiyonunun giriş sahnelerinde seyrettiğimiz o muhteşem havai fişek şovu bu örneklerden sadece biridir), büyük ölçüde, yıllara yayılan ve devamlı olarak egzersiz yapmakla yürütülen sabırlı ve özenli bir çalışmanın meyvesidir. Ne zaman başka çare bırakmayacak kadar zorlu koşullarla karşılaşsa Gandalf'ın bu özel yetilerine başvurduğunu görürüz; tıpkı mağaranın karanlığında şimşek misali çakan korkunç bir parlama eşliğinde Goblinlerin elinden kaçışında ve bunun hemen sonrasında Goblinlerin yakmış olduğu büyük ateşi "tavana kadar yükselen ve goblinlerin arasına ak kıvılcımlar saçan, alazlı, mavi bir duman" yardımıyla söndürmek suretiyle ekibin geri kalanını tek başına kurtarışında ve yine, sığındıkları ağacın tepesinden kendisini ve beraberindekileri kuşatmış olan aşağıdaki kurtların üzerine alev alev yanan kozalaklar atışında gözlemlediğimiz gibi.[9]

Orta-Dünya'nın "ikincil dünyası"nda gerçekleşen büyülü olayların bile o dünyanın tabiatına hükmeden kanunlara uyum göstermek zorunda olması, Tolkien'in büyü kavramını ele alışını pek çoklarının "mucize" şeklinde nitelediği olguyla oldukça farklı bir temele oturtur.[10] İskoç düşünür David Hume (1711–1776) mucize denen şeyi "tabiat kanunlarının ihlal edilmesi" şeklinde tanımlayan ünlü bir yargıda bulunmuştu. "Maddi konular"da tek rehberimiz tecrübe olduğuna ve doğa kanunlarına olan inancımızın ardında "değişmez bir tecrübe" yattığına göre, diye açıklar Hume, bir mucizeye tanıklık ettiğini iddia eden kişiye inanmak mantıkla hiçbir şekilde bağdaşmayacaktır.[11]

Orta-Dünya'da mucize kabilinden olaylar yaşanır yaşanmasına –ki Gandalf'ın *İki Kule*'de yer verilen ve okurları yerinden hoplatan yaşama geri dönüş sahnesi bunun en çarpıcı örneğidir– ama bu çok nadir rastlanan bir durum. Orta-Dünya sakinlerinin büyülü güçlerden korkmasının nedeni, bu güce sahip olanların tabiat kanunlarını alt edebileceği gerçeğinden kaynaklanan tehdit değil, bu kanunları ihlal etme yolunda başkalarının kendilerine oranla çok daha fazla bilgiye sahip olduğu şüphesi (kaldı ki bu pek de yersiz bir kuşku sayılmaz) ve söz konusu gücün rakiplerine çevreleri üzerinde çözülmesi daha zor ve de daha tehlikeli etkiler doğurma yeteneği bahşetme ihtimalinin onları içine sürüklediği endişedir.

Dahası, tıpkı elektrik, yerçekimi ve manyetizma gibi diğer doğal güçler gibi büyünün de güçlü yanları olduğu kadar zayıf tarafları da vardır. Örneğin, Bilbo'nun ıslak bir ipe tutunulması halinde efsunlu nehrin onlara çok da zarar vermeyeceği yönündeki umut dolu önerisini ortaya attığı, Kuytuorman'da geçen o sahneyi gözünüzün önüne getirin bir.[12] Büyülü yüzükler bile, "Goblinlerden bile daha iyi koku" aldıkları ve "sizi yakalamak için görmeye ihtiyaç" duymadıkları söylenen "kurtlara karşı fazla işe yaramaz," ifadesinden de anlaşılacağı üzere, büyünün de sınırları vardır.[13]

Hobbit'teki olaylar zinciri birbirini kovaladıkça, her ne kadar Bilbo'nun bulduğu büyülü yüzük onu takan kişiye görünmezlik sağlasa da, Bilbo'nun da Goblinlerin mağarasından kaçarken bizzat keşfedeceği gibi, gün ışığı altında yüzük'ün kendisini takan kişinin gölgesinin yere aksetmesini engelleyemediğini (ona sadece "titrek ve silik" bir görüntü verebiliyordu) de öğreniriz. Yüzük aynı zamanda ne onun ıslak ayak izleri bırakmasını, ne ardında ıslak giysilerinden damlayan suların iz oluşturmasını ne de Orman Elflerinden kaçtığı sırada boğuk boğuk hapşırmasını engelleyebilmiştir.[14]

İşin özeti, büyülü bir yüzük "bir Goblin saldırısında kişiye

tam koruma sağlamaz, uçan okları ve vahşi mızrakları da durdurmaz; ama yoldan çekilmeyi kolaylaştırır ve kafanın kılıçlı bir goblin askeri tarafından bir kesme hamlesinin özel hedefi olarak seçilmesini önler."[15] "şansın ve büyülü bir yüzüğün yanı sıra zekâ"nın "son derece yararlı şeyler" olabileceğini Cüceler de vurgulamamış mıdır zaten?[16]

Hobbitler hakkında öğrendiğimiz ilk ve en önemli şeylerden biri, onların "Seninle ben gibi iri ve ahmak kimseler, bir mil öteden duyabilecekleri fil gürültüsünü andıran seslerle paldır küldür yaklaşırken sessizce ve hızla ortadan kaybolmaları" bir kenara bırakılırsa –ki bu, gerçek bir büyüden ziyade hızlıca gizlenebilmekteki yeteneklerinden kaynaklanıyor– "büyüyle ilgileri yok denecek kadar azdır". Çabuk hareket etme ve gizlenmek için en ideal yeri hiç zorlanmadan bulabilme becerileri yanı sıra, onların "tünellere bizden daha alışık" olmaları dolayısıyla "yeraltında yön duygularını kolay kolay" yitirmediğini okuruz.[17]

Yüzüklerin Efendisi'nin giriş bölümünde, okura Hobbitlerin "tabiatla yakın bir dostluk ilişkisi içinde" bulunduğu ve işin doğrusu, geçmişten bu yana büyünün hiçbir türlüsüyle uzaktan yakından ilgileri olmadığı belirtilir. Her ne kadar Hobbitler alet edevat kullanmaya hevesli, pek çok zanaate de yatkın olsa da, "demirci körüğü, su değirmeni veya el tezgahından daha çetrefilli makineleri kafaları oldum olası almadığı gibi," herhangi bir işe koyulurken "lüzumsuz yere acele etmeyi" de yersiz bulurlar.[18]

Makinelere ve metalden yapılma eşyalara yaklaşımları, Hobbitlerin Goblinlerle ne kadar zıt karakterli olduğunun bir diğer göstergesidir. Özellikle tünel kazmak söz konusu oldu mu, Goblinlerin eline su dökülemez (öyle ki, bu alanda onlardan daha maharetli olduğunu iddia edebilecek tek topluluk, Cücelerdir), işkence amaçlı kullanılacak türde silah ve gereçler de cabası. Bununla da kalmayarak, Goblinler "Güzel olan

hiçbir şey yapmazlar, ama pek çok zekice şey yaparlar. Zahmete girdiklerinde en hünerli olanlar dışındaki tüm cücelerin yapabildiği kadar iyi tünel açıp madencilik yapabilirler, gerçi bunlar çoğu zaman dağınık ve pis olur...Çarklar, makineler ve patlamalara ve ellerini kullanarak çalışmaktan olabildiğince uzak durmaya bayıldıklarından, tasarlandıkları zamandan beri dünyaya sıkıntı veren makineleri, özellikle de aynı anda çok sayıda insanı öldürmeye yarayan dahiyane cihazları onların tasarlamış olması olasılık dahilindedir." Şu da var ki, *Hobbit*'te anlatılan olayların geçtiği dönemde, toplu imha silahları icat etme konusunda günümüz insanlarının "bu denli ilerlemiş" seviyesine henüz varamadıkları vurgulanır.[19]

Büyü Yeteneği Edinme Azmi

Goblinlerin dehşetengiz silahlar imal etme konusunda vardığı ileri seviyeye ilişkin hicivle karışık bu yorumu yapan Tolkien'in nüktesinin perde arkasında, ilk kez *Hobbit*'te, sonrasında ise üzerinde daha özenli çalışılmış bir şekilde *Yüzüklerin Efendisi*'nde yansıtılan mesaja dair bir ipucu yakalarız: Bilimsel yöntemler yardımıyla "büyülü" bir şey *yapabiliyor* olmamızın onu yapmak *zorunda* olduğumuz anlamına gelmediğidir bu mesaj.

Orta-Dünya'nın ilk ve esas Karanlıklar Lordu Morgoth tarafından, Elfleri alaya alma maksadıyla türetilmiş bir ırktır Goblinler. *Hobbit*'te Elflerin tarihçesiyle ilgili pek bir şey öğrenmeyiz, ama aldığımız bilgiler yine de fazlasıyla yol gösterici. Mesela, Kuytuorman'da yaşayan Orman Elflerinin Batının Yüce Elfleri diye anılan ve Batı Denizi'nin ötesindeki Faerie diyarına göç ettikten sonra "çağlarca orada yaşadılar, daha güzel, daha bilge, daha ârif oldular, büyülerini ve latif ve fevkalade şeyleri yapmak konusunda ustalıklı zanaatlarını icat ettiler, sonra bazıları Engin Dünya'ya döndü" diye tarif edilen grubun kuzeni sayılmakla beraber onlara oranla "daha tehlikeli ve daha az bilge" olduğu belirtilir.[20]

Tolkien Elflerin sahip olduğu özel yeteneğin "büyü" diye adlandırılmaması gerektiği konusunda ısrar eder. Ona göre, Elflerin tatbik ettiği şey "büyücülük veya sihirden" ziyade sanatla daha çok benzeştiğinden, buna "tılsım" demek daha doğru olacaktır.[21] Elflerin "büyü" anlayışı fiziksel dünyada değişimlere yol açmayı değil, kişinin zihninde onun benliğini mutlulukla dolduran, ona ilham veren ve de yol gösteren ikincil bir dünya yaratmayı amaçlar.

Büyü ise, buna karşılık, deneyimlerimizin doğal bir sonucu olarak ya da "özünde sahip olduğumuz içsel güçler ve yetenekler" yoluyla elde edilemeyen ve bu özellikleri dolayısıyla ancak yapay yöntemlerle erişilmek durumunda kalan türde şeylere duyduğumuz arzuyu doyurma gayesi gütmektedir (ki o zaman bile "gerçek bir tatmin" sağladığını söylemek güç). Buradan hareketle, Elflerin tılsımlı yöntemlerinin aksine büyünün, fiziksel dünyada gerçek etkiler yaratmak suretiyle "güce erişme" emeline hizmet ettiği söylenebilir.[22]

Gelgelelim Elflerin büyüsü "insanoğluna has kısıtların çoğundan arındırılmış ve bu bağlamda daha az gayret gerektiren, daha hızlı hayata geçirilebilen ve daha bütün sonuçlar doğuran" bir sanat olma özelliği gösterir. Başlı başına bir sanat dalı olarak tanımlanmasına yakışır biçimde, "yaradılışın egemenliği ve zorbaca düzeltmeleri" uğruna değil, bireyin zihninde bir altyaradılış şekillendirmek uğruna çaba gösterir.[23] Faërie'de örneklerini gördüğümüz (Galadriel'in aynası bunlardan yalnızca biridir) "büyü" ile "bilimselliği elden bırakmayan işgüzar büyücünün benimsediği çirkin yöntemler" arasındaki tezat ve bahsi geçen ikinci tür sihirler ile çoğu yönüyle Saruman'ın genetik varyasyonlar yoluyla geliştirdiği üstün-Orklar (Urukhai) ya da Sauron'un büyülü şahmerdanı Grond'un üstlendiği işlevin bir benzerini günümüz koşullarına yansıtan teknolojik aygıtlar arasında var olan fark, işte burada su yüzüne çıkıyor.[24]

Tolkien bir mektubunda *magia* (diğer bir deyişle, büyü)

kavramı ile gerçek dünyada fiziksel değişimlere yol açmayı değil, yanılsamalar yaratmayı amaçlayan *goeteia* (Yunancada "cazibe" ve "akıl çelme" anlamlarına gelen bir sözcük) arasındaki ayrımı ortaya koyar. (Bu itibarla, *goeteia* kavramının büyülü eşya dükkanlarında satılacak cinsten nesneler veya profesyonel sahne büyücülerinin sergilediği numaralar derken genellikle kastettiğimiz şeye az çok yakın olduğu söylenebilir.)

Bu olguların ikisi de kendi özünde iyi ya da kötü olmayıp bir büyücünün (veya bilim adamının) "güdüleri veya kullanım amacı" doğrultusunda şekillenir. Düşünülebilecek en kötü dürtü, "başkalarının 'özgür' iradesi üzerinde hakimiyet kurmak"tır. Hem iyiliğin güçleri hem de de kötülüğün güçleri *magia* ve *goeteia* olgularına başvurur, ancak kötü olanlar, *magia*'yı "kişileri ve nesneleri ezip geçmekte," *goeteia*'yı ise karşısındaki bireyi veya kitleyi "korkutup boyunduruk altına almak"ta kullanır. Elflerin ilk bakışta kara büyü çağrışımı yapan sihirleri her ne kadar başkalarını kazara aldatsa da, aslında bu yönde bir hedef gütmez. Elflerin kendisini ise *goeteia*'nın etkileri ile kandırmak mümkün değildir. Aslına bakılacak olursa, *magia* kullanımında olabildiğince idareli davranmaya gayret gösteren Gandalf ve Elfler bu yola ancak tehlike anında kaçışı kolaylaştırmak (buna verilebilecek en iyi örnekler Gandalf'ın sıklıkla kullandığı ateş ve ışık oyunları ile Orman Elflerinin *Hobbit*'te yer verilen ateşleridir) gibisinden "kayda değer yarar sağlayacak belli bazı gerekçelerle" başvurma eğilimindedir.[25]

Orta-Dünya'nın kötülüğe hizmet eden güçlerini makinelere tutku derecesinde bağlı kılan itki, onları büyü yapmaya itenle benzeşir. İşin doğrusu, karşısındakini cezbetme yoluyla etkilemeye karşı *magia*'ya başvurmayı esas alan "Büyücülüğün en basit emaresi"nin "benmerkezci bir güce erişme hırsı" olduğu göz önüne alındığında, başka türlü olması zaten beklenemez.[26] *Magia*'nın "temel gerekçesi" olarak nitelenebilecek şey, "aciliyettir: Hız, daha az emek harcanması ve aynı zamanda fikir

veya arzu ile sonuç veya etki arasındaki boşluğun mümkün olan en düşük seviyeye (hatta sıfır noktasına) indirgenmesi."[27]

"Mekanizmaları çevreleyen trajedi ve umutsuzluğun gözler önüne serilmesi," tıpkı onun gibi sabırsızlıktan ve "arzuları çok daha etkin şekilde hayata geçirebilmek için bir an önce güce ulaşma tutkusu"ndan kaynaklanan büyüyle benzerlik gösterir.[28] Buradan yola çıkarak şunu söyleyebiliriz ki, Orta-Dünya'daki "Düşman" (yani Sauron) "her daim 'doğası gereği' çevresini mutlak bir egemenlik altına alma" ve çabucak sonuca ulaşma güdüleriyle sabırsızca hareket ettiğinden, aynı zamanda "Büyünün ve Makinelerin Efendisi" diye de anılabilir.[29]

Büyünün "iyi" ve "kötü" türleri arasındaki önceden çizilmiş sınırlar öykünün geneline yansıtılmışsa da, yukarıda bahsi geçen ayrımların hepsine *Hobbit*'te ancak üstü kapalı değinilir. Örneğin, Kuytuorman'ı mesken tutan örümcekler, Orman Elflerinin şenlik alanlarını çevreleyen ateşlerin çevreye yaydığı "iyi büyü" etkisinden hoşlanmazlar. *Hobbit*'in sonunda, ormanın derinliklerine seyahat ettikleri süreçte ekibin geri kalanına eşlik edememesine yol açan şu "güneydeki acilen halledilmesi gereken sorun"un ne olduğunu nihayet açıklar Gandalf. *Hobbit*'te anlatılan olayların geçtiği dönemde henüz sadece "Ölümbüyücüsü" şeklinde tanınan "kara büyücü"yü "Kuytuorman'm güneyindeki karanlık kalesinden" sürüp atma doğrultusunda izlenecek yolu görüşmek amacıyla, "Ak Büyücü" adı verilen bilgelerin –"irfan ve iyi büyü üstatları"– katılımıyla toplanan divandaki yerini almak üzere kafileden ayrılmak durumunda kalmıştır Gandalf.[30]

Gollum'un mağarasındayken Bilbo'nun (en azından görünürde) tesadüf eseri keşfettiği yüzük, Orta-Dünya'nın teknolojik açıdan en üstün özelliklere sahip objesidir. *Hobbit*'te sadece bir "güç yüzüğü" olduğu vurgusu yapılmışsa da, bu nesne, süreç içinde ismini oluşturan her bir sözcüğün baş harfi büyük yazılmaya başlanarak, sonradan *Hobbit* ile *Yüzüklerin Efendisi*

arasındaki bağlantı unsuru haline gelir. "Yüzük'ün temsil ettiği başlıca öğeler," "mutlak bir güç elde etme isteği yanı sıra fiziksel kuvvete, çeşitli mekanizmalara ve de kaçınılmaz olarak yalanlara başvurarak kendisini hissedilir ve hakim hale getirme çabasıdır."[31] (Burada kullanılan "kaçınılmaz" sözcüğüne dikkat ediniz.)

Onu ölümlü varlıkların gözünde cazip kılan şey kısmen, Tolkien'in ölümlülerin sergilediği "çılgınlıklar ve ahlaksızlıklar içinde en başta geleni" şeklinde tanımladığı ve "en basit örneği Gollum, zirve noktası ise Yüzüktayfıdır" diye belirtmeyi ihmal etmediği, cihazlar ve büyü yardımıyla ölümsüzlüğe erişmek için kurulan şeytani planları başarıya kavuşturma yolunda üstlendiği işlevdir (ki bu özelliği dolayısıyla Rönesans dönemi simyacılarının kullandığı felsefe taşından pek de farklı olduğu söylenemez).[32] (Başka bir yazısında ise Tolkien Orta-Dünya üzerine kaleme aldığı eserlerin ana temasının "ölüm ve ölümsüzlüğe ulaşma çabası" olduğunu belirtmiştir.)[33]

Kişinin emellerini gerçekleştirmek üzere "büyü ve cihazlar"ı devreye sokma konusunda gösterdiği hırs ve telaştan kaynaklanan "dehşetengiz kötülük," "aslen iyi niyetli bir temelden"... ismini tam koymak gerekirse, "dünyaya ve diğer varlıklara fayda sağlama hevesi"nden kaynaklanmaktadır. Bu hedefi er geç yoldan çıkaran şey, arzu edilen faydaya "Tek" diye de adlandırılan yaratıcı Ilúvatar'ın öngördüğü evrensel tasarımla uyum içinde değil, "aceleyle ve hedef güden kişinin kendi planları çerçevesinde" ulaşma çabasıdır.[34]

Yüzük'ün Orta-Dünya'da yol açtığı aldatıcı etkileşimler de bir bakıma, teknolojinin bizim dünyamızda oynadığı cezbedici role benzer şekilde, kesin bir yanılgı şeklinde değil, daha ziyade dünyayı kısmi ve taraflı bir biçimde algılama şeklinde kendini gösterir. Uygulamalı bilimler her zaman belli bir sorunun çözümüne odaklı biçimde ele alınmaktadır ve bu yüzden, söz konusu sorunun çözümü peşinde koşarken kendimizden

başka hiç kimseyi ve hiçbir şeyi görmeksizin ve farkında olmadan sebebiyet verdiğimiz koşul ve sonuçları umursamaksızın yolumuza adeta at gözlüğüyle devam ederiz. (Hayat kurtarıcı tıbbi teknolojileri ve cep telefonlarını bir an için aklınıza getirin lütfen.)

Tolkien başka unsurların etkisinde kalmamış yalın bilimsel dürtülere...sonuçta elde edilecek bilgiyle bir şey yapma planı kurmaksızın sırf bilgiye erişmek amacıyla onun peşine takılmaya sempatiyle bakar. *Yüzüklerin Efendisi*'nde karşımıza çıkan Tom Bombadil, işte bu bahsettiğimiz, önyargısız şekilde bilgi peşinde koşmanın somutlaşmış bir örneğidir; tek hedefi başkalarını kontrol altına alıp kendi isteği doğrultusunda yönlendirmek olan Yüzük'e karşı kayıtsız kalmayı başarmasından ve Yüzük'ün tüm çırpınışlarına rağmen onun üstünde fark edilebilir hiçbir etki doğuramayışı gerçeğinden, onun sırf merak hissiyle hareket ettiği sonucu rahatlıkla çıkarılabilir.[35]

Buna tamı tamına zıt düşecek biçimde, Morgoth'un alt edilişi sonrası her nasılsa pişmanlığa kapılan Sauron, "tanrıların ihmali"ne yorduğu yıkımın etkilerini üzerinden atıp kuvvet toplamak ümidiyle Orta-Dünya'da kalmayı seçer ama nihayetinde "Mutlak Güç"e erişme ihtirasıyla yanıp tutuşan ve kötü emellerini gerçekleştirme yolunda kullanabileceği türden büyü yöntemleri ve makinelerden başka bir şeyi umursamayan bir varlığa dönüşür.[36]

Tolkien makine dediğimiz şeyi "iradeyi çabuk yoldan hakim kılma arzusunun" modern dünyadaki en açık ifade şekli olarak görür ve onun "büyüyle genelde sandığımızdan çok daha yakın bir bağ" içinde olduğunu belirtir.[37] İngiltere'de Sanayi Devrimi'nin başlamasının üzerinden geçen bir buçuk yüzyılı genel bir bakış açısıyla yorumlarken, "insanoğlunu emek sarf etmekten kurtarması umulan makinelerin daha da beter bir emek ihtiyacı doğurmaktan başka getirisi olmamıştır," der. Bu da yetmezmiş gibi, insanoğlunun ahlaksızlığı, "cihazlarımı-

zın hedefi tutturamamakla kalmayıp (sözüm ona yaşantımızı iyiye götürmek için) daha yeni ve bir o kadar da korkunç kötülüklere yol açmasına" sebep olmaktadır. Tolkien "Daedalus ile Icarus'dan yola çıkıp dev bombardıman uçaklarına" varan bu önlenemez dönüşüm sürecini "bilgelik yolunda gerçekleştirilmiş bir ilerleme" kabul etmeyi katiyen reddettiği gibi, onu "dünya çapında öylesine yaygınlık kazanmış bir hastalık ki, bunun farkına varabilenlerin sayısı pek azdır" diye yerer de.[38]

1945 yılında oğlu Christopher'a şunları yazmıştır Tolkien: "Öyle görünüyor ki, birinci büyük Makineler Savaşı kapanış evresine girdi... Ve ne yazık ki geride öncekine oranla çok daha sefil ve fakir, içlerinden birçoğu sakat kalmış ve yakınlarını kaybetmiş, milyonlarcası da ölmüş bir insanlık yığını ve de tek bir galip bıraktı: Makineler." Ardından, *Matrix* film serisinin hayranlarına aşina gelecek sözcükler kullanarak şöyle ekler: "Makinelerin hizmetkarları ayrıcalıklı bir sınıf halini aldıkça Makineler de muazzam bir güç odağına dönüşecek. Bir sonraki hamleleri ne olacak acaba?"[39]

Sorun şu ki, genellikle teknolojileri, onların etkilerine yansıtacak kavramsal kaynakları yaratırken gösterdiğimizden çok daha büyük bir hızla geliştirip uygulamaya koyuyoruz. (Mesela, günümüzde genetik mühendislik ve internet alanlarında tanık olduğumuz gelişmeleri veya yirminci yüzyılın ilk yarısında atom enerjisi etrafında şekillenen yeni teknoloji geliştirme yarışı gelsin aklınıza.) Tıpkı büyü gibi teknoloji de, çarpık ve fesat niyetlerden kaynaklananlar da dahil olmak üzere bu dünya üzerindeki faaliyetlerimizi hem hızlandırır hem de kuvvetlendirir. Tolkien'in de altını çizmiş olduğu gibi, hıza, güce ve çevremizi kontrol altına almaya olan tutkumuz, herhangi bir adım atarken bu hareketin uzun vadede doğuracağı sonuçları ve derin anlam taşıyan değerleri göz önüne alma bilinci ve sorumluluğu hissetmemizin önüne geçer:

> Eğer hepsini [Orta-Dünya'ya ilişkin kaleme almış olduğum tüm çalışmaları] bir arada ele alıp bu bütünden günümüze yansıtılabilecek bir mesaj çıkaracak olursak, yaşadığımız dönemin en genelgeçer varsayımı olduğunu düşündüğüm şu yargıya varırız: Bir şey yapılabiliyorsa, yapılmalıdır. Bu bana baştan aşağı yanlış geliyor. Oysa insan ruhunun ve de sağduyusunun ne denli büyük işler yapabileceğinin en belirgin örneği, kendi fedakarlığında yatar.[40]

Çok yakın geçmişte, insanoğlu kaşla göz arasında dünyanın iklimiyle dramatik biçimde oynama, kendi türünü klonlama, tıbbi müdahaleler yoluyla yaşlanmayı büyük ölçüde geciktirme, yaygın medya kanallarından propaganda aracı olarak istifade ederek milyonları etki altına alma ve kitlesel imha silahları kullanarak kalabalık halk yığınlarını topluca ortadan kaldırma kudretini ele geçirdi. Peki öyleyse, bilgeliğimiz de teknolojik ilerlememizle aynı ölçüde aşama kaydetmiş mi dersiniz?

Tolkien'in Tabiata ve Modern Dünyaya Bakışı

Makinelerin modern bilimin gelişimine borçlu olduğu zaferi, insan ruhunun bastırılışıyla yakından ilintilendirir Tolkien. Gerçek dünyanın tarihi boyunca büyü, bugün bilim olarak adlandırdığımız şeyle binlerce yıl yan yana ve yakın ilişki içinde gelişmiştir. Hem büyünün hem de bilimin içine işlemiş bir tabiat felsefesinden söz etmek mümkün... Tabiatı algılayış biçimimiz üzerinden hayata geçirdiğimiz uygulamalar değil, "tabiat" derken ima ettiğimiz şeyin ta kendisidir burada bahsedilen. Modern bilimin temel dayanağı olan maddeciliğin, yadsınamaz ve hayranlık verici onca başarısına rağmen, insan ruhunun derinliklerinde gizli olduğuna inandığı, gittikçe daha çok su yüzüne çıkan ve içlerinde en belirgini kendi duyuları ile tabiatı bir noktada buluşturmak ve "diğer canlılarla bir çeşit duygu birliği" kurmak olan "belli başlı beşeri ihtirasları" tatmin et-

mek uğruna sonu felakete varacak etkiler de yarattığını iddia eder Tolkien.[41]

Bu bağlamda, Beorn'un –ne yapacağı önceden kestirilemeyen, Gandalf'ın bile yaklaşırken temkini elden bırakmadığı güçlü bir şekil değiştirici– kişiliği Goblinlerin makine sevdasıyla keskin bir tezat teşkil eder. Dağlarda Goblinlerin elinden kurtulduktan sonra, Thorin ve kafilesi kendisininkinden başka hiçbir büyünün tılsımı altına girmeyen ve yaşadığı yerin hemen hiçbir yerinde böylesi eşyalara rastlanmayışından da anlaşılacağı üzere, Cücelerin altın, gümüş, mücevherat ve el işçiliğine dayanarak harikulade şeyler yaratma sanatı hakkındaki söylemleriyle hiç mi hiç ilgilenmeyen kendi halinde bir varlığın, Beorn'un evine ulaşır. Etrafını sarmış olan hayvanları "çocukları gibi seven" Beorn, görünen o ki vejetaryendir de.[42] Doğayla uyumu öyle bir boyuta ulaşmıştır ki, dış görünümünü insandan ayıya dönüştürme yetisine sahiptir ve içlerinden bazıları kendisi gibi büyülü özelliklere sahip olan diğer hayvanlarla yakın bir iletişim içindedir.

Tolkien'in Orta-Dünya öykülerinde Beorn'un karşıtı, güce erişme ve çevresindeki her şeyi ve herkesi boyunduruk altına alma hayallerini gerçekleştirme yolunda büyüye ve teknolojiye başvuran Saruman'dır. İlk iş olarak Isengard ve çevresini ayın yüzeyini aratmayacak ölçüde delik deşik hale getiren Saruman, sonrasında yüksek yıkım kuvvetine sahip patlayıcılar icat eder ve bir genetik mühendislik harikası ortaya koyarak üstün nitelikli Ork melezlerinden oluşan seçkin bir Delta Force soyu üretir... Hepsi "Bilgi, Hükmetme, Düzen" ilkeleri üzerine kurulu o çarpık görüsünü hayata geçirmek uğruna. "Güç ve egemenlik peşinde koşmaktan ve servet ihtirasına kapılmaktansa tabiattaki her şeyin lekelenmeden varlığını sürdürebilmesini sağlamak amacıyla şaşmaz bir anlayış, yaratma becerisi ve tedavi etme öğretileri edinmek için gayret gösteren," Elflere bahşedilmiş üç Güç Yüzüğü'nün yaratıcılarının aksine, Saruman'ın

aklı yalnızca ona başkalarının iradesine olabildiğince çabuk ve etkin yolla hükmetme gücü kazandıracak "madeni aygıtlara ve tekerlek üzerinde giden musibetlere" çalışırdı.[43]

History of Magic and Experimental Science [Büyünün ve Deneysel Bilimlerin Tarihi] adlı kusursuz çalışmasında (1958) Lynn Thorndike, bilinen en eski çağlardan bu yana büyünün sadece basit bir gösteri sanatı veya tekniği olarak değil, dünyayı algılamanın ve insanoğlunun tabiatla olan ilişkisini daha iyi çözümlemenin bir yolu olarak kabul edildiğini belgelere dayanarak açıklar. Doğal dünyanın (insan bedeni de dahil olmak üzere) karmaşık bir makineden farksız olduğu yönündeki görüşün ortaya atılması, gerek tabiat içindeki varlığımıza anlam kazandırmaya yönelik cebelleşmemizin tarihinde, gerekse genel anlamda kültürel tarihimizde son derece önemli bir dönüm noktası teşkil eder. Bazıları bunu, tabiata teknik anlamda egemen oluşumuza rağmen (bazı durumlarda ise, bu yüzden) son birkaç yüzyıldır içine sürüklendiğimiz yabancılaşma ve doğadan kopuklaşma hissinin oluşmasında temel etken olarak görür.

İşte bu belirsizlik ve yabancılaşma ortamında, *Hobbit* bizi her şeye karşın "mantıklı birer birey olarak durumu zihnimizde bir kez daha tartmaya ve fabrika gibisinden sözde ilerici şeylerin veya makineli tüfekler ile bombaların en doğal, kaçınılmaz ve de en amansız ürünlerimiz olduğu gerçeğini" en azından 'hayatın yükünden kaçıp kendini hayal dünyasına veren' edebiyat anlayışının o deliksiz ketumluğunda üstü kapalı da olsa itiraf etmeye davet eder.[44]

Amerikalı düşünür ve doğabilimci Henry David Thoreau (1817–1862) bizi sahip olduğumuz herhangi bir maddiyatı ya da teknolojik bir ilerlemeyi dolarlar ve sentler yerine "karşılığında feda edilen yaşam" süresiyle ölçmeye teşvik eder.[45] Benzer şekilde, Tolkien de bizi, ortalığa gürültünün "daha az", yeşilin "daha bol" olduğu, yaşamda onu hızlandırma telaşından çok daha fazlasının saklı bulunduğu gerçeğinin bilincine

varmış bazı kimselere, mesela Hobbitlere halen rastlanabilen bir dünyaya davet ediyor.[46]

NOTLAR

1. J.R.R. Tolkien, *Hobbit*, çev. Gamze Sarı, Ithaki Yayınları, İstanbul, 2011 (5. Baskı), 13.
2. Aynı eserde, 29.
3. Aynı eserde, 23.
4. Aynı eserde, 38.
5. Aynı eserde, 57, 66, 200.
6. Aynı eserde, 79.
7. Aynı eserde, 95.
8. Aynı eserde, 288.
9. Aynı eserde, 94.
10. J.R.R. Tolkien, "On Fairy-Stories," *The Tolkien Reader* içinde (New York: Ballantine Books, 1966), 37.
11. David Hume, "*Enquiry Concerning Human Understanding*" *The Empiricists* içinde (New York: Anchor Press, 1974), 390, 390, 391.
12. Tolkien, *Hobbit*, 204.
13. Aynı eserde, 143.
14. Aynı eserde, 263.
15. Aynı eserde, 394.
16. Aynı eserde, 235.
17. Aynı eserde, 9, 101.
18. J.R.R. Tolkien, *The Lord of the Rings: The Fellowship of the Ring* (New York: Del Rey/Ballantine Books, 2001), 1-2.
19. Tolkien, *Hobbit*, 91.
20. Aynı eserde, 237.
21. Tolkien, "On Fairy-Stories,"52.
22. Humphrey Carpenter, editör, *The Letters of J. R. R. Tolkien* (Boston: Houghton Mifflin, 1981), 87-88.
23. Aynı eserde, 146.
24. Tolkien, "On Fairy-Stories,"10.
25. Carpenter, *Letters*, 199-200. Lothlórienli Elflerden birinin Frodo'ya söylediği gibi: "Sevdiğimiz şeylere yönelik tüm düşünce ve özlemlerimizi yarattığımız şeylere işleriz." Tolkien, *Yüzük Kardeşliği*, 416.
26. Tolkien, "On Fairy-Stories", 53.
27. Carpenter, *Letters*, 200.
28. Aynı eserde, 87, 145.
29. Aynı eserde, 146.
30. Tolkien, *Hobbit*, 415-416. Ölüm Büyücüsü adıyla anılan bu esrarengiz varlığın gerçek kimliğinin *Yüzüklerin Efendisi*'ndeki Karanlıklar Lordu,

yani Sauron olduğunu Tolkien daha sonra açıklayacaktır.

31. Carpenter, *Letters*, 160.
32. Aynı eserde, 286.
33. Aynı eserde, 262.
34. Aynı eserde, 146.
35. Aynı eserde, 192.
36. Aynı eserde, 151.
37. Aynı eserde, 146.
38. Aynı eserde, 88. Yunan mitolojisinde anlatıldığına göre, Daedalus tüyler ve balmumu yardımıyla bir çift kanat imal eder ve bunları takan Icarus uçarak Labirent'den kaçmaya yeltenirse de uçarken güneşe fazla yaklaşması sonucu kanatlarındaki balmumun erimesiyle beraber korkunç bir sonla buluşur.
39. Aynı eserde, 111.
40. Aynı eserde, 246.
41. Tolkien, "On Fairy-Stories," 13, 15.
42. Tolkien, *Hobbit*, 194.
43. Tolkien, *The Fellowship of the Ring*, 301; J.R.R. Tolkien, *The Lord of the Rings: The Two Towers* (New York: Del Rey/Ballantine Books, 2001), 76.
44. Tolkien, "On Fairy-Stories,"63.
45. Henry David Thoreau, *Walden* (Roslyn, New York: Walter J. Black, 1942), 55.
46. Tolkien, *Hobbit*, 10.

HOBBIT'İN İÇYÜZÜ

KURGULARIN ÇELİŞKİSİNDE BILBO BAGGINS

Amy Kind

O güzelim Nisan sabahı sevgili Hobbit-oyuğunun kapı zilinin art arda çalınması Bilbo'yu giderek daha yoğun bir telaşa sürükler. Onun, maharetiyle etrafa nam salmış bir hırsız ve de işinin ehli bir yankesici olduğuna inanan ve korkunç bir ejderhayı saf dışı bırakarak vaktiyle atalarından zorla gasp edilmiş olan hazinelerini geri alma yolunda kendilerine yardım edeceğini uman tam on üç Cüce beklenmedik şekilde kapısında biterse, zavallı bir Hobbit ne yapsın? Gandalf'ın teşvikleri ve kendi benliğinin derinliklerinde uzun zamandır bastırılmış şekilde bekleyen Took yanının da kışkırtmasıyla, Cücelerin düzenlediği sefere katılmaya gönülsüzce de olsa razı gelir Bilbo. Başlangıçta (yürüyüşleri sırasında devamlı cebinde taşımaya alıştığı mendilini bu kez evde unutmuş olsa da) işler pek de kötü gidiyora benzemez, fakat yola çıkışlarının üzerinden birkaç hafta geçtiğinde hem üzerinde seyahat ettikleri arazi hem

de hava şartları çetinleşir. Sırılsıklam olan, devamlı bir açlık hissinin pençesine düşen ve ev özlemini iyiden iyiye hissetmeye başlayan Bilbo, düştüğü duruma hayıflanır... Tabii biz okurlar da, onun durumu karşısında üzüntüye kapılırız.

Gelgelelim, *Hobbit*'in sayfalarını çevirirken Bilbo için evhamlanacağımız tek sefer bu değildir. Bir yandan aşağıda onun ve beraberindekilerin düşmesini büyük bir iştahla bekleyen kurtlar ulurken koca bir ağacın tepesindeki dalların arasında uygunsuz bir şekilde sıkışıp kalışını veya dostlarından ayrı düşmüş bir halde Goblinlerin mağarasının zifiri karanlığında bir başına gözünü açışını ya da çok özlediği evinin hayaline dalıp gitmiş vaziyette Yalnız Dağ'ın kapısının eşiğinde suratını asıp oturuşunu gördükçe, onun bu halleri karşısında ister istemez içimiz cız eder.

Bilbo'nun macerası devam ettikçe, içimizdeki merhamet olgusu yerini birçok başka duygusal tepkiye bırakacaktır. Doymak bilmez Troller tarafından yakalandığında onun akıbetinin ne olacağı konusunda korkuya kapılırız, Gollum ile bilmece yarışına giriştiğinde durumu endişeyle takip ederiz, kartallar onu ve arkadaşlarını ağaçların tepesinden kapıp kurtardığında coşkulu bir sevince boğuluruz, Arkentaşı'nı yok pahasına elden çıkardığı iddiasıyla Thorin onu kınadığında buna içerleriz ve korkunç Smaug'la tek başına yüzleşmek üzere karanlık tünel boyunca yerin dibine inme cesareti gösterişi karşısında gurur duyarız.

Ama tüm bunlar kafa karıştırıcı felsefi bir bulmacayı da beraberinde getirir: Bilbo'nun hayali bir karakter olduğunu ve gerçekte var olmadığını bildiğimiz halde, onunla ilgili birbirinden çeşitli bunca duyguya nasıl kapılırız...ve onun başına ne geldiği nasıl olur da bizi bu kadar yakından ilgilendirir? Kurgusal karakterler ve kurgusal olaylar karşısında gösterdiğimiz duygusal tepkiler, Gollum'un deyimiyle oldukça "aldatıcıs"tır gerçekten.

Karanlığın İçinde Çelişkiler

Filozoflar bu çıkmaza *kurgunun çelişkisi* adını verir: Hayali olgulara duygusal tepkiler vermemiz mantıkla nasıl bağdaştırılabilir acaba? Aristoteles'in (M.Ö. 384–322) trajik dramların yol açtığı iz bırakan etkilere ilişkin incelemelerinde, Samuel Johnson'un (1709–1784) William Shakespeare'nin piyeslerine yazdığı önsözde ve Samuel Taylor Coleridge'in (1772–1834) eserlerinde bu ikileme değinildiğine rastlansa da, meselenin adamakıllı bir felsefi araştırma konusu olarak ele alınması ancak 1970'li yılların ortalarında, Colin Radford ile Kendall Walton adlı düşünürlerin bunu gündeme getirmesi ile gerçekleşmiştir.[1] Bu çelişki, birbiriyle tutarsızlık gösteren üç iddiadan hareketle daha sağlıklı şekilde irdelenebilir.[2]

Bunlardan birincisine göre, hayali olgulara duygusal tepkiler verişimiz yadsınamaz bir gerçektir. *Hobbit*'i okurken veya ekranda onun film uyarlamasını izlerken, içerdiği karakterler ve anlattığı olaylar karşısında heyecana kapılmaktan kendimizi alamayız. Bu durum bize *duygu koşulu* denen öğeyi sunar: Bilbo gibi karakterlere samimi ve tamamen mantık çerçevesinde duygusal tepkiler verdiğimiz anlamına gelmektedir bu.

İkinci iddia, birisine veya bir olaya samimi ve mantıklı duygusal tepkiler verebilmemiz için söz konusu tepkilerin inandığımız fikirlerle tam bir uyum içinde olması gerektiği şeklinde; demek oluyor ki, o karakterin gerçekten var olduğuna ya da o durumun gerçekten cereyan ettiğine içtenlikle inanıyor olmalıyız. (Oysa sadece kurgusal anlamda var olan veya cereyan eden bir şeyin *gerçekte* var olması veya meydana gelmesi mümkün değildir.) Bunu ifade etmenin bir diğer şekli, duyguların *varoluş bilinci* diye nitelenebilecek bir olguyu gerektirmesidir. Şöyle açıklar Radford: "Eğer onun başına feci bir şey geldiğine inanmışsam, ancak o zaman birisinin durumu beni heyecanlandırır. Ama eğer böyle bir şey olmamışsa veya o kişi herhangi bir şeyden ötürü halihazırda muzdarip değilse, kedere kapılmam

veya gözyaşına boğulmam söz konusu olamaz."[3] Bu yaklaşım da bizi *eşgüdüm koşulu* kavramıyla tanıştırır: Birisine karşı içten duygusal tepkiler vermemiz için öncelikle onun gerçekten var olduğuna inanmalıyız.

Üçüncü iddia, kişinin kurgusal bir ortamla bilerek ve isteyerek gönül bağı kurması sonucu verdiği tepkilerin gerçekte benimsediği düşünceyle tam bir uyum içinde olmayışı yönündedir. Kişi, bunun için gerekli olan, amaca uygun varoluş bilincinden yoksundur. Kimi zaman kurgu ile gerçeği birbirinden ayırt edemeyiz, zira böylesi bir yanılsamaya kapılmış olmasak, hayalimizde canlanan karakterleri gerçekmiş gibi kabullenmezdik. İşte bu da *inanç koşulu* adı verilen öğeyi çıkarır karşımıza: Bilbo'nun gerçekte var olduğuna inanmıyoruzdur.

Bu yaklaşımların üçü de kendi içinde tartıldığında akla yatkın görünüyor, ama bir arada ele alındılar mı, bir tutarsızlık ile karşı karşıya kalırız. Kurgusallığın yarattığı çelişkiyi çözüme kavuşturmak, bilmecelerden hoşlananlarımız için bile hiç kolay olmayacak gibi.

Kahrolsun ve Dertle Dolsunlar!*

Bazen bir çıkmazı, o çıkmazın oluşmasına sebebiyet veren savların başlangıçta sergiledikleri manzaranın aksine hiç de tutarsız olmadığını kanıtlayarak çözebiliriz. Kurgusallığın ortaya sürdüğü çelişkinin boyutuna bakılacak olursa, bu strateji ümitsiz bir çabaymış gibi görülebilir; nitekim yukarıda sıralanmış olan üç yaklaşımın ortak bir noktada buluşacağını öngörmek adeta imkânsız. Bu durumda, çelişkiyi çözüme kavuşturmamız ancak üç iddiadan en az birini kesinkes reddetmekten geçiyor. Ama tıpkı Dumanlı Dağlar'ı aşan patika ve geçitlerin çoğu gibi bu yöntem de, "ya hiçbir yere ya da kötü sonlara çıkan hile ve aldatmacalar"dan ve "kötü şeyler ve korkunç tehlikelerle

* Bilbo'nun "Kahrolsun ve dertle dolsun bu cüceler!" sözüne yapılan bir gönderme. -yhn

dolu" olduğu için, bizi kurgunun çelişkisinden kurtarmak üzere ileri sürülmüş üç seçenekten hiçbiri önümüze felsefi açıdan kolay bir yol sermiyor.[4]

Duygu koşulunu reddetmek, ilk bakışta bunun çok engebeli bir yol olacağı izlenimine kapılmamıza yol açar. Şöyle veya böyle temasa geçtiğimiz kurgu ürünü öğeler karşısında kimi zaman romantik kimi zamansa akılcı temele dayanan duygusal tepkiler verdiğimiz gerçeğini inkar etmek mümkün mü? Her ne kadar farklı yollarla olsa da, hem Radford'un hem de Walton'un tam da bu hususun altını çizmesi şaşırtıcıdır. Radford kurgusal öğeler karşısında samimi duygusal tepkiler verdiğimizi savunurken, bu tepkilerin perde arkasında mantık aranamayacağını söyler. Diğer taraftan Walton ise, hayal ürünü olgularla kurduğumuz ilişkinin romantik kökenli herhangi bir duygusal tepki içerdiği fikrini kesinlikle reddeder.

Dilerseniz önce Radford'un yaklaşımını ele alalım. Bunun kurgusallığm ortaya sürdüğü çelişkiyi çözüme kavuşturmak bakımından yeterli bir formül olup olmadığı sorusunu bir kenara bırakırsak, Radford'un duyguların pekala mantık dışı olabileceği yönündeki iddiası ilk anda biraz tuhaf kaçıyor, çünkü fikir dünyasına öteden beri hakim olan eğilim, duygu dediğimiz şeyin gelişimini mantık çerçevesinin tamamen dışında tutmuştur zaten. İskoç düşünür David Hume'un (1711–1776) ünlü ifadesini hatırlayalım: "Parmağımın çizilmesindense tüm dünyanın yerle bir olmasını yeğlemek mantığa aykırı değildir."[5] Hume böyle söylemekle arzulara veya kendi deyimiyle *ihtiraslara* vurgu yapıyordu gerçi, ama biz bunun bir benzerinin duygular için de geçerli olacağını varsayabiliriz.

Genellikle William James'e (1842–1910) atfedilen ve duyguları insan bedeninin algılarıyla açıklamaya çalışan *yalın hissiyat görüşünü* benimsediğimizi farz edelim. Tehlike altında olduğumuzu sezmemiz halinde, vücudumuz türlü fiziksel değişime uğrar: Nabzımızın atışı delicesine hızlanır, suratımız

kıpkırmızı olur ve terlemeye başlarız. James'in görüşüne göre, korku dediğimiz duygu yoğunluğu bütün bu fizyolojik tepkilere eşlik eden bedensel bir duyudur.[6] Bedensel duyuların mantıklı ve mantıksız şeklinde ayrıştırılıp yargılanabilişinin şüpheli olmasından hareketle, yalın hissiyat görüşü duyguların da mantıklı ve mantıksız olarak ikiye ayrılıp yargılanamayacağını ileri sürer.

Yine de, duygularımızı devamlı olarak mantıklı ve mantıksız şeklinde ayrıştırma yoluna gittiğimiz açıkça görülüyor. Elinde böylesi bir sadakatsizliğe dair hiçbir türlü kanıt bulunmasa da, karısı Emilia'yı kendisini başka bir erkekle aldatmakla suçlayan, Shakespeare'nin Iago karakterini ele alalım. Burada gözlemlediğimiz kıskançlığı mantıksız veya yersiz şeklinde nitelemek çok doğal. Ya da, tamamen önemsiz ve saçma bir gerekçeden ötürü büyük mutluluk duyan birinin durumunu inceleyelim: Çekmecesinde sadece on bir değil, tam on iki mendil bıraktığını fark edince sevince boğulan birini mesela. Bu coşkunluğu da mantıksız veya yersiz şeklinde sınıflandırmak yapılacak en doğal iş olsa gerek.

Buyurun size farklı bir örnek daha. Günün birinde yerel bir gazete yaşadığınız yerin yakınlarında, geceleyin dışarıda bırakılmış evcil küçük hayvanları avlayan bir puma görüldüğü haberini yayınlasa, bunu okumak içinizde pek çok duygunun kabarmasına sebep olacaktır: Etrafta başıboş dolaşan vahşi bir hayvanın varlığının yol açtığı korku, Chihuahua cinsi minik köpekleri veya kedi yavruları pumaya yem olmuş ailelere duyduğumuz acıma ve tabii bir de ön avluda oynamakta olan kendi sevgili Boncuk'umuzun akıbetine ilişkin kapıldığımız endişe. Şimdi bir de ertesi günkü gazetede pumayla ilgili önceden çıkan haberin asılsız olduğu ve civardaki bir pumaya yem olduğu öngörülen evcil hayvanların aslında birkaç muzır lise talebesince kaçırıldığı ve kayıp ev hayvanlarının hepsinin en ufak bir zarara uğramamış halde sahiplerine teslim edildiğinin

duyurulduğunu düşünelim. O andan itibaren pumanın varlığından dolayı duyacağımız herhangi bir korku yersiz ve de mantığa aykırı kaçacaktır. Gerçekte böyle bir durum olmadığını artık öğrenmiş olduğumuz halde halen kasaba civarında dolanan bir pumanın varlığı karşısında korkuya kapılmak kabul edersiniz ki pek de akıl kârı değil.[7]

Duygu koşulunu reddederek kurgunun çelişkisini çözme çabası içine giren Radford Smaug'a duyduğumuz korkunun tıpkı az önce verdiğimiz örnekteki pumaya duyulan korkuya benzediğini belirtir. Smaug'un hayali bir yaratık olduğu gerçeğinden hareketle, ona duyulacak korkunun mantıkla örtüşmeyeceği kesinlikle söylenebilir. Radford'a göre, *Hobbit*'i okurken kapılacağımız duyguların tümü –ki genel anlamda kurgu edebiyatının herhangi bir örneğini okurken hissedeceklerimiz de aynı kapsama alınmalı– şu bağlamda mantıksızdır: "Sanat eserleri karşısında heyecana ve duygu yoğunluğuna kapılmamız her ne kadar bize 'doğal' gelse ve bundan dolayı akla yatkın görünse de, bizi tutarsızlığa ve kavram kargaşasına sürüklemiş olur."[8]

Radford'un duygu koşulunu inkar eden bu yaklaşımına kuşkuyla bakmamızın başlıca sebeplerinden biri, kurgusal olgular karşısında verdiğimiz duygusal tepkileri kendi içinde sınıflara ayırıyor oluşumuzdur; bunların *hepsini* mantıksız oldukları gerekçesiyle boşlayacak değiliz elbet. Kibar ve cana yakın Elf Elrond'dan korkacak olsak bu durum biraz abes kaçardı ama, Smaug karısında dehşete kapılışımız apayrı bir şey. Thorin'in tanımıyla Smaug, "açgözlü, güçlü ve kötü bir solucan"dır sonuçta.[9]

Çağdaş düşünürlerden Martha Nussbaum bu tür tepkilerin karakterimizi ahlaki bir temel oturtma konusunda bize destek olduğunu iddia ederek, kurgusal olgulara verdiğimiz tepkilerin mantıksal geçerliliğini savunma yolunda elimizi kuvvetlendirmektedir. Kurgu dünyasına girmemiz, başkalarının geçirdiği

deneyimler hakkında normal şartlar altında asla sahip olamayacağımız kadar derin bir içgörü edinmemizi sağlaması dolayısıyla ahlaki duyarlılığımızı daha etkin şekilde geliştirmemize olanak tanır. Bunların ahlaki eğitimimiz üzerinde ne denli önemli bir rol üstlendiği göz önüne alınınca, kurgusallık karşısında duygusal tepkiler verişimizi mantıksız olduğu savına dayanarak reddetmek pek makul görünmüyor.[10]

Sözde Şaşkalozluk

Duygu koşulunu saf dışı bırakmak amacıyla izlenen ikinci strateji türü, *duygusal gerçekdışılık* adını verebileceğimiz bir görüş benimsemekten geçiyor.[11] Bu görüş uyarınca, Bilbo'nun başından geçenleri okurken bir duygu silsilesine kapıldığımızı sansak da –korku, endişe, merhamet ve sevinç– aslında yanılıyoruz. Hissettiğimizi sandığımız bu duyguların hepsi aslında birer *sözde-duygu*dur.

Duygusal gerçekdışılık yaklaşımının önde gelen temsilcisi, geride bıraktığımız kırk yılı aşkın süredir estetik –sanatta saklı olan felsefe– alanında derin bir etki bırakmış olan Kendall Walton'dur. Walton'a göre duygu koşulunu kabul etmek, "gizeme göz yumup akıl karışıklığıyla flört etmekle eşanlamlı"dır.[12] Miğfer Dibi Savaşı arifesinde Saruman'ın gönderdiği Uruk-hai güçlerinin etrafa dehşet saçarak ilerleyişini ekranda izlediğimizde doğal olarak korkuya kapılırız, ancak burada ifade edilen korku, sözcük anlamı dışında bir çağrışım yapmaktadır. Kalbimiz göğsümüzü delip geçmek istercesine çarpıyor olabilir, ter içinde ve soluksuz kalmış olabiliriz, oturmakta olduğumuz sinema koltuklarının kenarlarını sımsıkı kavramaktan dolayı parmak eklemlerimiz bembeyaz kesilmiş olabilir, yine de elimizde olmadan sergilediğimiz bu tepkileri içten bir korku hissinin emareleri olarak addetmek hatadır. Uruk-hai'nin gerçekte bize doğru ilerlemediğini bilmemiz itibariyle, onlardan korkmamız söz konusu olamaz. Filmdeki sahneler kar-

şısında gösterdiğimiz tepkiler, başka kimliklere bürünerek rol yapma üzerine kurulu sıradan oyunlar oynarken gösterdiğimiz türden tepkilerin benzeridir olsa olsa.

Bu görüşü desteklemek için, babasıyla canavarcılık oynayan küçük bir çocuğun durumunu örnek gösterir bize Walton:

> Korkunç bir canavar rolü üstlenen baba, çocuğun arkasından sinsice yaklaşır ve uygun zamanı bekledikten sonra büyük bir vahşetle ansızın onun üzerine atılır. Korkuya kapılan çocuk çığlık çığlığa yan odaya kaçar. Buradaki çığlık atma ve de kaçış, az çok istemsizce yapılmış fiillerdir. Oysa çocuk babasının sadece "rol yaptığının" ve tüm bunların "oyundan ibaret olduğunun" gayet iyi farkındadır ve korkunç bir canavarın kendisini kovalayışının ancak yapmacık bir canlandırma olduğunu bilir. Kısacası, çocuğun korkusu gerçek değildir.[13]

Filmler ve romanlar bizi belli karakterlerin ve de anlatılan olayların gerçek olduğunu hayal etmeye zorlamakla beraber, ilgili duygulara kapıldığımıza kendimizi de inandırmaya iterler bizi.

Kurgunun çelişkisini çözüme kavuşturacak bir çözüm yolu sunmasının ötesinde, duygusal gerçekdışılık, kurgusal olgulara verdiğimiz duygusal tepkilerle ilgili bir bulmacayı da gayet anlaşılır bir biçimde çözüyor. Söz konusu bulmaca, duyguların sıklıkla bizi harekete geçmeye itiyor oluşudur. Örneğin, bir şeyden korktuğumuz vakit, ondan kaçınma veya onun gerçekleşmesine mani olma yönünde bir şeyler yapma gereksinimi duyarız. Gelgelelim Saruman'ın ordusunun ilerleyişi karşısında duyduğumuz ve bilincimizin en derin noktasına dek hissettiğimiz korku içimizde buna karşı herhangi bir tedbir alma dürtüsü yaratmaz. Onun yerine, sinema koltuğunda aciz bir şekilde oturmayı sürdürürüz. Eğer dışa vurduğumuz bu belirgin korku yapmacık idiyse, pasifliğimizi haklı çıkaracak bir dayanağımız var demektir; ne de olsa, samimi bir korku duymadığımıza göre harekete geçmemize de gerek yoktur.

Ne var ki, bu tür felsefi sorunlara çözüm yolu göstermesi bir yana, duygusal gerçekdışılığın sorgulanabilir pek çok yönü de var. Peter Jackson imzalı *Yüzük Kardeşliği* filmini izlerken Gandalf'ın Khazad-dûm Köprüsü'nden düşüşü karşısında çaresiz bir kedere kapıldığınızda, onun hayali bir karakter oluşunun duyduğunuz üzüntüyü ne hafifletmeye...ne de gerçeklikten daha uzak bir boyuta indirgemeye yettiğini görürsünüz. *Hobbit* romanını okurken hissettiğimiz korku ve endişe hiç kuşkusuz bize gerçek bir korku ve endişe *hissi* verir, öyle ki, birini diğerinden ayırt etmekte zorlanırız.

Buna karşılık, Walton başta olmak üzere duygusal gerçekdışılığın temsilciliğini yapanlar, yapmacık korku ile gerçek korku arasına sınır çizmekte gösterdiğimiz beceriksizliğin bizi yanlış yönlendirmemesi gerektiğinin altını çizerek, taraflı izlenimlerimizin yüzeysel benzerliklerini tartışma konusunun dışına iterler. Belli bir mesafe öteden baktığımızda Fili ile Kili'yi birbirinden ayıramayabiliriz, ama onları ayırt edemeyişimiz kişilikleri hakkında çıkarımlarda bulunma hakkını bize vermemeli. Sözde-korku bize gerçek korku gibi gelebilir, ama bu, söz konusu hissi samimi bir duygu haline getirmeye yetmez.

Sırf bu açıklamaya dayanarak sorunun tam bir çözüme kavuşturulacağını söylemek güç. Eve dönüş yolculuğu sırasında Bilbo "toprağın ve ağaçların şeklinin elleri ve ayakları kadar tanıdık olduğu" bir yere ulaşır.[14] Görünen o ki, kendi duygularımız da bize aynı şekilde tanıdık geliyor, kurgusallık ile ilişki kurduğumuzda kapıldığımız türden deneyimlerin bizi daimi olarak hataya düşürdüğü şeklinde bir yaklaşımı kabullenmek oldukça zor.

Dahası, duygusal gerçekdışılık kuramını benimsemiş birisi Walton'un yapmacık oyunlarla ilgili benzetmesini daha yakından incelediğinde, başka sorunlarla da karşılaşır. Kurgusal olgularla etkileşim içine girdiğimizde duygusal tepkilerimizi kontrol altına almakta hatırı sayılır ölçüde güçlük çekeriz. Bilbo'nun başından geçen türde bir macera karşısında hissiz

kalmak nasıl mümkün olabilir ki? Gollum'dan tiksinmek, vahşi Warglardan korkmak ve Bilbo'nun sağ salim eve dönüşüne sevinmek dışında pek bir seçeneğimiz yoktur aslına bakılırsa.

Benzer şekilde, kendimizi zorlayacak olsak bile Shirelı Hobbitlerden korkmamız mümkün değildir. Yapmacık oyunlar oynarken ise vereceğimiz duygusal tepkileri çok daha etkin şekilde dizginleyebiliriz. Noël Carroll'un da belirttiği gibi, kurgusal olgular karşısında gösterdiğimiz duygusal tepkiler sadece yapmacık olsaydı, "istendiğinde müdahale edilebilir" özellikte olmaları...yani, dilediğimiz zaman onları açıp kapayabilmemiz beklenirdi.[15]

Buradan da anlaşılıyor ki, kurgunun çelişkisini çözümlemek üzere, kendi duygusal tepkilerimizin içten olduğunun bilincine varmamızı sağlayacak bir yöntem benimsemeliyiz. Yapmacıklığın ürünü oldukları fikriyle onlardan vazgeçmek pek de akılcı bir tercihe benzemiyor. Buradan da, kurgunun çelişkisini çözme yolunda başka alternatifleri gözden geçirmemiz gerektiği sonucu çıkıyor.

Yağmurdan Kaçarken Doluya Mı Tutuluyoruz Yoksa?

Ne yazık ki, inanç koşulunu inkar etme seçeneği de –yani, Bilbo'nun gerçekte var olmadığına inanmak– bizi pek bir yere vardıracağa benzemiyor. *Hobbit*'te anlatılan olayların gerçek olduğuna inanmış ve onları bir şekilde bir seyahat filmi gibi algılamış olmamız, hazmedilmesi zor bir fikir. Tolkien'in kendine has o büyüleyici yazınına kendimizi bütünüyle kaptırdığımızda bile Bilbo'nun gerçekte var olmadığını biliriz. Bazı düşünürler ise onun var olduğuna "yarı yarıya" inandığımızı öne sürer. Hayal dünyasına *dalıp gitmekten* ve okuduğumuz şeyin içinde *kaybolmaktan* bahseden biz değil miyiz sanki?[16] Bu tür ifadeler, zihnimizde yarattığımız bir hayal dünyasının derinliklerine *kaçıp gitmek* için kullandığımız fantastik eserler için biçilmiş kaftandır.

On Fairy-Stories [Peri Masalları Üzerine] adlı çalışmasında bizzat Tolkien de buna benzer bir tavsiyede bulunur. Gerçek dünyanın baskılarından kaçıp kurgu edebiyatı eserlerine sığınmanın fantastik edebiyatın değişmez unsurlarından biri olduğu savından hareketle, başarılı bir kurgu yazarının "okurun zihninin giriş yapabileceği bir İkincil Dünya'mn kapılarını açacağını" belirtir Tolkien. "Bir kez bu dünyanın kapısından içeri girdiniz mi, yazarın aktardığı her şey sizin için hakikidir artık: O dünyanın kanunlarına uydukları sürece gerçektir anlatılanlar. Siz de o dünyanın içinde kaldığınız sürece, onlara inanırsınız."[17] Olaya bu açıdan bakıldığında, öykünün içindeki algılarımızla gerçek dünyadaki algılarımızı ayrıştırabiliriz. Normal şartlar altında Bilbo'nun varlığına inanmasak da, öykünün içinde buna inanmamamız için bir sebep yok.

Çelişkiye verdiğimiz bu karşılık, öykü-içi algı, ya da bir diğer ifadeyle yarı-algı kavramından yeterli anlam çıkarıp çıkaramadığımıza ve bunu başarmış olsak bile, ondan beklediğimiz felsefi işlevi yerine getirip getiremediği sorusuna gelip dayanıyor. İlişki kurduğumuz kurgusal eserlerle ilgili –ister zayıf olsun ister yarım– herhangi bir inanç geliştirebiliyorsak, bu inançların davranışlarımıza yansıyacağına şüphe yok.

Örnek verecek olursak, *Yüzük Kardeşliği*'nin başlangıç sahnelerini izlerken, Kara Süvarilerin bizi yakalamak üzere ileri atıldığına –en azından yarı yarıya– inanıyor olsak, koltuğumuzda hareketsiz oturmayı sürdürebilir miydik dersiniz? Kara Süvarilerin üzerine geldiğine dair belli belirsiz bir fikre veya silik bir kuşkuya dahi kapılmış olması durumunda "her normal insanın yapması beklenecek şey, polisi [ya da 'Belediye Başkanları'm] aramak ve ailesini uyarmak olurdu" der Walton.[18] Damarlarında Took kanı en az bulunanlarımız bile, bu şey koşup kaçmak ve bir yerlere saklanmaktan ibaret olsa da, bir şeyler *yapmaya* yeltenirdi hiç kuşkusuz.

İnanç koşulunu veya duygu koşulunu saf dışı bırakmanın

ne kadar güç olduğunu dikkate alan diğer düşünürler bunun yerine uyum koşulunu reddetme yoluna gitmiş, bir şey karşısında samimi duygusal tepkiler verebilmemiz için öncelikle o şeyin varlığına kesinkes inanmamız gerektiğini savunmuştur. Burada vurgulamadan geçemeyeceğimiz bir husus, eşgüdüm koşulu yaklaşımının çoğunlukla acıma ve korku gibi duyguları temel alarak şekilleniyor oluşudur. Bunun dışındaki duyguları ele aldığımızda, konunun çözümü daha basit ve daha az heyecan uyandırır bir niteliğe büründüğünü görürüz. Berys Gaut iğrenme hissiyle ilgili yorumlarımızı paylaşmaya teşvik ediyor bizi:

> Bir şeyin düşüncesi bile midemizi bulandırmaya yetiyorsa, o şeyin gerçekte var olup olmadığını bilmek zorunda olduğumuzu iddia etmek son derece tuhaftır. Önceki gün sabah kahvaltısında içine reçel ve canlı fare koyduğum bir sandviçi nasıl afiyetle yediğimi size tüm ayrıntısıyla ve de inandırıcı bir dille anlatsam, gerçeği söyleyip söylemediğim üzerine kafa yormaksızın, mideniz ağzınıza gelirdi.[19]

Bu noktada, böylesi bir sandviçin lafının bile midemizi bulandırmaya yeteceğini belirtme ihtiyacı duymamız son derece doğaldır ve bu da, genellikle *düşünce kuramı* şeklinde adlandırılan bir görüşün doğmasına yol açar. Kabaca açıklayacak olursak, düşünce kuramını savunan kişi, duygusal tepkileri anlamlandırmak için kurgu öğesinin varlığına inanmanın değil, düşünmenin başlı başına yeterli olduğunu savunur. Nasıl ki onun gerçekte var olmadığını bildiğimiz halde az önce tarif edilen türde bir sandviçin düşüncesi bile içimizde iğrenme hissi uyandırmaya yetiyorsa, onun gerçekte var olmadığını biliyor olsak da Bilbo'nun durumunu düşünmek içimizde bir acıma hissi uyandırmaya yeter.

Peter Lamarque düşünce kuramının *ruhsal temsiliyet* adını verdiği bir diğer versiyonunu şu sözlerle savunur: "Ruhsal

temsiliyet veya kapsamlı fikirler, kendimizi kişisel anlamda tehdit altında hissettiğimiz veya gerçek bir keder ya da acıyla yüzleştiğimiz zamanlarda hissedeceğimiz türden korku ve merhamet gibi duygulara kaynak teşkil edebilir."[20] Lamarque buradan hareketle eşgüdüm koşulunu düzeltmemiz gerektiğini vurguluyor. Birisine karşı samimi ve duygu yüklü bir yaklaşım gösterebilmemiz için onun gerçekten var olduğuna inanmamız gerekmez; bunun yerine, tek yapmamız gereken, karşımızdakinin durumuna ilişkin ruhsal temsiller yaratmaktır.

Orijinal eşgüdüm koşulunun aksine, elden geçirilmiş bu koşul bizi kurgu dünyasıyla kurduğumuz ilişkiden bir anlam çıkarmaya teşvik eder. *Hobbit*'i okuduğumuzda, anlatılan macerayı ve o macerada rol oynayan karakterleri zihnimizde canlandırırız ve bu canlandırmaları da o karakterlerle ilgili ruhsal temsiller (ruhsal görüntüler) yaratmakta kullanırız. Lamarque'a göre, söz konusu ruhsal temsiller bununla yetinmeyerek duygularımızın da kaynağını oluşturur; hayali karakterler için merhamet ve korku duyduğumuzda, ruhsal temsillerdir duygularımızın asıl hedefi. Bu bağlamda, düşünce kuramının kurgunun çelişkisine dair bir çözüm yolu ortaya koyduğu söylenebilir.

Ama biz düşünce kuramını benimsemeli miyiz acaba? Bir yandan, bu yaklaşımın pek çok doğru yanı varmış gibi görünüyor. Kurgusal eserlerle hayal gücümüz aracılığıyla ilişki kurarız ve ikilemleri çözüme kavuşturmakta hayalimizde canlandırdığımız imgelere başvurmak hiç de fena fikir değil. Diğer yandan ise, düşünce kuramının bizim için öngördüğü yolu büyüteç altına yatırdığımızda, onun kabul edilmesi güç bir yöntem olduğu gerçeğiyle karşılaşıyoruz. Lamarque'nin kurgusallığın yarattığı çelişkiye dair sunduğu çözüm yolu "hayali olgular karşısında duyduğumuz korku ve merhametin aslında zihnimizde yarattığımız düşüncelere yöneltildiği" şeklindeki cüretkar iddiaya dayanır.[21]

Hobbit'i okurken sergilediğimiz duygusal tepkilerin odağı Bilbo karakterinin kendisinden ziyade –sonuçta o, gerçekte var olmadığını bildiğimiz hayali bir karakterdir sadece– onun başından geçenleri okudukça zihnimizde canlanan görüntüleridir. Benzer şekilde, Smaug karakterine duyduğumuz korku da aslında zihnimizde Smaug ile ilgili canlanan şekilden kaynaklanır.

Gelgelelim ejderhalar (gerçekten var olsalardı) yapmacıklıktan uzak bir korku hissine neden olurken, ejderhalarla ilgili zihnimizde canlanan görüntü hiç de öyle değil (veya öyle olma zorunda değil). Sonuçta, alev püsküren, ejderhanın zihnimizde canlanan görüntüsü değil, ejderhanın kendisidir. Bu durumda, Smaug'un zihnimde yarattığım görüntüsünün yine zihnimde yaratmış olduğum Bilbo'yu ağzından püskürttüğü alevlerle yakıp kül etmesi ihtimali karşısında endişeye kapılmam söz konusu olamaz. Beni asıl endişeye sürüklemesi gereken, eğer gerçek olsalar, Smaug'un Bilbo'yu öldürmesi olurdu.

Kurgunun yarattığı temel çelişkinin şu sorulara yanıt bulamayışımızdan kaynaklandığını itiraf edelim: *Neden* korkmalıyız? *Kime* merhamet duymalıyız? Ana göre değişen ruh hallerinin aksine, duygular her zaman belli bir olguya yöneliktir; her zaman bir hedefleri vardır. Gaut bu hususa şöyle açıklama getiriyor: "Mutluluk veya üzüntü gibi anlık bir hissin belli bir hedefe yönelmesine gerek yoktur: Kişi kendisine mutluluk veya üzüntü verecek ***herhangi bir şey*** olmadan da mutluluk veya üzüntü hissedebilir. Bunun aksine, duygunun ise kasıtlı bir hedefi vardır: Bir şeyden korkarım veya bir şeye merhamet duyarım."[22]

Peki ya kurgu söz konusu oldu mu nedir bu *bir şey*? Bu işlevi harekete geçirecek herhangi bir hedef yoktur artık. Düşünce kuramını savunanlar ise aranan hedefi pek de güçlük çekmeden belirleyip ortaya koyar: Düşünceler (ya da, daha kesin bir ifadeyle, ruhsal temsiller veya şekiller). Bilbo'nun kendisinin

aksine, Bilbo'ya ilişkin zihnimde canlanan görüntü, son derece gerçek. Ama maalesef ki düşünce kuramının takipçileri için bu, kurgusal öğelere yönelik duygusal tepkilerimize anlam kazandırmak için dayanak alabileceğimiz derecede geçerli bir varlığa sahip değil.

Şaşkın Bir Vaziyette Yaşamak

Gollum'un bilmecelerinden biri karşısında Bilbo'nun "yanıtın bunlardan çok farklı ve bilmesi gereken bir şey olduğuna dair" bir hissi vardır, ama bir türlü bulamaz.[23] Biz de kurgunun çelişkisi karşısında benzer bir hisse kapılıyoruz belki. Bir yandan, kurgusal öğeler karşısında sergilediğimiz tepkilerin ne denli doğal ve basmakalıp olduğuna bakarsak, onlara açıklama getirmek oldukça kolay bir iş gibi görünüyor. Diğer yandansa, ne kadar çabalarsak çabalayalım, bulmacaya kalıcı çözüm getirecek formül her defasında elimizden kaçıyor gibi.

Vardığımız şu noktada, uyum koşulunu bir kez daha masaya yatırmak sanırım izlenecek en doğru yol. Makalemizin geride kalan kısmında, düşünce kuramını savunanların bu koşulu düzeltme çabasının çıkmaza girdiğine tanık olmuştuk. Belki de asıl hata, düzeltilmiş haliyle de olsa bu koşula tutunmakta yatıyordu. Şu halde, bu yaklaşımı tümüyle bir kenara itmek sanki en iyisi. Duyguların sıklıkla kurgusal öğelerin gerçekte var olduğu inancına dayandığını söylemek mümkünse de, bunun *daima* bu şekilde olacağı şeklinde bir genelleme yapılamaz.

Okuyan herkes üzerinde derin etki yaratan bir makalesinde, Richard Moran gerçeğe dayanma temelinden mahrum olunduğunda bile duygusal tepkiler verilebilmesinin kurgusallığa özgü bir durum olmadığını savunur. Aksine, sıradan duygularımızdan oluşan geniş yelpazeye şöyle bir baktığımızda, "kişinin gerçek mekân ve zaman içinde var olan olgulara yönelttiği duygusal tepkiler, hayali olanlara yönelttiklerine oranla çok küçük bir yüzdeye sahipmiş gibi görünmeye başlar."[24] Onun

artık hayatta olmadığını gayet iyi bildiğim halde Tolkien'e hayranlık duyarım. Tolkien'in yakın dostlarının büyük kısmının Birinci Dünya Savaşı'nda yaşamını yitirmiş olmasından dolayı üzüntüye kapılır, onun sağlığında daha çok eser vermeye fırsat bulamamış olmasına hayıflanırım.

Pişmanlık ve vicdan azabının ağırlıklı olarak geçmişe dönük duygular olduğuna ve bu itibarla halihazırda mevcut olmayan unsurlara yöneltilmiş sayılacaklarına dikkat çeker Moran. Oysa bu duyguları hiç de kafa karıştırıcı bulmayız. Duygusal tepkilerimizi henüz meydana gelmemiş olaylara ve o an için var olmayan nesnelere, özetle geleceğe yönelttiğimiz de olur; örneğin, buzulların erimesi sonucu meydana gelecek sel baskınları beni şimdiden endişeye sevk edebilir. Bir daha gerçekleşme imkânı olmayan kimi olaylara ilişkin duygular beslendiğine de rastlanır, tıpkı zaman içinde geçmişe yolculuk edip Tolkien ve yazar dostlarının oluşturduğu Inkling topluluğunun Oxford'da gerçekleştirdiği buluşmalardan birine katılıp onlarla diz dize oturmayı ve sohbetlerine eşlik etmeyi arzulayışım gibi.

Dahası, iğrenç bir şey karşısında zamandan ve mekândan bağımsız olarak uyanıveren iğrenme hissi misali, gerçekte var olma temeline dayanmayan sayısız duygumuz olduğu anlaşılıyor. Moran buna ilişkin bazı örnekler verir bize:

> Safi karakterlere yöneltilmiş merhamet veya korku duygularımızda çelişki olup olmadığı sorusu şimdilik şöyle dursun, sözgelimi gelecekte meydana geleceğini bildiğimiz olaylar veya gerçek hayatta hiçbir zaman var olmamış pazarcılar ile tavuklara ilişkin öyküler karşısında duyduğumuz keyif ve mutlulukta böylesi bir çelişkiden eser olmadığı rahatlıkla söylenebilir.[25]

Bu listeye sonradan zevk, sıkıntı, endişe ve kuşkuyu da ekler. Tüm bu duygusal tepkiler yöneldiği unsurun gerçekte var ol-

ması şartından bağımsız bir özellik göstermektedir.

Kurgunun çelişkisini çözme yolunda, eşgüdüm koşulunu niçin bu denli akla yakın bulduğumuza açıklık getirecek daha fazla bilgiye ihtiyacımız olacağı kesin, ayrıca duygularımız ve algılarımız arasındaki ilişkinin alternatif bir izahı bulunsa hiç de fena olmazdı. Fakat Moran'ın öne sürdüklerine benzer fikirler üzerinde yorumda bulunmak, bize kendimizi tam ortasında bulduğumuz bu çelişkiyi açıklığa kavuşturma konusunda hiç yoktan bazı çözüm yolları sunuyor. Yine de halen biraz şaşkın ve afallamış olabiliriz, ama hissettiğimiz bu şaşkınlık ve afallamanın samimi duygular olduğu konusunda güvenimiz tamdır en azından.

NOTLAR

1. Colin Radford, "How Can We Be Moved By the Fate of Anna Karenina?" *Proceedings of the Aristotelian Society* 49 (1) (1975): 67-80; Kendall Walton, "Fearing Fictions," *Journal of Philosophy* 75 (1) (1978): 5-27. İnceleme konumuzu oluşturan çelişki üzerine yazılmış diğer kayda değer incelemelere şu eserlerde ulaşılabilir: Gregory Currie, *The Nature of Fiction* (Cambridge, Birleşik Krallık: Cambridge Üniversitesi Yayınları, 1990); Noël Carroll, *The Philosophy of Horror, or, Paradoxes of the Heart* (Londra: Routledge, 1990). Kurgusal çelişkinin ve onu çözüme kavuşturmayı hedefleyen çeşitli önerilerin gayet net bir incelemesi için bakınız: Steven Schneider, "The Paradox of Fiction," *Internet Encyclopedia of Philosophy*, http://www.iep.utm.edu/f/fict-par.htm).
2. Bu savı açık ve kesin bir biçimde ele alabilmiş olmamı şu esere borçluyum: Tamar Szabó ve Karson Kovakovich, "Genuine Rational Fictional Emotions," *Aesthetics and the Philosophy of Art* içinde, ed., Matthew Kieran (Oxford, Birleşik Krallık: Blackwell, 2006), 241-253.
3. Radford, "How Can We Be Moved by the Fate of Anna Karenina?", 68.
4. J.R.R. Tolkien, *Hobbit*, çev. Gamze Sarı, İthaki Yayınları, İstanbul, 2011 (5. Baskı), 81.
5. David Hume, *A Treatise of Human Nature* (Oxford, Birleşik Krallık: Clarendon Press, 1985), 416.
6. William James, "What Is an Emotion?" *Mind* 9 (1884): 188-205.
7. Kalıplaşmış korkularınızın mantığa pek aykırı düşmediği durumlar da vardır. Örneğin, pumaların besin kaynağı bulma ümidiyle zaman zaman dağlardan insanların yoğun olarak yaşadığı bölgelere indiği gerçeği şim-

diye dek dikkatinizden kaçmış olabileceği gibi, bunu önceden bildiğiniz halde zamanla unutmuş da olabilirsiniz; şu an ise bu durum dikkatinizi çektiğine ya da böyle bir şeyin gerçekleşme olasılığının yeniden farkına vardığınıza göre, tepelerde yaşayan pumalardan birinin düzlüğe inip insan yerleşiminin yoğun olduğu kesimlere uzanması ihtimali karşısında korkuya kapılırsınız. Bu korkunuz hiç de yersiz olmayabilir, ama bunun gerçekte var olmayan bir pumanın kapınızın önünde dolaşıyor olması ihtimalinden değil, henüz kentsel bölgeye inmemiş gerçek bir pumadan kaynaklandığının altını çizelim.

8. Radford, "How Can We Be Moved by the Fate of Anna Karenina?",78.
9. Tolkien, *Hobbit*, 39.
10. Martha Nussbaum, *The Fragility of Goodness*, (Cambridge, Birleşik Krallık: Cambridge Üniversitesi Yayınları, 1986); ayrıca bakınız: Gendler ve Kovakovich, "Genuine Rational Ficitional Emotions," 252.
11. *Duygusal gerçekdışılık* teriminin kaynağı: Berys Gaut, "Reasons, Emotions, and Fiction" *Imagination, Philosophy, and the Arts* içinde, ed., Matthew Kieran ve Dominic McIver Lopes (Londra: Routledge, 2003), 15.
12. Walton, "Fearing Fictions,"6.
13. Aynı eserde, 13.
14. Tolkien, *Hobbit*, 420.
15. Carroll, *The Philosophy of Horror*, 74. Carroll bu çalışmasında korku temalı eserlerle ilgili görüş ve savlarını ortaya dökü yor gerçi, ama bunların fantastik eserlere de aynı etkinlikle yansıtılabileceği kanısındayım.
16. Schneider, "The Paradox of Fiction."
17. J.R.R. Tolkien, "On Fairy-Stories," *Poems and Stories* içinde (New York: Houghton Mifflin, 1994), 167.
18. Walton, "Fearing Fictions," 7.
19. Gaut, "Reasons, Emotions, and Fiction,"17.
20. Peter Lamarque "How Can We Fear and Pity Fictions?" *British Journal of Aesthetics* 21 (4) (1981): 296.
21. Aynı eserde, 293.
22. Gaut, "Reasons, Emotions, and Fiction,"16.
23. Tolkien, *Hobbit*, 112.
24. Richard Moran, "The Expression of Feeling in Imagination," *Philosophical Review* 103 (1) (Ocak 1994): 78; ayrıca bakınız: Gendler ve Kovakovich, "Genuine Rational Fictional Emotions," 249.
25. Moran, "The Expression of Feeling in Imagination," 81. Tolkien bize şöyle der: "Ne tuhaftır ki, sahip olunan güzel şeyler ile yaşanan güzel günler hakkında anlatılanlar çabucak tükenir ve üstelik pek de ilgi uyandırmazken, rahatsız edici, dehşet verici ve hatta ürkütücü olan şeylerden uzun uzadıya anlatılacak ve büyük bir dinleyici kitlesi bulacak çok esaslı öyküler çıkarılabiliyor." Tolkien, *Hobbit*, 51. Kurgusal çelişkinin yarattığı sorunlara kafa yoran düşünürlerin niçin keyif ve mutluluğa değil de korku ve merhamete odaklandığı sorusunun cevabı bu cümlede saklıdır belki de.

ZİFİRİ KARANLIKTA FELSEFE
HOBBIT VE YORUMBİLİM

Tom Grimwood

Farz edin ki bir sabah uyandığınızda sürgündeki bir Cüce kralının imzasını taşıyan ve sizi evinizin yakınındaki bir barda on dakika içinde kendisiyle buluşmaya davet eden sade bir notla karşılaştınız. Bunun pek de belirgin bir mesaj olduğu söylenemez. Öyle ki, bu mesajın içeriğinde en önemli unsurların muallakta kaldığını görürsünüz. Bunun ne anlama geldiğini çözmeye çalışabilirsiniz pekala. Tıpkı Bilbo gibi sizin de temkini elden bırakıp mesajda beirtilen talimatları harfi harfine yerine getirmeniz de bir seçenek. Ama bir an durup kendinize şu soruyu sormanız da mümkün: Bu mesajın ne anlama geldiğini nasıl çözebilirim? Notun içerdiği anlam hangi kıstaslara göre tanımlanmalı? Ve doğru anlamı çıkardığıma nasıl emin olabilirim?

Kendinize bu soruları sormaya karar verirseniz, olgulardan anlam çıkarmak üzerine şekillenen ve filozofların *yorumbilim*

adını verdiği kuramı başvurulacak bir seçenek olarak ele almalısınız demektir. Genellikle metinlerden anlam çıkarmayla özdeşleştirilen yorumbilim yöntemi, aslında çok daha geniş bir kapsamda herhangi bir olgu veya durumdan (yazın tarzından konuşma şekline, imza atış özelliklerinden ressamların fırça darbelerine ve aktörlerin beyazperdede nasıl rol kestiklerine dek daha nice öğeden) nasıl anlam çıkarılması gerektiğine dair temel soruları gündeme getirir.

Hobbit'te bu tür soruların Bilbo ve Gollum tarafından "Karanlıkta Bilmeceler" adlı bölümde gözden geçirildiğini görürüz. Bahsi geçen bölümün akışı içinde her karakter diğerini bilmeceler ve kıvrak zekâ oyunları yoluyla alt etmeye çalışır. Bu oyun süresince Bilbo ile Gollum'un idrak etme yetileri çeşitli seviyelerde sınanmak durumunda kalır. Nasıl bir ortamda bulunduklarının ve karşılarındaki rakibin kim olduğunun bilincine varmak ve hepsinden önemlisi, sorulan bilmecelere çözüm bulmak zorundadırlar. Her bilmece olası bir dizi yorumu da beraberinde getirmektedir ama oyunun kuralı gereği yalnızca bir doğru cevap vardır. Bu konuda herhangi bir deneyimi bulunmayıp o anın gereği olarak filozof kimliğine bürünen Bilbo ile Gollum, anlaşılmaz veya müphem sözcükler silsilesinden anlam çıkarma üzerine kurulu o bildik sorular yumağının tam ortasında bulurlar kendilerini.

Bilmece Oyununun Kuralları

Thorin'in yukarıda değindiğimiz notu, işin içine felsefi yorumlar katma gereği doğmadan da kolaylıkla anlaşılır cinsten. Ama anlamı oradan oraya çekilebilecek dil oyunlarıyla kasten bezenmiş olduğu izlenimi uyandıran farklı bir mesajla karşılaşmış olsaydınız, buna ne cevap vereceğinize karar vermeden önce bir an durup düşünmeye değerdi. Gollum'un Bilbo'ya yönelttiği şu soruyu örnek alalım:

Kimsenin görmediği kökleri olan,
Ağaçlardan uzun,
Uzayan da uzayan,
Ama hiç büyümeyen şey nedir?[1]

Bilmece de bir sorudur bir bakıma, ama soru diye adlandırdığımız çoğu şeyin aksine, anında cevap vermeye olanak tanıyan açık seçik bir düşünce çerçevesi sunmaz bize. Yukarıda aktardığımız bilmecede, ağaç özelliklerine sahip olup da ağaç olmayan şeyin ne olduğu sorusuna cevap arandığını görüyoruz. Böylesi bir soruyu nasıl yorumlamak gerektiği ve doğru yanıta ulaşılıp ulaşılmadığına nasıl emin olunabileceği, kendimiz için bir düşünce çerçevesi oluşturmaktan geçer.

Bu çıkmazı (Dumanlı) dağların dorukları misali sis içinde kalmaktan kurtarmak üzere başvurabileceğimiz belli kuralların Bilbo ile Gollum'un bilmece oyununda da geçerli oluşu son derece sevindirici. Ne de olsa, "kutsal ve muazzam derecede eski" bir oyundur bu.[2] İki kişiyle oynanır (zira bir kişinin kendi başına oynayabileceği bir oyun olsa, çok az anlam ifade ederdi). Taraflar sırayla birbirlerine bilmece sorarlar. Yanıtını sadece soran tarafın bildiği bilmecelerdir bunlar.

Doğal olarak, en azından oyunun başlarında ne Bilbo ne de Gollum karşısındakinden hiçbir ipucuna dayanmaksızın aklından ne geçtiğini tahmin etmesini ister (gelgelelim tartışmanın ilerleyen kısımlarında Bilbo Gollum'dan ceplerinde ne olduğunu tahmin etmesini isteyince, oyunun kuralları oyunu o ana dek belli bir çizgide tutmuş olan kurallar tamamen ortadan kalkmazsa bile bir nebze çarpıtılmış olur, ama bu durumu makalemizin ilerleyen safhalarında ayrıca masaya yatıracağız). Bilmeceyi başarılı kılan kilit unsur, bir yandan okurun onu tahmin etmemesini umarken diğer yandan okura cevabı kendisi verebilmektir. Bilbo'nun büyük bir gayretle yumurtladığı ilk bilmeceyi hatırlayalım:

Otuz beyaz at bir kızıl tepede
Önce ısırır,
Sonra döver,
Sonra dururlar öylece.[3]

Bu bir bilmece olduğuna göre, Bilbo'nun kastettiği şeyin otuz at değil –aksi halde, bilmecenin "atlar" şeklinde yalın bir cevabı olurdu ve kabul edersiniz ki bu da, oyuna anlam ve de cazibe katmaya çok uzak– ama otuz beyaz atı andıracak bir şey olduğunu sezeriz. Diğer bir deyişle, burada verilmek istenen mesajın amacı hem bir yanıt *bildirmek* –ki bu örnekte yanıt "dişler"dir– hem de herhangi bir yanıt *bildirmemek*tir. Ancak bilmecenin anlaşılamadığı durumlarda bildirim başarıya ulaşmış varsayılır. Özet olarak: Bilmecenin bir anlamı var, ama bu anlam gizlenmiş (başka bir ifadeyle, "karanlıkta" bırakılmış) durumda. Böylelikle, bilmece kendisine anlam kazandırma çabasına karşı alaycı ve de haylaz bir rol üstlenmiş oluyor.

Bilbo'nun Vardığı Sonuç: Niyetsellik

Bilmece oyununda üzerinde durulması gereken, birbiriyle bağlantılı iki unsur mevcut. Bunların ilki, bilmecenin cevabını bulmak zorunda oluşumuzdur. Bu durum bilmeceyi soran tarafça doğrudan bir ifadeyle ortaya konur; soruya ne cevap verilmiş olursa olsun bunun doğru veya yanlış olduğunun bilmeceyi soran tarafça teknik bakımdan incelenip kesinliğe kavuşturulması beklenmektedir. İkinci unsur ise yorumsal bakımdan daha az karmaşık özellik gösteriyor. Bilmecenin yanıtını bulma çabasına girişmeden önce, bilmeceyi oluşturan sözcüklerin anlamını ve yine bu sözcüklerin bilmecenin yapısı içinde dilbilgisi bakımından nasıl kullanıldığını kavramak şart. Bu hamleyi yapabilmek için "anlam" denen şeyin gerçekte ne olduğu hakkında belli bir bilgi seviyesine ermiş olmamız gerekir.

Buna getirilecek en aklıselim ve genelgeçer açıklama, "her

mesajın ancak yazarının vermek istediği anlamı taşıması"dır. Buradan hareketle, anlamlandırma hedefinin verilmek istenen asıl mesajın ne olduğunu çözmeye odaklandığı söylenebilir. Bir mesajın anlamının o mesajın kendi yazarının niyetiyle aynı olduğu yönündeki yaklaşıma *niyetsellik* adı verilir. Niyetselliğin en önde gelen savunucularından biri, Virginia Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı eski profesörlerinden eğitimci E.D. Hirsch Jr.'dır.

Hepimizin bildiği gibi Bilbo'nun tüm hareket ve tavırları sağduyu ve mantık çerçevesinde şekillenmektedir, bu durumda, onun kendisine bilmeceler yönelten kişinin niyetine odaklanışına hiç şaşmamak gerek. Her şeyden önce, Gollum'un kendisini yemek istediği şüphesine kapılır. Aslına bakılırsa, Gollum'un gerçekte kim olduğu ve kendisi için ne derece tehlike arz ettiğini çözümleme sürecinde vakit kazanmak için hasmının bilmece oyunu davetini kabul etmiş görünmektedir. Aynı doğrultuda, Gollum'un bilmeceleri üzerine kendi zihninde yaptığı yorumlar da genellikle "Bu sözcükler ne anlama geliyor?" sorusundan ziyade "Bu yaratık bunları *ne niyetle* soruyor?" etrafında şekillenir. Bu tür durumlarda, bilmecenin metnini kavramak onu meydana getiren sözcükler ile belirtilmek istenen şeyin ne olduğunu çözmekle eşdeğerdir. Şu iki unsur, bu yargıyı destekler nitelikte: (1) Gollum'un sorduğu ilk birkaç bilmecenin yanıtı onun uzun süredir içinde bulunduğu ortamdan izler taşımaktadır... "dağ," "karanlık," "balık" ve (2) Bilbo kendisine yöneltilen bu bilmecelerin çoğunu, muhtemelen bilmeceyi soran kişinin niyetini daha net algılayabileceği, daha az tehditkar bir ortamda, daha önce de duymuştur.

Ne var ki, bilmecelere yüklenen anlamda soran kişinin niyetinin gizli olduğu yaklaşımı, Bilbo'nun da fark edeceği gibi, bariz bir probleme yol açmaktadır. Eğer bir bilmecede gizli olan anlamı çözmenin yolu bilmeceyi soran kişinin beslediği niyeti keşfetmekten geçiyorsa, bu niyetin ne olduğunu nasıl

anlayabiliriz ki? Bu soruya olası birkaç yanıt vermek mümkün.

Bilmeceyi hazırlayan kişiye bunun ne anlama geldiğini basitçe sormak, bu seçeneklerden yalnızca biridir. Ne yazık ki bu Bilbo'nun izleyebileceği bir yöntem değildir, çünkü onun oyuna girişmesinin ardında yatan amacı olduğu gibi çöketme riski doğurmaktadır. İşin doğrusu, böylesi bir hareket, verilmek istenen mesajı kavrayabilmek için bilmeceyi soran kişiden bir mesaj daha vermesini istemekten farksız olacağından, bu yol hiç kimse için tamamen güvenilir bir çözüm teşkil etmiyor. Olur ya bilmeceyi yanlış duymuşsak ya da bilmecenin sahibinden soruyu daha açık ifade etmesini istiyorsak, bu yöntem işe yarayabilir. Fakat ikinci mesaj da ilki kadar belirsiz ve anlaşılmaz çıkarsa, kendimizi bir kısır döngü içinde bulmamız işten değil.

İzlenebilecek alternatif bir yol, bilmeceyi soran kişinin ulaşılabilir bir konumda olmaması veya niyetini açığa vurmaya yanaşmaması durumunda gerek mesajın içeriğinde gerekse sahibinin davranış tarzı veya geçmişinde yakaladığımız ipuçlarını bir araya getirip bu niyeti çözmeyi denemektir. Gollum'a "Eh nedir? ... Çıkardığın seslere bakılırsa öyle olduğunu düşünüyorsun, ama cevap taşan bir çaydanlık değil" derken Bilbo'nun benimsediği yöntem de buymuş gibi görünüyor.[4]

Hirsch'e göre dil, kendisini kullanan kişi için her daim araç işlevi görür ve kendi başına bir anlam yaratması veya üstlenmesi mümkün değildir. Sonuçta dil kendi kendine anlam yükleyebilseydi, sözcüklerden anlam çıkarma konusunda bu denli yoğun anlaşmazlıklara düşmezdik. Savını şu sözlerle destekler Hirsch: "Birisi onunla bir şeyler anlatmaya çalışana veya ondan bir anlam çıkarmaya çalışana dek bir sözcük silsilesi hiçbir şey ifade etmez."[5]

Şu Bilmeceyi Benim İçin Çözer Miydiniz, Profesör Hirsch?

Pek çok bakımdan, Hirsch'in teorisinin metinlerden anlam çı-

karma yöntemlerine kesinlik kazandırma amacı güttüğü söylenebilir. Yine de, sözcükleri anlamlandırmaya ilişkin en akla mantığa sığar yöntem açık ara niyetsellik olsa bile, bu alanda kesin bir bilgiye ulaşıldığını iddia etmek "aldatıcıs" kaçar. Bilbo'nun kendisi de Gollum'un gizli niyetleri hakkında onlar üzerinde tahmin yürütmekten ziyade şansının ve bilindik gerçeklerin yardımıyla daha çok keşifte bulunacaktır. Gollum'un sorduğu beşinci bilmecenin Bilbo'yu oldukça zorladığını ve Gollum'un gizli niyetini –yani Hobbiti yemeyi planladığını– akılda tutmanın da ona bu bilmeceyi çözme yolunda pek yardımcı olamadığını görürüz:

> Bu şey yutar tüm şeyleri:
> Kuşları, hayvanları, ağaçları, çiçekleri;
> Kemirir demiri, ısırır çeliği;
> Un ufak eder sert taşları;
> Öldürür kralları, harap eder kasabaları,
> Ve yerlebir eder yüce dağları.[6]

Gollum'un bilmecenin içeriğinde fazlaca kelimeye yer veren bu seferki üslubu Bilbo'nun korkusunu artırmışa benzer. Kuşlardan dağlara kadar her şeyi mideye indiren bir şeyden bahsedildiğini, hele ki muhtemelen sizi ileride yemeyi kafasında kuran birinden duymak, işitilen sözcüklerden algılanacak imayı oyun sınırlarının çok dışına taşıyacaktır. Bilbo'nun doğru yanıtı tahmin etmesi ancak talihin cilvesi sonucu gelişen bir dizi olay sonucunda mümkün olur: "Zaman."

Sözcüklerin bazen yaratıcısının beslediği niyetin dışında anlamlara da çekilebileceğini kabul eder Hirsch: Belli bazı kelimeler çeşitli okurlarda veya dinleyicilerde birbirinden farklı çağrışımlar yaratıp farklı tepkilere yol açma özelliği taşır. Aglarond'daki Pırıltılı Mağaralar'ın görüntüsü karşısında Gimli ile Legolas'ın çok değişik tepkiler vermesinden de anladığımız üzere, "mağara" denince bir Cücenin algıladığı şey bir Elfin

algıladığından çok farklıdır.[7] Hirsch'e göre, yazarın (şu an incelemekte olduğumuz örnekte bu kişi, cevabını sadece kendisinin bildiği bir bilmece türetmiş olan Gollum'dur) bizzat kendisi tarafından belirlenen "anlam" ile bir mesajın belli bir okuyucu veya dinleyicide uyandırdığı "algı" (sezilen ima veya kişisel çağrışım) arasında belirgin bir ayrım mevcut. Meseleye bu açıdan bakıldığında, bir metnin anlamı sabit ve değişmezken, yarattığı çağrışım kişiden kişiye değişecektir.

Diğer yandan, filozof Monroe Beardsley (1915–1985) meselenin mesajın içerdiği anlam ile yazarın niyetinin uyuşup uyuşmaması veya mesajın içerdiği anlamın yazarın niyetini ortaya çıkarma konusunda yeterli kanıt teşkil edip etmemesi olmadığını belirtir, çünkü anlam çıkarmaya ilişkin tüm kuramlar bunların sıkça rastlanılan durumlar olduğunu onaylamaktadır. Bunun yerine, asıl meseleyi mesajın taşıdığı anlam ile yazarın niyetinin *bir ve aynı* olup olmaması şeklinde açıklar Beardsley.[8] Bir bakış açısına göre, Bilbo'nun bilmeceleri algılayışı Gollum'un onları sormasının ardında yatan niyetten ziyade, büyük ölçüde bu bilmecelerin Bilbo'da uyandırdığı çağrışımdan kaynaklanmaktadır.

Konuyu daha etraflıca mercek altına alacak olursak, Hirsch'in dil dediğimiz şeyi "anlamın" değil ama "anlaşılabilirliğin" kaynağı olarak ele aldığını gözlemleriz. Bir yazar kullandığı sözcüklerin onlara vermek istediği anlamı ifade ettiğini söylemekle yetinemez. Amerikan futbolu camiasındaki bağlılıklarım dikkate alınmazsa, "Baltimore Ravens taraftarı" derken buna "beyinsiz mankafa" anlamı yüklemem söz konusu olamaz. Buna ek olarak, heyet raporları ve anayasa maddelerinde yapılacak değişimler gibisinden birden fazla yazarı olan metinlerin yanı sıra pek çok bilmece ve şaka, mükemmel bir anlaşılırlığa sahip olsa da, "perde arkasında yatan asıl niyet" bakımından ortak bir paydada buluşulmamış olabilir.[9] Gelgelelim dil bu yolla paylaşılabilen bir araç olsaydı, bu durum ya-

zarın bir metne anlam vermekte yegane mercii olduğu savını etkilemez miydi?

Gollum ve Gadamer

Niyetselliğe yöneltilmiş bu eleştiriler bilmecelerin de birer yaratıcısı, birer niyeti ve de birer cevabı olduğunu inkar etmiyor. Öyle ki, bunu inkar etmek şöyle dursun, söz konusu eleştiriler bilmeceden çıkarılacak anlamın, o bilmecenin yaratıcısının beslediği niyeti dışavurmak için başvurduğu bir araca indirgenemeyeceğini savunur. Bilmeceyi soran taraf her ne kadar bilmecenin yanıtını kendisi belirleyebilecekse de, bilmeceyi çözmesi gereken tarafın cevaba ulaşmak için mesajdan anlam çıkarmakta izleyeceği yol mesajdaki anlamın nasıl yaratıldığını ve nasıl iletildiğini daha derinlemesine kavramaktan geçer.

Bunu akılda tutarak, Bilbo'nun sorduğu ikinci ve üçüncü bilmeceler karşısında Gollum'un verdiği yanıtlarda, yorumlama sanatının yukarıda tarif ettiğimizle az çok farklılık gösteren bir diğer şeklinin izlerini görebiliriz.

> Mavi çehrede bir göz
> Gördü yeşil çehrede bir göz.
> "O göz bu göze benzer,"
> Dedi birinci göz,
> "Ama alçak yerdedir,
> Yüksek yerde değil."[10]

Bu bilmece önceki örneklere oranla çok daha karmaşık. Burada karşımıza çıkan "göz" ve "surat" terimlerinin bilmecenin çözüme kavuşturulması yolunda engel teşkil edeceği daha ilk anda belli oluyor. Öncelikle şunu belirtmek lazım ki, edebiyatta, efsanelerde ve daha nice alanda kendini gösteren, insanoğlunun fiziksel özelliklerinden dünyadaki genel yaşantıya dair anlamlar çıkarma eğilimimiz, burada bahsi geçen iki bedensel

unsurun dünyadaki herhangi bir olguya yansıtılabilirliğine, daha berrak bir tanıma dayanan at ya da ağaç örneklerininkine oranla potansiyel olarak çok daha geniş bir uygulama sahası kazandırmaktadır.

İkincisi, sonradan da anlaşılacağı üzere, bilmece (tıpkı güneş ve papatya gibi) aynı tanımsal şekle sahip iki farklı olguya işaret etmektedir aslında. Bilmece sahibinin gözler ve suratlarla ilgili edinmiş olduğu deneyimleri içeren sayısız senaryo türetme konusunda kendisine avantaj yaratacak böyle sözler karşısında Bilbo'nun nasıl bir güdüyle hareket ettiğini anlamaya çalışmaktansa, bilmecenin metnini kendi tecrübeleri etrafında şekillenen dünyayla bağdaştırır Gollum:

> Çok uzun zamandır yeraltındaydı ve bu tür şeyleri unutmaya yüz tutmuştu. ... Çok, çok önceden, bir nehrin kıyısındaki bir delikte büyükannesiyle birlikte yaşadığı zamanlardan anıları su yüzüne çıkardı, "Sss, sss, kıymetlimss," dedi. "Papatyaların üzerindeki güneş demek bu."[11]

Böyle yapmakla, Gollum, yirminci yüzyılda yorumbilim alanında faaliyet göstermiş düşünürler içinde en çok iz bırakanı Hans-Georg Gadamer (1900–2002) tarafından önerilen bir anlam çıkarma modeli izlemiş oluyor. Gadamer'e göre, karşılaştığımız olgulardan çıkardığımız anlamları her zaman belli bir tarihi çerçeveye yerleştiririz. Deneyimlerimiz ve geçmişten bu yana edindiğimiz bilgiler aracılığıyla düşünüp karar veririz. Bu tutum, anlama yetisi bakımından ufkumuzu genişletir. Böylesi bir ufuk ise bize, yorumlama sanatından ne beklememiz gerektiğini daha iyi kavramamıza olanak tanıyacak bir dizi önyargı sunar.

Bu cümlede kullanılan önyargı tabirinden, birisine veya bir şeye karşı mantıkdışı fikirler besleme ya da taraflı tavırlar takınma gibisinden, olumsuz manaya gelen bir eğilim anlaşılmamalı. Buradaki "önyargı"dan kasıt, bir şeyin anlamlı olduğuna

kanaat getirme yolunda dayanak aldığımız eğilimlerin grubudur. Mesela, çocukluktan bu yana almış olduğumuz eğitim, belli bir dili konuşmamıza ve okumamıza imkân sağlaması bakımından, belli şekilleri ve işaretleri harfler ve sözcükler olarak algılamakta bizim için bir önyargı işlevi görür. Eğer o dilde eğitim almamış olsaydık, onu anlamamız da beklenemezdi.

Gadamer'e göre anlamayı mümkün kılan şey, önyargılarımızdır. Çevremizdeki dünyayı devamlı yorumlama halinde olmamız sayesinde önyargılarımızı yeri geldi mi adapte edebilir ve geliştirebilir, anlayış bakımından ufkumuzu enginleştirebiliriz. Belli ki anlama yetisi, verilmek istenen mesajın ardında yatan, kendi tarihsel kapsamı ve ufku içinde kısılıp kalmış anafikrin yeniden kurgulanmasından ibaret değildir. "Anlama" dediğimiz şey, mesajı ileten kişi ile iletilen arasındaki karşılıklı konuşmanın cereyan ettiği alan, iki ufkun birleşme noktasıdır. Diğer bir ifadeyle, "anlamak," kişinin belli bir konuda kendi kendisini algılamasıdır.[12]

Gelgelelim, dürüst konuşmak gerekirse, Gollum'un tarihsel temele sahip biri olduğu söylenemez; hayal ürünü bir karakterdir o. Buna rağmen, onun Bilbo'nun sorduğu bilmeceleri algılayış biçimi, kendi varlığına temel teşkil eden (hayali) geçmişine ve bunun ona kazandırdığı ufka dayanır. Bilbo oyuna bilmecenin anlamını Gollum'un beslediği niyete göre saptayarak başlamayı seçerken –ki bu, önceden bizzat Gollum tarafından belirlenmiş olan cevaba göre şekillenen bir anlamdır– Gollum her bir bilmeceyi kendi tecrübeleri üzerine derinlemesine düşünerek anlamlandırma yoluna gider.

Hirsch'in geliştirdiği niyetsellik yaklaşımında hem yazar hem de okur görece durağan varlıklar olarak ele alınmaktadır, Gadamer'in fikir babalığını üstlendiği yorumbilim kuramı ise kişiliğimize ve kararlarımıza yön veren şeyin kısmen anlayış ufuklarımızla girdiğimiz etkileşim ve kaynaşma olduğunu vurgular. Belli bir fikre hemen teslim olmaktansa o fikri kendi

deneyim çemberimizden geçirerek kavrarız. Gollum'un rakibi Bilbo'nun şu bilmecesinin cevabını tahmin edebilmesi de işte böyle mümkün olmuştur:

> Bir kutudur, menteşesi, anahtarı ya da kapağı olmayan. Yine de saklıdır içinde hazineler altından.[13]

Yukarıdaki bilmece üzerine kafa yorarken şu anılarını deşmiştir Gollum:

> Gollum aniden uzun zaman önce kuş yuvalarından yumurta aşırdığı ve nehir kıyısına oturup büyükannesine emmeyi öğrettiği zamanları hatırladı. "Yumurta!" diye tısladı. "Cevap yumurta!"[14]

Aşina olmadığımız bir ufku çağrıştıran bir mesajla –örneğin, 1600'lü yıllarda yazılmış bir felsefe kitabıyla veya "tüm dünyanın harika olduğu" dönemlerden kalma bir Elf lehçesiyle– karşılaştığımızda, bulunduğumuz zaman ve mekân bizi kendi ufkumuzun içine konuşlandırdığından, kişisel konumumuzu terk etmek istemeyeceğimiz açık.[15] Ne var ki, Gadamer karşılaşacağımız mesajı tamamen kendi ufuklarımızın içeriğine uyarlamaya çalışmanın hata olacağını belirtir, çünkü böylesi bir durumda, her şeyi görmek istediğimiz gibi görürdük.

Bunun bir müddet çok hoşumuza gideceğine şüphe yok. Ama geçmişten günümüze birikmiş tüm deneyimlerimizin harmanlanmasıyla oluşan bireysel ufuklarımızın her şeyden önce devamlı bir değişim gösteren ve belirsizlik içinde dalgalanan düşünce kalıplarından oluştuğunu unutmayalım. Eğer çevresindeki her şeyi ve herkesi kendi görmek istediği gibi gören biriyle iki çift laf etme şansı yakalamışsanız, anlayış ufuklarımızı bir şeylere uyarlanması değil temas kurulması gereken şeyler olarak algılamanın ne denli önemli bir ayrıntı olduğunun bilincine daha iyi varabilmişsiniz demektir.

Bunun aksine, orijinal ufku bütünlüğünü bozmadan yeniden yapılandırmaya yeltenmek de beyhude bir çaba olacaktır, çünkü bu, mesajı onu bizim için önemli kılan unsurlardan arındırmak anlamına gelir. Gadamer bu durumu Hirsch'in en temel yanılgısı olarak görür: Anlamı sadece ve sadece yazarın niyetine yerleştirmekle anlamsallığın kişiden kişiye değişen önemi göz ardı edilmiş olmaktadır. Ama bir mesajı bomboş bir zihinle ele almamız da beklenemez. Bundan dolayıdır ki, tıpkı Gollum'un yaptığı gibi, bize yöneltilmiş bir mesajla kişisel bağ kurmak son derece önemlidir:

> Ama bu yer üstündeki olağan şeyler hakkındaki bilmeceler onun için yorucuydu. Üstelik ona bu kadar yalnız, sinsi ve iğrenç olmadığı zamanları hatırlatıyorlardı, ki bu da tepesini attırıyordu.[16]

Tolkien'in Orta-Dünya'ya ilişkin kaleme aldığı mitlerin bütününde yapayalnız ve nefret dolu biri olarak tarif edilen Gollum'un bir başkasıyla diyalog kurma yoluyla çevresini anlamayı umuşunda saklı olan hiciv hafife alınır gibi değil. Bu bir yana, Gollum'un devamlı bir diyalog halinde olduğunu görürüz... Başka biriyle değil ama, bazen ikinci kişiliği Sméagol'la, bazense biricik "kıymetlisi," yani yüzüğüyle.

Aslına bakılacak olursa, Gadamer'in teşvik ettiği diyalog tarzı, iki kişi arasında gerçekleşen gerçek bir sohbetle sınırlı değildir. Bunu diyaloğun modeli olarak tanımlamak daha doğru: Anlama eyleminin nasıl hayata geçirildiğini açıklamaya yönelik bir model. Bir model olması dolayısıyla da, kavrama gerektiren bir objeyle kurulacak temasın sahip olacağı yapısal özellikleri açıklamayı amaç edinir, söz konusu obje ister bir sanat eseri olsun ister bir kitap, ister başka bir insan isterse kafa bulandırıcı bilmeceler yağdıran bir buçukluk.

Bilbo'nun Cebisinde Ne Var?

Nasıl ki makalemizin önceki kısmında açıklamış olduğumuz üzere bilmece oyununun çeşitli kuralları varsa, bu diyalog modelinin de belli bazı bağlayıcılıkları ve sorumlulukları vardır. Gadamer'in tanımına göre diyalog, onu hayata geçiren tarafların iyi niyeti sayesinde anlam kazanır: Tarafların, içlerinden birinin söyleyecek bir şeyi olması, diğerinin ise onu anlamak istemesinin ortak bilinciyle hareket etmesidir diyaloğa anlam veren. Ne var ki, bunun anlayış kavramının niyetsellik kuramı yoluyla çözülmesi bakımından ne gibi sorunlar doğurduğunu incelemiş bulunuyoruz.

Bilbo Gollum'a "Cebimde ne var?" sorusunu yönelttiği andan itibaren ikili arasındaki karşılıklı iletişimin seviyece düşüşe geçtiğini görürüz. İki taraf da bağıra çağıra birbirine aynı soruları tekrar tekrar sorarken, görüşmeye o ana dek hakim karşılıklı saygı ve iyi niyet hissedilir derecede azalır. Oyunun bu şekilde sona ermesi, iki soruyu gündeme getiriyor: (1) Bilbo'nun sorduğu bu son bilmece tamamen adil midir? (2) Gollum'un bilmecelerin anlamını ararken benimsediği yorumcu yöntem bu sorunun yanıtını bulma konusunda ona yardım eder mi veya ona engel teşkil eder mi?

Bir yandan, niyetsel yaklaşımı esas alan bakış açısına göre, bu sorunun perde arkasında bir niyet sezilmekle kalmayıp, bilmecenin yanıtı da saklıdır, bu da söz konusu sorunun en azından bir anlamı olduğunu doğruluyor. Bilbo'nun cebinde gerçekten de *bir şey vardır* ve o şey, sadece Bilbo veya Gollum açısından değil, öykünün genel gidişatı ve Orta-Dünya'nın yazgısı açısından da muazzam bir önem taşımaktadır. Dahası, Gollum'un aklının ucundan geçmeyecek bir şey değildir Bilbo'nun cebindeki... Çok geçmeden kaybolduğunu fark edeceği, o pek değer verdiği yüzüğüdür bu. Böylelikle, (her ne kadar son sorusunun öteden beri geçerli olan kurallar uyarınca usule uygun bir bilmece sayılamayacağını kendisi de kabul

etse de) Bilbo bilmece oyununu hakkıyla kazandığı iddiasında bulunur.

Öte yandan, Gadamer'in ikili konuşmaya dayalı anlam çıkarma kuramına göre, Bilbo'nun sorduğu son bilmece, diyalogların yorumsal çıkarımlar yapmayı olanaklı kılan özelliğini saptırmaktadır. Diğer bir deyişle, yanıtının oyunu bozar nitelik taşıyor olması ihtimalinden ziyade, çok bariz olmamakla beraber oyunun temel unsurlarından birini teşkil eden iyi niyet ruhunu zedelemesidir Bilbo'nun bu bilmecesine farklı gözle bakmamıza sebep. Burada ortaya atılan soru, hakkında gizli kapaklı ipuçları sunulan ya da belli belirsiz bir mesaj verilen bir ifade değil, en basit anlamıyla bir bilgi yoklamasıdır. Bu durumun etkileri oyunun en belirgin özelliğine de yansımaktadır elbet. Gollum'u herhangi bir ufukla kaynaşmaktan alıkoyarlar. Bu durumda Gollum'un soruyu kendi benliğine uyarlaması ve verilmek istenen mesajı sırf tecrübeleri ışığında yorumlamaya gidişi hiç de şaşırtıcı değildir.

Sonuç olarak, Gollum hepimizin tahmin ettiği cevaba –yani delicesine sevdalı olduğu "kıymetlisi"nin Bilbo tarafından "çalındığı" çıkarımına– nihayet ulaştığında, Gollum'un bu gerçeği kendi benliğiyle giriştiği diyalog neticesinde yaratmış olması bir yana, bu cevap bir bakıma "doğru"dur. Bilbo'nun yüzüğe sahip olduğunu nesnel bir kesinlikle ispatlayamaz Gollum, fakat meseleye yorumsal bir bakış açısıyla yaklaştığı göz önüne alınırsa, bu durum onun için pek bir şeyi değiştirmez. Önceden de vurgulamış olduğumuz gibi, Gollum tatbik ettiği kuram itibariyle Bilbo'nun bilmecesinin taşıdığı anlamı onun niyetiyle bağdaştırmak yükümlülüğü hissetmez, bu da onun kendi kendine sonuca varmasını haklı çıkarmaktadır.

Yağmurdan Kaçarken...

Varsın düşünürler Bilbo'nun bilmece oyununu gerçekten kazanıp kazanmadığı üzerine büyük tantana koparacak tartışma-

lara girsin. Ama bizim makalemizin naçizane amacı, bilmece oyununun her ne kadar az çok önceden belirlenmiş kurallar çerçevesinde sahnelense bile nasıl bir dizi problem yarattığını ortaya koymaktır. Şablona uygun bilmeceler tükendiğinde bile, anlam çıkarsama çabasının yarattığı sorunların ardı kesilmez. Öyle ki, kendisinden çok şey umuyora benzeyen sürüyle Cüceden oluşma beklenmedik bir misafir grubunu evine buyur etmek durumunda kaldığı birinci bölümden başlamak üzere, Bilbo kitap boyunca hayatta kalmak uğruna derinlemesine kavramasını ve perde arkasında gizli olan anlamları çözüp çıkarmasını gerektiren her biri diğerinden farklı sayısız senaryoyla karşılaşır.

İster bilmece içinde isterse normal yolla sarf edilmiş olsun, sözcükler genellikle bir kişiye belli bir anlam, bir diğerine ise çok daha farklı bir anlam çağrıştıran güvenilmez müşterilerdir. "Günaydın!" gibisinden son derece sade bir ifade bile Gandalf kadar bilge bir büyücüyü kelimeden anlam çıkarma bakımından zorlu dönemeçlerden geçirebilir: "Bana iyi sabahlar mı diliyorsun, yoksa sabahın ben istesem de istemesem de iyi olduğunu mu söylüyorsun, yoksa bu sabah kendini iyi hissettiğini veya bunun iyi olunacak bir sabah olduğunu mu kastediyorsun?"[17]

Felsefenin pek çok başka dalında da görüldüğü gibi, sözcüklerden anlam çıkarma sanatına kavramsal yaklaşımımız çoğu kez sorgulamadan ziyade kabullenme üzerine şekillenir (doğrusu Gandalf'ın kelime oyunları Bilbo'yu da pek etkilemişe benzemez). *Hobbit* gibi, en azından görünürde çocuklara hitaben yazılmış bir kitaptan anlam çıkarma çabası içine girmek ilk bakışta gösterişçi bir tutum gibi algılansa da, yorumbilim kuramı yoluyla sözcüklerden anlam çıkarma yaklaşımının kapsamının konu ve zaman bakımından sınırlanamayacağını görmek ve saklı anlamları açığa çıkarma yöntemlerimizin belli bazı felsefi gelenekler ve varsayımlarla yakın ilişki içinde bulunduğunun bilincine varmak kritik önem taşır.

Dünyayı kendi algılamamızın dışında, "olduğu gibi" gördüğümüz sürece hiçbir yere varamayız. (Kaldı ki, aksini başarsak bile, bunu bir başkasıyla paylaşmak o kişiyi de bizim söylediklerimizden anlam çıkarma durumunda bırakacağından, bizi başladığımız noktaya geri götürecektir.) Bu makaleyi okurken bile, metnin içerdiği anlamı çözebilmek ve verilen mesajın ne derece doğru olduğunu soruşturmak için en temel yorumbilim varsayımlarından bazılarını çoktan uygulamaya koymuş olmanız kuvvetle muhtemel. (Metinden çıkardığınız anlam gerçekten de bu "aldatıcıs" yazarın, yani benim vurgulamayı amaçladığım şey midir acaba? Yoksa okurun, yani sizin ona yakıştırdığınız anlam mıdır sadece? Veyahut ikisinin de dışında, bambaşka bir şey midir?)

Bunun karşılığında ben de, söylemeye çalıştığım şeyi daha iyi kavrayasmız diye bunları kaleme almış olmam dolayısıyla, iletişimin doğasına dair belli birtakım tahminlerde bulunmuş ve önkoşullar geliştirmiş oluyorum. Örneğin, makalemi İngilizce yazışımı ele alalım; bu sayede tıpkı kuzgun Rōac'm Yalnız Dağ'da Cücelerle ortak dile dayanarak konuşması gibi, benim de kullandığım dili bilen bir okur kitlesince daha sağlıklı anlaşılacağım ortada.

Hal böyleyken, bazı durumların anlam çözme ve algılamaya ilişkin kalıplaşmış fikirlerimize bazı diğerlerine kıyasla daha keskin bir şekilde dikkatimizi çektiği yadsmamayacak bir gerçek. Nitekim, bir bilmece oyununda yüzleşeceğimiz türden belirsiz veya birden fazla anlama çekilebilir bir mesajla karşılaştığımızda kendimizi içine sürüklendiğimiz çıkmazdan bariz şekilde kurtarmak üzere yorumsal yaklaşımımızı devreye sokmamız boşuna değil.

NOTLAR

1. J.R.R. Tolkien, *Hobbit*, çev. Gamze Sarı, Ithaki Yayınları, İstanbul, 2011 (5. Baskı), 106-107.
2. Aynı eserde, 115.
3. Aynı eserde, 107.
4. Aynı eserde, 110.
5. E.D. Hirsch Jr., *Validity in Interpretation* (Londra: Yale Üniversitesi Yayınları, 1967), 4.
6. Tolkien, *Hobbit*, 112.
7. J.R.R. Tolkien, *The Lord of the Rings: The Two Towers* (New York: Del Rey/Ballantine Books, 2001), 165-167.
8. Monroe Beardsley, *Aesthetics* (New York: Harcourt, Brace, 1958), 25.
9. Tolkien bu bilmeceler içinde sadece ikisinin ("Otuz Beyaz At" ile "Bacağı-Olmayan") bizzat kendi ürünü olduğunu belirtmiştir. John D. Rateliff, *The History of The Hobbit* (Boston: Houghton Mifflin, 2007), 1:169.
10. Tolkien, *Hobbit*, 108.
11. Aynı eserde, 108-109.
12. Hans-Georg Gadamer, *Truth and Method* (Londra: Continuum, 2004), 294.
13. Tolkien, *Hobbit*, 109.
14. Aynı eserde, 110.
15. Aynı eserde, 300.
16. Aynı eserde, 109.
17. Aynı eserde, 11.

BÖLÜM DÖRT

ORADA BULUNMAK VE GERİ DÖNEBİLMEK

BAZI HOBBITLER ÖYLE ŞANSLI Kİ

Randall M. Jensen

Romalı filozof Seneca (takriben M.Ö. 4 – M.S. 65) "şans, bilginin hazırlıkla birleşmesinden doğar" şeklindeki meşhur sözün sahibidir. Bu hüküm Stoacıların gözünde doğru olabilir, ama Hobbitler açısından durumun pek de öyle olmadığı açık.

Bilbo ne yolculuğu süresince ziyaret edeceği yerlerin herhangi biri hakkında önceden bilgiye sahiptir ne de bu maceraya atılana dek Shire'daki sade yaşantısını çevreleyen koca dünyayı daha geniş bir bakış açısıyla inceleme zahmetine girmiştir. Yolculuk hazırlıkları mercek altına alınacak olursa, Bilbo'nun binbir tehlikeye gebe olduğunu sezdiği bu maceraya atılırken şapkasını, yürüyüş değneğini ve cep mendilini yanma almayı ihmal ettiği görülür. Bunun yanı sıra, yolculuğa katılmasının temel gerekçesi, ele geçirilmesi umulan hazineden payına düşeni almak, diğer bir deyişle, hazine avına çıkmak olduğu halde, Bilbo'nun Hobbit-oyuğunun kapısından dışarı adımını atarken yanına beş kuruş para almama gibi vahim bir dikkat-

sizlik göstermesi dikkat çekicidir.

Gelgelelim Bilbo geri kalanı Cücelerden kurulu olan kafilenin on dördüncü üyesi konumuna layık görülme şansı elde eder ve Thorin'in de belirttiği gibi, "alışılmadık türden bir talih"e sahip olduğunu kanıtlar.[1] Bilbo ve beraberindekiler Trollerin ekmeğine marmelat niyetine süreceği birer jöleye dönmekten ancak Gandalf'ın ıssız arazinin bağrından "tam o sırada" çıkagelmesi sayesinde kurtulur.[2] Bununla da kalmayıp, Dumanlı Dağlar'ın yüksek mevkilerindeki geçitlerde üzerlerine adeta yağan devasa kaya kütlelerinin altında ezilip pelteye dönmekten kıtı kıtına paçayı kurtarırlar.[3]

Aslında tek niyeti kendisine yöneltilmiş olan soru üzerinde biraz daha düşünebilmek için ek süre talep etmek iken, böyle yapmakla farkında olmaksızın Gollum'un bilmecelerinden birinin cevabını ("Zaman!" diye bağırarak) dile getirdiğinde de Bilbo'nun "tamamıyla şans"ın yardımını gördüğünü söyleyebiliriz.[4] Benzer şekilde, Bilbo'nun "Cebimde ne var?" şeklindeki istemsizce ortaya atılmış bilmecesi karşısında Gollum doğru tahminde bulunup "Ellerin!" diye haykırmadan bir saniye önce Bilbo'nun ellerini ceplerinden çıkarabilmesi de onun böylesi kritik anlarda ne denli şanslı davranabildiğinin göstergesidir.[5]

Ormanın gecenin koyuluğuna eklenen o zifiri karanlığı içinde, uzaktan bakıldığında bir kütükten farksız biçimde serilmiş uyuduğu sırada Dori'nin ona çarpıp tökezlemesi ve bu sayede ekibin yeniden bir araya gelmesi de Bilbo'nun beraberinde her daim şans meleğiyle gezdiğine verilebilecek diğer bir örnektir.[6] Aynı gecenin ilerleyen saatlerinde dev bir örümcek tam kendisini bir güzel mideye indirmek üzere ağlarıyla sarmalarken uyanır Bilbo.[7] Elf Kralı'nın zindanlarında ise gardiyanların olağanüstü derecede "sert" bir şarabı tepeye dikme tedbirsizliğinde bulunup sızarak hücrelerin anahtarını çalma konusunda Bilbo'nun önünü açması "alışılmadık türden bir talih" oyunudur.[8]

Ama hepsinden önemlisi, eşsiz bir şansa işaret eden o kader anında, Bilbo'nun Goblin mağaralarının hiç bitmeyecekmiş gibi uzayıp giden o karanlık labirentinin ortasında ansızın küçük bir yüzük buluşudur. Bu olayın Bilbo'nun yazgısı ve *Hobbit* romanının seyri açısından yol açacağı sonuçları gelin özetle hatırlayalım. Onun Gollum'un ve de Goblinlerin pençesinden yakasını sıyırabilmesi, dostlarını ilkin doymak bilmez örümceklerin sonrasında ise düşman tavırlı Elflerin kıskacından kurtarabilmesi, Smaug'a varlığını hissettirmeden gizlice yaklaşabilmesi ve Beş Ordu Savaşı'ndan postu deldirmeden çıkabilmesi hep bu büyülü yüzük sayesinde mümkün olmuştur.

Tolkien'in çok sevilen bu klasikleşmiş eserinde şansın gerçekten de önemli rol oynadığına tanık oluruz. Okumakta olduğunuz makalede ise biz komplo teorisyenleri şansın doğası ile ahlaki bakımdan taşıdığı önemi incelemeye almak suretiyle ne gibi felsefi hazinelere ulaşılabileceğini görme yolunda kendi maceramıza atılacağız. Bu uğurda usta bir yankesicinin hünerlerine ihtiyaç duymayacağız gibi, çünkü onun yerine, her biri kendi alanında uzman filozoflar Yeşil Ejder Ham'nda bizi bekliyor.

Aristoteles ve Şansın Bilmecesi

Büyük Yunan düşünürü Aristoteles (M.Ö. 384 – 322) ele aldığı felsefi konulara genelde onlara ilişkin bir dizi soru ve bulmaca ortaya atarak yaklaşmayı tercih ederdi. Onun o çok bilindik ifadesinde de vurgulandığı üzere, felsefe merakla başlar... veya, belki de bir anlamda, *bilmecelerle*. Pek çok filozof şansı (Yunanca'da *tuche*) gerçeklik arz eden bir kavram olarak bile algılamaya yanaşmazken, şans olgusunu bağımsız bir inceleme konusu olarak görüp masaya yatıran Aristoteles, çevremizde ne olup bittiğine dair öne sürdüğümüz sıradan açıklamalarda şans kavramına fazlaca değindiğimizi gözlemlemiştir.[9] Sahiden de, şans kavramı üzerine uzun uzadıya kafa yordukça, ne hak-

kında konuştuğumuzun aslında pek de bilincinde olmadığımıza dair şüphelerimiz artmaya başlar. Peki, nedir bu şans denen şey?

Aristoteles bu hususta karşımıza çıkacak soru işaretlerinin bazısını ortadan kaldırma yolunda elimizi güçlendirecek üç bakış açısı sunar bize. Bunların ilki, diğerlerine oranla daha sık veya devamlı olarak meydana gelen bir şeyde şans aranmaması gerektiğidir; şans eseri gerçekleşen olaylar sıradışıdır ve bu bağlamda, genellikle beklenmedik anlarda kendilerini gösterirler. İkincisi, şansın başka faktörlerce desteklenmeden tek başına ayakta durabilen bağımsız bir sebep olmayıp birden çok sebebin "tesadüf eseri örtüşmesi" sonucu meydana gelişidir. Üçüncüsü ise, bir şeyin ancak ve ancak kişinin kontrolü dışında gelişmesi halinde şanslı (veya duruma göre şanssız) olacağıdır. Bilbo'nun yolculuğu boyunca başına gelen olaylara bakarak bu yargıların her birini örneklemek mümkün.

Bilbo'nun Goblin mağaralarının labirenti andıran o kargaşası içinde ilerleyerek Dumanlı Dağlar'ın altından geçişini ve özellikle çok iyi gözetilmekte olan arka kapıdan çarpıcı bir şekilde çıkışını hatırlayalım. Bilbo ne gibi şartlar altında kaçtığından dostlarına bahsettiğinde, doğal olarak hepsi onun bu işi nasıl becerdiğini öğrenmek ister. Bilbo'nun "Ah, bilirsiniz, çok dikkatli ve sessizce yaklaştım," şeklindeki ilk cevabı onlara hiç de inandırıcı gelmez ki bunda haksız da sayılmazlar.[10] Hiç şüphe yok ki içlerinden bazısı Bilbo'ya eskiye oranla daha saygın bir gözle bakmakla kalmamış, Tolkien'in de belirttiği gibi, onun bir Hobbit için aşırı şanslı olduğuna kanaat getirmiştir. Eğer olaylar gerçekten de Bilbo'nun anlattığı gibi geliştiyse, onun eşine az rastlanacak ölçüde şanslı biri olduğu tartışma götürmez!

Bilbo'nun beden yapısındaki birinin dolambaçlı bir mağaranın içinde peşine takılmış olan sürüyle düşmandan kimi zaman eğilip onların hamlesini boşa çıkarmaya kimi zamansa

oradan oraya zıplayıp onları şaşırtmayı ümit ederek kaçmaya çalışması halinde er geç yakayı ele vereceğini sanırım hepiniz kabul edersiniz. Böylesi koşullar altında kaçmayı başarmak, kelimenin tam anlamıyla olağanüstü bir durumdur ve sırf bundan dolayı bu durumu talihin bir cilvesi olarak görmek tamamen uygun düşecektir: Kaçan taraf için iyi, kovalayanlar açısındansa kötü bir talihtir bu. Ne var ki, bu türden bir takibin peşi sıra yakalanan kişinin, her ne kadar bu durum onun için korkunç sonuçlar doğurabilecekse de, kötü *şansın* kurbanı olduğunu söylemek doğru bir ifade sayılmaz, çünkü onun eninde sonunda yakalanması baştan beri beklenen bir durumdur. Aristoteles'in öne sürdüğü ilk görüşün de altını çizdiği gibi, her zaman veya sıklıkla gerçekleşen bir şeyin şansa bağlanması yersizdir. Kişinin başına sık rastlanan, önceden kestirilebilir bir olay gelmesi durumunda, zarara yol açsın veya açmasın, bu şeyi sadece şans ile açıklamak yanlış olur. Oysa, sürpriz niteliğinde beklenmedik bir şey meydana geldiğinde, bu duruma dair ortaya sürdüğümüz açıklamalarda dönüp dolaşıp hep şans faktörüne vurguda bulunduğumuz gözlenir.

İşin içindeki en önemli etkeni bilhassa es geçmesinden dolayı, olayın Bilbo'nun dostlarına aktardığı versiyonunun koca bir yalan olduğunu elbette biliyoruz. Onun daha açık sözlü davranıp, bulduğu yüzükten yol arkadaşlarına bahsettiğini farz edelim bir an. Bununla da kalmayıp, söz konusu yüzüğün büyü gücünü kaçma yolunda nasıl lehine kullandığını ve bu sayede arka kapıdan nasıl sıvıştığını onlara itiraf etmiş olsa, onun *gardiyanlardan kaçışını* hiç de şansa yormayacakları kesin. "Onu görmemiş ve yakalayamamış olmaları ne büyük şans!" diye içinden geçirmezdi işte o zaman hiçbiri. Görünmezlik yetisi elde etmiş birinin kendisini kovalayanları ekmeyi başarması hiç de şaşırtıcı değildir sonuçta. Doğrusu bu ya, etrafta bir ejderha, Tom Bombadil veya Kara Süvarilerden biri olmadığı takdirde, görünmez adamlar hemen hemen her zaman kim-

seye fark ettirmeden istedikleri yere gidebilirler. Bilbo yüzüğü bulmakla eşine az rastlanır bir şansa nail olmuştur belki. Ama yüzüğü bulması sayesinde gardiyanların elinden kaçabilmesi hiç de şans eseri gerçekleşmiş bir olay değildir.

Bilbo Goblinlerin arka kapısındaki o küçücük yarıktan dışarı sızmayı nasıl başarmıştı? Beklendiği üzere, bu soruya cevap olarak da ilkin şans faktörünü gösteririz. Olayı bu şekilde açıklamayı seçmek, şansın bir çeşit sebep, dünyada bazen bazı şeylerin gerçekleşmesine yol açan sihirli bir güç olduğu yönünde fikir uyandırabilir. Bilbo'nun bulduğu yüzüğün de, tıpkı Harry Potter öykülerinde karşımıza çıkan Felix Felicis iksiri gibi, kendisine sahip olan kişiye iyi şans getirdiğini varsayalım. Diyelim ki, ne zaman darda kalsanız ve bocalasanız yüzüğü takıyor ve bu sayede hayatın doğal seyrine müdahalede bulunma olanağı yakalıyorsunuz. Bilbo örneğini ele alırsak, şansın bahşettiği büyü gücünün, çıkış kapısını teşkil eden yarığı genişlettiğini düşünelim mesela. Ama Bilbo yine de kapıya sıkışmış, öte yana zorlukla geçebilmiştir; demek ki işin içinde hiç de öyle büyülü bir "şans" yok!

Burada Aristocu bir bilmece yatmaktadır. Bilbo'yu şanslı biri olarak addettiğimiz halde, onun kaçışına getirdiğimiz açıklamada şansa yer bırakmamış görünüyoruz. Olan biteni gerçeğe uygun biçimde yorumlayacak olursak, şans faktörü tümden buhar olup uçar; çünkü onun bu tecrübeye katabileceği olağanüstü hiçbir unsura bulunmuyor. Ne var ki, pek çoğumuz takan kişiye şans getiren büyülü yüzüklerin (veya sihirli iksirlerin veya her neyse artık) varlığına pek inanmasa da, şans kavramına hayatın her alanında sıklıkla değiniriz ve böyle yapmamızın ardında tümüyle saçma gerekçeler yatmadığı şüphesiz.

Aristoteles'in bize sunduğu ikinci görüş, bu bilmeceyi çözmeye çalışırken şansı tesadüfi etkenlerin *kesiştiği* durumlarda ortaya çıkan bir olgu şeklinde tanımlaması dolayısıyla, şans ile tesadüf kavramlarını özdeş olarak algılamamızda şaşacak bir

şey olmadığını gözler önüne serer. Fakat bu duruma bizim yakıştırdığımızdan çok daha derin bir anlam yüklemektedir Aristoteles. Onun bu yaklaşımı geliştirmekteki amacı, şansın belli bir sonucun ortaya çıkışma sebep gösterilen etkenler listesine *ilişkilendirilmiş ek bir faktör* olmadığını vurgulamaktır. Şans bir tür büyünün ürünü asla değildir. Şans, sıradışı hiçbir özellik taşımayan iki nedensel faktörün beklenmedik bir şekilde iç içe geçtiği anda kendini gösterir daha ziyade.

Başlangıçta Bilbo'nun şansı yaver gidiyor gibidir, ne de olsa Goblinler onu göz ucuyla yakaladığında bile mağara labirentinin arka çıkışının bir türlü kapanmadığına tanık oluruz. İnsanlar bir yerden çıkarken veya bir yere girerken kapıyı genelde aralık bırakır. İncelediğimiz örnekte Bilbo'nun şansına Goblinlerden biri tam da kapıyı açık bırakacak zamanı bulmuş ve üstelik mağaraların içinde kopan onca hengamenin farkında olduğu halde, normal şartlarda kendisinden beklenecek olanın aksine, onu kapamayı her nasılsa akıl edememiştir. Bilbo açısından ne de şanslı bir tesadüf!

Gelgelelim çok geçmeden şansı şaşırtıcı ölçüde tersine döner sanki, çünkü kapıdaki çatlağın onun vücudunun sığacağı büyüklükten şunun şurasında bir karış kadar kısa çıktığı anlaşılır. Ona böylesine olmadık bir zamanda zorluk çıkaracak büyüklükte bir göbeğe sahip olmasının nedeni, onun bir Hobbit –"aldığı kilolar bel çevresinde yoğunlaşma eğilimi gösteren" bir yaratık– oluşunda ve bunun hakkını vermek istercesine günde altı öğün şevkle tıkınmayı alışkanlık haline getirmesinde yatmaktadır. Burada birisi Goblinler ve kolaçan etmek durumunda oldukları kapı, diğeri ise bir Hobbit ve onun yeme alışkanlığı çevresinde şekillenen iki grup nedensel faktörün ortak bir noktada kenetlenerek hayret verici bir sonuca yol açtığını görüyoruz. Öyle anlaşılıyor ki, kapıdaki yarığın bizim Hobbiti acı bir sonla buluşturması an meselesiymiş! Tam da ucu ucuna sıkışıp kalmanıza sebep olacak genişlikte bir çatlakla karşılaş-

ma şansınız ne kadar olabilir ki? Az önce de dediğimiz gibi, Bilbo'nun şansı tersine dönmüş gibidir artık. Yine de, olayların akışı gösterir ki, Bilbo'nun talihi halen yaver gitmektedir, çünkü bedenini çatlağa yaslayıp tüm kuvvetiyle yüklenmesiyle beraber yarığın onun öte yana geçişine zorlukla da olsa imkân verecek genişliğe sahip bulunduğu anlaşılır. Bahsi geçen çatlak, olduğundan belki iki santim daha dar olsa, bu defa "Tüh be, şansı yokmuş!" demeyecek miydik acaba?

Aristoteles'e göre bir şeyler mutlaka şansa dayandırılmak zorundaysa, bunu yapmak için yukarıda değinilen cinste bir tesadüften daha ideal bir şey olamaz. Şansın bağımsız bir nedensel faktör olmasında değil, nedensel faktörler arasındaki ilişkidedir işin sırrı. Ancak nedenler arasındaki etkileşim beklenmedik bir sonuç doğurduğunda, gözlerimizin önünde vuku bulan şey kusursuz bir doğallığa sahip olup bundan dolayı da büyülü hiçbir şans dokunuşu çağrıştırmaksızın açıklanabildiğinde ve işin asıl çarpıcı tarafı, bunun sonucunda hiç ummadığımız bir kazanca veya zarara uğradığımızda birisi ya da bir şey için şanslı (veyahut şanssız) tabirini kullanırız. Şans kavramı üzerine yorum yaparken faydalanabileceğimiz bu bakış açısı, aynı zamanda Aristoteles'in birbiriyle kusursuzca örtüşen ilk iki yaklaşımının kaynaklık ettiği mesajı da pekiştirmektedir: Şans, nedenler arasındaki beklenmedik rastlaşmanın ürünüdür. Onu bir büyü olarak ele aldığımızda şansın gerçekliğini yitirdiğini gözlemleriz, onu nedenler arasındaki örtüşme şeklinde yorumladığımızda ise şansa gerçeklik kazandırmış oluruz.

Peki, nedir Bilbo'yu şunun şurasında bir yüzük bulduğunu arkadaşlarına itiraf etmekten alıkoyan? Bunun pek çok sebebi olabilir, ama Tolkien sadece bir gerekçe paylaşıyor bizimle: "Bilbo onların övgüleri karşısında öyle keyiflenmişti ki içten içe kıkırdayıp onlara yüzükten bahsetmemeye karar verdi." Halbuki Gandalf ve Cücelerin Bilbo'ya övgüler yağdırmasına sebep, onun kaçışını "son derece zekice bir iş" olarak yorum-

lamalarıdır.[11] Onların böylesine coşkunlukla yönelttiği tebriklerin temelinde Bilbo'nun kendi çabası ve de becerisine dayanarak kaçtığı düşüncesi yatmaktadır. Hobbitin fazlaca şanslı olduğunu birbirlerine ve de kendilerine tekrar tekrar vurgulasalar da, bu kaçışın (en azından Bilbo'nun anlattığı şekliyle!) parlak bir zekâ ve hatırı sayılır bir yetenek arz ettiğini teslim etmeden geçmezler.

Oysa Gandalf'ın şüphelendiği ve bizim de gayet iyi bildiğimiz üzere, işin perde arkasında bambaşka gerçekler gizliydi: Bilbo kaçışını büyük ölçüde yüzüğün büyülü güçlerine borçluydu. Öyleyse, bir bakıma onların övgüsünü hak etmediği söylenebilir, çünkü bu övgüler gerçekte kendisine atfedilemeyecek bir başarıdan dolayı ona yöneltilmiştir. Goblinlerin elinden kaçışını her şeyden önce eşine az rastlanır bir şans emaresi arz eden şu tesadüfe borçludur: Devasa büyüklükteki bir mağaralar zincirinin zifiri karanlığında küçücük bir yüzük bulmasına. Bu keşfin Bilbo'nun zekâsı ve hüneri sayesinde mümkün olduğunu söylemek olanaksız. Hatta tamamen Bilbo'nun inisiyatifinin dışında gelişmiş bir rastlantıdır bu. Bütünüyle onun kontrolü dışında meydana gelmiş olması dolayısıyla katıksız bir şans çağrışımı yapışı, onu Aristoteles'in hizmetimize sunduğu üçüncü bakış açısıyla paralel bir seyre sokuyor.

Şans sadece ve sadece olayların gidişatı üzerine herhangi bir etki yansıtamadığımız durumlarda geçerlidir. Sonuçta, kendi şansımızı yine kendimizin yaratması gibisinden bir yetiye haiz değiliz. Bu yönde bir ifadede bulunulduğunda genellikle asıl belirtilmek istenen şey, şansın kendisinin kontrol altına alınmış olduğu değil, işlerin şansa yer bırakmayacak ölçüde eksiksiz ayarlanmış olduğudur. Gandalf grubun hareket planını sıklıkla bizzat çizerken ve her ne zorlukla karşılaşılırsa karşılaşılsın birçok alanda sahip olduğu genel uzmanlığa ve istisnai güçlerine dayanarak düğümü çözerken, Bilbo'nun devamlı olarak umutsuzluktan veya geçici heveslerden kaynaklanan dürtüyle

hareket ettiğini görürüz. Gandalf bilge biridir ve çevresindekilere de bunun böyle olduğunu duyurmaktan hoşlanır.[12] Buna karşılık Bilbo ise her şeyden çok olaylar genellikle topaç misali fırlayıp onun kontrolünden çıktığı için şanslıdır.

Nagel'den Bir Yaprak

Çağdaş filozoflardan Thomas Nagel, içlerinden üçünü *Hobbit*'te de rol oynarken gözlemlediğimiz, dört çeşit şans tanımlamıştır.[13] Bu şans türleri bir şeyin belli bir etmenin dışında gerçekleşebilmesine açıklama getiren, ayrı birer öneme sahip ve birbirinden farklı yollardır.

Bunlardan ilki olan *koşulsal şans* kendimizi içinde bulduğumuz koşullardan doğar. Bir balığın tam da o anda kendi kuyruğunun üzerinde zıplayarak Gollum'un sorduğu nispeten daha zor bilmecelerden birinin cevabını tahmin edebilme yolunda ona fikir vermesi örneğinde görüldüğü üzere, *Hobbit*'in akışı içinde pek çok defa kendisini şansının yaver gittiği koşullarda bulur Bilbo.

Asli şans ise kişinin karakter özellikleriyle yakından bağlantılıdır: Hayatta genel anlamda bulunduğu konum, aile geçmişi, kalıtsal özellikler ve benzeri unsurlar. John Rawls (1921–2002) bu tür şeylerin nasıl kontrolümüz dışında geliştiğini daha iyi ortaya koymak amacıyla "doğal" piyango kavramına –şans tarafından ivme kazandırıldığı apaçık olan bir süreç– başvurur.[14] Bilbo bir yandan Baggins soyadının verdiği özgüven ve saygınlığın tadını çıkarırken diğer yandan benliğinin derinliklerinde bir yerlerde saklı kalmış Took yönünün ayırt edici özelliklerini de taşıyan, hali vakti yerinde bir Hobbittir. Bu etmenlerin hiçbirini kendi seçmemiş olduğu gibi, onlar üzerinde herhangi bir kontrole de sahip değildir. Çekilmiş bir kurada bahtına çıkandır bu bir anlamda.

Tarif etmiş olduğumuz ilk iki şans türü, kişinin belli bir durum karşısındaki yaklaşımını yansıtır. *Sonuç şansı* adı verilen

üçüncü tür ise olayların gerçek manada nasıl neticelendiğiyle ilgilidir. Yapmaya karar verdiğimiz şeylere belli bir seviyeye kadar hakim görünsek de eylemlerimizin doğuracağı sonuçlar üzerinde tam bir kontrol yetimiz olduğu söylenemez.

Goblinlerin mağarasında cereyan eden olayda şu ana dek sıralamış olduğumuz üç şans türünün de izine rastlarız. Bilbo'nun bir Hobbit oluşu ve bu sayede mağaranın yarı yarıya kapalı olan yarığına sığabilmesi, asli şansa işarettir. Kafilenin geceyi geçirmek üzere konakladığı mağaranın Goblinler tarafından "veranda" niyetine kullanılıyor oluşu ise koşulsal şansa...ve aynı zamanda, olaylar bu yönde gelişmemiş olsa Bilbo'nun yüzüğü bulmasına giden sürecin hiç başlamayacak olması faktörü sayılmazsa, kötü şansa örnektir. O kritik keşif gerçekleşmese Orta-Dünya'da ne korkunç olaylar yaşanırdı kimbilir! Buradan da anlaşılıyor ki, bir koşulun nihayetinde iyi ya da kötü sonuçlara yol açacağı ilk bakışta anlaşılamayabilir. Son olarak, Bilbo'nun yüzüğü buluşunun Yüzüklerin Efendisi diye anılan kötü ruhlu Sauron'un yok edilişiyle noktalanacak olan olaylar silsilesine başlangıç teşkil edişinde sonuç şansının emarelerini yakalarız. Günü gelince Frodo'nun yüzüğü ne gibi emellerle kullanacağını Bilbo nereden tahmin edebilirdi ki?

Öyleyse kim olduğumuz, kendimizi hayatın neresine oturttuğumuz ve başımıza gelen şeyler ile bizim sebep olduğumuz şeylerin hepsi pekala şans eseri meydana gelmiş olabilir. Tıpkı Bilbo gibi bizim de, büyük ölçüde kontrolümüz dışında gelişen bir dizi olay sonucu şu an bulunduğumuz yerde (ve benimsediğimiz kişilikte) olmamız mümkün. Başarmış olduğumuz türden "zekâ kokan esaslı iş"ler dolayısıyla sonu gelmeyen övgüler almayı hiç de hak etmiyoruz belki. Hem bizim açımızdan da işler çok farklı gelişebilirdi! Bizi ciddi anlamda çıkmaza sokan bir ikilemdir bu. Karşılığında Bilbo gibi biz de durumu göz ardı etmeyi ve çevresel faktörler üzerinde gerçekte sahip olduğumuzdan çok daha fazla kontrolümüz bulunduğu vesve-

sesine kendimizi de inandırıp böylelikle mutlu olma eğilimine girebiliriz. Çünkü eğer ipin ucu elimizde olmasaydı, bu durum kendimize olan bakışımızı nasıl etkilerdi acaba? Üstün nitelikli biri olmaktan ziyade, en basit anlamıyla şanslı biri miyiz yoksa sadece?

İyi, Kötü ve Şanslı

Hepimizin bildiği üzere, Thorin Meşekalkan çabucak parlayan bir mizaca sahiptir. Mensubu olduğu ırkın tipik bir özelliği kabul edilen, altına ve diğer hazinelere duyulan tutku onun karakterinde de kendini yoğun olarak gösterir. Smaug'un ölümünün ardından, Bard'ın hazineden pay alma yönündeki (Tolkien'in ifadesiyle "adil ve hakikatli") talebine samimi olarak kulak vermesi gerekirdi. Oysa Thorin haklı bir gerekçeye dayanan bu talebi kaale almamıştır.[15] Bunu onun bozuk karakterli oluşunun ve bilinçaltında açgözlü ve bencil bir ego barındırdığının göstergesi mi kabul etmeliyiz sizce? Yoksa bu tavrı onun gerçek karakteriyle ters düşen ve ilerleyen süreçte ölümün pençesine düştüğünde yaptığı pişmanlık dolu konuşmayla ("Kapıda söylediklerimi ve yaptıklarımı geri almak istiyorum") kendisinin de itiraf edeceği gibi uygunsuz bir hareket olarak mı görmeliyiz?[16] Belki de her ikisidir; ne dersiniz?

İnsan davranışları ve de insanların kendisi üzerine yaptığımız ahlaki değerlendirmeler en azından belli bir noktaya kadar şansa dayanmalı mıdır? Cücelere has yaradılışının asli şansın bir ürünü olduğunu doğruladığımız ve ejder hastalığı denen illetin tılsımı altına girmek gibi berbat bir koşulsal şansın kurbanı olduğunu bildiğimiz halde, altına olan aşırı düşkünlüğü nedeniyle Thorin'i halen suçlayabilir miyiz?[17] Ya Goblinleri, sırf Hobbit, Cüce ya da Elf değil de Goblin olarak dünyaya gelme bedbahtlığına maruz kalmaları dolayısıyla ortaya koydukları kötü huylu davranışlar yüzünden yargılamak ne derece doğru? Eğer ahlaksallığın şansla bu denli yakından ilintili ol-

duğu genel kabul görmese ve Goblinlere tabiatın çektiği kuranın talihsiz yarışmacıları gözüyle bakılsa, bu durum onlar hakkındaki önyargılarımızı kökünden sarsmaz mıydı? Goblinlerin tehlikeli bir topluluk olduğuna kuşku yok, ama bundan ötürü *suçlanmaları* belki de çok yersiz.

Peki ya Bilbo'ya ne demeli? Arkentaşı'nı Smaug'un hazine yığını içinden çekip alarak doğru şeyi mi yapmıştır? Daha ilk görüşte onun güzelliği karşısında öylesine büyülenir ki kimseye belli etmeden onu cebine atıverir. Yaptığı bu hareketin ne derece doğru olduğuna dair o sıra kendisi de çelişki yaşamaktadır. Her ne kadar kendisine yolculuğun başında verilmiş olan ve bir kez ele geçirildi mi hazineden dilediği kadar pay almaya hakkı olduğunu karara bağlayan söze dayanarak bu ufak hırsızlığını mantıksal bir temele oturtup haklı göstermeye çabalasa da, bu nadide mücevherin bölüşme esnasında hazinenin geri kalanıyla birlikte ele alınamayacağına ilişkin "huzursuz bir hisse" kapılmıştır.[18]

Bilbo'nun ağzını sıkı tutup kazançlı çıkma hedefiyle giriştiği bu denemeyi pek de iyi yürütebildiği söylenemez, hele de Thorin'in bu kayıp aile yadigarını ne denli yoğun bir gıptayla andığını gayet iyi bildiği göz önüne alınınca. Şu da var ki, izleyen süreçte Arkentaşı'nı Elfler, Cüceler ve İnsanlar arasında patlak vermek üzere olan anlaşmazlığın bir süreliğine de olsa askıya alınmasını sağlayıcı bir iyi niyet göstergesi olarak Bard ile Elf Kralı'na hediye etmesi, ancak bu eylem sonucu mümkün olacaktır. Ama hediye niyetine öne sürdüğü bu değerli taş kendisine ait olmadığı ve bu bağlamda Bilbo'ya onun üzerinden politika gütme hakkı tanımadığı için, bu jest Bard'ı nasıl kuşkuya sevk ettiyse, bizim üzerimizde de benzer bir şüphe uyandırmalı. Bu durumda, Bilbo'ya hırsız damgası yapıştırılabilir mi? Sonuç şansının ahlaki açıdan arz ettiği önemi algılayış tarzımız Bilbo'nun birbirinden tehlikeli şu iki hareketinden yapacağımız çıkarsamalar üzerinde büyük etki bırakacaktır:

Arkentaşı'nı gizlice iç etmek ve sonrasında onu yolculuğun başından bu yana kendisini dost bilmiş olan kişilerin düşmanlarına sunmak üzere çaktırmadan sıvışmak.

Bu eylemlerin her ikisi de risk yüklüdür. Her şeyden önce, Thorin bunu ihanet olarak addedeceğinden, mücevheri gasp etmesi Bilbo'yu sandığından çok daha beter bir belaya sürüklemiştir. Bununla yetinmeyip, yaklaşmakta olan krizi geciktirme ümidiyle taşı o an için güçbirliğine gitmiş bulunan Bard ile Elf Kralı'na armağan edişi, Thorin'in ihtirasının ne kadar şiddetli olduğu dikkate alınınca, okurda bu girişimin ters tepeceğine dair tedirgin bir beklenti yaratmaktan geri kalmaz. Bilbo'nun böyle bir hareketin işlerin gidişatını iyi yönde etkileyeceğine inandığı farz edilebilir. Bu bağlamda, varılan sonucun o sonuca ulaşmak için başvurulan yöntemleri haklı çıkarıp çıkarmadığı şeklindeki şu bildik ahlaki bilmece yeniden çıkıyor karşımıza. Oysa mücevheri aşırırken ileride onu nasıl kullanabileceğine dair en ufak fikri yoktur Bilbo'nun. Bu harikulade mücevherin büyüsüne kapılmıştır yalnızca. Arkentaşı'nı Bard ile Elf Kralı'na vermekle, giderek tırmanmakta olan gerginliği dindireceğini ummuş olması, yaptığı hareketin pek de olası gözükmeyen aceleye getirilmiş bir hamle olduğu gerçeğini değiştirmiyor.

Bunun böyle olacağının önceden tahmin edilmesi mantıkla örtüşmese bile, sırf işler yolunda gitti diye Bilbo'nun hareketini aklamak mümkün mü? Ya da, her ne kadar olumlu sonuçlar doğurmuş olsa da, Bilbo prensipte kusurlu davranmış mı sayılmalı? Bu ikinci yargı da kulağa ciddi bir olasılık gibi geliyor, siz ne dersiniz? Kişi çok büyük bir kusur işlediğinde, bu durum beklenmedik ölçüde iyi sonuçlar da doğurabilir. Bilbo'nun kafasında kurduğu tasarının sahtekarca ve kötü planlanmış olduğunu farz etmemiz halinde, onun yanlış hareket ettiği sonucuna varabiliriz, isterse bu işe iyi niyetle girişmiş ve yaptığı eylem her nasılsa makbul sonuçlar doğurmuş olsun. Şans bir olguyu ahlaken kabul edilebilir kılmak için tek başına yeterli değildir.

Bu hususta hareketle, ahlaksallığın şansa biraz tedirgin baktığı ve yüksek risk taşıyan meselelerde kumar oynayanlardan övgüyü esirgediği söylenebilir. Ama ahlaksallığın şansı bütünüyle göz ardı etmesi mümkün olabilir mi?

İyilik *Tek Başına Yetmez*, Biraz Da Şans Lazım

Ahlaksallığın bize şansın gizli tuzaklarına karşı bağışıklık kazandırdığı şeklindeki pek çok bakımdan önemli fikrin uzun bir tarihçesi vardır. Platon'un *Apology* adlı eserinde, Sokrates'in (takriben M.Ö. 470–399) "Kalbi temiz olana ne yaşamda ne de ölümde zarar verilebilir," şeklindeki meşhur sözüne yer verir.[19] Platon (takriben M.Ö. 428–348) kendi türlü talihsizliğe katlanırken diğeri akıl almadık şekilde şanslı bir hayat sürse bile, adil bir kişiliği haksızlığı ilke edinmiş olan kişiliğe yeğ tutar.[20]

Alman düşünür Immanuel Kant (1724–1804) ahlaki değerlerimizin şansın etkisinde kaldığı yaklaşımına kesinkes karşı çıkışıyla tanınır. "İyi niyet sırf üzerinde etki yarattığı veya başardığı şeyden ötürü iyi kabul edilemez. ... Verimli ya da verimsiz olmak ne onun değerine bir katkıda bulunur ne de onun değerinden bir şey götürür."[21] Kant'ın gözünde, kişinin güdebileceği en ideal niyet *özerk* olmalı: Onun iyiliği herhangi bir dış etkenden değil, kendi itkisinden kaynaklanır.

İster yaşadığımız gerçek dünyada isterse Orta-Dünya'da kişinin başına her tür şey gelebilecekse ve geliyorsa da, kişinin niyeti ve dolayısıyla ahlaki değerleri bunlar tarafından şekillendirilmek zorunda değildir. Şans mutluluğumuzu etkiler elbet, ama insan olmamız itibariyle sahip bulunduğumuz değerler üzerinde etki yaratması kaçınılmaz zannedilmemeli. Şansımız yaver gittiği zamanlar sevinç duyduğumuz ve talih başkalarının yüzüne güldüğünde memnun olduğumuz doğru, ama sırf işler onların istediği gibi gitti diye insanlara *itibar* yüklememizi reddeder Kant. Böyle yapmakla, işlerin nasıl yürümesi *gerektiğine* veya bizim onların nasıl yürümesini *arzuladığımıza* dair,

merak uyandırıcı bir tablo çiziyor Kant.

Ancak bu tablonun yanıltıcı olduğu da iddia edilebilir. Öncelikle, asli şansın varlığı, niyetin aynı zamanda şansa bağımlı bir tema olmadığı yönündeki Kantçı yaklaşım ile çelişmektedir. Niyet daha çok kişinin genleriyle, yetişme tarzıyla ve bu tür olgularla ilgili değil midir sonuçta? Her ne kadar tıpkı diğer eserlerinde olduğu gibi *Hobbit*'te de bu olgu pek ön plana çıkmasa da, Tolkien karakterlerinin soyağacını ve kökenlerini derinlemesine işleyip renklendirmiştir. Onların bugününün kökü dünlerinde gizlidir. Ancak bunların her birini bu etkenlerden bağımsız bir şekilde sırf mantığa dayalı şekillenmiş niyetler olarak algılama yoluna gidersek, bu tarihsel öğelerin taşıdığı anlam ve önemi inkar etmiş oluruz.

İkincisi, hem Tolkien'in yarattığı dünyada hem de bizimkinde, iradenin koşulsal şans faktörünün etkilerine kapalı bir görüntü sergilemediği görülür. Her karakterin iradesi, kendisini içinde bulduğu koşulların getireceği ümitsizliğin etkisiyle kırılabileceği gibi, kimi zaman yoldan çıkarılmaya da müsaittir. Thorin'i veya Gollum'u ele alalım...ya da, *Yüzüklerin Efendisi*'nden tanıdığımız Boromir, Théoden veya Denethor karakterlerini. Bunların hiç değilse bazısı, özünde iyi yürekli kişiler olup, kendi kontrollerinin dışında gelişen olaylar veya güçler tarafından yıkımın eşiğine sürüklenmiştir. İyi insanlar sadece fiziksel olarak değil, manevi anlamda da *zarara uğratılabilir*. Ve şahısların fiillerinin şans eseri ulaşılmış sonuçları, aslında böyle olmaması gerektiği halde, onlar hakkındaki yargılarımızı ister istemez *şekillendirir*.

Gerçekle yüzleşelim artık; sahip olduğu o eşsiz şansa rağmen Bilbo'yu sever ve onu zihnimizde yüce bir mertebeye oturturuz. Gerçi onunki biraz alışılmadık bir kahramanlık ama, bir çeşit kahramandır o da sonuçta. Oysa yaşadığı serüvenin belli bir aşamasında Bilbo'nun şansı tersine dönmüş olsa, her şey kolaylıkla bambaşka bir seyre girebilirdi de. Fıçıların dibi delik

olsa ve bu durum Cücelerden birinin, ikisinin...hatta on üçünün birden boğulup ölmesine sebep olsaydı ne hissederdiniz? Peki ya Bilbo'nun Trollerin kampında girişip de eline yüzüne bulaştırdığı araklama denemesi kafilenin yarısının ölümüyle sonuçlansaydı? Son bir örnek vermek gerekirse, Bilbo'nun Smaug'dan kaçarken tökezleyip düştüğünü ve ejderhanın o alevli nefesine maruz kalıp kül olduğunu gözünüzün önüne getirin bir kez.

Bilbo'nun başından geçen onca macera süresince şansın en belirleyici etkenlerden biri olduğu yadsınamaz.[22] Diğer yandan, ona yönelttiğimiz övgüleri hak ettiği de inkar edilemez. Varılan sonuç şu ki, tamamen kendi kontrolleri altında olmayan şeylerden dolayı kişileri takdir ediyor veya suçluyoruz ve bu da, neresinden baksan, ahlaksallığın şans faktöründen etkilendiğini kabul etmek gerektiğini ortaya koyuyor. Tolkien'in bu ölümsüz öyküsünde karşılaştığımız Elflerin, İnsanların, Cücelerin ve de Hobbitlerin bazısı diğerlerine oranla daha iyi kalpli ve daha şanslı olsa da, hepsi ejderhanın hazinesinden az çok pay almayı hak ediyor.

NOTLAR

1. J.R.R. Tolkien, *Hobbit*, çev. Gamze Sarı, İthaki Yayınları, İstanbul, 2011 (5. Baskı), 250.
2. Aynı eserde, 62.
3. Aynı eserde, 71.
4. Aynı eserde, 113.
5. Aynı eserde, 114.
6. Aynı eserde, 218.
7. Aynı eserde, 220.
8. Aynı eserde, 250.
9. Aristoteles, *Physics*, çev., Robin Waterfield (Oxford, Birleşik Krallık: Oxford Üniversitesi Yayınları, 1999), 42.
10. Tolkien, *Hobbit*, 135.
11. Aynı eserde.
12. Aynı eserde, 137.
13. Thomas Nagel, "Moral Luck," *Mortal Questions* içinde (Cambridge, Bir-

leşik Krallık: Cambridge Üniversitesi Yayınları, 1979), 28-38.

14. John Rawls, *A Theory of Justice* (Cambridge, Massachusetts: Harvard Üniversitesi Yayınları, 1971), 72-75.
15. Tolkien, *Hobbit*, 368.
16. Aynı eserde, 403.
17. Tolkien'in eserlerinde bahsi geçen ejder hastalığı, üzerinde uzun süre ejderha uzanmış olan hazine yığınlarına ait en az bir parçaya sahip olan kişiye aşırı bir altın hırsı aşılayan bir çeşit büyü, daha doğrusu, lanettir. Beş Ordu Savaşı'nın bitiminde gösterdiği kahramanlıkla onun etkisini üzerinden silkip atana kadar Thorin de bu hastalığın etkisinde kalmıştır. Ejder hastalığı ve onun gerek Hobbit gerekse Tolkien'in diğer çalışmalarında nasıl işlendiğine dair daha detaylı bilgi için, bakınız: John D. Rateliff, History of the Hobbit (Boston: Houghton Mifflin, 2007), 2:595-600.
18. Tolkien, *Hobbit*, 331.
19. Platon, "The Apology," *Five Dialogues içinde*, çev., G.M.A. Grube (Indianapolis, Indiana: Hackett, 1981), 44.
20. Platon, "The Republic," *Five Dialogues içinde*.
21. Immanuel Kant, *Groundwork of the Metaphysics of Morals*, çev., Mary Gregor (Cambridge, Birleşik Krallık: Cambridge Üniversitesi Yayınları, 1998), 8. Filozofların çoğunda olduğu gibi, Kant'ın kuramlarının yorumlanması da çetrefilli bir uğraştır. Kant'ın savunucuları, onun görüşlerinin yine onun fikir yapısını bu denli yüzeysel ve kısa süreli inceleme olanağı bulmuş olan bizlerin kavrayıp hemen benimseyebilmesi için fazla karmaşık ve çözümü güç olduğuna işaret eder.
22. Ne var ki, *Hobbit*'in kapanış sahnesinde, Gandalf baştan bu yana Bilbo'ya yardımcı olan şeyin şanstan ibaret olmadığını belirtir. Dışarıdan gözlemlendiğinde şans izlenimi uyandıran şeylerin aslında gizli bir ruhani gücün işi olduğu yaklaşımı *Yüzüklerin Efendisi*'nde ise çok daha kesin ifadelerle ve daha yoğun vurgulanmaktadır. Şans faktörü ve ruhaniyetin bunun üzerindeki etkilerini konu alan bir çalışma için elinizde tutmakta olduğunuz kitabın 15. bölümünü inceleyiniz.

BILBO'NUN AVUNTUSU

ORTA-DÜNYA'DA TAKDİRİ İLAHİ VE ÖZGÜR İRADE

Grant Sterling

Çocukken, bana şans getireceği düşüncesiyle bir tavşanayağı bulundururdum yanımda. Bunun pek bir işe yaramadığı zamanla anlaşıldıysa bile bu durum beni hiç şaşırtmamıştı, zira şans getirecek olsa orijinal sahibine getirirdi. Kaldı ki gerçekten iyi talih getiren bir tavşanayağı bile doğuştan şanslı olmanın yerini tutamaz.

Bilbo hakkında herkesin üzerinde hemfikir olduğu bir husus vardır: Şanslı biridir o. Hobbitin başından sonuna kadar pek çok vesileyle ondaki bu şansa vurgu yapılır. Öykünün anlatıcısı olarak üstlendiği rolde Tolkien'in kendisi bu şansın altını çizmekle kalmaz, kitapta bahsi geçen birçok karakter de bunu doğrular: Thorin Bilbo'ya alışılmadık türden bir talih bahşedilmiş olduğuna inanırken, Gandalf Hobbit dostunun yüzüne, şansının bile bu işten sağ salim çıkmasına yetmeyeceğinden şüphelenmeye başladığını itiraf eder, Bilbo'nun kendisi

ise Smaug ile ihtiyatı bir an olsun elden bırakmaksızın (kaldı ki bir ejderhayla konuşurken izlenecek en iyi yolun bu olduğu söylenir) yaptığı görüşme sırasında kendini "Şans'ı Taşıyan" şeklinde tanıtmakla şansına eskiye oranla çok daha fazla güvendiğini ortaya koyar.[1]

Dahası, Bilbo'nun başından geçen maceraların çoğunun şans faktörünün belirleyici olduğu dönemeçlerle dolu olduğunu görürüz. Kafilenin Ayrıkvadi'ye gelişi tam da ayın ellerindeki harita üzerindeki ay sözcüklerinin okunabilmesini mümkün kılacak bir evresine rastlar. Bilbo ve beraberindekiler Dumanlı Dağlar'm derinliklerinde Goblinlerin elinden kurtulmaya çalışırken ansızın beliren ayın ışığıdır etraflarını görmelerini sağlayıp onlara rehberlik eden. Bilbo nehir boyunca ilerleyerek Elf Kralı'nın hapishanesinden kaçma hususunda Cücelere yardım etmeyi seçtiğinde onları ormanın içinden geçirip Esgaroth'a çıkaracak en emin yolun bu olduğundan henüz habersizdir. Onun ancak birkaç yılda bir yaşanan ve sihirli anahtar deliğinin açığa çıkmasına sahne olan Durin'in Günü'nden hemen önce Smaug'un kapısının eşiğine ulaştığını unutmayalım. İşlerin kafile üyelerinin hayatta kalmasına olanak tanıyıp çıktıkları seferi başarıyla sona erdirme konusunda onların önünü açacak şekilde tekrar tekrar seyir değiştirip her seferinde hale yola girdiğine tanık oluruz. Söz konusu dönüm noktalarının çoğunda şans meleği gözüpek maceracılarımızın yanında olmuştur.

Onun Cebisinde Ne Var Acaba?

Öykümüzün genel anlamda odak noktasını teşkil eden olay, Bilbo Dumanlı Dağlar'ın derinliklerindeki Goblin tünellerinin zifiri karanlığında yolunu kaybetmiş vaziyette el yordamıyla çaresizce ilerlemeye çalıştığı sırada gerçekleşir: "Emekleyerek uzun mesafe katetti, nihayet eli tünelin zemininde soğuk madenden küçücük bir halkaya dokundu. Bunun kariyerinde bir dönüm noktası olduğunun farkında değildi."[2] Öyküyü

meydana getiren tüm diğer olaylar, bu hadise etrafında döner. Yüzüğün yardımı olmasa, Bilbo ne Goblinlerin veya örümceklerin kıskacından sıyrılıp kaçabilir, ne dostlarını Elflerin elinden kurtarabilir, ne de ona fark ettirmeden yaklaşıp Smaug'un karnının alt kısmındaki korunaksız yamanın yerini keşfedebilirdi. Yüzüğü keşfetme anına önemli bir dönüm noktası dememiz boşuna değilmiş doğrusu! *Yüzüklerin Efendisi*'nin konu içeriğinde bu yüzüğün Tek Yüzük'ün ta kendisi olduğu okura açıklanacaktır elbet, ki bu, Bilbo'nun yüzüğü keşfedişini o eser açısından da aynı ölçüde belirleyici bir unsur haline getiriyor. (Bununla yetinmeyerek, Yüzük'ün keşfedilişinin Tolkien'in yaşamının da en önemli dönüm noktasını oluşturduğunu ifade edebiliriz.) Fakat yüzüğün tek işlevinin Bilbo'ya arzu etmesi halinde görünmez olma yetisi kazandırışı olarak açıklandığı bu öyküde, yani *Hobbit*'te bile, Bilbo yüzüğü bulmamış olsa Erebor seferi hiç kuşkusuz fiyasko ve de felaketle sonuçlanırdı.

Bu tesadüfün önemini doğrularcasma, "şansın ve büyülü bir yüzüğün yanı sıra zekâya da sahip olduğunu anlamışlardı- ve bu üçü son derece yararlı şeylerdi," diye düşünen Cüceler ona öncekine oranla çok daha büyük bir saygıyla yaklaşmaya başlamıştır artık.[3] Gandalf'm da parmak bastığı gibi, işin böyle bir rotaya girmesinin ardında şanstan başka etkenler de vardır tabii. *Yüzüklerin Efendisi*'nde anlatılan olayların başlamasına kısa bir süre kala yüzüğün gerçek niteliğini öğrendiğinde "Durumu açıklığa kavuşturmanın en iyi yolu, Yüzük'ü bulmanın Bilbo'nun *yazgısı* olduğunu ve bunun tamamen Yüzük'ün yaratıcısının inisiyatifi *dışında* gerçekleştiğini söylemektir sanırım" diye belirtir büyücü.[4] Eğer Yüzük'ü bulmak gerçekten de Bilbo'nun *yazgısı* idiyse ve bu olayın cereyan etmesine kadarki süreçte yaşananların hepsi üstün bir varlığın yönlendirmesi sonucu meydana geldiyse, Bilbo'nun hayatındaki en belirleyici şans emaresini teşkil eden olayın aslında şansla hiç de ilgisinin bulunmadığı ortaya çıkar.

Gandalf'ın haklı olduğunu varsayarsak, Yüzük'ü keşfetmenin Bilbo'nun yazgısı olduğu gerçeği çıkar karşımıza. Peki ama kimdir bu sonucun doğmasını amaçlayan ve onu hayata geçirmek için gerekli koşulları hazırlayan? Kitapta Gandalf'ın ağzından bize vurgulanan, bu varlığın Yüzük'ün yaratıcısı Karanlıklar Lordu Sauron olmadığıdır. Madem Sauron değil, kimdir o zaman? Cevabın Bilbo veya Gandalf olmadığı kesin. Perde arkasında yatan çok daha büyük ölçekli ve de kapsamlı planı işleme koymak için önceden ayarlandığı çok bariz olan böylesi bir tesadüfü tezgahlamaya yetecek güce sahip biri olmalıdır bu esrarengiz varlık.

Bilbo'nun nasıl olup da Tek Yüzük'ü keşfettiğinin tek mantıklı açıklaması, bu işte Tanrı'nın... Tolkien'in Orta-Dünyası'nda yakıştırılan ismiyle, "Eru Ilúvatar"ın parmağı olduğudur. Aslına bakılacak olursa bizzat Tolkien de mektuplarında bunu doğruluyor.[5] Bilbo'yu Yüzük'ü bulmasını sağlayacak şekilde yönlendiren ve sonrasında onun Frodo'ya geçmesini temin edip *Yüzüklerin Efendisi*'nde tanık olduğumuz kutsal seferin yolunu açan, Eru'dan başkası değildir gerçekten de.

Gelgelelim bu noktada ciddi bir soru işareti çıkıyor karşımıza. Belli ki Eru, Gollum tam yeniyetme bir Goblin'le boğuştuğu sırada Yüzük'ün onun parmağından kayıp düşmesini ayarlamıştır. Bu hadisenin Bilbo'nun Yüzük'ü bulması için düzenlenmiş bir hamle olduğu açık, zira Yüzük'le buluşması Bilbo'nun *yazgısıdır* aynı zamanda. Fakat bu ilahi planın gerçekleşmesi ancak Bilbo'nun o gün tam da o tünelde bulunacağının Eru tarafından bilinmesi sayesinde mümkün olabilirdi.

Demek ki takdiri ilahi, ilahi bir bilgi de gerektiriyor. Eru gelecekte yaşanacakları, yaratmak istediği sonuçlar doğrultusunda bugünü değiştirmesine olanak tanıyacak ölçüde berrak görebilmelidir.

Madem öyle, nedir bunun yolu? Bilbo'nun o gün tam da o tünelde bulunuyor oluşuna sebep, farklı kişilerce yapılmış pek

çok bireysel tercihtir. Etkileri uzak gelecekte görülecek tercihleri (örneğin, Gandalf'ın yanlarına bir yankesici de alması konusundaki teklifini Cücelerin kabul etmesi) bir kenara bıraksak bile, Yüce Goblin'in ininden kaçabilmek için Bilbo'nun Gandalf'ı izlemekten başka seçeneği yoktur. Aynı şekilde, Gandalf da onu kurtarmak zorundadır. Dori'nin ise kaçışı hızlandırmak için Bilbo'yu sırtına alıp taşıması gerekmiştir. Gollum'a gelince, "bu dolandırıcı küçük fare"nin boynunu kırma kararı almak dışında bir seçenek bırakılmamıştır ona. Thorin, diğer Cüceler ve de Goblinler... Hepsi er ya da geç, Bilbo'nun o an orada bulunmasına yol açacak belli tercihlerde bulunmak durumunda bırakılır.

Eru tüm bu tercihlerin günü gelince yapılacağını önceden biliyorduysa, bu durum, söz konusu tercihlerin zorla empoze ettirilmiş hamleler olduğunu ve özgür birer iradenin ürünü kabul edilemeyeceğini ifade eder. Eğer Eru, Hobbit henüz o yöne doğru yolculuğa dahi çıkmamışken Bilbo'nun o anda o tüneller galerisinin tam da o noktasında bulunacağını öngördüyse (ki bunu biliyor olmalıydı, çünkü birkaç saat öncesinde Yüzük'ün Gollum'un parmağından kayıp düşmesine ve kaybolmasına yol açan da kendisiydi), Gollum'un kapıştığı yeniyetme Goblin'i öldürüşünün, Bilbo'nun kaçışının, Gandalf'ın ise dostlarını kurtarmak için Goblinlerin üzerine kıvılcımlar yağdırışının ve buna benzer daha nice örneğin, özgür birer irade ortaya konarak gerçekleştirilmiş fiiller olmadığı açıktır.[6]

İlahi Öngörünün Doğurduğu İkilem

Tanrı'nın (veya kitabımızdaki ismiyle Eru'nun) gelecekte yaşanacaklara dair önceden bilgi sahibi olduğu fikri ile ölümlü yaratıkların kendi tercihlerini yapma özgürlüğü arasındaki bariz çatışma, geçmişten günümüze tüm filozoflar tarafından ilahi öngörü problemi olarak adlandırılır. Maddeler halinde açıklayacak olursak, sorunun özü şudur:

1. Tanrı her şeyi bilir. İleride ne olacağını da bilir; sizin veya benim ara sıra ileri süreceğimiz türden, gelecekte yaşanacak muhtemel olaylar üzerinde tahmin yürütmek kesinlikle değildir bu.
2. Eğer Tanrı her şeyi biliyorsa, yarın (veya geleceğin herhangi bir anında) ne yapacağımı biliyor olmalı.
3. Tanrı yarın ne yapacağımı bildiğine göre, fiillerim önceden belirlenmiş demektir... Bu da, Tanrı'nın öngördüğünün dışında herhangi bir harekette bulunamayacağım anlamına gelir. (Eğer öyle yapabiliyor olsaydım, o zaman Tanrı hataya düşmüş olurdu ki bu, yukarıdaki birinci maddede de belirtildiği üzere, imkânsızdır.)
4. Eğer eylemlerim önceden belirlenmişse, özgür bir iradeye sahip değilim demektir.
5. Eğer özgür bir iradem yoksa, yaptığım herhangi bir şeyden ötürü sorumlu da tutulamam, çünkü başka türlü hareket etmek elimde değil.

Tanrı'nın her şeyi bildiği düşüncesi hakim olduğundan beri filozoflar bu problemle boğuşmaktadır. Görünen o ki, Tanrı'nm varlığına inananlar O'nun gelecekte yaşanacakları önceden bildiği görüşü ile insanoğlunun özgür bir iradeye sahip olduğu fikrinden birini terk etmek durumunda kalıyor ki ikincisini reddetmeleri halinde kişinin ahlaki sorumluluk taşıdığı yaklaşımını da göz ardı ediyorlar demektir.

Bazı düşünürler ilk stratejiyi uygulamak ve bu doğrultuda, Tanrı'nm her şeyi bildiğini inkar ederek düğümü çözmek istemiştir. Alfred North Whitehead (1861–1947) ve Charles Hartshorne (1897–2000) gibi *süreç ilahiyatçıları* ile Clark Pinnock (1937–2010) gibi *Tanrı inancı aleni olanlar*, gelecek henüz yaşanmadığından, Tanrı'nm bilmesi gereken bir şeyin de henüz vuku bulmadığını ileri sürer.[7] Bir şeyi ancak hakiki olması halinde bilebiliriz, oysa gelecek dediğimiz kavramı örten sır perdesi henüz aralanmadığından, onunla ilgili herhangi bir hakikatten de bahsedilemez. Yine de, bu yaklaşımda Tanrı'mn

halen her şeyi bilen bir konumda algılandığı görülür, zira her şeyi bilmek demek, tüm *hakikatleri* bilmek demektir ve bu görüş ışığında, geleceği bilmek bu tanıma dahil edilemez. Böylelikle, özgür irade görüşü terk edilmemiş oluyor.

Bu tür bir yaklaşımın ilahi öngörü problemi üzerine fikir yürüten diğer çağdaş düşünürlerce benimsenip benimsenemeyeceği belirsizdir. Bunun pek çok soru işaretini de beraberinde getirdiği aşikar. Örnek vermek gerekirse, dini inanca sahip kimselerin çoğu kehanette bulunmanın gerçek bir öngörüye delil teşkil ettiğini iddia ederken gerçek kehanetlerin (olasılıklara dayanan tahminlerin aksine) aleni inanç kuramının şemsiyesi altında nasıl yer bulacağı meçhul. Bu yaklaşım aynı zamanda pek çok ilahiyatçının, mutlakiyet gibisinden, Tanrı'da bulunması gerektiğine inandığı özelliklerle çelişmektedir. Zaman ilerleyip gelecek bugüne dönüştükçe Tanrı'mn bilgisi de değişim gösterir, oysa mutlakiyet görüşü Tanrı'nın hiçbir koşul altında değişim geçirmediğini hükme bağlar.

Olaya ilahiyat çerçevesinde bakıldığında yapılacak yorum ne olursa olsun, bu strateji Orta-Dünya'yı büyüteç altına alan din bilginlerinin işine yaramaz, çünkü Eru'nun bilgisi geleceği de kapsamaktadır. Kariyerinin sonlarına doğru kaleme almış olduğu, "Ósanwe-kenta" ("Düşüncenin Aktarımı Üzerine Bir İnceleme") adlı az bilinen çalışmasında Eru'nun şaşmaz öngörüsünü geleceği göremeyenlerin tahminde bulunmayı esas alan yaklaşımıyla kıyaslar Tolkien. Eru'nunkinden başka her zihin, "geleceği ancak onu görmüş olan bir diğer zihinden öğrenebilir. Bu yargı da, söz konusu öğretici zihnin Eru'nunkinden başkası olamayacağı ya da ancak Eru öyle uygun gördüğü için O'ndan dolaylı yoldan bilgi kapabilmiş bir zihin olacağı anlamına geliyor."[8] Bu bağlamda, Tolkien okuruna ilahi öngörüyü inkar etme seçeneği bırakmamış oluyor.

Her halükarda, aleni inanç teoremi takdiri ilahi yaklaşımının kuyusunu kazıyor gibi ve bu belayı başımıza saran,

Eru'nun sahip olduğu ilahi kudrete dayanarak Orta-Dünya'daki olayların akışına müdahale edişidir. Geleceğin şimdilik belirsiz olmasından hareketle Eru'nun herhangi bir öngörüye sahip olamayacağı varsayılırsa, onun Bilbo'nun Yüzük'ü bulmasını ayarlaması mümkün olmaz, kurmuş olduğu ilahi plan da istediği doğrultuda şekillenemezdi.

Öyleyse sorunu başka bir bakış açısıyla çözmemiz gerekiyor. Bazı düşünürler eylemlerimizin ve bunların yaratacağı sonuçların önceden kararlaştırılmış olması halinde özgür irade diye bir olgudan bahsedilemeyeceği fikrini inkar ederek söz konusu ikilemi çözüme kavuşturmayı denemiştir. Onların iddiasına göre özgür irade, fiillerimizin önceden belirlenmiş bir yolda gerçekleştiği yönündeki fikirle uyum içindedir (isabetli bir kararla *uyumculuk* şeklinde adlandırılmış bir teoridir bu). Bazı diğer filozoflar, özgür bir iradeye sahip olunmaması halinde bile ahlaki sorumluluğun sürebileceğine vurgu yaparak, özgür iradeden yoksun olmanın kişiyi ahlaki sorumluluktan koparacağı düşüncesini reddeder. Bu görüşü destekleyenler arasında David Hume (1711–1776) yanı sıra Harry Frankfurt ve Daniel Dennett gibi çağdaş düşünürler de vardır.[9]

Bu yaklaşım tarzlarından hangisinin sağlıklı biçimde tatbik edilebileceği yoruma açık. Eleştirmenler özgür irade diye nitelenen bir şeyin, davranışları ve eylemleri dünyaya gelmelerine henüz yüzyıllar varken kati surette belirlenmiş olan varlıklara yakıştırılmasmm mantıkla örtüşmeyeceğinin altını çizer.[10] Onlara göre, kişinin bütünüyle önceden belirlendiği söylenen bir fiilden dolayı ne gerekçeyle sorumlu tutulabileceği sorusu cevapsız bırakılmaya devam edilmektedir.

Özgürlük ve Müzik

Filozofların gerçek dünyaya ilişkin iddiaları ne yönde olursa olsun, Tolkien ilahi öngörü problemini *Hobbit*'te meydana gelen gerçek olayların bir çeşit özgür irade tarafından yönlendi-

rildiğini inkar ederek çözümlemeye kalkışmaz. Onun yerine, insanoğluna "özgürlük" gibi büyük bir ayrıcalık bahşedildiğini ve bunun, "diğer bütün şeylerin kaderi olan Ainur'un Müziğinin ötesinde bir yerde, kendi yaşamlarını biçimlendirecekleri bir erdemleri olmasını" vurgular Tolkien.[11]

Peki tam olarak nedir acaba "diğer her şeyin kaderini çizen Ainur'un Müziği" diye tanımlanan bu şey? Bu sözlerle Tolkien, kendi hayalinde türetip Orta-Dünya temalı eserlerine yansıttığı, *Silmarillion*'un "Ainulindalë: Ainur'un Müziği" adlı bölümünde ayrıntısıyla incelenebilecek olan yaradılış kuramına atıfta bulunmaktadır. Söz konusu bölümde, Ainur'un (meleksi özelliklere sahip varlıklar) dünyanın geleceğini konu alan ve peşisıra Eru'nun bu anlatılanları hayata geçirdiği kozmik bir senfoni icra ettiği anlatılır. Neticede, tarihe konu olacak olaylar tarif edilen bu ilahi ahenk çerçevesinde önceden tasarlanmakta, Ainur'un bu senfoninin nasıl icra edileceği hususundaki tercihi dünyanın bir nevi kaderini belirlemektedir... Kendisini Müzik'in dayatmalarından sıyırıp kurtaran özgür bir iradeye sahip olan İnsan ırkı ise bu kapsamın dışında kalır.[12]

Okurda İnsanların (ve Hobbitlerin) özgür iradeye sahip olduğuna dair genel bir kanı yaratılmakla kalmaz, Bilbo'nun da özgür iradesinin yönelttiği şekilde hareket ettiği mesajı verilir; şöyle ki, Bilbo Cücelerin davetini kabul etmeyip evinde oturmayı tercih edebilirdi. Tolkien'in "Erebor Seferi" adlı öyküsünde, Frodo'nun, amcası Bilbo'nun Yüzük'ü bulmasının üzerinden uzun zaman geçmişken Gandalf ile aralarında gerçekleşen bir sohbeti beraberindekilere naklettiğini görürüz.

Bu sohbet esnasında Gandalf *Yüzüklerin Efendisi*'nde de yer bulmuş yorumlarını yankılandırırcasına şöyle anlatır: "Artık çok eskilerde kalmış olan o günde, küçük ve korkmuş bir Hobbite şunları izah etmeye çalışmıştım: Nasıl ki Yüzük'ü bulmak Bilbo'nun *yazgısında* idiyse ve bu tamamen Yüzük'ün yaratıcısının inisiyatifi *dışında* gerçekleştiyse, onu taşıma görevinin

sana devredilmesi de *senin* yazgın. Şunu eklemek yerinde bir hareket olurdu belki: Bu iki olgu doğrultusunda sana rehberlik etmek de benim *yazgım* olsa gerek." Frodo'nun buna verdiği karşılık ise şu şekildedir: "Şimdi seni öncekine oranla çok daha iyi anlıyorum, Gandalf. Yine de, yazgımızda olsun veya olmasın, Bilbo da ben de evden ayrılmayı pekala reddedebilirdik. İşte o zaman, bizi aksi yönde hareket etmeye zorlayamazdın."[13]

Buradan da anlaşılıyor ki, Tolkien'e göre Eru gerçekten de geleceği görebilmekte ve öngörülerinin ışığında planlar kurabilmekteyken, Bilbo da (söz konusu planlarda rol oynaması tasarlanan tüm diğer aktörler gibi) takınacağı tavırlar ve sergileyeceği davranışlara yönelik tercihlerde bulunma hakkına sahiptir. Böylelikle bir kez daha, diğer karakterler özgür birer iradeye sahipken Eru'nun nasıl olup da geleceği tam olarak görme gücüne sahip bulunduğu ikilemine gelip takılıyoruz. Bu çıkmazı açığa kavuşturmanın hiçbir yolu yok mudur acaba?

Tolkien'in Boethiusvari Çözümü

İlahi öngörü kavramı etrafında cereyan eden tartışmayı çözüme kavuşturması muhtemel bir diğer formülün tohumları, Romalı filozof Boethius'un (takriben 480–524) haksız bir hüküm sonucu düştüğü hapishanede idam edilmeyi beklediği dönemde kaleme aldığı *Felsefenin Avuntusu* adlı klasikleşmiş eserinde ekilmiştir.[14] Boethius insanoğlunun her zaman için kendi yaradılışının, diğer bir ifadeyle, kendi varlığının çok sınırlı bir kısmına hükmedebildiğini iddia eder, ne de olsa geçmiş çoktan geride kalmıştır ve gelecek henüz gelmemiştir. Ona göre, Tanrı için aynısı geçerli olmamalıdır... Tanrı sonsuz bir varlıktır, bu yüzden de O'nun gerçekliği bölünüp zamana serpiştirilmemeli, her an geçerli, bütün ve de mutlak olmalıdır.

Fakat bu, Tanrı'mn zamana bağımlı olduğu ve değişimlerden etkilendiği anlamına gelmez. Biz insanlar, yıllarla ölçülen hayatımız süresince yaşlanır ve günbegün çeşitli değişiklikler

geçiririz. Birer geçmişimiz, bugünümüz ve de geleceğimiz vardır. Boethius'un savunduğu yaklaşıma göre, Tanrı hiçbirimize benzemez, üstelik bu farklılık varoluş süresiyle de ilgili değildir; ne de olsa Tanrı, zaman kavramından tümüyle muaftır. "Geçmiş, bugün ve gelecek" değil, sadece hiç değişmeksizin sonsuza dek sürüp giden bir "şimdi" geçerlidir O'nun için.[15]

Dilerseniz şimdi, Boethius'un Tanrı'yı zaman kavramından muaf tutan yaklaşımının ilahi öngörü merkezli ikilemin çözümünde nasıl bir rol oynayabileceğini inceleyelim. Farz edin ki Bilbo sırf onu böyle yaparken izlemesi dolayısıyla Okçu Bard'ın o an akşam yemeği yemekte olduğunu bilmektedir. Onun Bard'ın yaptıklarına dair bilgisi, Bard'ın özgür iradesini hiçbir şekilde şüphe altında bırakmaz... *Halihazırda devam etmekte olan* bir eylem hakkında edinilmiş bilgi, özgürlüğe ilişkin felsefi ikilemler doğurmaz. Ama eğer Tanrı, Boethius'un öne sürdüğü gibi, zaman olgusundan muafsa, Tanrı geleceği görebiliyor demektir... Aradaki tek fark, gelecek diye nitelediğimiz şeyin Tanrı'mn görüş açısına göre gelecekte değil, *şimdi* gerçekleşiyor oluşudur. Bu da, Tanrı'nm sözcük anlamı bakımından hiçbir *ön*görüsü olamayacağı manasına gelir.

Peter Jackson imzasını taşıyan *Hobbit*'in film şeridini önünüze serdiğinizi düşünün. Bu sayede, bazısı filmin başlarında bazısı ise son kısmında olan kimi sahnelere eşzamanlı olarak göz atabileceksinizdir. Boethius'un Tanrı'nın evrene bakışını algılayışı da esasen buna benzer işte. Tanrı sonsuz olduğundan ve hiçbir zaman kısıtına tabiiyet duymadığından, aralarında bin yıllık bir süre olan iki olayı, sanki aynı anda cereyan ediyorlarmış gibi, zamandan bağımsız bir bakışla görebilecektir.

İyi güzel de, Boethius'la ilgili tüm bu aktardıklarımızın Tolkien'le ne ilgisi var diyeceksiniz. Gerçek şu ki, bu yaklaşımın aynı zamanda Tolkien'in de hem günümüzün gerçek dünyasına hem de *Hobbit*'te anlatılan olayların geçtiği kurgusal Orta-Dünya'ya yansımak üzere, ilahi öngörü bilmecesine sunduğu

bir çözüm yolu olduğuna dair belirgin işaretler bulunuyor.

Tolkien'in Boethius'un çözüm formülünü eserlerinde yer verdiği pek çok farklı unsura yansıttığına işaret edilir. Bu noktada, gelin bir kez daha Ainur'un Müziği'ni ele alalım. Bu müziğin Sonsuz Odalar'da çalındığı söylenir bize. Ainur'dan bazısı (Elflerin şarkılarını ithaf ettiği Elbereth ve diğer yüce başmelekler, yani Valar da dahil) Eru'nun yaratmış olduğu yeni dünyaya yerleşmeyi seçerler, öyle ki, Zaman'ın başlangıcında bu yeni dünyaya girdikleri söylenir.[16]

Bu konunun en doğrudan irdelendiği yer, muhtemelen "Ósanwe-kenta"dır. Bu öyküde, fikirlerin Orta-Dünya'da nasıl aktarıldığı sorusuna, Gondolinli Pengolodh adını verdiği bilge bir Elf'i yazar niyetine kullanarak odaklanma yoluna gider Tolkien. Efsaneler ve ananeler konusunda uzman olan bu bilgeye göre "Valar Eä'ya [maddesel evren] ve de özgür iradenin hakim olduğu Zaman'a girmiştir ve Zaman var olmaya devam ettiği sürece orada bulunmayı sürdürecektir. Zaman'ın kapsamı haricindeki hiçbir şeyi algılayamazlar, bir istisnayla: Onun başlaması öncesindeki varlıklarının hatırası sayesinde anımsadıkları Şarkı ve Görüntü. Kendilerini Eru'ya açık tutarlar tabii, ama kendi iradelerine dayanarak O'nun zihnini kısmen bile olsa "göremezler."[17]

Bu paragrafta, zamanın dışında şeyler olduğu ve Valar gibi zamanın içinde yer alan varlıkların bunları göremediği açıkça ifade edilirken, Eru'nun zihninin de bunlardan biri olduğu imasında bulunulduğunu görürüz.

Öykünün ilerleyen kısmında, Elf âliminin Valar'm geleceği önceden bilme yetisi üzerine benimsediği görüşle ilgili şu yorumda bulunuyor Tolkien:

> Bu "öngörü" meselesini...Pengolodh burada ayrıntısıyla açıklıyor. Ona göre hiçbir zihin, kendi içeriğinde olmayan bir şeyi bilemez... "Geleceğe" dair hiçbir şey yoktur onun için-

de, çünkü zihin geleceği göremez ve görmemiştir de: İçinde bulunulan ana yerleşik bir zihindir o. Böylesi bir zihin ancak onu görmüş olan bir diğer zihinden geleceğe ilişkin bilgi edinebilir. Bu yargı da, söz konusu öğretici zihnin Eru'ninkinden başkası olamayacağı ya da (Eä'ya göç ettikten sonra Valar kimliğine ürünmüş olan Ainur'unki misali) ancak Eru öyle uygun gördüğü için O'ndan dolaylı yoldan bilgi kapabilmiş bir zihin olacağı sonucuna çıkıyor. Somut kimliğe bürünmüş ruhani bir varlık sadece ve sadece Valar'dan edindiği bilgi sayesinde veya doğrudan Eru tarafından sağlanmış bir vahiy yoluyla geleceğe dair bilgi sahibi olabilir.[18]

Tolkien'in romanlarında kullandığı doğrudan ve akıcı yazın tarzına onun kaleme aldığı felsefi temalı çalışmalarda nadiren rastlanır, şu an incelemekte olduğumuz da buna istisna değil. Fakat okur bu paragrafın içeriğini anlaması son derece güç bulmakta haklı olsa bile, en azından şu kadarının açık olduğu ortada: Tolkien zaman içinde bir yere sahip olan hiçbir zihnin geleceği göremeyeceğini savunur. Bu da, gelecek hakkında bilgi sahibi olmanın tek yolunun onu görmüş olan (ve bu itibarla zamandan muaf olduğu anlaşılan) bir başka zihinden bununla ilgili bilgi almak olduğu anlamı taşır ve bu durumda, geleceğe ilişkin tüm bilginin Eru'dan kaynaklandığı ortaya konmuş olur.

Zaman yelpazesinin içinde yer alan bir zihin (ister yüce Valar'ınki olsun, ister Bilbo gibi sıradan Hobbitlerinki, isterse sokağın köşesindeki ganyan bayiinde bahis oynayanlarınki), geçmişe dayalı bilgi birikimi ve elindeki kanıtlardan hareketle geleceğe ilişkin az çok doğru çıkarımlarda bulunabilirse de, bunu doğru bir öngörü olarak nitelemek asla mümkün değil. Sadece Eru'nun zamandan her anlamda bağımsız olan zihni geleceği doğrudan görebilir. Eru'ya geleceği olduğu gibi görme olanağı tanıyan bu yeti bize ilahi öngörü problemini çözüme kavuşturma yolunda fayda sağlayabilir. Orta-Dünya sakinlerinin yaşamlarına yansıyan ilahi planlarını her şeyi zaman kısıtı

olmaksızın görebilmesi sayesinde uygulamaya koyabilmektedir Eru.

Boethius'un önerdiği yaklaşım sorunu çözmek için gerçekten yeterli midir? Felsefeye konu olmuş her olgu gibi bu da tartışmaya açık. Bazıları bu görüşün mantığa sığıp sığmadığını veya Tanrı'ya atfedilen diğer özelliklerle uyumlu olup olmadığını gündeme getiriyor. Bazı diğerleri ise, tıpkı onun gibi "sabitlenmiş" olmasından ötürü, zamandan muaf bir bilgi edinme gücünün ilahi öngörü dediğimiz şeyle aynı sorunları doğurduğunu iddia ediyor.[19] Ama eleştirmenlerin bir kısmı bile zamandan bağımsız olma durumunun bizim sıradan düşünce yapımıza çok yabancı kalmasından dolayı bu tür itirazların çözümsüz olduğu gibisinden kesin bir hükme varılamayacağını kabul eder.[20] Her halükarda, Tolkien'in konuya ilişkin Boethiusçu teoremi benimsediği ve Orta-Dünya'ya uyarladığı ortada.

Böylelikle tekrar başa dönmüş oluyoruz. Bilbo'nun "maceraları ile kıl payı kurtuluşları"nın hiç de onun "kişisel yararı" için uygulamaya konmuş "saf bir şansın" eseri olmayıp Eru tarafından herkesin kazancı uğruna ayarlanmış olaylar olduğunu artık daha iyi kavradık sanırım. Gerçekliğe sahip kehanetler, zaman sınırı tanımayan ve gelecekte yaşanacak olayları görebilen bu Tanrı'dan ilham almış zihinlerin ürünü olsa gerek. Fakat Bilbo gerçekten de *şanslıdır* bir bakıma... İlahi bir plan içinde böylesine önemli bir rol üstlenmek üzere seçilmiş olma ayrıcalığına sahiptir. Onun "Ömrünün sonuna kadar çok mutlu" yaşadığı, kaldı ki bu sürenin "olağanüstü derecede uzun" olduğu belirtilir bize.[21] Kabul edersiniz ki, hiçbir tavşan ayağı kişiye bu denli şans getirmez.

NOTLAR

1. J.R.R. Tolkien, *Hobbit*, çev. Gamze Sarı, İthaki Yayınları, İstanbul, 2011 (5. Baskı), 250, 402, 311. *Hobbit* romanının 13. bölümünün çok önceleri kaleme alınmış bir taslağında Bilbo'nun "defalarca ortaya konmuş

şaşırtıcı bir şansa" sahip olduğundan bahsedilir. John D. Rateliff, *The History of* The Hobbit (Boston: Houghton Mifflin, 2007), 2:578.

2. Tolkien, *Hobbit*, 99-100.
3. Aynı eserde, 235.
4. J.R.R. Tolkien, *The Lord of the Rings: The Fellowship of the Ring* (New York: Del Rey/Ballantine Books, 2001), 88.
5. Humphrey Carpenter, ed., *The Letters of J. R. R. Tolkien* (Boston: Houghton Mifflin, 1981), 201, 253.
6. Tolkien'in bu konulara ilişkin kaleme almış olduğu çalışmaların örnekler yardımıyla mükemmel bir incelemesi için, bakınız: Christina Scull ve Wayne Hammond, The *J.R.R. Tolkien Companion and Guide: Reader's Guide* (New York: Houghton Mifflin, 2006), 324-333. Scull ve Hammond özgür irade ile ilahi kudret veya kader diye adlandırdığımız şeyin bağdaştırılmasına ilişkin kesin bir açıklama ortaya koyma çabasına girmez.
7. Alfred North Whitehead, *Process and Reality* (New York: Free Press, 1979); Charles Hartshorne, *Omnipotence and Other Theological Mistakes* (Albany: State University of New York Press, 1984); Clark Pinnock, *The Openness of God* (Downer's Grove, Illinois: InterVarsity Press, 1994).
8. J.R.R. Tolkien, "Ósanwe-kenta" [Inquiry into the Communication of Thought], *Vinyar Tengwar* 39 (Temmuz 1998): 31. *Vinyar Tengwar* Elf Edebiyat Topluluğu tarafından yayınlanmakta olup, bu dergiye şu adres üzerinden ulaşılabilir: http://elvish.org/
9. David Hume, *Enquiries Concerning Human Understanding and Concerning the Principles of Morals*, ed., L.A. Selby-Bigge ve PH. Nidditch (Oxford: Clarendon Press, 1975), 80-103; Harry Frankfurt, *The Importance of What We Care About* (Cambridge, Birleşik Krallık: Cambridge Üniversitesi Yayınları, 1988); Daniel Dennett, *Elbow Room: The Varieties of Free Will Worth Wanting* (Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 1984).
10. Peter van Inwagen, *An Essay on Free Will* (Oxford, Birleşik Krallık: Oxford Üniversitesi Yayınları, 1983).
11. J.R.R. Tolkien, *Silmarillion*, ed. Christopher Tolkien, çev. Berna Akkıyal, İthaki Yayınları, İstanbul, 2012 (4. Baskı), 98.
12. Diğer varlıkların (mesela Elflerin ve Cücelerin) eylemlerinin ne ölçüde önceden belirlenmiş olduğu belirsizdir. Bununla birlikte, bizzat Ainur'un Müzik'in nasıl icra edilmesi gerektiği konusunda çeşitli tercihlerde bulunduğunu ve bu bağlamda daha sonraki hareketlerinin de bir noktaya kadar kendi özgür iradelerine dayanarak almış oldukları seçimlerin bir bakıma yansıması olduğunu görürüz.
13. J.R.R. Tolkien, "The Quest of Erebor," *The Annotated Hobbit*, ed., Douglas A. Anderson (New York: Houghton Mifflin, 2002), 369.
14. Tolkien'in eserlerinde Boethiusçu bir bakış açısının izleri olduğunu savunan Kathleen Dubs'un bu durumun Tolkien'in Hıristiyanlığa aykırı bir tutum izlediği kanısını doğuracağı yönündeki iddiası, bizce hiç de gerçeği yansıtmıyor. Kathleen E. Dubs, "Providence, Fate and Chance:

Boethian Philosophy in the Lord of the Rings," *Tolkien and the Invention of Myth* içinde, ed., Jane Chance (Lexington: University Press of Kentucky, 2004), 133-144.

15. Boethius, *The Consolation of Philosophy*, çev., V.E. Watts (Londra: Penguin Books, 1981), 165.
16. Tolkien, *Silmarillion*, 58. Tolkien'in yakın dostu C.S. Lewis de Boethiusçu yaklaşımı benimseyenler arasında olup, eserlerinde kimi zaman bu teoreme atıfta bulunur: *The Screwtape Letters* (New York: Macmillan, 1961), 136-140.
17. Tolkien, "Ósanwe-kenta," 24.
18. Aynı eserde, 31.
19. Linda Zagzebski, *The Dilemma of Freedom and Foreknowledge* (New York: Oxford Üniversitesi Yayınları, 1991), 60.
20. Linda Zagzebski, "Foreknowledge and Free Will," içinde yer aldığı eser: *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Stanford Üniversitesi, http://www.plato.stanford.edu/entries/free-will-foreknowledge/. Bu makale, konuyu açıklığa kavuşturma amacı taşıyan pek çok başka yaklaşımın da mükemmel bir incelemesidir aynı zamanda. Boethius'un önerdiği çözüm yolu ilahi öngörü ile özgür irade arasında nasıl uyum sağlanabileceğine kendince açıklama getirmekle beraber, takdiri ilahi kişinin tercihlerinin Tanrı tarafından önceden belirlenmesi anlamına geldiğinden, takdiri ilahi kavramının tam olarak irdelenebilmesi için daha fazla çaba sarf edilmesi gerektiğini unutmayalım. Ne var ki bu mesele makalemizin amacını ve kapsamını aşıyor.
21. Tolkien, *Hobbit*, 423.

YAĞMURDAN KAÇARKEN...

YABAN ELLERDE CESARET VE KARAR VERME YETİSİ

Jamie Carlin Watson

Hobbit romanının başlarında, Thorin ile kafilesi yabanıl arazide ilerlerken kendilerini maddi ve de manevi yönden sıkıntılı bir sürecin içinde bulurlar. Beraberlerindeki bodur atlardan biri, hem de erzaklarının çoğunu sırtına yüklemiş oldukları midilli, bir nehrin akıntısına kapılıp gözden kaybolur. Yağmurun, soğuğun ve açlığın pençesine düştükleri sırada uzakta belli belirsiz bir ışık çeker dikkatlerini ve bunun üzerine o yöne doğru ilerlemenin yerinde bir hareket olup olmayacağı konusunda fikir yürütmeye başlarlar. Söz konusu tartışma şu şekilde gelişir:

> Bazıları gidip bakabileceklerini ve her şeyin kıt bir akşam yemeği, daha da kıt bir kahvaltı ve bütün geceyi ıslak giysilerle geçirmekten daha iyi olduğunu söylüyordu.
>
> Diğerleri, "Bu yöreler pek iyi tanınmıyor ve dağlara fazla

yakın. Gezginler artık buralara nadiren geliyor. Eski haritalar işe yaramıyor: işler değişip kötüleşti ve yolda koruma yok. Buralarda kralın adını duyan bile azdır ve ilerledikçe ne kadar az soru sorarsan başını belaya sokma olasılığın o kadar az olur," diyordu. Bazıları, "Ne de olsa on dört kişiyiz," diyordu. Diğerleri, "Gandalf da nereye kayboldu?" diye soruyordu. Bu soru herkesçe tekrarlanıyordu. Ardından yağmur eskisinden de şiddetlendi ve Oin ile Gloin kavgaya başladılar.

Bu bardağı taşıran son damla oldu.[1]

Riskli bir karardı bu. Ama *fazla* mı riskliydi acaba? Aldığımız hemen her karar az çok belirsizlik ve risk taşır: Bu uçak ne kadar güvenilir? Paramı borsadan çekmeli miyim? Dönüş sinyali yakan şu önümdeki sürücü hakikaten dönecek mi? Barmen kahvemi istediğim kıvamda verebilecek mi? Ne var ki, pek azımız Bilbo'nun üstlendiklerine denk risklerle karşı karşıya kalmıştır.

Bilbo kendisi için kullanılan sıradışı tabirini gerçekten hak ediyor çünkü maceraya atılmaktan hoşlanan bir Hobbittir o. Her macera risk taşır ve maceralar, özellikle de sonucunda asil bir hedefe ulaşılmak isteniyorsa, genelde tehlikeleri bertaraf etme ve zorlukların üstesinden gelmedeki başarılarıyla ölçütlendirilip takdir edilirler. Ama görünen o ki, en zevkli maceralar, içerdiği riskler en iyi hesaplanmış olanlardır. Eğer bir macera dikkatsizce ve vurdumduymaz bir tavırla hazırlanmışsa, macera olma özelliğini uzun süre koruyamayacak demektir. Diğer yandan, bir macera hazırlanırken aşırı temkinli bir tutum takınılmışsa, hedefin tutturulması bir o kadar zorlaşacaktır.

Hobbit'te Bilbo ve yol arkadaşlarının buna değeceği mesajı verilen bir amaç uğruna büyük risklere atılıldığını ve bu bağlamda geniş okur kitleleri tarafından (en azından Hobbit olmayanlarca) birer kahraman olarak yüceltildiğini görürüz. Gelgelelim Bilbo'nun verdiği kararlar gerçekten de cüretkar ve iyi tartılmış kararlar mıdır, yoksa alelacele alınmış pervasız karar-

lar mıdır? Pek azımız son derece geçerli bir sebep olmaksızın hayatını tehlikeye atmaz; tabii içimizden bazıları o koşullarda bile bunu aklından geçiremeyecektir. Peki öyleyse konuya tarafsız bir bakış açısıyla yaklaşıldığında birinin korkakça, cesurca veya pervasızca hareket ettiği ayrımına nasıl varılabilir?

Filozoflar doğru muhakemede bulunma becerisi üzerine bize çok şey söyler. Şekilsel mantık veya soyut matematik örneklerinde görüldüğü üzere, bazı muhakemeler tamamen katı ve resmi özellik gösterir. Ama verdiğimiz kararların büyük çoğunluğu, hangi siyasetçiye oy vereceğimiz ya da ikinci el pazarından hangi otomobili satın alacağımız örneklerinde görüleceği gibi, esnek ve uygulanabilir tercihlere dayanmaktadır. Ekonomi uzmanları ve psikologlar, içinde bulunduğumuz koşulların sahip oldukları hangi özellikler itibariyle doğru muhakemede bulunma yetimizi etkilediği konusunda bize ipuçları veriyor. Çeşitli karar alma yöntemleri üzerine bizi bilgilendirerek ve söz konusu özelliklerin kilit unsurlarını nasıl kavramamız gerektiğini öğreterek, belirsizliğin en yoğun hissedildiği durumlarda bile doğru çıkarımlara varmamızı sağlıyor filozoflar.

Ahlaki muhakeme, kendine özgü bir karar alma çeşidi olup, tamamen katı kurallar çerçevesinde işleyen mantık tipiyle ve matematikle farklılık gösterir. Belli bir sonuca, adını tam koymak gerekirse, yapılması gereken *doğru* şeye odaklandığından, yüksek uygulanabilirliğe sahip bir yaklaşımdır bu. Ahlaki erdemler üzerine kaleme aldığı çalışmasında, Aristoteles (M.Ö. 384–322) insan davranışındaki iki temel kusur olarak tanımladığı korkaklık ve ahmaklığın onlara karşıt gelen erdemle, yani cesaret ile olan farklılıklarını ortaya koyar.[2]

Hobbit'in sonuna gelindiğinde Bilbo'nun kahraman mertebesine yükselmiş olduğunu çoğumuz kabul ederiz. Aynı şekilde, Thorin'in karar verirken genellikle aceleci ve düşüncesizce davrandığına da çoğumuz katılacaktır. Kaya tırmanışı veya sabit yükseklikten paraşütle atlama gibisinden alışılmadık ve

tehlikeli spor dallarına meraklı kişiler hakkında hükümde bulunurken algılarımız ve yorumlarımız farklılık gösterse de, büyük çoğunluğumuz söz konusu sporları icra eden kişinin riske atmakta olduğu şeyin ne olduğu hususunda hemfikir kalacaktır: Kendi yaşamı! Herhangi bir maceraya girişmekle amaçlanan sonuç ile o maceraya atılmanın beraberinde getireceği riskleri kıyaslarken, doğal olarak şu soru çıkar karşımıza: Beklenen sonuç bunca riske atılmaya değer mi?

Bilbo'nun serüvenlerinden hareketle, bir eylemin mantıklı olup olmadığını belirlemeye yönelik iki ana yol tarif edeceğim size: Umulan fayda kuramı ile koşulsal olasılık. Bu teorileri, Bilbo'nun önceden kestirilemez nitelikte pek çok olası sonucu bulunan koşullar altında ne ölçüde sağlıklı karar aldığını irdelemekte kullanacağız. Sonrasında ise bu sonuçların Aristoteles'in cesaret anlayışı ışığında nasıl yorumlanabileceğini inceleyeceğiz. Belki de onun koca bir ahmak olduğunu iddia eden diğer Hobbitler haklıdır; ama haklı olmayabilirler de. Hem bakarsınız siz de bir sonraki maceranızda yararlanabileceğiniz birtakım karar verme gereçleri atmışsınız bu arada sırt çantanıza.

Bilmeceler, İkilemler ve Şans Faktörü! Eyvahlar Olsun!

Belirsizliğin tam ortasında karar vermenin ne denli zor bir iş olduğunu daha iyi kavrayabilmek için, gelin şu meşhur bilmece sahnesini ele alalım. Kazara Gollum'un mağarasına girmesiyle beraber, yaşamının bıçak sırtında olduğu bir tür bilmece oyununun kapanına kısılmış bulur kendini Bilbo. Bilmece çözmek zordur, çünkü kişinin sırf müphem birtakım ipuçlarından yola çıkarak adeta sonsuz bir olasılıklar yığını içinden belli bir cevabı bulup çıkarmasını gerektirir.

Örnek olarak, Gollum'un Bilbo'ya yönelttiği ikinci bilmeceye gelin birlikte göz atalım:

Sesi yoktur bağırır,
Yoktur kanadı çırpışır
Dişi yoktur ısırır
Ağzı yokken mırıldanır.[3]

Bu tanıma uyacak sayısız şey bulunabilir gibi görünüyor: Zaman, yaş, aşk, gıcırdayan bir perde kapı, açlıktan siniri bozulmuş bir mide, borsada bir düşüş... Şey, bu sonuncuyla belki biraz abarttık. Ama neresinden baksanız, bilmece çözmenin püf noktası, verilen ipuçlarıyla *en çok* örtüştüğünü düşündüğünüz ve daha da önemlisi, bilmeceyi soranın en çok örtüştüğünü *düşündüğü* şeyi bulabilmektir. Bu örneğimizde Bilbo daha önce buna fazlasıyla benzeyen bir bilmece duymuş olduğu için şanslıdır ve Gollum'a cevabı yapıştırmakta gecikmez: Rüzgar.

Ne var ki, bir bilmecenin muhtemel yanıtlarını içinden tercihte bulunulabilecek çekirdek birkaç seçeneğe indirgemek genelde pek de kolay değildir. Bazı bilmeceler kendisini çözmesi beklenen kişinin erişemeyebileceği bilgiler gerektirir. Birisinin Bilbo'ya Facebook ile ilgili bir bilmece sorduğunu varsayalım. Gollum ona balık cevaplı bilmeceyi sorunca "suyla hiçbir ilgisi olmayan zavallı Bilbo"nun afallayıp kaldığı vurgulanır.[4] Bilbo'nun doğru cevaba ulaşabilmesini sağlayan tek şey tam da o sırada bir balığın hemen yakındaki göletten dışarı fırlayıp ayağının üzerine düşmesi olur. Bilbo'daki de ne şans ama!

Ne yazık ki hayat da genelde tıpkı bilmeceler gibi bize nasıl hareket etmemiz konusunda belirsiz ipuçları sunar. Yerinde kararlar verebilmek için, bilmecelerde önümüze konan bilgiden fazlasına ihtiyaç duyarız. Önemli kararlar vermemiz gerektiğinde elimizin altındaki konuyla ilgili her tür bilgiye sahip olmamız şart değildir, ama zaman zaman küçük bir desteğe gereksinim duyduğumuz da yadsınamaz. Karar vermeyi kolaylaştıran en az iki unsur vardır: Arka plan bilgisi ve karar verme süreçleri.

Arka plan bilgisi kararımız üzerinde etki yaratacak ilgili etkenleri kapsar. Otomobil sürücülerinin araç kullanırken emniyet kemeri takması gerektiğine ilişkin kanunu yürürlükten kaldırmadan önce emniyet kemeri takmamanın doğuracağı olası sonuçları bilmemiz ve hesaba katmamız gerekir. Emniyet kemeri takmanın ciddi yaralanma veya ölüm ihtimalini gerçekten azaltıp azaltmadığını anlamak için kaza istatistiklerini gözden geçiririz. Başka ülkelerin emniyet kemeri takma zorunluluğu getiren yasaları lağvedip etmediğini ve bunun ne gibi sonuçlara yol açtığını araştırırız. Tabii bu süreçte toplayacağımız bilgiler tamamen istatistiksel olacak, bu istatistiklerden hareketle kendi toplumumuzun geleceğine yansıtacağımız sonuçlar da hiçbir kesinlik taşımayacaktır. İleride ne olacağını kesinkes öngörmemiz mümkün değil fakat söz konusu yasayı kaldırmamız halinde neler yaşanabileceğine dair daha iyi bir fikir edineceğimiz muhakkak.

Filozoflar ise yeterli arka plan bilgisi toplama imkânından genelde maalesef mahrumdur.[5] Bunun için ilgili alanda uzmanlaşmış kişilere başvurmaları gerekir. Diğer yandan, karar verme süreçleri ise tam da filozofların ihtiyacını giderecek niteliktedir.[6]

Karar verme süreçleri elimizdeki arka plan bilgisinden yola çıkarak en olası sonuçları resmetmemizi sağlayan anlamlandırma stratejileridir. Pek çok karar verme süreci geçerli olmakla birlikte, bunların hangisine ihtiyaç duyulacağı, edinilmek istenen bilgiye göre belirlenir. Matematik veya mantık örneklerinde görüldüğü üzere, eldeki bilgi kesinlik arz ediyorsa, karar verme süreçleri de oldukça doğrudandır. Ama sahip olunan bilgi eksikse ya da başka olaylara bağlıysa, yöntemler daha karmaşık bir hal alır. Bilbo gibi maceracılar eldeki bilgiye dayanılarak öngörülen sonuçların belirsizliğini koruduğu ortamlarda karar almanın zorluğuyla yüzleşir genellikle.

Belirsizliğin göbeğinde karar verme zorunluluğunun tipik

bir örneği, "mahkûmun ikilemi" diye adlandırılan durumda çıkar karşımıza. Hobbitlerin işlerine geldi mi sinsice hareket edebilen usta birer hırsız haline dönüşebilme özelliğiyle tanındığı hepimizce malum. Farz edelim ki siz bir Hobbitsiniz ve bir diğer Hobbit dostunuzla ortak bir hırsızlık girişiminde bulunduğunuz sırada yakayı ele verdiniz, sonrasında da polis tarafından ayrı birer odada sorguya alındınız. Sorgucularımzm size iki seçenek sunduğunu varsayalım: Ya suç ortağınızı ele vereceksiniz ya da konuşmayı reddedeceksiniz. Ne var ki bu örnekte, yapacağınız tercihin doğuracağı sonucun ortağınızın da yan odada yapacağı tercihe göre şekillenmesi söz konusu. Eğer o konuşmaya yanaşmaz da siz onu gammazlamayı seçerseniz, siz serbest bırakılırken dostunuz on yıl hüküm giyerek Kilitlideliklere (Yüzüklerin Efendisi'nde Sharkey'in, namı diğer Saruman'ın adamları tarafından mahkûmları hapsetmekte kullanılan hücreler) tıkılacaktır. Aynı şekilde, o pes edip itirafta bulunur da buna karşılık siz ağzınızdan laf kaçırmazsanız, o salıverilecek, sizse on yıla mahkûm olacaksınız. Her ikinizin de bülbül gibi şakıması durumunda, ikiniz de beşer yıl hapse mahkûm edilip Kilitlidelikleri boylayacaksınız. Eğer ikiniz de konuşmayı reddeder ve böylelikle konu mahkemeye giderse, Kilitlideliklerde ikişer yıl hapis yatacaksınız. Saydığımız bu seçenekleri daha iyi tartabilmek için, aşağıdaki modele başvurabiliriz:

		Suç Ortağınız	
		İtiraf	Ret
Siz	İtiraf	5,5	0,10
	Ret	10,0	2,2

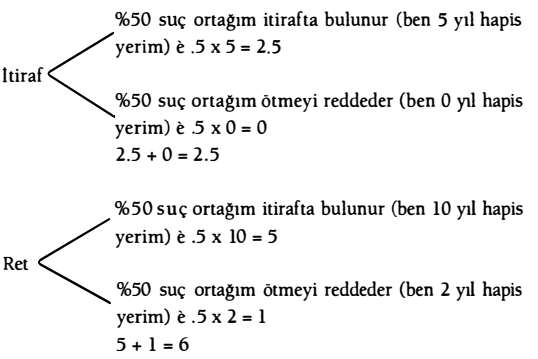
Yukarıda gördüğümüz karar tablosunda, suç ortağınızın nasıl bir karar vereceğinden *emin olmanın* yolu yoktur. Her ikinizin de sorguya direnmesi halinde Kilitlideliklerde ikişer yıl hapis yatarak paçayı sıyıracağınızı bilirsiniz. Ancak ortağınızın sizi ele vermesi ve bu sayede kendisi serbestçe dolaşırken sizin Kilitlideliklerde *on* sene boyunca ömür çürütmeniz gibi kahredici bir olasılığın varlığı da aklınızdan bir an olsun çıkmaz. Dostunuzla konuşma şansınız olmaksızın, izlenebilecek en ideal müşterek yolun ne olduğuna nasıl karar verebilirsiniz?

Belirsizlik anında karar verebilmenin en eski ve en bilinen araçlarından biri, *umulan fayda kuramı*dır. Bu teorinin temelinde şu fikir yatar: Karar aşamasında her bir seçeneğin getireceği sonuçların ne derece olası olduğu hakkında bir tahmininiz varsa ve söz konusu sonuçların her birine ne ölçüde değer verdiğinizi biliyorsanız, hangi tercihin sizin çıkarınızla en çok bağdaştığını basit bir matematiksel denklem yoluyla bulabilirsiniz.[7] Umulan fayda kuramını uygulamaya koymanın en mantıklı metodu kabul edilen "karar ağacı" yardımıyla nispeten basit pek çok karar problemi çözüme kavuşturulabilir. İşe bu yöntemi mahkûmun ikilemini yorumlamada kullanarak başlayıp sonrasında Bilbo'nun içine sürüklendiği çıkmazdan kurtulma yolunda bundan nasıl yararlanabileceğini araştıracağız.

Mahkûmun ikilemiyle karşılaşırsam, bunun *kendi açımdan* doğurması muhtemel sonuçlarına göre kararımı vermem gerekir. Bu ayrıntının farkına varmak ise, bu yönde işime yarayacak bilgileri edinmeye odaklanmamı sağlar. İki seçeneğim vardır (sayfa 307'deki tabloya bakınız). Bu seçeneklerin her birinde suç ortağımın itirafta bulunması veya ifade vermeyi reddetmesi ihtimalleri geçerlidir. Eğer hem ben hem de suç ortağım itirafta bulunursa, Kilitlideliklerde beş yıl hapse mahkûm olurum. Ola ki ben itirafta bulunurken ortağım konuşmayı reddederse, ben sıfır yılla ödüllendirilirken, o hapsi boylar ve daha önce de saydığımız diğer seçeneklerle bu böyle devam eder işte.

Hangi tercihin benim için en iyisi olduğunu tespit etmek için yapmam gereken tek şey, her birinin sonucunun gerçekleşme olasılığını (mesela, yüzde elliye yüzde elli orana sahip bir ikilemde gerçekleşme olasılığı, haliyle elli olacaktır) o sonuca verdiğim değer ölçütüyle (incelediğimiz örnekte, hapishanede geçirilecek en az yıl, en çok değer verdiğim sonucun ölçütüdür) çarpmaktır. Ardından, her bir potansiyel sonuçla ilgili ulaştığım değerleri formüle dökerim:

Vereceğim Karar:

Yukarıdaki sonuçlar, her bir karar için Kilitlideliklerde geçireceğim ortalama yılı ifade eder. Mantıken kodeste mümkün olduğunca az yıl geçirmek isteyeceğimden, bulunabileceğim en doğru tercih, itiraf etmekmiş gibi görünüyor.

Trollerin Işığı Altında: Umulan Fayda Kuramı

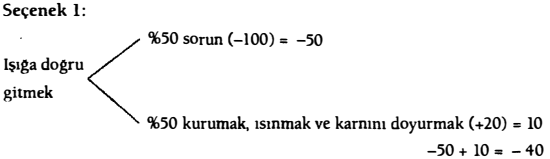
Şimdi diyeceksiniz ki, tüm bu formülasyon *Hobbit*'in konu akışı içinde kafilemize nasıl yarar sağlayabilir? Thorin ve berabe-

maliyete katlandığını varsayarsak, maliyet-kâr analizi (yani kârdan maliyetin düşülmesi sonucu bulunan değer) veya diğer bir ifadeyle, umulan değer, on kuruştur.

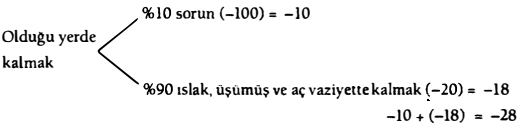
Bu esasa göre beş bardak satmak için sekiz saat mesai yaptığını düşünelim. Umulan değeri elli kuruş olarak karşımıza çıkar. Ama bu defa ek bir masrafı daha vardır: O da, bu satışı yapmak için harcadığı toplam süredir ki ümit edelim buna saatte altı kuruştan daha fazla değer biçiyor olsun (umulan değerin harcanan saat miktarına bölünmesiyle bulunan rakam). Peki ama vaktine ne kadar değer verdiğini ölçebilmesi nasıl beklenebilir ki? Kişiden kişiye değişen ve isabetli tahmin yürütülmesini zorunlu kılan bir yargıdır bu. Çoğu insan kendisine saatte sekiz lira getiren mevcut işinden memnundur, ta ki saatte on iki lira kazanmasını sağlayacak yeni bir iş teklifi alıncaya dek. Ondan sonra ise, bir daha saatte sekiz lira getirecek bir işte çalışabilecekleri fikrini hayal dahi edemezler.

Diyelim ki Bilbo'nun belaya bulaşmaya verdiği rakamsal değer –100 (ne de olsa o bir Hobbittir) iken kuruma, ısınma ve karnını doyurma imkânına biçtiği değer +20'dir. Bunun yanı sıra, ıslak, üşümüş ve aç bilaç bir vaziyette kalmaya verdiği değerin de –20 olduğunu not edelim. Göreceli değerleri numaralandırmak size bir nebze rahatsız verebilir. Umulan fayda kuramı, numaraların bir nevi körlemesine dağıtıldığı bu tür durumlarda da geçerli olabilir. Tek ihtiyacımız, değer verdiğimiz şey ile değer vermediğimiz şey arasında hatırı sayılır bir aralık bırakmak. Dilerseniz şimdi, özetlediğimiz bu esaslar üzerinden hesaplama yapmayı deneyelim:

Seçenek 1:

Seçenek 2:

Bu hesaplamaya göre, olduğu yerde kalmak kötü bir tercihmiş gibi görünmekle beraber, ışığa doğru ilerlemenin *daha da beter* sonuçlara gebe olduğu gözlemleniyor.

Burada potansiyel bir tehlike gizli olduğunu çoktan fark etmişsinizdir belki. Mahkûmun ikileminde belirleyici unsur, sayısal değerlerdir (itirafta bulunmanın veya ifade vermeyi reddetmenin gerçekleşebilme katsayıları ile her bir karara bağlı olarak Kilitlideliklerde hapis yatarak geçirilecek yıl sayısı). Bundan ötürü de, umulan fayda kuramını bu ikilem üzerinde uygulamaya koymak ve soruna berrak bir yanıt bulmak hiç de zor olmaz. Ne var ki, Bilbo'nun muhtemel sonuçları ve bunların gerçekleşebilme ihtimalinin ne derece kuvvetli olduğunu *tahmin etmesi* ve *dahası*, onlara ne ölçüde değer verdiğini ifade edeceğine aklının kestiği numaraları söz konusu sonuçlarla eşleştirmesi gerekmektedir. Olasılığın ya da değerin çok az bile olsa değiştirilmesi, tamamen farklı bir sonuç doğmasına yol açacaktır. Sözgelimi seçenek 1 için belaya bulaşma ihtimalinin %50'nin altında olacağını veya ısınıp karın doyurma olasılığının getireceği kârın %20'den büyük olacağını öngörmemiz halinde, vereceğimiz karar yön değiştirecektir; üstelik aynısı seçenek 2 için de söz konusu. Bu da gösteriyor ki, *başlangıçtaki bilgimiz olabildiğince gerçeği yansıtmalı.*

Ne yazık ki Orta-Dünya'da bu konu üzerine bize yardımı dokunabilecek filozoflar bulunmuyor. Karşı karşıya kaldığı seçenekler hesaplanamayacak kadar belirsizse bizim zavallı Bilbo'nun elinden ne gelir? Birkaç alternatif var elbet, ama yapılacak en doğru şey, problemi sadeleştirmektir sanırız.[9] Ola-

yın alternatif sonuçlarından oluşan tercih yelpazesi ne kadar daraltılırsa, Bilbo'nun karar verme süreci de o kadar kolaylaşacaktır. Isınma, geceyi geçirecek güvenli bir sığınak bulma, üşüme, açlık ve belaya bulaşma gibi çeşitli etmenlere aynı anda odaklanmaya çabalamaktansa, diğerlerini gölgede bırakacak ölçüde kritik tek bir sonuca...örneğin, belaya bulaşma hususuna odaklanmak kanımızca daha akıllıca olur.

Işığa doğru gitme kararı almanın doğuracağı olası sonuçlar mevcut konumu korumanmkilerden daha yüksek bir belaya bulaşma ihtimali arz ediyor ve nihai hedefe ulaşma şansı (Cücelerin gasp edilmiş hazinesini geri alma) her iki seçenekten de fazlaca etkilenmiyorsa, kafile yersiz bir riske atılmaktansa biraz yağmura ve de soğuğa maruz kalsa yeğdir. İster gerçek rakamlar isterse soyutlamalar kullanalım, sorunla karşılaşma olasılığının seçenek 1'de seçenek 2'dekine oranla daha güçlü olduğunu keşfetmek zor değil.

Fayda hesaplamalarını sadeleştirmek, belli bir eylemden sağlamayı umduğunuz yararı olabilecek en yüksek seviyeye taşıma becerinizi kayda değer ölçüde artırabilir. Bilbo için ormandaki ışığın kaynağına doğru ilerlemenin arz ettiği en baskın endişe gerçekten de belaya bulaşmak olsaydı, o ve kafilenin diğer üyeleri hiç kuşkusuz kafa kafaya verip farklı yönde karar alırdı. Sonradan da anlaşıldığı üzere, bu kararın oranlaması %20'ye %20'dir ve artık hepimiz gayet iyi biliyoruz ki kötü niyetli Trollerin elinden sağ salim kurtulmaları ancak feleğin bir cilvesi sonucu mümkün olmuştur.

Orman Elfleri ile Saklambaç Oynamak: Koşulsal Olasılık

Bazen olasılıkları göz önüne almakla yetinmeyip, bir şeyler gerçekleşeceğini bilmek isteriz; çoktan meydana gelmiş bir diğer şeyin ışığında başka bir şeyin meydana gelmesinin ne ölçüde mümkün olduğunu öğrenmeyi arzularız. İşte buna, *ko-*

şulsal olasılık adı verilir. Koşulsal olasılık, *y* olayının çoktan gerçekleşmiş olmasından (veya, gerçekleştiği varsayımından) hareketle, bize *x* olayının gerçekleşme şansının ne olduğunu gösterir.[10]

Örneğin, standart bir iskambil destesinin içinden (joker hariç) bir kart çekmek üzereysem, önceden bir papaz çektiğimi varsayarsak çekeceğim bu yeni kartın da papaz çıkma olasılığı nedir? İlgili tüm geri plan bilgisi elimizin altında olduğuna göre, bu olayın koşulsal olasılığını tespit etmek oldukça kolay görünüyor. Normal bir destede elli iki kâğıt olduğunu, bunların dördünün de papaz olduğunu biliyoruz. Demektir ki, desteden papaz çekme olasılığı 4/52, başka bir ifadeyle, %7.7 iken, ilk çektiğim kartın papaz olması durumunda çekeceğim bir sonraki kartın da papaz çıkma olasılığı 3/51, yani %5.9'dur.

Koşulsal olasılığın en ilginç özelliği, incelenen olayların birbiriyle bağlantılı olmasını gerektirmemesidir. İlk çektiğimiz papazı desteye yeniden katmamamız durumunda olduğu gibi, olaylar ilintiliyse eğer, "birbirine bağımlı" oldukları söylenebilir. İlintili olmamaları durumunda ise "bağımsız"dırlar. Desteden papaz çekme örneğimizde, ilk çektiğimiz papazı tekrardan desteye katmadığımızı varsaymıştık. Peki ya kattıysak? Öyle yapmamız halinde, ikinci çektiğimiz kartın da papaz çıkma ihtimali ilk çekişimizdeki papaz çıkma ihtimalinden oransal açıdan hiçbir şekilde farklı olmayacaktır.[11]

Peki, koşulsal olasılığın bizim bitkin yolculara nasıl yararı dokunabilir dersiniz? Her şeyden önce, başlarına gelen olayların birbiriyle olan bağlantısı konusunda fikir yürütürken hataya düşmelerini önleyecektir. Gecenin karanlığında ormanın ortasında bir ışık huzmesiyle ikinci kez karşılaşmalarını hatırlayalım. Bu hadise öncesinde gerek Beorn gerekse Gandalf kafileye ormanı boydan boya geçen patikayı izleyip başka yöne sapmamaları hususunda sıkı sıkı tembihte bulunmuştur. Ama açlık, susuzluk ve yağmurun altında fare gibi ıslanmak,

gördükleri manzara karşısında tıpkı önceki seferde olduğu gibi bu defa da akıllarını çelmeye ve onları yoldan çıkarıp belaya sürüklemeye yetmiştir: Ağaçların altında meşale misali titreşen ışık huzmeleri.

Tılsımlı nehirde etkisi altına girdiği büyü yüzünden birkaç gündür derin bir uykuya dalmış olan Bombur ziyafet sofralarından kalkmadığı güzelim rüyalarından ayılınca kafilenin her zamanki gibi açlığın pençesinde ve ıpıslak vaziyette olduğu gerçeğiyle yüzleşmek durumunda kalır. Yolcular ağaçların arasında belli belirsiz parıldayan bir ışık seçmeye başlayınca, "Rüyalarım gerçek oluyor," der Bombur.[12] Bu noktada, kendilerine aşina olmayan bir ormanın göbeğinde karşılarına çıkan buna benzer bir ışığa doğru ilerleme kararı aldıkları son defasında Troller tarafından tutsak alındıklarını anımsayarak, benzer bir hamlede bulunmadan önce ciddi bir tereddüt geçirmeleri beklenirdi. Bir ışık huzmesinin cazibesine kapılıp gidince başları nasıl belaya girdiyse, bir diğer ışık huzmesinin çekim gücüne yenilmenin de onları belaya sürükleyeceğini varsayabilirlerdi pekala. Fakat bu yeni ışık kümesinin öncekine oranla daha güvenli sonuçlar doğurması da kuvvetli bir ihtimaldi, hele ki ışıkların kaynağını araştırma dürtüsünün üst üste iki kez başlarına çorap örmesi zor bir ihtimalken. Kararlarını bu iki temel dayanaktan birine göre aldılarsa eğer, "kumarbazın yanılgısı" diye bilinen fenomenin çeşitli versiyonlarını hayata geçirmişler demektir.

Yanılgı, karar verme aşamasında yapılan bir hatayı ifade eder. Buna göre, kumarbazın yanılgısı, birbirinden bağımsız – yani, sebepleri bakımından bağlantısız– iki olay arasında bir çeşit ilinti olduğu varsayımıyla hareket etmek şeklinde özetlenebilir. Örnek vermek gerekirse, madeni bir parayla yapılacak yazı-tura atımı sırasında yazı gelme olasılığı %50'dir. Önceki atımda yazı geldiyse bir sonraki atımda da yazı gelme olasılığı nedir acaba? Yine %50. Peki ya yüz kere üst üste yazı geldiy-

se bir sonraki atımda tekrar yazı gelme olasılığı nedir? Halen %50. Bunun nedeni, her bir atımın diğerlerinden *bağımsız* oluşudur. Bağımsız koşulları birbiriyle ilintiliymiş gibi ele alma hatası, kumarbazın yanılgısı olarak nitelenir, çünkü kumarbazlar bazen bir oyun gecesinin başından bu yana kötü gitmiş olan şanslarının hep böyle devam edemeyeceği ve o geceki oturum bitmeden *elbet iyiye döneceği* fikrine kapılırlar. Buna alternatif olarak, masa başına oturduğundan bu yana devamlı kazanan bir kumarbaz ise serinin böyle sürüp gideceği ümidiyle her el açımından sonra içinden "Hele bir el daha alayım da, sonra kalkarım masadan," diye geçirerek, kendisini oyunda bir süre daha kalmaya (ve de farkında olmaksızın felaketini yine kendi eliyle hazırlamaya) teşvik eder.

Ne sevindiricidir ki, düş kırıklıklarından yakasını bir türlü sıyıramayan bizim yolcular bu hataya düşmüyor. Gözlerine ilişen bu yeni ışığa doğru ilerlemekte tereddüt ederler çünkü ormanı bir uçtan diğer uca geçen patikadan şaşmamaları konusunda hem Beorn hem de Gandalf tarafından sıkıca uyarılmışlardır. Sonuçta aldıkları karar, koşulsal olasılıktan hareketle belirlenmiş umulan fayda açısından son derece tutarlıdır. Seçenek 1, yani ışığa doğru ilerleme, tehlikeli bir tercihtir. "Eğer sofradan sağ salim kalkamayacaksak, ziyafetin hiçbir albenisi yok" der Thorin nitekim. Fakat ikinci seçenek, yani patika boyunca ilerlemeyi sürdürmek de, ilkinden pek iyi sayılmaz. Thorin'in az önce alıntı yaptığımız ifadesine Bombur'un verdiği karşılık da bunu ortaya koyuyor: "Ama bir ziyafet olmadan zaten uzun süre hayatta kalamayız."[13] Görüldüğü gibi, her iki seçenek de ciddi risk barındırmakla birlikte, seçenek 1'deki ihtimaller seçenk 2'dekilerden daha avantajlı. Bunun üzerine, ışıkların kaynağını araştırmak üzere o yöne gözcüler göndermeye karar verirler. Olayların birbiriyle bağlantılı olduğu durumlarda düğümlerin çözümünde son derece büyük yararlar sağlayan koşulsal olasılık kavramının içerdiği mantığın ve iş-

leyiş esaslarının daha iyi kavranması, yanılgılardan kurtulma yolunda da elimizi güçlendirecektir.

Gözü Kara İlerlemek... Ama Çok Da Abartmadan

Belirsizlik anında karar vermenin cesaretle ne gibi bir ilgisi olabilir? Hepimizin bildiği gibi, bazı kararlar kişinin karakteristik yapısını açığa vurur. Aristoteles kişinin karakterinin korku veya öfke gibi belli ihtiraslar ya da duygulara karşılık olarak zaman içinde geliştirilen birtakım psikolojik hallerin bir araya gelmesi sonucu şekillendiğini savunur.[14] Bir karakter özelliği ancak belli bir tutkuya cevaben geliştirildiğinde erdemli kabul edilir. İhtiraslarımıza kimi zaman erdemli kimi zamansa erdemden yoksun yollarla karşılık veririz. Aristoteles çarpık veya hatalı karakter özelliklerini "kusur" olarak niteler. İki tür kusurun varlığından söz edilebilir. Eğer bir fiil erdem bakımından zayıfsa, bu "eksiklik" özelliği ön plana çıkmış bir kusurdur. Bir fiilin erdem için gerekli olan niteliklere aşırı derecede sahip olması durumundaysa, "abartılı" bir kusur söz konusudur. Buradan hareketle erdem dediğimiz şey bir çeşit "orta yol," iki kusur arasında tam orta yerde duran bir denge noktası olarak ifade edilebilir.

Cesareti korkaklıkta simgeleşen eksiklik ile gözü pekliğin abartısı arasında, orta yoldaki bir erdem şeklinde tanımlar Aristoteles. Cesaretin karşı geldiği ihtiras ise korkudur. Aristoteles cesur diye addedilecek kişinin korkusuz olan değil, korkuyla, özellikle de ölüm korkusuyla yüzleştiğinde uygun şekilde davranmayı bilen kişi olduğunun altını çizmiştir.[15] Gelin onun fikirlerine kendi kaleminden kulak verelim:

> Demek oluyor ki, korkak kişi, gözü pek kişi ve cesur kişinin ulaşmak istediği hedefler aynı, fakat o hedeflere ulaşırken izlediği yol farklı; ilk ikisi sırasıyla eksik kalıp abartıya kaçarken üçüncüsü en ideal konum olan orta noktayı tutar; gözü pek

> kişi acelecidir ve tehlikeye atılmaya her daim can atar göründüğü halde kendisini bir kez tehlike altında hissetti mi geri çekilir, buna karşılık cesur kişi öncesinde sakin ve soğukkanlı bir tavır takınırken eyleme geçme zamanı geldi mi ileri atılmakta tereddüt etmez.[16]

Her ne kadar "Korkunç diye tanımlanan şey herkes için aynı değildir," diyerek cesurca şeklinde nitelenen türde eylemlerin kişiden kişiye bir ölçü değişiklik gösterdiğini onaylasa da, Aristoteles cesur bir kişinin en çok kafasını yoran konunun hepsinden daha korkuncu, yani ölüm, özellikle de asil bir ölüm olduğunu vurgular.[17]

Hobbit'in sayfaları çevrildikçe Bilbo ve beraberindekiler ölümle defalarca burun buruna gelir. Peki Bilbo ölüm ihtimaline karşı uygun bir tepki geliştirebilmiş midir acaba? Onun için Aristoteles'in cesaretle ilgili kıstaslarını karşılıyor denebilir mi? Bu sorulara yanıt bulmanın bir yolu, Bilbo'nun sonuçların belirsizliğini koruduğu durumlarda eldeki bilgi ışığında en mantıklı çıkarsamalarda bulunup bulunmadığını ortaya koymaktır. Risk almanın mantıkla örtüşmediği anlarda kendisini tehlikeye atıyorsa, yersiz bir cüret gösteriyor demektir. Riske girmenin mantığın gereği olduğu durumlarda geri adım atması ise korkaklık ettiği anlamına gelir.

Bilbo korkuya kapıldı mı bunu açıkça gözlemlersiniz. Cücelerin kendisini de dalgasına kaptırmak istediği tehlikelerle dolu seferin ayrıntılarını ilk duyuşunda suyu kaynama noktasının zirvesine varmış bir çaydanlık gibi çığlığı basışını ve erimekte olan bir jöle gibi titreme nöbetlerine tutuluşunu anımsayalım. Trollerin koyun kızartmasını aşırma göreviyle yüzleştiğinde "fena halde" telaşlanması da unutulmazlar arasındadır.[18] Kartallardan birinin pençeleri tarafından sımsıkı kavranmış bir vaziyette gökyüzünde taşındığı sırada başı dönmüş, gözlerini kapamak zorunda kalmıştır.[19] Ve pek çok defa toprağın içine gömülü sevgili Hobbit-oyuğunun o güven ve konfor dolu ortamına dönmeyi dilemiştir.

Bununla beraber, temkinli davranmayı gerektiren durumlarda Bilbo'nun gözü kara hareket etmediği görülür. Onun şöyle veya böyle bir hamlede bulunması kaçınılmaz hale gelene dek korkudan dizlerinin bağı çözülmüş vaziyette beklediğine tanık oluruz. Beorn'un evinden ayrılmaya hazırlandıkları sırada Gandalf'a Kuytuorman'ın içinden geçmelerinin şart olup olmadığını sorar Bilbo. Gandalf tüm diğer yolların nispeten daha tehlikeli olduğu cevabını verir bu soruya. Bu açıklamadan da anlaşılıyor ki, kafileyi en tehlikesiz görünen rotaya sevk eden, alternatif yolların arz ettiği tehlikedir. Yalnız Dağ'ın derinliklerinde, ne yana gitmesi gerektiği konusunda çıkmaza düşünce Bilbo'nun duruma şöylelikle sade bir açıklama getirdiğini izleriz: "Şahsen hiç umudum yok, keşke evimde olabilseydim."[20]

Dahası, genel bir açıdan bakılacak olursa, Bilbo'nun kararlarının her defasında o an için mantıkla en uyumlu yolla tutarlı olduğu görülür. Aksini yapmaları durumunda üstesinden gelmek zorunda kalacakları, gecenin olağan güçlükleri onlar için çok daha az tehdit oluşturacağından, Bilbo ile grubun diğer üyelerinin Trollerin kamp ateşinin ışığına doğru gitmekle hata ettiğini makalemizin geride kalan bölümünde işlemiştik. Üstelik "ejderhalar ve kurnazlıkları hakkında daha çok şey bilse" bile Smaug'a gizlice yaklaşma gafletinde bulunmayacağını gayet iyi biliyoruz.[21] Gelgelelim, böylesi bir bilgiye sahip değildi pek tabii.

Hatırlayacağınız üzere, onları dosdoğru örümceklerin tuzağına sürüklemiş olsa da, Bilbo ve yol arkadaşlarının Orman Elflerinin yerleştirdiği meşalelerin ışığına doğru ilerlemesinin mantıklı bir hareket olduğuna da değinmiştik. Bununla da kalmayarak, Bilbo gerek örümceklerin kıskacına düştüklerinde gerek Orman Elfleri tarafından tutsak edildiklerinde gerekse Dumanlı Dağlar'da Goblinlere karşı verdikleri savaş sırasında dostları uğruna kendi yaşamını riske atar. Bu sayılan olayların her birinde, Gollum'dan aşırdığı sihirli yüzüğün gücüne

başvurup görünmez olma ve bu sayede tehlikeden korunma imkânına sahiptir. Ne var ki, arkadaşlarının hayatta kalması ve Goblinlerin yenilgiye uğratılması onun gözünde yüce amaçlar olduğundan, ölüm riskini göze almıştır.

Hepsinden önemlisi, Bilbo'nun Yalnız Dağ'ın derinliklerine doğru bir başına ilerlediği ve Smaug'un varlığını giderek daha çok hissettiği sahnelerde Tolkien Hobbitlerin yaradılışının bir diğer yönüne ışık tutmuştur:

> İşte bu noktada Bilbo durdu. Buradan sonra yola devam etmek yaptığı en cesur şeydi. Sonraları olan muazzam şeyler bununla kıyaslanamazdı bile. Asıl savaşı, onu bekleyen büyük tehlikeyi daha görmemişken, tek başına verdi.[22]

Böylelikle, tüm bu saydığımız durumlarda Bilbo'nun cesurca diye tanımlanagelen eylemin klasik standartlarını yerine getirdiği rahatlıkla söylenebilir. Peki ama bu onun cesur biri olduğunu ve karakterinde cesaret erdemi barındırdığını iddia etmek için yeterli mi? Aristoteles'e göre, böyle kesin bir yargıda bulunmak her zaman bu kadar kolay olmaz.

Az önce saydığımız durumlarda Bilbo'nun cesurca davrandığını hiç kuşkusuz Aristoteles de kabul ederdi. Ama bizim Hobbitin tedbirsizce, hatta korkakça hareket ettiği durumlar da yok değil. Pek çoğumuzun sıklıkla yaptığı gibi, tutarsız bir davranış tarzı sergileyen birinin karakteri için ne söylenmeli sizce?

Aristoteles insan karakterinin zamanla şekillendiğini ileri sürer. Belli bir erdemi benimsemek için, öncelikle onu icra etmelidir kişi. Spor salonunda bir defalığına ağırlık kaldırmak faydalı bir egzersiz olabilir, fakat sizi olduğunuzdan daha güçlü kılmaz. Daha güçlü olmak için aynı egzersizi yıllar yılı ve de düzenli şekilde yapmanız gerekir. Bu sürece birkaç haftalığına ara vermeniz ise o ana dek katettiğiniz aşamaların heba

olmasına yol açıp güçlenme yolunda sizi geri düşürecektir. Aristoteles'in gözünde bunun aynısı manevi "kaslarımız" için de geçerli. Erdemli biri haline gelmek için, bizi kötü davranışlar sergilemeye teşvik eden itkilere karşı durabilmeliyiz. Ahlaki yönden direnç göstermemizi gerektirecek durumlar karşısında erdemli hareket etme yetisi edindikçe, karakterimizi fazilet temeli üzerine inşa etme hedefine daha çok yaklaşırız.

Buradan hareketle, Bilbo'nun cesur biri olduğu gibi sade bir hükme varmaktansa, onun pek çok farklı durumda cesurca hareket ettiğini ve ruhundaki cesaret erdemini giderek geliştirdiğini ifade etmek daha doğru. Bilbo *Yüzüklerin Efendisi*'nde o âna kadarkilerin hepsinden daha baştan çıkarıcı bir tehditle yüzleşecek ve kendisini bir kez daha "kaşıklarından çok fazlasını" yitirmiş bulacaktır.[23]

NOTLAR

1. J.R.R. Tolkien, *Hobbit*, çev. Gamze Sarı, Ithaki Yayınları, Istanbul, 2011 (5. Baskı), 53.
2. Aristoteles, *Nicomachean Ethics*, çev., W.D. Ross, *The Basic Works of Aristotle* içinde, ed., Richard McKeon (New York: Random House, 2001).
3. Tolkien, *Hobbit*, 108.
4. Aynı eserde, 111.
5. Ne var ki, filozofların hatalı bilgi toplama tekniklerini devamlı olarak eleştirdiği görülür.
6. Karar verme süreçleri üzerine fikir yürüten düşünürlerin çoğunlukla odaklandığı iki ana alan vardır. İncelemelerini ya bilgiyi ve inancın veya eylemin gerekçelerini mercek altına alan epistemoloji (bilgibilim) üzerine, ya da muhakemenin her türlüsünü masaya yatıran mantık üzerine yoğunlaştırırlar. Pek çok matematikçi ve ekonomi bilgini de, karar teorisi ve oyun kuramı gibi mantıksal çıkarsama yöntemleri üzerinde çalışır. Farklı meslek gruplarından olup da bu alanlarda uzmanlaşmış kişilerle fikir alışverişine girmek, çalışmaları sırasında filozoflara büyük fayda sağlar.
7. Bu sizi aynı zamanda bir Yahtzee ustası haline de getirebilir! Umulan fayda kuramı üzerine kaleme alınmış daha detaylı bir çalışma için, bakınız: Ian Hacking, *An Introduction to Probability and Inductive Logic* (Cambridge, Birleşik Krallık: Cambridge Üniversitesi Yayınları, 2001).
8. Grubu oluşturan kişiler aynı sonuçlara...örneğin, kâr marjını artırmaya veya genel giderleri kısmaya değer verdiği sürece şirketler ve kurumlar

da umulan fayda kuramından yararlanabilir. Elimizin altındaki inceleme konusunda ise Bilbo'nun evinin rahat yaşam ortamına verdiği değer, başını belaya sokma olasılığı karşısında duyduğu korkudan daha baskın olabilir. Fakat Belladonna Took'un oğlu oluşu göz önüne alınırsa, bu zayıf bir ihtimal.

9. Bunun bir alternatifi, umulan fayda kuramının temel fikrini benimsemekle beraber gerçek rakamlar değil, soyutlamalar kullanmaktır: Pozitif (+), negatif (–) ve sıfır (0). (Nitel karar alım yaklaşımı üzerine daha fazla bilgi için, bakınız: Simon Parsons, *Qualitative Methods for Reasoning under Uncertainty* ([Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 2001]). Bir kararın iki alternatif sonucunun da pozitif olduğuna kanaat getirmişsek, varacağımız karar genel anlamda pozitif bir karar olacaktır ve bu bağlamda çantada keklik sayılabilir. Her iki sonucun negatif olması durumunda ise kararın kendisi de negatif olacak ve muhtemelen zayıf bir tercih teşkil edecektir. Bu yaklaşımı karmaşık karar alma süreçlerinde bile kullanışlı kılan bir dizi ayrımcı denklem mevcuttur mevcut olmasına ama bizim ele aldığımız basit örnekte, umulan fayda formülümüz de aynı sonuçları elde etmemizi nasıl olsa sağlayacaktır. Ne yazık ki bu yöntemin bizim berduş kafilemize yarar sağlamasının yolu yok. Seçenek 2'nin kötü sonuçlar doğuracağını bilsek bile, seçenek 1'in yol açacağı sonuçları kestiremiyoruz. Bu durum, (–) ile (+)'nın birbirini nötrleyip nötrelemeyeceğini veya birinin diğerinden daha büyük çıkıp çıkmayacağını bilmeyişimizden kaynaklanıyor. Kısacası, sonuçları kıyaslama olanağından yoksunuz.
10. Koşulsal olasılık: O(B/A) = [O(A) x O(B)] / O(A).
11. Olasılıkla ilgili daha kesin veriler üzerinden fikir yürütebilmek için birkaç sembole ihtiyacımız vardır. *O* harfinin "olasılık," / (taksim) işaretinin ise "varsayımıyla" anlamına geldiğini kabul edelim. Buna göre, "(P2/P1)" şu şekilde yorumlanır: "Daha önce bir papaz çektiğim varsayımıyla bir papaz daha çekerim." Koşulsal olasılığımız ("Çoktan bir papaz çekmiş olduğum varsayımından hareketle tekrar papaz çekme olasılığım") şimdi şu şekli alacaktır: O(P2/P1). Makalemizin 10 numaralı dipnotunda yer alan formüle bu figürleri işlersek aradaki farkı daha net görebiliriz:

Çekilen ilk papaz elde tutulursa:	Çekilen ilk papaz yeniden desteye katılırsa:
O(P1) = 4/52	O(P1) = 4/52
O(P2) = 3/51 (P1 destenin dışında bırakıldı)	O(P2) = 4/52 (P1 tekrardan desteye katıldı)
Bu durumda: O(P2/P1) =	Bu durumda: O(P2/P1) =
3/51 x 4/52 = 3/51 (veya %5.6) 4/52	4/52 x 4/52 = 4/52 (veya %7.7) 4/52

12. Tolkien, *Hobbit*, 215.
13. Aynı eserde.
14. Kişilik halleri "erdemin gerektirdiği davranış şekline ihtiraslarımız uyarınca kimi zaman düzgünce kimi zamansa yetersizce gösterdiğimiz uyumdur." Aristoteles, *Nicomachean Ethics,* II.5, 1105b25.
15. Korkusu olmayan kişi "bir çeşit deli ya da duyarsız biri sayılır." Aynı eserde, III.7, 1115b.
16. Aynı eserde, III.7, 1116a.
17. Aynı eserde, III.6, 1115a.
18. Tolkien, *Hobbit*, 56.
19. Aynı eserde, 160.
20. Aynı eserde, 307-308.
21. Aynı eserde.
22. Aynı eserde, 299.
23. Aynı eserde, 422.

ORADAYDIK VE ŞİMDİ YİNE BURADAYIZ

BİR MASUMİYET VE DENEYİM ŞARKISI

Joe Kraus

Kısa bir süre önce, o sıralar biri altı diğeriyse sekiz yaşında olan iki oğluma *Hobbit*'i baştan sona yüksek sesle okudum, ama kitabın hepimizin kulağına aynı geldiğine pek emin değilim. Üçümüzün beraberce Shire'dan ayrılıp Kuytuorman'ı aşarak nihayet Yalnız Dağ'a ulaştığı doğru olsa da, benim onlarınkinden farklı bir deneyim yaşadığım kesin. Neticede, bu benim aynı kitabı belki sekizinci okuyuşumken, onlar için yepyeni bir deneyimdi.

Oğullarım Hobbit-oyuğu denen şeyin ne olduğunu yeni yeni öğrenirken ben Bilbo'nun çok yakında uzun bir maceraya atılacağını adım gibi biliyordum. Onlar tam on üç Cüceyi tek tek tanımakla uğraşadursun, ben Thorin, Fili ve Kili'nin öyküyü sağ çıkaramayacağının farkındaydım. Ve kitabın sonu geldiğinde benim ufaklıklar Bilbo'nun eve dönüşünü coşkuyla kut-

larken ben bunun geçici bir son olduğunun bilincindeydim; Bilbo'nun "kıymetlisi"nin zamanla onun da ruhunu kemirecek ve tedavi olma ümidiyle ilkin soluğu Ayrıkvadi'de almasına, sonuçta ise Orta-Dünya'yı terk etme zorunluluğu hissetmesine yol açacak kadar kuvvetli bir kötülük barındırdığını *Yüzüklerin Efendisi*'nden biliyordum.

Onlar kendilerine dinlemeye değeceği garantisini verdiğim bir öyküye kulak verirken, ben daha geniş kapsamlı bir öykünün giriş kısmını, Tolkien'in Orta-Dünya'yı konu alan o engin ve ayrıntılı tarihçesinin küçük bir kesitini tekrardan ziyaret etmekle meşguldüm. Bu kitabı çocuklarımla paylaşmak istedim çünkü onu seveceklerini umuyordum. Efsanenin diğer bölümlerinde Morgoth'un Húrin'in çocuklarına işkence edişine, Cadı-kral'ın Arnor halkını evlerine yaptığı baskın sonucu öldürüşüne veya Tek Yüzük'ün yok edilişinin bir bakıma Elf ırkının o hüzünlü sonunu hazırlayışına tanıklık etmiş birinin gözüne şimdi bu kitabın önceki okuyuşlarına oranla ne denli farklı göründüğünü onlara izah etmemin kabul edersiniz ki olanağı yoktu.

Başka bir ifadeyle, *Hobbit* romanı konuyla ilgili ne ölçüde tecrübe sahibi olunduğuna bağlı olarak, birbiriyle çelişen iki ayrı yolla etkiler okurunu. Tolkien'in yarattığı dünyaya ilişkin hiçbir şey bilmeyen biri için en iyi giriş yoludur bu kitap, çünkü aynı dünyayı sahne edinmiş diğer eserler ile herhangi bir benzerliği bulunmadığı gibi, peri masallarınkini andıran konu özelliklerine de sahiptir. Biricik Tolkien'ini belleğine bir daha silinmemecesine çoktan kazımış olan okur içinse, bunun tam tersi bir işlevi vardır *Hobbit*'in. Şu aşamada asıl çaba, bir yandan ilk bakışta çocuklar için yazılmış bir masal izlenimi uyandıran bu eserin okuruna verdiği o sade keyfi yeniden tadarken diğer yandan onunla gerek *Yüzüklerin Efendisi* gerekse Kadim Zamanlara dair kaleme alınmış birbirinden karamsar ve de ciddi diğer eserleri bir şekilde bağdaştırabilmektir. Diğer bir

deyişle, deneyimli okurları nispeten masumane bir düzeye gerisingeri dönmeye davet ediyor bu kitap; nasıl sonuçlanacağını gayet iyi bildiğimiz şu aşamada bizi baştan başlamaya çağırıyor.

Hobbit'in hemen başlarında ortaya atılmış şu yarım yamalak vaadi ele alalım mesela: "Bu, bir macera yaşayan ve kendisini bütünüyle beklenmedik şeyler söylerken bulan bir Baggins'in öyküsüdür. Belki komşuların saygısını yitirdi, ama kazandığı –eh, öykünün sonunda bir şey kazanıp kazanmadığını göreceksiniz."[1] Bu ifade tarafsız bir bakış açısıyla yeniden okunduğunda, cümlenin ortasındaki duraksama "Evvel zaman içinde" kalıbıyla başlayan şu bildik öykülere benzer şekilde arkamıza yaslanıp kendimizi sayfalarının akışına bırakacağımız eğlenceli bir serüvenin habercisiymiş gibi algılanıyor.

Ne var ki, izleyen süreçte Bilbo'nun başına neler geleceğini –yani iradesinin giderek daha yoğun biçimde Yüzük'ün hükmü altına gireceğini ve "Baggins ailesine mensup" bir başkasının da *Yüzüklerin Efendisi* boyunca devam edecek korkunç bir avın odağı konumuna sürükleneceğini– bildiğimiz için, bu duraksama çok daha meymenetsiz ve kaygı verici bir şekle bürünüyor. Bilbo'nun işin sonunda gerçekten de kazançlı çıkıp çıkmadığını sorguluyor sanki bu ifade. Maceraları Bilbo'nun masumiyetine mal olmuş ve belki de onu, halen fırsatı varken kapıyı Cücelerin yüzüne çarpmış olması durumunda süreceğine nazaran çok daha karanlık ve huzursuz bir yaşama mahkûm etmiştir.

Felsefi açıdan ele alındığında, *Hobbit*'in ortaya sürdüğü sorulardan birinin sonradan edinilen tecrübelerin ışığında masumiyetin nasıl algılanması gerektiği olduğu söylenebilir. Kitabın alt başlığı *Oradaydık ve Şimdi Buradayız* olsa da, Bilbo'nun –en azından, o beklenmedik buluşmanın gerçekleşeceği günün sabahında misafirlerini yemek masasında temiz tabaklarla karşılama konusunda titizlik gösteren haliyle Bilbo'nun– onca serüveni geride bıraktıktan sonra gerçekten de evine dönüp

dönemediğini soruşturmaya değer. Olaya ortak fayda açısından bakıldığında, Bilbo'nun doğru şeyi yaptığı tartışma götürmez.

Kendi açısından bakıldığında ise, Bilbo'nun maceraya atılma kararının onu alışageldiği huzur ve mutluluktan mahrum bıraktığı açıktır. Cücelerle yola çıktığı günün sabahında almış olduğu karar, masum ve bazen de sevimsiz komşuları açısından güzel sonuçlar doğuracak olsa da, biriktirdiği sayısız hatıranın ve de hazineden payına düşen kısmın bunları karşılamaya yetecek bir bedel olup olmadığını kendi kendimize sormamıza neden olacak kadar büyük bir kişisel felaket de getirmiştir ona. Diğer bir deyişle, Bilbo masumiyetini zaman içinde edindiği deneyimlerle takas eder, fakat tek taraflı bir değiş tokuştur bu aslında. Takasa girişmeden önce razı geldiği şartların ne olduğunu bilme olanağı yoktur ve bir kez adım attı mı süreci geriye çevirmesi de mümkün değildir.

Oradaydı ve Şimdi Yine Burada... Ama Tam Anlamıyla Geri Dönebildi Mi Acaba?

On sekizinci yüzyıl sonları ile on dokuzuncu yüzyıl başlarında edebiyat dünyasında iz bırakmış İngiliz Romantik şairleri, geçirdiğimiz deneyimlerin taşıdığı anlamın ancak masumiyetimizden alıp götürdükleri üzerine derinlemesine kafa yorup çıkarsamalarda bulununca idrak edilebildiğine inanırlardı. William Wordsworth (1770–1850) gerçek şiiri "sükûnet yoluyla açığa çıkarılan duyguların" ürünü olarak tanımlar. *Lyrical Ballads* adlı esere yazdığı önsözde de –ki bu çalışma, o dönemin "çok tutan hitleri"nin çoğunu içermesi bakımından Romantizm hareketinin Beyaz Albümü kabul edilir– belirttiği üzere, şiir, unutulmuş duyguların yeniden hatırlanmasına yol açan deneyimlere denk bir deneyimdir. Böylesi bir anımsama onarıcı özellik gösterebilir –bizi asıl deneyimimize geri götürebilir– veya eskiden olduğumuz kişiyle aramızdaki uzaklığın bilincine varmamızı sağlayabilir.

Wordsworth bu sürecin geçerliliğine samimiyetle inanmış ve bu bağlamda, şair adaylarını duygularını harekete geçiren şeyler hakkında dizeler döktürmeye başlamadan önce onları yeniden tecrübe etmeyi denemeye teşvik etmekle, şiir yazma sanatına dair adeta bir reçete yazmıştır. Gelin bu noktada Wordsworth'un kendi ifadesine göz gezdirelim: "Sükûnet bir çeşit tepkinin sonucu olarak yavaş yavaş silinip tümüyle ortadan kalkana dek tasarım aşamasında kalan duygu, kendisini doğurmuş olan düşüncenin başlangıçta üzerine yoğunlaştığı şeyle büyük ölçüde benzeşerek, zamanla biçimlenir ve zihinde kendi de yer edecek konuma gelir."[2]

Bu karmaşık yorumu çözümlemek biraz emek istiyor gibi, ama işin özeti, Wordsworth ile Romantik akıma bağlı çağdaşlarının, geçirdikleri dönüşümün yaşadıkları deneyimlerden ne ölçüde etkilendiğiyle fazlaca ilgilenmiş olduğudur. Kaleme aldıkları şiirlerin bazıları onları geçmişe götürür, gençliklerinde duyduklarına benzer hislere yeniden kapılmalarına yol açar. Ne var ki, bu durum genç birer delikanlıdan yetişkin birer adama dönüşme sürecinde yitirdikleri şeyleri de ölçmelerine olanak tanır bir bakıma. Hüzünlü bir özlem coşku dolu kutlamaları çoğunlukla bastırır ve şairlerin daha masumane bir ruh haline geri dönebilmeye dair beslediği ümitler de böylelikle boşa çıkar. Her ne kadar bunu yaparken başka sözcüklere başvurmuş olsalar da, asıl sorgulamak istedikleri, yetişme süreçlerinin onların ruhunda asla tam olarak iyileşmeyecek bir yara meydana getirip getirmediğidir.

Lyrical Ballads'ta yer alan ve Wordsworth'un Alford köyü yakınındaki bir dere kenarına uzun bir aradan sonra yaptığı ziyareti konu aldığı "Lines Written in Early Spring"i [İlkbaharın İlk Günlerinde Kaleme Alınmış Dizeler] inceleyelim mesela. Oraya küçük bir çocukken gerçekleştirdiği son ziyaretten bu yana geçen onlarca yıl süresince yörenin ne denli büyük bir değişime uğradığına dikkat çeken şair, tabiatı algılayış biçimiyle

geride kalan zaman zarfında edindiği bilgiler arasındaki zıtlıkları yorumlamaya koyulur:

> O harikulade ürünleriyle bağdaştırır Tabiat
> Benliğime hükmeden nefsi;
> İnsanın insanı ne hale getirdiği ise
> Kedere boğar yüreğimi.[3]

Öyle anlaşılıyor ki, o derenin kenarına bir kez daha geldiği an duyduğu keyif, tıpkı çocukluğunda Tabiat Ana'nm onun önüne açıkça serdiğindeki gibi duru, hiçbir dış etkence gölgelenmemiş bir histir. Bununla birlikte, hayatın akışı içinde yıllar geçtikçe çocukluğunda edindiği bu kesin görüyü her nasılsa unuttuğunun da farkına varır. Yetişkin bir adam olma yolunda ilerlediği sırada kendisine olan bakışı değişmiş, kişiliğinden öncekine oranla çok daha az etkilenir hale gelmiştir. Büyüyüp yetişmek için bir bedel ödemiştir ve bunu tersine çevirmek için artık çok geç olsa da, kaybettiği şeylerin hiç değilse bir kısmını geri kazanabilme amacıyla bu şiiri satıra döker.

Romantizm kalıbına uyan bu tür bir şiir kurgu bakımından Shire'a çok uzak gibi görünse bile, pek çok eleştirmenin Tolkien'i bir çeşit Romantik olarak kabul etmesi dikkatten kaçmıyor. Wordsworth gibi o da, kişinin öz benliğini pek çok benzerinin içinden ayıklayıp çıkarmaya çabalamaktansa tabiatın içinde bulacağımızı savunur; bu fikrin ne derece isabetli olduğu, Bilbo'nun ruhunun derinliklerinde gizli olan Took yaradılışının bilincine ancak yabanıl topraklara daldıktan sonra vardığı gerçeğiyle destekleniyor.

Yine Romantiklere benzer şekilde, Tolkien "ahali" diye tanımladığı şeyin kültürüne özel bir ilgi duyar: Sözde cahil ve de eğitimsiz topluluklar tarafından türetilip muhafaza edilerek nesilden nesile aktarılan şarkılar, peri masalları ve efsaneler. Aslına bakılacak olursa, tüm Orta-Dünya fikrini sırf bizzat

geliştirdiği çeşitli dilleri sergilemek ve zihninde canlandırdığı öğelere zemin teşkil edecek hayali bir kültür meydana getirmek için oluşturduğunu kendisi de birden çok kez ifade etmiştir. Demek oluyor ki, onun bu kapsamlı çalışması çoktan kaybolup gitmiş daha masumane bir merak etme ve keşifte bulunma kapasitesini yeniden edinme çabası olarak yorumlanabilir bir bakıma.

Tıpkı yaratıcısı gibi, Bilbo'nun kendisi de Romantik bir karakter ortaya koyar. *Hobbit*'in senaryosu boyunca devamlı olarak bir yerden başka bir yere seyahat ettiği sırada bir yandan gördüğü görkemli manzaralar ve şaşkınlık uyandıran şeylere hayranlık duyarken, diğer yandan kendi ruhunun sesine de kulak verir. Kitabın sonlarına doğru, Thorin'in açgözlülüğünün sadece kendisini değil, Elfleri, İnsanları ve de Cüceleri kapsamına alan geniş bir ilişki ağını bütünüyle tehlikeye attığını fark etmesiyle birlikte, diğerleri ne yapacağını bilmez vaziyette kalakalmışken, o, inisiyatif kullanmaya karar verir. Yapılacak en doğru şeyin ne olduğunu başkalarına değil, kendisine sorar ve bulduğu yanıt uyarınca harekete geçip kararını tatbik etmeye koyulur.

Bilbo'nun politik açıdan oldukça karmaşık özellik taşıyan bu çok yönlü manevrası büyük ölçüde ömrünün o safhasına kadar muhafaza etmeyi başardığı masumiyetin ürünüdür. Thorin'in ölümünün hemen öncesinde Bilbo'ya hitaben yapmış olduğu konuşmayı hatırlayalım: "Senin içinde bildiğinden fazla iyilik var, sevecen Batı'nın evladı. Tam gereken miktarda, biraz cesaret, biraz da bilgelik. Daha çoğumuz yemeğe, neşeye ve şarkıya saklanan altınlardan daha fazla değer verse idi, dünya daha neşeli olurdu."[4]

Thorin bu konuşmayı iltifatta bulunma niyetiyle yapmıştır gerçi, fakat seçtiği sözcükler tuhaf bir belirsizlik taşımıyor değil hani. Bilbo için çocuk benzetmesi yapışı, onu bir nebze kazara olsa bile yine de başarıya çıkmış bir yolda seferber ettiği güçle-

rin esas niteliğinin farkında olmayan *anlaşılmazlıktan uzak* biri olarak gördüğünü ortaya koyar. Bilbo'nun izleyen süreçte altın istifleme hevesi gütmemesi gerektiğine vurgu yapmakla da, her şeyden önce onu bu işin içine çektiği için özür diliyor sanki Thorin. Ne de olsa, Hobbiti kafileye katılmaya ikna ederken yararlandığı başlıca unsur, ele geçirilecek olan hazineden vaat ettiği on dörtte bir paydır.

En nihayetinde, takdirlerini sunmanın ötesinde bir şey yapmak için fazla geç kaldığı şu son aşamada, Bilbo'nun karakterine hakim olan, kendisinin ise devamlı bastırma gereği hissettiği, sade ve çocuksu zevklere yönelik eğilimin farkına varır Thorin. Mensubu olduğu Cüce kavmine ne denli azametli bir zafer bahşettiğinin bilincinde olmakla birlikte, Bilbo'nun ruhunda, kendisini vaktiyle bu maceraya atılmamaktan yana tercih kullansa daha mı doğru bir harekette bulunmuş olurdu diye kafa yormaya iten erdemler yattığını sezinler.

Bu bağlamda, *Yüzük Kardeşliği*'nin başlangıç sayfaları kısmen de olsa Yüzük'ün barındırdığı kötü ruhun boyutlarını sergileme işlevi görür. Bahsi geçen bölümde Bilbo'yla yeniden karşılaştığımızda, onu bir zamanlar kendisine sonsuz bir şevk ve mutluluk veren dünyadan usanmış buluruz. Shire artık ona dar gelmekte, eski dostları gözüne sefil gözükmektedir ve kendisini mutlu edebilecek yegane şeyin bir maceraya daha atılmak olduğu sonucuna varmıştır. Diğer bir ifadeyle, halihazırda içinde yaşamakta olduğu koşulların getirdiği deneyimlere oranla, geçmişte başına gelen şeylere daha büyük bir kıymet yüklemektedir Bilbo.

İşin en ürpertici tarafı ise, Yüzük'ten bir türlü vazgeçemediği gerçeğiyle yüzleşmesidir. Gandalf ile Frodo'ya duyduğu sevgiye dahi üstün gelecek ölçüde yoğun bir tutkuyla bağlı olduğu altından yapılma bu küçücük nesneye sımsıkı sarılmakta, Yüzük'e olan bu ihtirasının kendisini öz benliğinden ne derece kopardığını, ancak ona farkında olmaksızın "kıymetlim" diye

hitap ettiği zamanlar –ki Gandalf bile bu ibarenin aslen Gollum tarafından kullanıldığını ona hatırlatma gereği duyar– fark etmektedir.

Tolkien'in önerisine uyulacak olursa, Bilbo'nun kendi öyküsünün birinci elden anlatıcısı olarak algılanması gerektiği fikri olayı daha da karmaşık hale getiriyor. *Hobbit* üçüncü şahsın ağzıyla yazılmış olduğu halde, elimizdeki versiyonun çekirdeğini teşkil eden ve büyük kısmı sonradan Batısınır'ın Kırmızı Kitabı adıyla anılmak üzere bizzat Bilbo tarafından kaleme alınmış olan eser yoluyla, metnin kendisi için de ayrı bir tarihçe meydana getirmiştir Tolkien.[5] Bu sayede, Bilbo'nun gerek *Hobbit*'te gerekse *Yüzüklerin Efendisi*'nde karşımıza çıkan birçok şarkının yazarı olduğunu, yazarlığının ise, tasarılarını kâğıda dökerken bizzat Aragorn'un yardımını alacak kadar ustalık gerektiren bir seviyeye ulaştığını öğreniriz.

Yüzük Kardeşliği'nde Elrond'un evinde geçen sahnelerde onunla tekrar karşılaştığımızda Bilbo'nun geçen zaman zarfında Romantizm'e yakışır duyarlılığa sahip biri olarak kalmadığını gözlemleriz; geçmişe duyulan buhran dolu özlemlere teslim olmuş başarısız bir Romantik şairden farksızdır artık o. Bilbo geçmişini kayıt altına alma uğraşını öylesine saplantı haline getirmiştir ki, kendisini mazur görmelerini rica ettiği Elflerin şenliklerine katılmaktan devamlı olarak kaçınmakta, bunun yerine kalemi ve parşömenleri ile baş başa kalmaya can atmaktadır. Geçirdiği deneyimlerin etkisiyle değişmiştir Bilbo ve bu değişimin bazı bakımlardan kesinlikle kötüye yönelik olduğu yadsınamaz.[6]

Ya Etrafta Gezinenlerden Bazısı Kayboluyor Ya Da Olgunlaşmak Cidden Başarması Zor Bir İş

Wordsworth'un çağdaşlarından biri olan William Blake (1757–1827) deneyim temeli üzerine şekillenmiş bir felsefe tarifi ortaya koymaya tüm diğer Romantik şairlerden daha çok yaklaş-

mıştır. Ona göre, bir kişilikte başlıca iki ruh hali mevcuttur: Bir çocuğun masumiyeti ve yetişkin bir insanın tecrübesi. Her ne kadar bu zıtlık ilk bakışta pek kayda değer görülmese de, onun iki ortak zıtlığın daha altını çizdiği dikkatimizden kaçmıyor: Çocuksuluk ile olgunluk ve masumiyet ile suç arasındaki karşıtlıklardır bunlar.

Blake tüm yetişkinlerin suçlu olduğunu iddia etmez, –kaldı ki, bir baba olarak, çocukların da hiç öyle sanıldığı kadar masum olmadığına sizi temin ederim– onun yerine, bu iki olguyu deneyim edinme yolunda ödediğimiz bedeli daha iyi vurgulamak üzere iç içe geçirir. Bir yandan yaşlanıp olgunlaşırken karakterimizin kötüye gitmesi kaçınılmaz değildir, ama söz konusu yetişme süreci, dünya ile aramızda daha doğal bir bağ kurmamızı sağlayan ruh halinden feragat etmemize sebep olur. Tekrar ifade etmek gerekirse, masumiyet kendine has bir bilgeliğe sahiptir ve ancak iş işten geçip de başımızı çevirerek artık erişemeyeceğimiz bir kişilik özelliğine bakmamıza olanak tanıyacak ölçüde deneyim kazandığımızda onun gücünün farkına varırız.

En ünlü eserleri arasında yer alan ve benzer temalı şiirlerinin bir araya getirilmesiyle oluşan *Songs of Innocence* [Masumiyet Şarkıları] ve *Songs of Experience* [Denèyim Şarkıları] adlı derlemelerinde, adı geçen iki kavramı işler Blake. Ömrünüzün herhangi bir döneminde şiir yazınıyla az çok ilgilendiyseniz, bu şiirlerin bazılarına rastlamış olmanız kuvvetle muhtemel. Sözgelimi "Kuzu" adlı şiirinde, "Küçük Kuzu, söyle seni yaratan kim?"[7] diye seslenir. "Kaplan" şiirinde ise aynı yaklaşımın daha karmaşık bir şekil aldığı göze çarpıyor: "Kaplan! Kaplan! Alev misali parıltılar saçıyor / Ormanlarında gecenin, / Hangi ölümsüz el ya da göz / Yaratıcısıdır bu ürkütücü ahengin?"[8] Her iki soru da aynı şeye odaklanmaktadır: "Varoluşunun kaynağı nedir?" Ne var ki, masumiyeti bakımından Hazreti İsa'yla dahi kıyaslanmış bir yaratık olan kuzu ele alındığında, şairin

bu soruya herhangi bir cevap bulmayı ummadığı açık. "Kim verdi sana bu küçük güzel gözleri?" sorusunun şairane bir versiyonu olan bu örnekte bir bebeğe hitap edilmektedir adeta.

Diğer yandan, başka canlılara zarar verme yetisine sahip tehlikeli bir yaratık olan ve görüntüsü bile dehşet uyandırmaya yeten Kaplan ise bambaşka bir simgedir. Bu şiirin bildiğimiz anlamıyla kaplanlara mı yoksa çok daha fesat ve şeytani bir iblise ithafen mi kaleme alınmış olduğu belli değil. Emin olduğumuz bir şey var ki, onun yaradılışının kaynağını araştıran soruyla yüzleşmekten kaçmamız hiç de kolay değil. İşin bu kısmı hiç de karşına bebek alıp konuşmaya benzemiyor; kötülüğün doğasını çözümlemeye yönelik ciddi bir sorgudur bu daha ziyade. Şair bu dizeleri takiben bir soru daha atıyor ortaya: "Yoksa Kuzu'yu yaratan mıdır sana da vücut veren?" İşte bu sorunun taşıdığı imalar iyiden iyiye akıl karıştırıcı.[9] Eğer cevap evet ise, yani masum koyuna hayat veren ilahi kudret zalim Kaplan'ı yaratanla aynı ise, söz konusu güç hiç de onu kabullenmek istediğimiz gibi sevgi dolu ve ilahi değil demektir. Gelgelelim cevap hayır ise, yani böylesine kötü ruhlu bir varlığı başka bir kudretin yaratmış olma ihtimali de varsa, kötülüğün evrende serbestçe ve etkinlikle dolaşıyor olması gibi korkutucu bir gerçeklik gelir gündeme.

Masumiyet Şarkıları ile *Deneyim Şarkıları* adını taşıyan bu iki derleme arasındaki en önemli farklılık, işledikleri konularda değil, konuyu ele alış biçimlerinde gözler önüne serilir. İlk grup, bir çocuğun yeni yeni keşfettiği dünyayı anlamlandırma çabasını yansıtan şiirlerden oluşuyor. İkinci grup ise, derin düşüncelere dalmak üzere inzivaya çekilmiş bir filozofun zihnini yoracak cinsten, bir yandan olgunlaşırken dünyayı giderek daha iyi tanıyan şairin karşılaşacağı sıkıntı verici soruları içerir.

Blake'in iki şiir grubunu bir araya getirip tek bir derleme halinde yayınlamasıyla okurla buluşan bu eserin içeriğindeki şiirlerin bizim açımızdan başlıca işlevi, iki grubun nasıl zıtlaş-

tığı ve aynı zamanda birbirini nasıl tamamladığına ilişkin fikir edinmektir. *Masumiyet Şarkıları*'nın zarif bir masumiyeti olduğu doğru ama onun aslında ne denli büyük bir güç taşıdığı, ancak *Deneyim Şarkıları*'nın o çok daha karamsar yaklaşımının ışığında ortaya çıkar. Derlemenin baş kısmındaki şiirler sadece tecrübeli zihinlerde anlam kazanabilen devamlı ve bilgece bir görü içermektedir: Çevremizi saran şu dünyada başlangıçta neşe ve keyif verici unsurların da bulunduğu, fakat ilk bakışta tanımlayabildiklerimizin ötesindeki şeyleri keşfetmenin bedeli olarak bunlardan fedakarlık ettiğimiz şeklindedir bu görü.

Tolkien üzerine yapılacak yorumların Blake dışarıda tutularak şekillendirilmesi zor, çünkü o, en azından bazı eleştirmenlerce Tolkien'in ilham kaynakları arasında gösteriliyor.[10] Diğerlerine nazaran kısa soluklu kalan şiirleri için aynısını söylemek güç ama, Blake uzun anlatımlı şiirlerini, insanoğlunun bizimkinden çok daha geniş bir dünyada edineceği deneyimlerin anlamsal özelliklerine dair soruların doğmasına yol açacak sembol ve karakterlerden kurulu başlı başına bir evren meydana getirme yolunda araç olarak kullanır. Thel, Urizen, Orc ve Ahania gibi isimlere sahip, kimi meleksi kimi şeytansı birbirinden tuhaf karakterlere mısralarıyla hayat verirken, kendi eserlerinin sayısız baskısını yaptırmak suretiyle taşbaskı sanatının gelişimine de katkıda bulunmuştur.

Blake'in yazın hayatı tamamen kendi ürünü olacak yeni diller yaratmanın eşiğine gelmişken aniden sona ermiştir ama bu tasarısının kapsamı –içerdiği dini imalar bir kenara bırakılacak olursa– bazı okurların zihninde, Tolkien'in uğruna koca bir ömür adadığı kendi tasarısıyla ilgili çağrışımlar uyanmasına neden olacak türdendir. Kaplan'ın Smaug'a model teşkil ettiği gibisinden bir iddiada bulunduğum sanılmasın, fakat ortak yanlarının azımsanmayacak ölçüde fazla olduğu da bir gerçek. Ne de olsa her ikisi de masumları tehdit eden yaratıklardır ve varlıkları bile, nasıl olup da kötülüğün iyilikle yan yana varlığı-

nı sürdürebildiği sorusunu sormamıza yol açar. Hangi ölümsüz el ya da göz bize bir yandan dünyadaki cennetin (veya Shire'ın) rahatı ile huzurunu diğer yandansa İkinci Dünya Savaşı'nın (bir anlamda, Sauron'un sebep olduğu yıkımların) dehşetini yaşatabilir acaba?

Tolkien'in yazın hayatının sonraki evresinde kaleme aldığı eserlerde bu soruların çok daha belirgin şekilde gündeme getirildiğine tanık oluruz olmasına ama onun bu soruların ilk emarelerini *Hobbit*'te su yüzüne çıkardığı dikkatli gözlerden kaçmaz. Onun Elrond'u okurla tanıştırdığı anı gelin birlikte hatırlayalım. "Öykümüzün geçtiği günlerde ataları arasında hem Elfler hem de Kuzey'in kahramanları bulunan kişiler vardı ve evin efendisi Elrond bunların başıydı."[11] Böyle demekle Elrond'u hem Bilbo'nun esas karakter rolünü üstlendiği masalın bir diğer aktörü hem de oğlu Christopher'in çabaları sonucu nihai tarihçesine *Silmarillion* ile kavuşmuş olan o alabildiğine derin ve bir o kadar karanlık çağların son temsilcilerinden biri olarak betimlemiş olur yazar. Elrond ile ilgili yayın yüzü görmüş ilk ifade olan bu cümlede bir eşine daha rastlanmayan kendine özgü bir bütünleşme gizlidir. Tolkien'in elinden çıkma bir eseri ilk kez okuyan birinin kavrayabilmesine olanak bulunmayan bu unsur, *Yüzüklerin Efendisi*'ni defalarca okuyup hatmetmiş bir Orta-Dünya tutkunu için bile fazlaca muğlak ve merak uyandırıcı olma özelliği gösteriyor.

Tolkien'in karakteri Elrond'un ilk defa ortaya çıkışını kâğıda dökerken yarattığı bu ikilem, anlamsal açıdan büyük önem taşır. Tolkien'in diğer çalışmalarından, Elrond'un altmış beş yüzyılı aşkın süredir yaşadığını ve büyük büyük büyükannesinin Maiar soyuna mensup ilahi bir varlık olan Melian, babası Eärendil'in ise Venüs adıyla tanıdığımız gezegenin ta kendisi olduğunu öğreniriz. Kadim Zamanlara dair efsanelerin özünü kavramaksızın bu yüce kişiliğin sahip olduğu erdemleri takdir etmemize imkân olmadığı gibi, ilkin *Hobbit*'in tılsımına kapı-

lıp bu sayede içimizde bu dünyayla ilgili daha fazla malzeme okumak için lazım gelen ilgiyi uyandırmadan Kadim Öykülere giriş yapmamız da mümkün değildir.

Diğer bir deyişle, onunla ilk karşılaşmamızda, istesek de Elrond'a hayranlık duyamayız. Ne var ki, onun Orta-Dünya'nın bütününü kapsayan o engin tarihsel konsept içinde taşıdığı önemi idrak etmemize yetecek bir deneyim düzeyine ulaştığımızda ise, inceleme konumuzu teşkil eden kitabın başlığında vurgulananın aksine, başlangıçtaki duru ve masum bakış açımızı –Blake'in anladığı şekliyle masumiyettir burada belirtilen– çoktan yitirmiş olduğumuz gerçeğiyle karşılaşırız. Siz de kabul edersiniz ki, aynı anda "orada bulunmamıza" ve "geri dönmüş olmamıza" olanak yok.

Özgün Olmaya Çabalamak, Hem De Bıkıp Usanmadan

Romantizm akımının Amerika Birleşik Devletleri'ndeki temsilcileri arasında en meşhuru Ralph Waldo Emerson (1803–1882), benliğin tabiat içinde edindiği yerin yeni bir yaklaşım ışığında yorumlanabilmesi ihtimalinin er geç keşfedileceğine dair adeta onu mest edip kendinden geçiren bir iyimserliğe sahiptir. Kariyerinin başlangıç safhasında yazdığı makale ve denemelerin bazısında, kendilerine öğretilmiş olanı bir kenara itip sırf sezgisel çıkarımlarına dayanarak özlerini her tür beklentiden muaf tuttuklarını iddia etmeleri halinde, on dokuzuncu yüzyıl Amerikan toplumunun "evrenle insanoğlu arasında gerçek anlamda bir ilişki" kuracak kapasiteye erişeceği yönündeki ısrarcı tavrını eyleme dökmekte kullandığı, Entelektüel Özgürlük Beyannamesi ismini yakıştırdığım bir çeşit kurama imza atmıştır.[12]

İngiliz Romantiklerini zaman zaman etkisi altına aldığı gözlenen türde hüzünlü ve miskin özlemlere tahammülü yoktur Emerson'un. Çevresindekilere o ana dek bildiklerini sandıkları şeyleri unutmaları ve Amerikan Bağımsızlık Savaşı ile onu izle-

yen devrimlerin iki nesil önce kendilerine kazandırmış olduğu siyasal özgürlük ile aynı sanatsal ve entelektüel düzeyde özgün bir bilgi yeşertme yolunda taze deneyimlerin arz ettiği güce güvenmeleri çağrısında bulunur.

Birleşik Devletlerin en önde gelen filozofu ve de şairi olarak sürdürdüğü kariyerin ilk yıllarının görece masumluğu içinde ele alındığında, Emerson'un art arda girişti̇ği entelektüel denemelerin her birinde öteden beri biriktirdiği bilgilerin tümünü riske atmaya sıklıkla hazır olduğu gözlenir. Kaleme aldığı makaleler sırf bu özellikleriyle bile nam salacak kadar anlaşılması güç olmakla beraber, çoğunun benzer bir seyir izlediği göze çarpar: İşe o sıralar gündemi meşgul eden belli bir konuyu işlemekle başlar ve aşama aşama ilerleyip, nihayet yazarlarının o kendisiyle özdeşleşmiş savını empoze etme çabasına sahne olan bir mücadele sahasına dönüşürler. Okurun Emerson'un çalışmaları içinde karşılaştığı herhangi bir sözcüğün içerdiği mesajı çözümleme uğraşma dalıp kendisini bir anlam kargaşasının kıskacında bulmasına sıkça rastlansa da, bu sözcüklerin hemen hepsi özünde aynı ısrarcı iddiayı yansıtmaktadır: Benliğin evrenin merkezinde oturduğuna ve kendimize bu özgürlüğü tanımamız durumunda çok daha keskin bir tavra sahip yepyeni bir benlik edinme potansiyeline sahip olduğumuza işaret eder bu iddia.

Edebiyat tarihinin gelmiş geçmiş en garip sahnelerinden biri, *Tabiat* adlı kitabının birinci bölümünün sonlarında Emerson şu ifadeye yer verdiği an çıkar karşımıza: "Ormanın derinliklerinde, mantığa ve inanca çevi̇ririz yüzümüzü. Oradayken başıma olağandışı hiçbir şey gelmeyeceği hissine kapılırım... Orada bulunduğum sürece, utanç içinde gözden düşme ya da maddi bakımdan sefalete sürüklenme gibi, (bana doğadaki gerçeklikleri derinlemesine algılamamı sağlayan geçirgen bir gözyuvarı dışında bir zenginlik bırakmayan,) tabiatın onaramayacağı yaralar açılamaz kişiliğimde. Çıplak toprağın üzerinde

dimdik durduğum sıra...bir yandan başım gamsız bir rüzgarın okşayışıyla sonsuz uzaya doğru adeta havalanırken...irademin başka koşullar altında onu köleleştirmeye alışmış olan o vahşi bencillikten arındığını duyumsarım. Saydam bir gözyuvarına dönüşmüşümdür; hiçliğimdir ben artık; her şeyi görürüm."[13]

Hiç olmazsa tek bir açıdan, Blake'inkinden farklı bir masumiyet tarifi yapar Emerson. Onu yaşlanmanın doğal bir sonucu olarak gitgide yitirdiğimiz bir değer kabul etmektense, ilerlemiş yaşımızda bile avucumuzun içinde sımsıkı tutmak için savaş vermemize değecek bir değer şeklinde algılar. Gelgelelim, böylesi bir sahip çıkış için bir bedel ödeyeceğimize şüphe yok ve o bedel, edinilmiş tecrübelerin pek çoğumuza kazandırmış olduğu, kesinliktir. En azından bir boyutuyla, tekrardan çocuk olmaya zorlarız kendimizi; çarpıcı derecede yeni bir şey keşfetme itkisiyle, bildiğimizi sandığımız her şeyi ansızın terk ederiz. Zihnimizde canlanan yeni şekil fazlasıyla etkileyici ve bir o kadar sıkıntı vericidir. Buna açık seçik bir sav kimliği yüklemek her zaman kolay olmaz, ancak çok bilindik ve sıklıkla atıfta bulunulan bir tanım olma özelliğini günümüze dek korumuştur. Arzu ettiğiniz şey özgünlükse, buyurun size çözüm yolu.

Benliği kısıtlardan kurtarıcı bir imge olması bakımından, saydam gözyuvarınm Bilbo örneğine de yansımaları olacaktır elbet, hem Yüzük'ü parmağına her geçirişinde büründüğü kimlik az çok bununla aynı değil midir zaten? Kendisi kimse tarafından görülemezken başkalarını serbestçe izleme olanağına erişmesiyle beraber, dünyanın o güne dek hiç tanımadığı yönlerini keşfetmeye başlar. Yüzük'ü ilk takışında, bu sayede Gollum'u sırtından vurma şansı yakaladığı fikrine kapılırsa da, Tolkien'in ölümsüz eserinin en vurucu unsurlarından olan sayısız vicdani lütuftan birini sergileyerek, bu itkiye karşı koymayı başarır.

Metinde aynen şöyle deniyor: "Bilbo'nun yüreğinde ani bir kavrayış, dehşetle karışık bir merhamet dalgası kabardı: ışık-

tan ve düzelme umudundan yoksun, sert taşlar, soğuk balıklar, sinsice dolaşmalar ve fısıldamalarla geçen, sonu gelmez, sayılmamış günlere dair bir imge."[14] Yüzük'ün bahşettiği yeteneklere ilk kez başvurduğu o en masumane denemede, edindiği görünmezlik, bir başkasının kişiliğini yakından tartabilmesini sağlamıştır. Başkalarınca görülmezken kendisi görebilme yetisi –Emerson'un bakış açısına göre, yüzleşilen şey karşısında masumiyetini koruyabilme yetisi– onun ruhunu engellerden kurtarmış ve Sauron'un nihai yenilgisine dek uzanan olumlu sonuçlara yol açtığı *Yüzüklerin Efendisi*'nin bitiş kısmında görülecek bir merhamet ortaya koymasına olanak tanımıştır.

Olaya bu açıdan yaklaşıldığında, saydam gözyuvarı olgusunun *Yüzüklerin Efendisi*'nde bir Hobbite değil de Sauron'a atfedilmiş olması şaşırtıcı ve hatta rahatsız edicidir. Hiç kapanmayan o korkunç gözle betimlenen ve Yüzük'ü tüm Orta-Dünya'ya hükmedecek yeni ve öncekine oranla çok daha güçlü bir varlık meydana getirme yolunda araç olarak kullanan asıl irade, kötülüğün cisimleşmiş hali olmakla beraber, belli bir hedef uğruna çağlar boyunca planlı programlı hareket etmenin getirdiği bilgi birikimi ve kendinden eminlik dolayısıyla, taçlanmış bir deneyim sembolüdür de aynı zamanda.

Sauron herkesi her an görebilme yeteneğiyle övünür ve bu durum iki açıdan son derece korkutucudur. Bunlardan ilki, herhangi bir anda ne yapmakta olduğunuzu görebildiği iddiasıdır. İkincisi ise, sizin kim olduğunuzu bildiği iddiası. Onun hakkınızdaki gerçekler ile kişilik özellikleriniz üzerine bilgisi ve Yüzük'ün cazibesine kapılma veya gücün tutsağı olma dürtüsü karşısında en aciz kalacağınız zamanı tahmin etme becerisi, sizi çözümleyip ona göre harekete geçeceği tehdidini doğurmaktadır. Çoğu kişinin benliğinin derinliklerinde saklı olan zenginlik, güç ve başkalarını kontrol altına alma tutkusunu alevlendirme yeteneğine bel bağlayan Sauron'un yarattığı Tek Yüzük, bu ihtiraslarına çoktan yenilmiş olan kişileri daha

da kolaylıkla etkisi altına alacaktır. İradesine sahip olmayı bilen başkaları için bu süreç fazlaca vakit alsa bile, daha uğursuz bir zehir salgıladığı kesin; bir Frodo'nun ya da bir Bilbo'nun öz duyusunu kemirecek ve onlardaki çocuksu erdemlerin yerine Sauron'un kendi tutkularını yerleştirecektir. Zamanla göreceğimiz gibi, Frodo'nun cebelleşmek zorunda kaldığı asıl çıkmaz, benliğindeki saflık ile Yüzük'ün onun içinde gizli yatan zorbayı uyandırma yönündeki kararlılığının içsel mücadelesidir.

Hobbit'te, Yüzük'ün potansiyel bir kötülük barındırıyor olabileceği ihtimalini Bilbo'nun hiç hesaba katmadığını görürüz; bunun peşi sıra *Yüzüklerin Efendisi*'ni okuyup gerisingeri *Hobbit*'e döndüğümüzde ise, onun nasıl olup da bu faktörü hesaba katmadığına şaşar kalırız. Çevik hareketlerle örümcekleri uzaklaştırıp eken Bilbo bu haliyle matrak ve şapşal bir imaj çizer zihnimizde, ancak Tolkien'in eserlerine bir kez aşina olup da –Bilbo'nun günün birinde acz ve gerginlik içine sürüklenmiş bir vaziyette gölgeler âleminin eşiğinden dönecek kadar yıpranacağını aklımızdan çıkarmaksızın– meseleye tekrardan bakınca, onun durumunu Marie Curie'nin gençliğine benzetmemek elde değil. Bilbo'nun o eşsiz gözü pekliğine ve Curie'nin o zarif yaratıcılığına rağmen, onlara masumiyetlerinin kavrayabileceğinden çok daha derin ve karanlık bir bedele mal olacak, adeta radyoaktif bulaşıcılığı olan bir şeyle oynamaktadırlar aslında.

Başlangıca Geri Dönüş

Kitabının taşıyacağı alt başlığa *Oradaydık ve Şimdi Buradayız* ibaresini uygun gören Tolkien bunun genellikle "eve dönüş" anlamında kullanılan Yunanca *nostos* sözcüğünü çağrıştırdığının pek tabii farkındaydı. Belli bir aradan sonra eve geri dönmek, Antik Yunan'da şerefine kutlama yapılacak bir olay olarak algılanırdı ve onların bunu ifade etmekte kullandığı *nostos* kelimesi de, bugün "nostalji" diye bildiğimiz kelimeye kök

teşkil edecek şekilde İngilizceye dahil olmuştur. Ne var ki, bu işin perde arkasında karanlık bir belirsizlik seziliyor. Nostalji derken ifade ettiğimiz duygunun arz ettiği problem, *geçmiş* bir şeyi *şimdiki*ne yeğ tutması, kıymet ve özlemle anmasıdır. Bu da bir çeşit melankoli ve her şeyden önce, yeni keşiflerde bulunmak ve dünyaya meydan okumak üzere bulunduğumuz yerden ayrılmanın bedelidir işte.

Elrond'un evindeyken günlerini hummalı bir çalışma eşliğinde hatılarını kâğıda dökmekle geçiren Bilbo bu süreçte öylesine yoğun bir nostaljiye kapılır ki, vaktiyle terk ettiği evine halen geri dönmemiş olması gibisinden çarpıcı bir faktörü bile trajikomik şekilde gözden kaçırır. Geçirmiş olduğu deneyimler –hepsinden önemlisi, Cücelerle beraber atıldığı maceranın ardından Yüzük'ü yıllar yılı üzerinde taşımanın getirdiği yük– onu dönüşüme uğratmıştır. Söz konusu deneyimler, Thorin'in onun kişiliğinde gözlemlediği o çocuksu bilgeliği törpülemiş, onu en azından *Hobbit*'in başından sonuna dek eve dönebileceği ümidi beslemeye iten masumiyeti azar azar tüketmiştir.

Oğullarıma *Hobbit*'i okumayı bitirmemin hemen ardından, içlerinde yaşça daha büyük olanı Richie, hiç ara vermeksizin *Yüzüklerin Efendisi*'ne geçiş yapmamızı önermişti. Bu fikir benim de aklıma yattığından, Orta-Dünya'daki yolculuğumuzu sürdürdük ve Moria'da geçen sahneleri geride bırakıp Gandalf'ın Balrog ile beraber bilinmeyene doğru düşüşü ve hemen sonrasında Kardeşliğin diğer üyelerinin Galadriel'le buluşmasına değin gelmiştik ki, küçük oğlum Max şimdilik bu kadarının kendisine yettiğini ve kitabın geri kalanına devam etmek için hazır olmadığını belirterek durmamızı rica etti. Bunun sebebini ısrarla sorduğumuzda, çeşitli gerekçeler sundu bize: Roman ona sıkıcı geliyordu, pek çok farklı karakteri zihninde yerli yerine oturtmakta ve izlemekte zorlanıyordu, Gandalf'ın ölümünün ne gibi sonuçlar doğuracağına kafa yormak onu dehşete düşürüyordu ve kitabın ilerleyen safhalarında o ana kadarki-

lerden çok daha korkunç şeyler yaşanacağını seziyordu. Richie ve ben kitabın sıradaki bir-iki bölümünü daha okurken Max'ı bize eşlik etmeye zorlayarak onun ilgisini canlı tutmaya çalıştıksa da, bizim ufaklık daha fazla ilerlemek istemediği hususunu kesinliğe kavuşturup aramızdan ayrıldı.

Max'ın bu tavrını, oğlumun *Hobbit*'te okura verilmek istenen mesajı kısmen de olsa kavramasına bağlıyorum ben. Kişinin evinden ayrılıp sonra oraya geri dönmesi beraberinde bazı ödül ve sevinçler getireceği gibi, ciddi bir bedele de mal olacaktır. *Hobbit*'in sonlarına gelindiğinde gerek Thorin'in gerekse Fili ile Kili'nin ölümleri karşısında hüzne kapılan Max, *Yüzüklerin Efendisi*'ni okumaya girişmenin kendisini daha pek çok ölümle, birbirinden dehşetengiz sayısız olayla ve Yüzük'ün temsil ettiği kötülüğün henüz tanık olunmamış boyutlarıyla yüzleşmek durumunda bırakacağı düşüncesiyle, kitabın geri kalanını dinlemeye çekinmiş olabilir.

Altı yaşındaki oğlumun Tolkien'in en derin içgörülerinden anlam çıkarabilecek zihinsel olgunluğa eriştiğini iddia etmek gibi bir niyetim olduğu sanılmasın. Bu konuya değinmekle asıl vurgulamak istediğim, Tolkien'in pek çoğumuzun altı yaşındayken gayet iyi kavradığı fakat geçip giden yıllarla birlikte her nasılsa unuttuğu gerçekliklerden birini kısmen de olsa anlayabilişidir. Doğumu izleyen çocukluk yıllarımızı geçirdiğimiz o ilk evler bizi her bakımdan tatmin etmiştir, çünkü çocukluktan ileri gelen hassasiyetlerimizin hepsini benliğimizde muhafaza etmemize olanak tanırlar. İlk yuvamızdan bir şekilde ayrıldığımızda ise, masumiyetimizi riske attığımız hissine kapılırız; asla geri kazanamayacağımız bir değeri belirsizlikle takas ettiğimiz anlamına gelir bu bizim için.

Çocukluk yıllarını geride bırakmış ve *Hobbit*'i izleyen olaylar silsilesini okumuş olan biz yetişkinler, o çocukluğa bir daha asla geri dönüş olamayacağını akıl sır ermez bir yolla çözümlemiş olan altı yaşındakilere kulak vermeli belki de. Her ne kadar

Bilbo'nun "ömrünün sonuna kadar çok mutlu" yaşadığı, kaldı ki bu sürenin "olağanüstü derecede uzun"[15] olduğu belirtilmişse de, böylesi bir maceraya atılma deneyimini bir başkasına bırakıp sıcacık evinin güvenli ve rahat ortamında kalmayı tercih etmiş olsa çok daha mutlu bir hayat sürebileceği –Gandalf'm canavarlarla savaşmak için başkalarını bulduğu düşüncesiyle beraber– ihtimalini de yabana atmamalı.

NOTLAR

1. J.R.R. Tolkien, *Hobbit*, çev. Gamze Sarı, Ithaki Yayınları, İstanbul, 2011 (5. Baskı), 8.
2. William Wordsworth, "Preface to *Lyrical Ballads* , with Pastoral and Other Poems," *Selected Poems* içinde, ed., John O. Hayden (Londra: Penguin Books, 1994), 450.
3. Aynı eserde, 61.
4. Tolkien, *Hobbit*, 403.
5. *Yüzüklerin Efendisi*'nin birinci cildinde, Elrond'un Divanı sırasında Gandalf'ın diğer katılımcılara Bilbo'nun anlatmaya hazırlandığı bu defaki öykünün Yüzük'ün keşfedilişi ve Gollum'un elinden alınışıyla ilgili yaşananların gerçek versiyonu olduğunu açıklama gereği duyması dikkat çekicidir. *Hobbit* romanını son elli yıldır yayın yüzü görmüş tüm baskılarındaki haliyle okumuş olanlarımız için bu, söz konusu olayın duyulmaya alışılmış olan versiyonudur. Gelgelelim, *Hobbit*'in ilk baskısında bu olay başka türlü aksettirilmiştir ki, Bilbo'yu olayı ilk zamanlar yalan yanlış aktarmakla itham ederken Gandalf'm bu veriyi dayanak aldığı görülür.
6. Geçirdiği deneyimler süresince Bilbo'nun hangi vesilelerle olgunlaşıp yüce erdemler edindiğiyle ilgili detaylı bilgi için, elinizdeki kitabın birinci bölümüne bakınız.
7. William Blake, *Poetry and Prose of William Blake*, ed., David V. Erdman (New York: Doubleday, 1970), 8.
8. Aynı eserde, 24.
9. Aynı eserde, 8.
10. Tolkien ile Blake arasındaki olası etkileşim ve bağlantılarla ilgili savları içeren kaynak kitaplar için, bakınız: Robley Evans, *J.R.R. Tolkien* (New York: Warner Books, 1972), 25-26, 45-46; Randall Helms, *Tolkien's World* (Boston: Houghton Mifflin, 1974), 57-59, 69-72. Kendi günlüğüne kaydettiği notlardan, Tolkien'in Blake'in çığır açar nitelikteki kitaplarıyla ilkin 1919 senesi başlarında tanıştığını ve Blake'in eşsiz bir hayal gücünün eseri olarak yarattığı öğelerle kendininkiler arasındaki

benzeşmenin boyutu karşısında hayrete kapıldığını öğreniriz. Christina Scull ve Wayne G. Hammond, *The J. R. R. Tolkien Companion and Guide: Chronology* (Boston: Houghton Mifflin, 2006), 107-108.

11. Tolkien, *Hobbit*, 76.
12. Ralph Waldo Emerson, "Nature,", The Complete Essays and Other Writings of *Ralph Waldo Emerson* içinde, ed., Brooks Atkinson (New York: Modern Library, 1950), 3.
13. Aynı eserde, 6.
14. Tolkien, *Hobbit*, 125-126.
15. Aynı eserde, 423.

Sisters Planet

KATKIDA BULUNANLAR

BU KİTABA EMEĞİ GEÇEN PEK SEÇKİN
VE BİRBİRİNDEN GÖZÜ PEK YAZARLARIMIZ

Michael C. Brannigan
Albany/New York'ta bulunan Saint Rose Koleji'nde, George ve Jane Pfaff Tarafından Bağışlanmış Ahlaki ve Manevi Değerler Kürsüsü'ne başkanlık etmektedir. Aynı zamanda, Albany Tıp Koleji bünyesinde yer alan Alden March Biyoetik Enstitüsü'nde atanmış olduğu benzer bir görevi de sürdürmektedir. Uzmanlık alanları ahlak, tıpta ahlak, Asya felsefeleri ve kültürlerarası etkileşimdir. Pek çok makaleye imza atmış olan Brannigan'ın kaleme aldığı eserler arasında şunlar sayılabilir: *The Pulse of Wisdom: The Philosophies of India, China, and Japan* [Bilgeliğin Nabzı: Hindistan, Çin ve Japonya Kökenli Felsefi Akımlar] (1999), *Striking a Balance: A Primer on Traditional Asian Values* [Dengeyi Tutturmak: Asya Toplumlarının Geleneksel Değerleri Üzerine Öncül Bir Çalışma] (2009), *Healthcare Ethics in a Diverse Society* [Türlü Kültürel Unsurlardan Oluşan Bir Toplumda Sağlık Hizmetleri] (2001, başka yazarlarla beraber), *Ethical Issues in Human Cloning* [İnsan Klonlamanın Ahlaki Boyutları] (2000, editörlüğünü yapmıştır), *Cross-Cultural Biotechnology* [Kültürlerarası Biyoteknoloji](2004) ve *Ethics across Cultures* [Kültürden Kültüre Ahlak Anlayışı] (2004). Sırf keyif olsun diye piyano çalar, okyanus dalgaları üzerinde su kayağı yapar ve dövüş sanatları ile ilgilenir. Bir kupa dolusu bira, tıpkı Balin gibi onu da memnun etmeye yeter.

Laura Garcia

Boston Koleji Felsefe Bölümü'nde görevli, işyerinde yatıp kalkan bir bilim kadını olan Garcia, dinin felsefi boyutları ve fizikötesi konularında uzmanlaşmıştır. Birbirleriyle uyumlu oldukları ve birbirlerini destekledikleri yönünde radikal bir görüş benimsediği cinsellik, evlilik ve kişiselci feminizm üçlüsü üzerine de çalışmalar kaleme almaktadır. Okumak, yazmak, sinsice sokulup her işe burnunu sokmak büyük zevk verir Laura'ya.

Tom Grimwood

Gerek Lancaster Üniversitesi gerekse Açıköğretim Fakültesi'nde ders vermesi yanı sıra, Cumbria Üniversitesi'nde onursal araştırma görevlisi olarak hizmet vermeyi sürdürmektedir. İncelemelerini anlam çıkarma yöntemleri, belirsizlik ve ahlaki değerler arasında mevcut olan ilişki üzerine yoğunlaştırırken, bu ilişkiyi aralarında Ortaçağ'a has iştahsızlıktan Friedrich Nietzsche'ye, Simone de Beauvoir'dan *Lost* dizisine dek uzanan pek çok araştırma konusunun bulunduğu geniş bir sahaya yansıtır nitelikte eserler kaleme almıştır; *British Journal for the History of Philosophy, Angelaki,* ve *the Journal for Cultural Research* bahsi geçen makalelerin yayımlandığı kaynaklardan yalnızca birkaçıdır. Ders vermediği zamanlar genelde çalışma masasının başında otursa da, ansızın bir maceraya atılmak gerektiğinde zaman yitirmemek için "yerinden çıkarılabilir" bir kapüşonu) her daim elinin altında bulunduruyor.

Randall M. Jensen

Iowa eyaletinin Orange City şehrindeki Kuzeybatı Koleji'nde profesör unvanıyla görev yapmaktadır. İlgi alanına giren felsefi konular içinde genel ahlak anlayışı, Antik Yunan felsefesi ve dinde felsefe sayılabilir. *Battlestar Galactica and Philosophy* [Battlestar Galactica ve Felsefe], *Batman and Philosophy* [Bat-

man ve Felsefe], *The Office and Philosophy* [The Office ve Felsefe] derlemelerinin içinde yer alanlar da dahil olmak üzere, felsefe ile popüler kültür arasında bağ kurma amacı güden birden çok deneme kaleme almıştır. J.R.R. Tolkien ile C.S. Lewis'in çalışmaları üzerine devamlı olarak ders vermektedir. Bilbo'nun büyük bir samimiyetle kendisine yöneltmiş olduğu "Günaydın!" ifadesinde Gandalf'ın gizli bir anlam aramasının büyücünün gerçek bir filozof olduğunu gösterdiğine inanıyor.

David Kyle Johnson
Pennsylvania'daki King's College'in felsefe bölümünde yardımcı doçentlik görevini sürdürmektedir. Felsefi uzmanlık alanları din felsefesi, mantık ve metafizik konularını içerir. *Heroes and Philosophy: Buy the Book, Save the World* [Kahramanlar ve Felsefe: Bu Kitabı Satın Alın, Dünyayı Kurtarın] (2009), *Introducing Philosophy through Pop Culture* [Pop Kültürü Yoluyla Felsefeye Giriş] (2010, William Irwin ile beraber) ve *Inception and Philosophy: Because It's Never Just a Dream* [Inception ve Felsefe: Çünkü Bu Asla Bir Hayalden İbaret Değil] (2011) adlı eserlerin editörlüğünü yapmıştır. Ayrıca; *South Park, Family Guy, The Office, Battlestar Galactica,* Quentin Tarantino, Johnny Cash, *Batman, The Colbert Report, Doctor Who* ve Noel temaları üzerine yazılmış kitaplara da makaleleri ile katkıda bulunmuştur. İçlerinden biri *South Park* çizgi dizisini biriyse *Uzay Yolu* dizisini konu alan, felsefenin pop kültürüyle ilişkisine ışık tutan çok söylev vermiştir. Ak Divan'ın bir üyesi değil ama, ara sıra ona danışmanlık hizmeti veriyor. Gelin görün ki, divanın diğer üyeleri ona pek kulak asmıyor.

Amy Kind
Uzmanlık alanı aklın felsefesi olan Kind, California'daki Claremont McKenna Koleji'nde ders vermektedir. Çalışmaları *Philosophy and Phenomenological Research, Philosophical Studies* ve *the Philosophical Quarterly* dergilerinde yayınlanmakta

olup, bugüne kadar *Battlestar Galactica*, *Star Trek*, Harry Potter ve *Angel* gibi pop kültürü öğelerinin felsefe ile bağlantısı üzerine yorumlar kaleme almıştır. Yakın geçmişte Hobbit İsim Belirteci'ne başvurarak Hobbitçe adının Bucklandli Azaelia Genişkemer olduğunu öğrenmek onu memnun etti.

Dennis Kemp
Dumanlarla kaplı Cascade Dağları'nın doğusunda, Washington eyaletinin Moses Lake kentindeki Big Bend Community College'de felsefe ve din kuramları üzerine eğitim vermektedir. Yazmış olduğu kimi makaleler *Twilight and Philosophy* [Alacakaranlık ve Felsefe], *Alice in Wonderland and Philosophy* [Alice Harikalar Diyarında ve Felsefe], *The Girl in the Dragon Tattoo and Philosophy* [Ejderha Dövmeli Kız ve Felsefe] kitaplarında yer almıştır. Elinizdeki kitabın burrahobbit denen şeyin ne olduğu ve yenip yenmediği hususlarına açıklık getirmesini umuyor.

Joe Krauss
Pennsylvania'daki Scranton Üniversitesi'nde İngiliz Dili ve Edebiyatı ve de Tiyatro bölümlerinde doçent unvanıyla görev yapmakta olup, Amerikan edebiyatı ve yazın sanatında yaratıcılık üzerine ders vermekte, onur nişanı programını yönetmektedir. *An Accidental Anarchist* [Kazara Anarşist Olunca] (2000) adlı kitabın yazarlarından biridir ve çalışmaları pek çok başka kaynağın yanı sıra *American Scholar*, *Callaloo*, *Riverteeth*, *Centennial Review*, *Moment* dergilerinde ve ayrıca elinizdeki kitabın da dahil olduğu Popüler Kültür ve Felsefe serisinin diğer ciltlerinde yer bulmuştur. Ara sıra, ortada hiçbir sebep yokken, ders anlatımına aniden ara verip "Şafak alsın hepinizi!" diye haykırdığı söyleniyor.

Craig Lindahl-Urben
Portland/Oregon'daki Reed College'ın felsefe bölümünden mezun olduktan sonra bir yandan kendi yazılım şirketini işleterek bir yandan ise büyük çaplı bilgisayar firmalarında yöneticilik görevi üstlenerek, bilgisayar endüstrisinde uzun yıllar faaliyet göstermiştir. Önceden haftalık bir gazetenin yayımcısı ve aynı zamanda baş editörüydü ama oldum olası Bombadil'i kendisini çırak olarak yanına alması konusunda ikna edemezse Elrond'un Son Sıcak Yuvası'na kapağı atmayı planlamıştır.

Anna Minore
Pennsylvania'daki King's College İlahiyat Fakültesi'nde doçent unvanıyla hizmet vermektedir. Amerikan Katolik Üniversitesi'nde ilahiyat ve maneviyat alanında doktora yapmış, New York'taki Syracuse Üniversitesi'nden ise din tarihi dalında yüksek lisans diploması almıştır. Dünya dinleri, insan bedeninde maneviyatın izleri ve kadın gizemciler temalı pek çok ders vermiştir. Çocukken kâbuslarına giren Gollum'u yetişkin bir kadın olduğu şu dönemde sadece aç bir hayalet gibi görmek onu rahatlatıyor.

David L. O'Hara
Güney Dakota'daki Augustana Koleji'nde, felsefe yanı sıra eski Yunan ve Latin edebiyatı dallarında doçent unvanıyla ders vermektedir. *From Homer to Harry Potter: A Handbook of Myth and Fantasy* [Homeros'tan Harry Potter'a: Efsane ve Fantezi Üzerine El Kılavuzu] (2006) ile *Narnia and the Fields of Arbol: The Environmental Vision of C. S. Lewis* [Narnia ve Arbol Düzlükleri: C.S. Lewis'in Çevreci Yaklaşımı] (2008) adlı eserlerin yazarları arasındadır. Her tür oyuna ve spor dalına tutkun olan O'Hara, fakültesinin dodgeball, kickball ve golf(imbul) takımlarının değişmez elemanıdır. Cebinde mendil olmaksızın evden çıkmaktan nefret eder.

Grant Sterling
Eastern Illinois Üniversitesi Felsefe bdaprtmanında doçentlik görevini sürdürmekte olup, ahlaki değerler ve Ortaçağ felsefi akımları üzerine uzmanlaşmıştır. *Ethical Intuitionism and Its Critics* [Ahlaki Sezgicilik ve Eleştirisi] adlı kitabın yazarıdır ve şu sıralar *What Is Judicial Activism?* [Yargısal Etkinlik Nedir?] adlı kitabın yazımına katkı sağlamaktadır. Görev yaptığı fakültede, üzerine pek çok yazı kaleme alıp makaleler yayınladığı Tolkien'in felsefi fikirleri konulu bir ders vermektedir. Haritaları, sembolik yazı karakterlerini, mektupları ve her ne kadar kendi el yazısı zayıf ve örümceğimsi bir görünüme sahip olsa da, görende gizli mesajlar içerdiği izlenimi uyandıran el yazılarını sever.

W. Christopher Stewart
New York'un batısında, etrafa daha az gürültü ve daha bol yeşilin hakim olduğu bir taşra köyünde yer alan Houghton Koleji'nde felsefe profesörüdür. Bilimin tarihçesi ile felsefesine tutkuyla bağlı olsa ve pek çoğumuz gibi o da otomobil kullansa da, Tolkien'in gerek elektrikli sokak lambaları gerekse "içten yanmalı motorların gürültüsü, etrafa yaydığı koku, çevreye insafsızca verdiği zarar ve sebep olduğu israf" karşısında duyduğu tiksintiyi o da paylaşır.

Charles Taliaferro
Minnesota'da bulunan St. Olaf Koleji'nde felsefe profesörü olan Taliaferro, aralarında Amerikalı ressam Jil Evans ile birlikte kaleme aldığı *The Image in Mind* [Zihinde Canlanan Şekil] adlı kitap da bulunan tam on dört eserin yazarlığını ve editörlüğünü yapmış, felsefe ve popüler kültür üzerine yazılmış başka çalışmalara da makaleleriyle katkıda bulunmuştur. Taliaferro gerçek bir ejderha öldürme olanağı hiç bulamadı gerçi, ama sahip olduğu aşırı faal hayal gücünün ve Okçu Bard'a duyduğu hayranlığın etkisiyle, bir keresinde odun ve kumaş kullana-

rak yedi buçuk metre uzunluğunda bir ejderha yaptı ve Kuzey Amerika'daki küçük bir kasabayı kurtarmak uğruna onunla (kendi zaferiyle sonuçlanacak bir) savaşa tutuştu.

Philip Tallon
Kentucky'deki Asbury İlahiyat Semineri'ne üye kabul edilmiş bir profesördür. *The Poetics of Evil* [Kötülüğün Poetikası] (2011) adlı kitabı yazmış, (henüz yayınlanmamış olan) *The Philosophy of Sherlock Holmes* [Sherlock Holmes'un Felsefesi] adlı eserin editörlüğüne iştirak etmiştir. Yüz on birinci yaş gününü daha yeni kutladı.

Jamie Carlin Watson
Georgia'da bulunan Young Harris Koleji Dini ve Felsefi Çalışmalar Bölümü'nde hem bölüm başkanı hem de yardımcı doçent olarak görev yapmaktadır. *Philosophy Demystified* [Sırları Çözülmüş Felsefe] (2011), *What's Good on TV: Understanding Ethics through Television* [Televizyonda İyi Olan Ne: Ahlaki Değerlerin Televizyon Yoluyla Sorgulanması] (2011) ve *Critical Thinking: An Introduction to Reasoning Well* [Eleştirel Düşünce: Sağlıklı Karar Vermek İçin İlk Adım] (2011) adlı eserleri (Robert Arp ile birlikte) yazmış, başta *Johnny Cash and Philosophy* [Johnny Cash ve Felsefe] adlı kitap bünyesinde yer alan "The Beast in Me: Evil in Cash's Christian Worldview," [İçimdeki Canavar: Cash'in Hıristiyan Dünya Görüşü'nde Kötülük Olgusu] ile *The Office and Philosophy* [The Office ve Felsefe] adlı kitap bünyesinde yer alan "For L'Amore : Love and Friendship in The Office" [L'Amore Uğruna: The Office'te Aşk ve Arkadaşlık] olmak üzere birçok makalesiyle popüler kültür ve felsefe temalı derlemelere katkıda bulunmuştur. Her ne kadar karakter yapısı itibariyle riskten fazlaca kaçınma eğiliminde olsa da, Jamie gün gelip de yaptığı gezintilerden birinin kendisini dağ gibi altın ve ona bekçilik eden dev bir ejderha ile buluşturacağını umuyor.